

Universitat Autònoma de Barcelona

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. The access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

**Universitat Autònoma
de Barcelona**

Facultat de Dret
Departament de Dret Públic i Ciències Historicojurídiques
Programa de doctorat en Dret Públic Global

Tesi doctoral:

**La resposta penal davant la
delinqüència juvenil crònica.**
Com prevenir la reincidència

Maig 2017

Doctoranda: Alícia Moriana i López

Director: Doctor Joan Baucells i Lladós

ÍNDEX

Resum	6
Abreviatures	8
Presentació	9

PRIMERA PART: Marc teòric

Capítol I La necessària aportació de la criminologia

1. Introducció	15
2. Explicacions de la delinqüència juvenil	27
2.1. Causes de caire psicobiològic	28
2.2. Causes de caràcter sociològic	36
2.2.1. Models socioconductuals i aprenentatge social	36
2.2.2. Estructura social defectuosa	42
2.3. Teories del control	48
2.4. <i>Labelling approach</i>	54
2.5. L'Escola de Chicago i les teories ambientals	59
2.6. La delinqüència com a elecció	65
2.7. Causes de tipus plurifactorial	68
3. Recapitulant: Cap a una aproximació multifactorial	72
3.1. La delinqüència juvenil	72
3.2. La delinqüència crònica	84

Capítol II La política criminal enfront de la delinqüència juvenil

1. Definició i concepte de política criminal	89
2. Factors que influeixen en les decisions politicocriminals	92
2.1. La incorporació de la base criminològica en la política criminal	92
2.2. Principis axiològics que limiten les decisions politicocriminals	95
2.3. Finalitats que orienten la política criminal	100
2.4. Les víctimes com a grup de pressió	113

2.5. La influència dels mitjans de comunicació	119
3. Models de justícia juvenil	122
3.1. El sistema dels EUA, basat en el model de justícia	136
3.2. El sistema europeu, basat en el model del benestar	140
4. Models de justícia penal de menors. Estat de la qüestió	146
5. Recapitulant: cap a una política criminal de menors basada en un model racional	152

Capítol III La llei del menor

1. Necessitat de definir el menor	167
1.1. La culpabilitat i l'exclusió de responsabilitat penal per raó d'edat	176
2. La Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors (LORPM)	180
2.1. El principi d'oportunitat	181
2.2. Institucions intervinents en el procés penal dels menors	186
2.2.1. El jutge de menors	187
2.2.2. El Ministeri Fiscal	189
2.2.3. L'equip tècnic	190
2.3. Les mesures	192
2.3.1. Internament	193
2.3.1.1. Internament en règim tancat	195
2.3.1.2. Internament en règim semiobert	197
2.3.1.3. Internament en règim obert	197
2.3.1.4. Internament terapèutic	198
2.3.2. Tractament deambulatori	198
2.3.3. Assistència centre de dia	199
2.3.4. Permanència de cap de setmana	200
2.3.5. Llibertat vigilada	201
2.3.6. Convivència amb una altra persona, família o grup educatiu	201
2.3.7. Realització d'activitats i tasques específiques per a aconseguir la integració del menor	202

2.3.7.1. Prestacions en benefici de la comunitat	202
2.3.7.2. Realització de tasques socioeducatives	203
2.3.8. Amonestació	204
2.3.9. Privació del permís de conduir i de les llicències administratives per a l'ús d'armes	204
2.3.10. Inhabilitació absoluta	205
2.4. Regles per a l'aplicació de les mesures	205
3. Recapitulant: La naturalesa educativa del dret penal de menors	208

SEGONA PART: Aproximació al fenomen de la delinqüència juvenil a Espanya

Capítol IV La realitat de la justícia penal de menors a Espanya

1. Investigació quantitativa	216
1.1. Dificultat respecte a les dades delinqüencials oficials	216
1.2. Xifra delinqüencial	222
1.3. Sobre els menors infractors	233
1.4. Reincidència	238
2. Valoració del risc de reincidència	239
3. Mesures aplicades als menors infractors	245
3.1. Mesures sancionadores-educatives privatives de llibertat	249
3.2. La llibertat vigilada	253
3.3. Prestacions en benefici de la comunitat	255
3.4. Intervencions educatives i tractaments	258
3.5. Realització de tasques socioeducatives i conciliació: Un apunt sobre la justícia restaurativa	261
4. Eficàcia de les mesures	264
5. El punt de vista qualitatiu	271

5.1. Com són els menors infractors	275
5.1.1. Els menors estrangers no acompanyats.....	280
5.1.2. Els menors romanesos	285
5.2. Les mesures	286
5.2.1. La llibertat vigilada	286
5.2.2. L'internament	289
5.2.3. Algunes dificultats afegides	291
5.2.4. La difícil individualització de la resposta penal	292
5.3. Els criteris per imposar les mesures	295
5.4. Eficàcia de les mesures	299
5.5. Els mecanismes de desjudicialització	305
5.6. Els incompliments	308
5.7. La sensació d'impunitat i el valor del temps	309
5.8. Per què els menors es mantenen en la delinqüència	315
5.9. La delinqüència juvenil a Espanya	316
5.10. La Llei orgànica 5/2000	317
6. Recapitulant: El repte de com abordar els menors multireincidentes	322
Conclusions	332
Bibliografia	345
Annexos	
1. Resum quadres de dades quantitatives del capítol IV	375
2. Codificació dels professionals entrevistats en la investigació qualitativa del capítol IV	376

Resum

La Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors (LORPM), es configura com una norma que determina la resposta dels poders públics davant les infraccions que cometen els menors. Aquesta Llei es defineix com una norma de naturalesa formalment penal, però materialment sancionadora-educativa pel que fa al procediment i a les mesures aplicables als infractors menors d'edat. Aquesta doble naturalesa implica que als menors se'ls exigeix una autèntica responsabilitat penal, tot i que la reacció jurídica que determina pretén ser una intervenció de naturalesa educativa. Es tracta d'un model que busca punir i educar alhora, en concebre els menors com a subjectes de drets i també de deures.

El disseny de les conseqüències jurídiques no es pot construir a esquena de la realitat fàctica del fenomen de la delinqüència juvenil i de l'anàlisi concreta dels factors que porten els menors a delinquir. En aquest sentit, la criminologia intenta establir quins motius porten els menors a realitzar conductes disruptives, un camí que de vegades tan sols és una anècdota en la vida del jove, o en altres casos es configura com les primeres passes d'un llarg recorregut vital que va més enllà de l'etapa juvenil i es converteix en el *modus vivendi* en la vida adulta. La Criminologia ha identificat factors de risc i factors de protecció dels joves, i com poden influir en els menors infractors reincidents, entenent la reincidència com l'existència d'expedients en justícia juvenil.

Influir en aquests factors per evitar que els menors s'instal·lin en la delinqüència és un repte que els poders públics han d'afrontar a través d'una política criminal que ha de configurar un dret penal juvenil que doni una resposta que eviti que els joves que han delinquit consolidin una carrera delictiva, i també ha d'establir estratègies que impactin en altres àmbits de la vida social per tal de treballar des de la prevenció. Aquestes estratègies han de tenir en compte la informació real de què es disposa, l'equilibri entre els mitjans i les finalitats, i una anàlisi cost-benefici, des

d'una perspectiva eficaç i realista, i que no es vegin influenciades per certs factors que impacten en l'agenda política, com ara certs grups de pressió o la influència dels mitjans de comunicació en l'opinió pública.

El sistema penal juvenil a Espanya es basa en el principi de l'interès superior del menor, a partir del qual estableix una política desjudicialitzadora i un catàleg de mesures per als menors infractors que busquen oferir una segona oportunitat als joves que han comès un delicte, i determinar una resposta judicial que, més enllà de la sanció, prioritzi una actuació educativa. Tanmateix, cal preguntar-se si la LORPM és eficaç en la seva redacció i si la seva materialització aconsegueix l'objectiu d'evitar que els menors que entren en contacte amb justícia juvenil tornin a delinquir.

Aquest treball fa una aproximació al marc criminològic, politicocriminal i jurídic per poder avançar en el desgranament crític de quina resposta dóna el dret penal en justícia juvenil, i si les mesures que imposa als menors infractors, especialment als menors reincidents que, per tant, ja han entrat en contacte amb el sistema penal, contribueixen de manera eficaç i eficient a evitar que es mantinguin en la delinqüència.

Aquesta anàlisi crítica des del dret penal ens ha de portar a evidenciar la conveniència de comptar amb un sistema que plantegi intervencions adequades per tal que els menors no es consolidin en conductes disruptives convertint-les en la seva opció de vida un cop arribats a l'edat adulta.

Abreviatures

CE	Constitució Espanyola
CEJFE	Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada
CGPJ	Consell General del Poder Judicial
COSE	Compromisos socioeducatius
CP	Codi penal
DGAIA	Direcció General d'Atenció a l'Infància i l'Adolescència
FGE	Fiscalia General de l'Estat
INE	Institut Nacional Estadística
JGG	Jugendgerichtsgesetz
LECRIM	Llei d'enjudiciament criminal
LO	Llei orgànica
LORPM	Llei orgànica 5/2000, reguladora de la responsabilitat penal del menor
LTTM	Llei sobre tribunals tutelars de menors
MII:	Model individual d'intervenció
PBC	Prestacions en benefici de la comunitat
PTI	Pla de treball individualitzat
RD	Reial decret
SAP	Sentència de l'Audiència Provincial
SAVRY	Structured Assessment of Violence Risk in Youth
STC	Sentència del Tribunal Constitucional
TBC	Treballs en benefici de la comunitat
TDAH	Transtorn per dèficit d'atenció i hiperactivitat
TRD	Model de triple risc delictiu
YLS/CMI	Youth Level Servis/Case Management Inventory

Presentació

L'Escola Clàssica del Dret Penal i el Positivisme Psicològic van considerar el fenomen de la delinqüència com una realitat exclusivament individual. Tanmateix, la Criminologia actual defensa majoritàriament que la delinqüència està estretament vinculada a la societat en què es produeix i, de fet, n'és un reflex, per la qual cosa conèixer els fonaments de la delinqüència passa per conèixer els de la societat.

En aquest context, s'ha teoritzat molt sobre quina ha de ser la funció que cal assignar a les mesures penals: des del control, la prevenció, la retribució, fins a la necessitat de resocialitzar el delinqüent per tal que torni a incorporar-se a la vida en societat sense delinquir. Aquesta preocupació es palpa en tots els sistemes jurídics, els quals plantegen mesures penals que busquen, en més o menys mesura, retribuir, dissuadir, incapacitar o rehabilitar, objectius que justifiquen les penes en els sistemes jurídics contemporanis.

Tots aquests elements impregnen d'alguna forma el dret positiu en les democràcies actuals, amb l'aspiració d'evitar les conductes disruptives i, en conseqüència, la infracció de la norma i la reincidència a través de la resocialització, un objectiu compartit també pel sistema penal de menors, que preveu intervencions amb els joves infractors amb la finalitat d'aconseguir que els menors que entren en contacte amb justícia juvenil no cometin nous delictes.

Al llarg de la història de les civilitzacions, s'ha reflexionat, tant sobre la fixació de límits pel que fa a la imposició d'un càstig penal per raó d'edat que planteja per primer cop el dret penal romà, com quins determinants físics, psíquics o socials porten el menor a infringir la norma i, en conseqüència, quina resposta jurídica se li ha d'aplicar. La Llei orgànica 5/2000, reguladora de la responsabilitat penal del menor (LORPM), en l'exposició de motius II.6, afirma que la redacció d'aquesta Llei orgànica ha estat *“conscientment guiada pels principis generals següents:*

naturalesa formalment penal però materialment sancionadora educativa del procediment i de les mesures aplicables als infractors menors d'edat". Per tant, les mesures que estableix la LORPM no es basen en la retribució, sinó que plantegen una intervenció educativa que busca la integració del jove i la satisfacció de l'anomenat interès superior del menor dins del sistema de responsabilitat penal amb l'objectiu que no torni a delinquir. Es tracta d'una intervenció educativa que s'emmarca en un sistema de responsabilitat penal que pretén que el menor infractor es responsabilitzi pel fet comès, a partir de conèixer les circumstàncies personals concretes del jove.

Els motius pels quals els menors entren en contacte amb el sistema de justícia penal són molts i molt complexes. Des de la perspectiva sociològica, econòmica, psicològica i, fins i tot, ecològica, s'intenta determinar l'existència d'un perfil de menor infractor. Les causes que porten els joves a delinquir es busquen en el fracàs escolar, en la seva pertinença a famílies desestructurades, en els entorns socials tòxics, en la manca d'oportunitats i en moltes més circumstàncies que empenyen els menors a comportaments de risc que els aboquen al camí de la delinqüència. Un camí que de vegades és curt i es converteix en tan sols un episodi puntual en la vida del jove, o en altres casos es configura com a l'inici del que en l'edat adulta esdevindrà una opció de vida.

És incontestable que el dret ha d'interactuar amb tot un seguit de disciplines per tal de configurar-se i donar les millors respostes als reptes i situacions de la societat des d'una perspectiva clara i, sobretot, realista. Per tant, s'imposa fer incursions en aspectes no estrictament legals, sinó socials, educatius i econòmics, per tal de determinar com ha de ser el nostre dret positiu, i més concretament el dret penal, i com aquest s'ha de presentar per regular la vida en societat.

Tanmateix, no pretenc entrar en una discussió filosòfica sobre la moralitat de les normes que conformen el dret positiu del nostre país, ni els fonaments ni discussions polítiques que porten a diferents penalitats en els diversos països.

Tampoc no es tracta de plantejar possibles reformes en el sistema educatiu, ni ponderar tots aquells aspectes de la vida en comunitat - economia, finances, valors, etc. -, sinó de comprendre quines mesures ha establert el sistema penal, quin ha estat el seu impacte i quin és l'estat de la qüestió actual. Aquesta anàlisi crítica des del dret penal, un element intrínsec a la mateixa existència de l'estat i de la societat en qualsevol de les seves formes, ens ha de portar a evidenciar la conveniència de comptar amb un sistema que plantegi intervencions adequades per tal que els menors no es consolidin en conductes disruptives convertint-les en la seva opció de vida un cop arribats a l'edat adulta.

No és objecte d'aquest estudi analitzar en profunditat els corrents de pensament que teoritzen sobre la necessitat del control per garantir la vida en societat, i com es configura aquest control en funció de l'ordre social establert, un ordre social que no es manté invariable, sinó que es modela a partir de les creences, costums, valors i interessos de cada societat en cada moment. Aquest treball busca un objectiu més modest que és estudiar les mesures previstes i aplicades als menors infractors, especialment als reincidents. Es tracta, per tant, d'una tesi doctoral de penologia. Aquest treball busca indagar en el poder dissuasiu i el valor pedagògic del dret, des de la consciència que, tot i que no es pot deixar a l'esfera jurídica la responsabilitat de garantir la convivència en societat, sí que el dret penal esdevé un element bàsic que pot contribuir de manera significativa a la modificació dels comportaments distorsionadors i, per tant, és un dels garants de la cohesió i la pau socials que han de permetre la vida en comunitat.

Aquesta tesi, per tant, fa una aproximació al marc criminològic, politicocriminal i jurídic per poder avançar en el desgranament crític de quina resposta dona el dret penal en justícia juvenil, i si les mesures que imposa als menors infractors, especialment als menors reincidents que, per tant, ja han entrat en contacte amb el sistema penal, contribueixen de manera eficaç i eficient a evitar que es mantinguin en la delinqüència.

Amb aquesta visió, la metodologia emprada es basa en una primera part, composta per tres capítols, que presenta un marc teòric que ha de permetre donar peu a una segona part, amb un únic capítol, que fa una aproximació al fenomen de la delinqüència juvenil a Espanya i a la resposta concreta amb què els poders públics afronten aquest fenomen.

En el primer capítol del treball, es plantegen els orígens de la investigació criminològica com a ciència que analitza les diverses variables de caire endogen i exogen que volen donar resposta a la gènesi i l'evolució del delictes i la criminalitat. En aquest sentit, es fa un repàs a les principals teories criminològiques que han intentat determinar quins factors influeixen en els joves per delinquir, i especialment per reincidir. La criminologia, per tant, ens ha d'aportar dades útils que ens ajudin a saber per què delinqueixen els menors, aspecte que és bàsic per saber quines mesures els poden ser d'aplicació des d'una perspectiva eficaç.

El segon capítol es dedica a la política criminal, que és la que dissenya com els poders públics han de respondre en l'àmbit de justícia juvenil i, per tant, determinen com modular la seva acció davant els menors infractors. La política criminal ha d'incloure mesures en diferents àmbits, com ara el jurídic, el social, l'educatiu o l'econòmic, per prevenir i reaccionar davant el fenomen criminal en general, i la criminalitat juvenil, en particular. Aquestes mesures han de ser, per tant, de caràcter interdisciplinari i tenir en compte altres ciències, com ara la criminologia, per plantejar estratègies eficaces i inspirades en un seguit de principis axiològics que han d'anar més enllà dels principis de l'*ius punendi* i tenir present quines finalitats les orienten. Tanmateix, també hi ha un seguit de factors que han influït en les actuals polítiques criminals i en la configuració de l'actual regulació de la responsabilitat penal dels menors, entre els quals es poden senyalar certs grups de pressió, com les víctimes o la influència dels mitjans de comunicació en l'opinió pública i, en conseqüència, en l'agenda política. Tot plegat, ha anat configurant l'actual model de justícia juvenil en el nostre país basat en un model de responsabilitat que, des del punt de vista polític, ha de respondre també

a un model racional que tingui en compte la informació real de què es disposa, l'equilibri entre els mitjans i les finalitats i una anàlisi cost-benefici, des d'una perspectiva eficaç i realista.

Al tercer capítol, es fa una aproximació jurídica a la noció de menor infractor i menor no responsable penalment per raó d'edat, i també a la llei del menor, tant pel que fa als principis que la defineixen i al model de responsabilitat en què s'inspira i les mesures que estableix, com a alguns aspectes que caracteritzen la seva aplicació, els actors que hi participen i les mesures que la norma preveu. També es fa un repàs a les mesures aplicables als menors infractors i a implicacions processals interessants, com ara al principi d'oportunitat.

Finalment, la segona part es presenta com la principal aportació de la tesi en un quart i darrer capítol, en què es fa una aproximació al fenomen de la delinqüència juvenil al nostre país i a les respostes judicials, a partir d'un mètode quantitatiu i qualitatiu de recerca. Des de la perspectiva quantitativa, s'analitzen les estadístiques oficials, tot prenent consciència de les limitacions que aquestes dades presenten, ja sigui perquè no inclouen la xifra negra, com per qüestions tècniques que provoquen que no es tracti de dades absolutament robustes. Per aquest motiu, també s'ha valorat com a necessari comptar amb l'opinió dels professionals que treballen amb els menors infractors i, des d'aquesta necessitat, es presenta una recerca qualitativa basada en enquestes a diferents professionals que participen en el procés de justícia juvenil.

Aquesta anàlisi pretén posar sobre la taula si la LORPM és eficaç en la seva redacció i si la seva materialització aconsegueix l'objectiu d'evitar que els menors que entren en justícia juvenil tornin a delinquir. La investigació qualitativa, concretament, pretén donar respostes a diferents interrogants relatius a com són els menors infractors - especialment els reincidents, entenent com a reincident aquell menor que acumula expedients en justícia juvenil-, els criteris emprats per

determinar les mesures que s'apliquen als menors infractors i l'eficàcia de la resposta dels poders públics davant els joves per evitar que reincideixin.

Aquest darrer capítol, doncs, aprofundeix com a la pràctica s'aplica la LORPM i quines crítiques se'n desprenen, i posa de manifest que hi ha un gran buit de recerca en l'estudi de l'aplicació pràctica de les mesures penals, especialment en el cas dels menors reincidents.

PRIMERA PART: Marc teòric

CAPÍTOL I: La necessària aportació de la criminologia

"El dret penal sense la criminologia és cec; la criminologia sense el dret penal és inabastable"

JESCHECK/WEIGEND.
*Lehrbuch des Strafrechts,
Allgemeiner Teil.*

1. Introducció

Totes les civilitzacions han necessitat un cos normatiu que descrigui el "ha de ser" de la societat, reguli la conducta humana externa en l'àmbit social i garanteixi la convivència. Aquesta és l'esfera del dret sancionador.

Ara bé, el dret penal té naturalesa dogmàtica, defineix el delicte i estudia el delinqüent des d'un punt de vista merament normatiu, però no des de la seva dimensió biopsicològica, aspecte que es revela important en la determinació de les sancions i en l'aplicació concreta de les lleis, i especialment rellevant quan parlem del dret penal juvenil. En aquest àmbit, és vital definir, en primer lloc, quines característiques presenta la conducta juvenil per, a partir d'aquestes definicions, ser capaços de dissenyar un sistema penal juvenil adequat.

Podem dir que l'objecte del dret penal és la criminalitat, però cal que, juntament amb les normes juridicopenals, atengui la seva interpretació i la naturalesa empírica del delicte, perspectiva també necessària en la mateixa elaboració i aplicació de les normes penals.

Així doncs, el disseny de les conseqüències jurídiques no es pot construir a esquena de la realitat fàctica del fenomen de la delinqüència i les conductes antisocials que porten a terme certs individus, ni de l'anàlisi dels caràcters biopsicològics del criminal, ni dels factors socials que hi participen. Aquí és on la criminologia fa la seva aportació i mira de donar resposta a una de les grans preguntes de la història de la civilització: per què delinqueix l'home?

En aquest sentit, ja VON LISZT es referia a una *ciència penal conjunta (Gesamte Strafrechtswissenschaft)*¹, la qual "comprèn tres enfocaments diversos però estretament relacionats: la ciència del dret penal en sentit estricte, o dogmàtica juridicopenal, això és, el coneixement sistemàtic del dret positiu vigent; la política criminal o anàlisi de l'adequació dels mitjans de què disposa el dret penal per aconseguir els seus objectius, amb indicació, en el seu cas, de l'orientació a seguir per les futures reformes; i, finalment, la criminologia, que s'ocuparia amb l'explicació científica de les causes de la criminalitat, així com de les formes de manifestació del fet punible"².

¹ Von Liszt va proposar aquest model com el programa científic de la *Internationale Kriminalistische Vereinigung*, fundada el 1889. (Cfr. VON LISZT, Franz. "18. Kriminalpolitische Aufgaben". A *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. Berlin. Volum 9. Tema 1. 1889. P. 452 i seg..). Respecte a aquesta nova escola (*Internationale Kriminalistische Vereinigung*), WETZELL explica que "Liszt basava la seva crítica al sistema de justícia alemany en dos arguments principals. En primer lloc, senyalava la creixent proporció de reincidència com a evidència que el sistema de justícia criminal existent era ineficaç. En segon lloc, va emfatitzar la importància d'aquest fracàs insistint en el fet que la proposta de càstig no descansava sobre la justícia retributiva sinó sobre la protecció de la societat contra el crim. Per a Liszt, el càstig no tenia un propòsit moral sinó social [...] Liszt veia l'objectiu del càstig com una prevenció de la conducta individual, és a dir, modificant o controlant la conducta del criminal individual per evitar que cometés crims en el futur. En conseqüència, Liszt defensava que els càstigs no haurien de continuar depenent de l'ofensa legal (principi de dissuasió) o del grau de culpabilitat individual del delinqüent (principi de retribució), sinó del perill futur que suposava el delinqüent individual. En funció de la gravetat d'aquest perill, el càstig podia prendre la forma de rehabilitació, llibertat condicional o empresonament indefinit." (WETZELL, Richard F. *Inventing the Criminal: A History of German Criminology, 1880-1945*. The University North Carolina Press. Londres. 2000. P. 33-34).

² SANZ MORÁN, Àngel José. "Algunas consideraciones en torno a la política criminal". A PÉREZ ÁLVAREZ, Fernando (Ed.). *Universitas vitae homenaje a Ruperto Núñez Barbero*. Ediciones Universidad de Salamanca. Salamanca. 1a. edició. 2007. P. 730.

VON LISZT va crear l'Escola de Marburg, on va pronunciar una lliçó inaugural i després va publicar el seu programa de política criminal sota el títol *Der Zweckgedanke im Strafrecht* (El pensament final de dret penal). Aquest jurista i polític va sostenir que el delictes és el resultat de causes de diversa índole: unes de caràcter personal, i d'altres de caràcter extern, socials i econòmiques, principalment. Per tant, no només es centrava en el delictes sinó també en l'estudi empíric de les causes del delictes, entenent la necessitat de la interdisciplinarietat per crear respostes eficaces a la realitat delictiva en la societat.

Aquesta visió transversal perdura en l'actualitat, tal i com afirma BERISTAIN³: "*En la societat postmoderna el criminòleg aporta àmplies perspectives multi- i interdisciplinàries que trenquen el petit marc endogàmic tradicional i, per això, permeten reflexionar i discutir sobre les solucions tècniques de problemes abans insolubles o quasi insolubles [...] Per aconseguir una eficaç prevenció i superació de la criminalitat, així com per a la repersonalització de les persones delinqüents, avui dia, resulta necessari auscultar els progressos de la criminologia*".

Tot i que no hi ha un consens sobre quan va néixer la criminologia, i fins i tot hi ha discrepàncies sobre el seu caràcter científic, es pot dir que la reflexió criminològica existeix des que l'home va començar a elaborar normes de conducta i, per tant, també va començar a reflexionar què fem amb els qui les transgredeixen. Ja en l'antiguitat⁴, filòsofs com Aristòtil⁵ o Plató⁶ van buscar respostes en termes de

³ BERISTAIN IPIÑA, Antonio. "Aportaciones profesionales del criminólogo a la sociedad postmoderna". A *Cuadernos de Política Criminal*. Núm.65. 1998. P. 451 i 452.

⁴ "*En l'antiguitat es pensava que el delictes s'atribuïa als defectes físics i mentals, i que era producte dels trets hereditaris*" (GALINDO LÓPEZ, Celvin Manolo (coord.) - BLADIMIR MENA, Alfredo - SANTIZO HERRERA, William Rolando - REYES CÓRDOBA, Erick German. "Criminología y Victimología". A *Revista de la Segunda Cohorte del Doctorado en Seguridad Estratégica*. Universidad de San Carlos de Guatemala. Guatemala. 2014. P. 207)

⁵ Segons MILO (MILO, Ronald D. *Aristotle on Practical Knowledge and Weakness of Will*. La Haya, Mouton. 1966. P. 67-70) "*Aristòtil anomena a la feblesa moral o de caràcter ακρασι (akrasia), casos en els quals l'home té un coneixement pràctic, però no actua en conseqüència. Un home moralment fort, coneixent que els seus apetits són dolents, els rebutja. Enfront d'ell, trobem l'home que és feble moralment i, entre aquests dos, el virtuós o l'home d'excel·lència moral; és a dir, es tracta de la clàssica diferència entre incontinents, continents i virtuosos. Al seu torn, Aristòtil realitza a més una nova distinció entre un home moralment feble i un home malvat. L'home feble moralment adopta les seves pròpies prudències o principis morals i resol seguint-los, però encara que la seva intenció sigui bona, actua malament. Tots dos actuen malament, en conseqüència,*

"degeneració física que desembocava en una degeneració moral"⁷; i a l'Edat Mitjana es va recórrer a respostes a través de les ciències ocultes, com ara la quiromància o les línies de la mà.

La criminologia es consolida, però, en el moment en què es formulen propostes causals explicatives al voltant d'aquest fenomen social. Tal i com afirma ROCA AGAPITO⁸, la criminologia neix de l'anàlisi i l'observació de la realitat, la qual intenta explicar, comprendre i transformar en benefici de l'home, i oferir, així, pautes i criteris per a la solució de problemes socials i conflictes concrets.

Malgrat les discrepàncies respecte al naixement de la criminologia, segons GARCÍA PABLOS⁹, trobem la primera referència a la ciència criminològica a l'escola clàssica de la Il·lustració, la qual es basa en un consens que es materialitza en el contracte social, que es posiciona a favor d'una justícia que es

però el malvat pensa que ell hauria d'haver actuat així. El feble moral, en canvi, coneix, encara que en un sentit menor, el que hauria d'haver fet; en canvi, el malvat és ignorant del que havia d'haver fet. Pel mateix, el feble moral és apte per penedir-se posteriorment, no així l'home malvat, puix que és inconscient del mal que ha causat." (AEDO BARRENA, Cristián. "Raíces griegas de la noción romana de culpa". A *Revista de Estudios Históricos Jurídicos*. N. 35. Valparadiso. Gener 2013. P. 39-80. Disponible a:

http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0716-54552013000100001).

⁶ Segons NÚÑEZ (NÚÑEZ PAZ, Isabel. "Concepción Arenal y el fin de la pena desde las fuentes clásicas (Philantropia, humanitas, therapeia)". *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología* N. 15. 2013. Pp. 20:1-20:25. Disponible a: <http://criminet.ugr.es/recpc/15/recpc15-20.pdf>), és a "Protàgores" de Plató on apareix la primera crítica fonamentada a les teories retribucionistes de la pena. En aquest diàleg, la funció del càstig es basa en la necessitat d'instruir l'home en la virtut com a mesura de prevenció. En aquest sentit, fa referència a PLATÓ, quan afirma que "[...] en quant algun nen, home o dona, sigui aliè a ella (referint-se a la virtut), es procura instruir-lo i, en el seu cas, castigar-lo fins que el càstig l'hagi millorat; i, cas de no poder aconseguir-ho, de considerar-lo incurable, poder expulsar-lo de la societat o fer-lo morir". (PLATÓ. *Diálogos II. Egundo Hipoias. Protágoras. Eutidemos. Gorgias*. Traducció, notícia preliminar, notes y estampa socrática de BERGUA, Juan B. Cinquena edició. Ed. Clásicos Bergua. Madrid. 1968. P. 132).

⁷ ERNESTO PEÑA LABRIN, Daniel. *Unidad I: Orígenes de la criminología*. A *Criminología, curso de postgrado*. Vlex. Barcelona. 2013. P. 18. Disponible a: http://www.academia.edu/8621519/DANIEL_ERNESTO_PE%C3%91A_LABRIN.

⁸ ROCA AGAPITO, Luís. *Contribución del criminólogo en la justicia penal. Particular referencia al ámbito policial*. II Congreso Internacional de Criminólogos, celebrat a Gijón els dies 8, 9 i 10 de març de 2001.

⁹ "La criminologia va adquirir precisament autonomia científica, com és sabut, quan la "Scuola Positiva" va generalitzar l'ús del mètode empíric, és a dir, quan l'anàlisi, l'observació i l'experimentació van substituir l'especulació i el silogisme en l'examen de la realitat criminal, dominada fins aleshores pel raonament abstracte, formal i deductiu" (GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología*. 3a. edició. Ed. Tirant lo Blanch. València. 2003. P.61).

basa en el respecte a la llei, en favor del bé comú i en defensa de la convivència pacífica en el si de la societat¹⁰.

Des d'aquesta perspectiva, la Il·lustració suposa un nou plantejament quant a la prevenció de delictes i el càstig als delinqüents. Autors com HOBBS, LOCKE, VOLTAIRE¹¹, ROUSSEAU¹² o MONTESQUIEU¹³ prenen com a base de la ciència criminològica el *contracte social*¹⁴ en favor del bé comú i de la convivència pacífica en el si de les societats per defensar una justícia basada en el respecte a les lleis i

¹⁰ "Fins a finals del segle XVIII, el sistema penal europeu es caracteritzava per la crueltat de les seves lleis instrumentades a través d'un procés arbitrari i inquisitorial [...]. Contra aquest model, s'aixequen aquells que pretenen humanitzar el sistema penal a partir del debat sobre la legitimitat i límits del poder estatal: és el trànsit de l'estat absolut a l'estat liberal, on conflueixen aportacions ideològiques dels principals pensadors de l'època, donant lloc a un moviment que més tard rebrà el nom d'Il·luminisme o Il·lustració, les característiques principals del qual resideixen en un canvi radical de visió de l'estat" (LÓPEZ CAMELO, Raúl Guillermo – DARÍO JARQUE, Gabriel. *Curso de Derecho penal. Parte General*. Ed. De la Universidad Nacional del Sur. Argentina. 2004. P. 120).

¹¹ Defensà el principi de legalitat i es mostrà partidari de l'abolició de la tortura, el procediment secret i les detencions arbitràries, abogant per l'adequació de les penes als delictes i el sotmetiment dels jutges a la llei, de manera que aquests motivin les seves resolucions i justifiquin les seves sentències. Aquest posicionament va donar lloc que l'any 1776, VOLTAIRE publicués un comentari, el qual apareix en la majoria d'edicions del llibre de BECCARIA, *Dels delictes i les penes*, on també s'expressa en contra de la pena de mort. També trobem altres referències al seu posicionament contra la pena de mort: "Mai no consentiu que un ciutadà pateixi la pena de mort, encara que sigui l'últim captiu dels vostres estats, sense que us hagin enviat el seu procés, el qual fareu examinar pel vostre consell: aquest miserable és un home, i vos sou responsable de la seva sang" (VOLTAIRE. *Fragmento de las instrucciones para el principe real de ****. A *Filosofía de Voltaire, traducida al español*. Imprenta del diario. Coruña. 1837. P. 269. Disponible a:

<https://books.google.nl/books?id=UB5WBQ0EkLEC&printsec=frontcover&dq=filosof%C3%ADa+de+voltaire&hl=nl&sa=X&ved=0ahUKEwialb-ZrfrnRAhUB3IMKHZWiA1IQ6AEIGjAA#v=onepage&q=filosof%C3%ADa%20de%20voltaire&f=false>

¹² En la seva obra *El contracte social* (1762), estableix el principi que l'home és bo. Entén que la societat és qui el perverteix i cada home realitza la seva llibertat obeint les lleis. Per a aquest autor, el delinqüent vulnera el pacte social, el delinqüent s'automargina de la societat civil que l'ha de veure com a un rebel.

¹³ MONTESQUIEU (Charles de Secondat, Baró de. 1689-1755), autor de *Esprit des Lois*, publicada l'any 1748, en què proposa la independència del poder judicial respecte de l'executiu, l'abolició de penes inútils i excessives, així com de la tortura, i defensa que l'esperit de la llei passa per prevenir el delicte. Montesquieu distingeix quatre classes de crims: de primera classe que ofenen la religió, els de la segona els costums, els de la tercera la tranquil·litat i els de la quarta la seguretat dels ciutadans. En el seu *Esprit des Lois* diu que un bon legislador hauria d'esforçar-se més a prevenir el delicte que a castigar-lo i exposa que l'esperit de la llei penal ha de ser evitar el delicte i protegir l'individu (RODRÍGUEZ MANZANERA, Luis. *Criminología*. 5a ed. Ed. Porrúa S.A. Mèxic. 1986. P. 198 i seg.).

¹⁴ "Trobar una forma d'associació que defensi i protegeixi amb la força comuna la persona i els béns de cada associat, i per la qual cadascú, unint-se a tots, no obeeixi sinó a si mateix i romangui tan lliure com abans. Tal és el problema fonamental, la solució del qual la dona el contracte social." (ROUSSEAU, Jean-Jacques. *El contrato social o principios del derecho político*. Capítol VI. Editat per elaleph.com. Disponible a:

<http://www.enxarxa.com/biblioteca/ROUSSEAU%20El%20Contrato%20Social.pdf>

en l'aplicació de penes com a retribució pel mal ús que el delinqüent fa de la seva llibertat¹⁵. Podem dir, doncs, que la Il·lustració va suposar una nova forma diferent d'interpretar la criminalitat i, per tant, noves formes de prevenir els delictes, i de castigar la delinqüència¹⁶. En la Il·lustració, la funció utilitària de la pena esdevé la base comuna de tot el pensament penal reformador¹⁷ i es parteix de la idea que les lleis han d'evitar el delicte i protegir l'individu. Des d'aquesta perspectiva, la Il·lustració suposa un nou plantejament quant a la prevenció de delictes i el càstig als delinqüents¹⁸. En aquest sentit, es revela la necessitat d'unes penes proporcionades¹⁹, així com la importància de la legitimació de l'*ius punendi* i el

¹⁵ Tal i com afirma Jean GRAVEN, MONTESQUIEU va establir tots els seus principis en matèria criminal en relació amb la llibertat dels ciutadans. Tots els seus raonaments ens porten a aquest concepte de llibertat: "[...] la llibertat, aquest bé que permet el gaudiment dels altres béns (vegeu *Pensamientos y fragmentos inéditos, publicats pel baró G. de Montesquieu, per Gounouihou, Burdeos, 1899 y 1901, t. II. P. 321*) [...] La llibertat consisteix en el dret de fer tot allò que les lleis permetin; i, si un ciutadà pogués fer allò que aquestes prohibeixen, no existiria aleshores més llibertat, ja que els altres igualment tindrien aquest poder" (GRAVEN, Jean. "Montesquieu y el derecho penal". *Revista CENIPEC*. No. 25. Vol. 2. Veneçuela. Gener 2006. P. 332-333).

¹⁶ BOLAÑOS, Mireya – VALERO, Roxanel. "Consideracions teóricas para el abordaje empírico de la disuasión penal". A *Revista CENIPEC*. No. 28. Veneçuela. Gener 2009. P. 69-95.

¹⁷ "L'utilitarisme - precisament perquè exclou les penes inútils no justificant-les com suposades raons morals - és, en suma, el supòsit de tota doctrina racional de justificació de la pena i també dels límits de la potestat punitiva de l'estat. Aquest és el motiu pel qual aquest utilitarisme ha resultat ser un element constant de la tradició penalista laica i liberal que s'ha desenvolupat per obra del pensament dominant en els segles XVII i XVIII, el qual va posar les bases de l'estat de dret i del dret penal modern. Des de Grozio, Hobbes, Locke, Puffendorf i Thomasius fins a Montesquieu, Beccaria, Voltaire, Filangieri, Bentham i Pagano, tot el pensament penal reformador està d'acord a considerar que les afliccions penals són preus necessaris per impedir danys majors als ciutadans, i no constitueixen homenatges gratuïts a l'ètica o a la religió o al sentiment de venjança." (FERRAJOLI, Luigi. "El Derecho penal mínimo". A BUSTOS RAMÍREZ, Juan (Dir), *Prevención y teoría de la pena*. Editorial Jurídica ConoSur Ltda. Santiago de Chile. 1995. P. 32-33)

¹⁸ "[...] ni la venjança de l'ofensa feta a la societat, ni l'expiació del delicte són els objectes de les penes"; el seu objecte "no pot ser sinó impedir que el delinqüent faci altres danys a la societat i retraure la resta d'imitar el seu exemple, per mitjà de la impressió que ha de causar en els seus ànims la pena que ell pateix: i si es pot aconseguir aquest fi amb les penes més suaus, no han de fer-se servir les més severes" (FILANGIERI, Gaetano. *La Ciencia de la Legislación* (1780-85). Trad. de Juan Ribera, Villalpando. Libro III. Cap. XVIII. Madrid. 1821. P. 313 i seg. Cita extreta de PRIETO SANCHÍS, Luís. "La filosofía penal en la ilustración espanyola". A ARROYO ZAPATERO Luis - BERDUGO GOMEZ DE LA TORRE, Ignacio (Coords.). *Homenaje al Dr. Marino Barbero Santos in memoriam*. Ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Ediciones de la Universidad de Castilla - La Mancha: Universidad Salamanca. Vol. 1. Cuenca. 2001. P. 492. Disponible a: <http://aidpespana.uclm.es/pdf/barbero1/29.pdf>).

¹⁹ "Les penes han de ser proporcionades al delicte, és a dir, han de ser les estrictament necessàries; i, per aquest motiu, tan dolces o humanitàries com sigui possible per assolir els seus objectius" (PRIETO SANCHÍS, Luís. "La filosofía penal en la ilustración espanyola" ... *Op. cit.* P. 492).

principi de legalitat, entenent que el legislador no pot castigar sinó a través d'un seguit de normes que actuen com a garantia de llibertat i seguretat²⁰.

Un dels pensadors més emblemàtics d'aquesta escola és BECCARIA²¹, qui defensava la necessitat d'unes penes promptes, certes i proporcionals²² davant de les transgressions a la llei, alhora que reivindicava la necessitat de prevenir la delinqüència²³ a través de l'estudi científic dels delictes i de la llibertat i l'educació.

BECCARIA retorna als postulats de l'anomenat *contracte social* de HOBBS, MONTESQUIEU i ROUSSEAU i, en relació amb la naturalesa de les lleis, determina que: *“Les lleis són les condicions per les quals els homes aïllats i independents es van unir en societat cansats de viure en continu estat de guerra i de gaudir d'una llibertat que els era inútil en la incertesa de conservar-la. Per això, van sacrificar-ne una part per gaudir de la resta en segura tranquil·litat. La suma de totes aquestes porcions de la llibertat de cada individu va constituir la sobirania de la nació i va ser confiada a la custòdia del sobirà, com a legítim administrador. Però no n'hi havia prou simplement d'establir aquesta custòdia, sinó que també era necessari defensar la llibertat de la usurpació de tots els individus que sempre tractarien de treure a la massa la seva pròpia porció i de menystenir la de la resta. Per tant, es necessitaven remeis perfectament visibles per impedir que el*

²⁰ “Els jutges de la nació no són [...] més que la boca que profereix les paraules de la llei; i inanimats entes que no poden moderar ni la força ni el rigor de les lleis” (MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat (Baró de). *Del espíritu de las leyes*. Traduït lliurement per M.V.M. Madrid. 1821. Llibre XI, cap. VI. P. 251).

²¹ La seva obra principal és el llibre *Dei delitti e delle pene* (*Dels delictes i les penes*), publicada el 1764. “BECCARIA proposa una política criminal basada en cinc pilars: lleis clares i simples, predomini de la llibertat i la raó sobre l'obscurantisme, exemplar funcionament de la justícia lliure de corrupcions, recompenses al ciutadà honest, elevació dels nivells culturals i educatius del poble.” (GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología... Op. cit.* P. 332).

²² BECCARIA es declarava deixeble de MONTESQUIEU, qui a les seves lletres perses havia apuntat els seus punts de vista sobre aquest tema: “En un estat, les penes més o menys cruels no aconsegueixen que s'obeeixin més les lleis. En els països on els càstigs són moderats, se'ls tem com en aquells on són tirànics i horribles”. I continuava: “Ja sigui que el govern sigui dolç, ja sigui que aquest sigui cruel, sempre es pena per graus; s'inflingeix un càstig més o menys gran, a un crim més o menys gran” (GRAVEN, Jean. “Montesquieu y el derecho penal”... *Op. cit.* P. 352).

²³ En la mateixa línia que MONTESQUIEU, qui ja ho senyalava: “En els estats moderns [...] un bon legislador s'interessarà menys a sancionar els crims, que a prevenir-los; ell s'aplicarà més a donar costums que a infligir suplicis” (MONTESQUIEU, Charles Louis. *Del Espíritu de las leyes*. Llibre VI, capítol IX).

despotisme de cada persona submergís la societat en el caos en què abans havia estat".²⁴ Es tracta, per tant, d'establir penes que, com a acte d'autoritat, es derivin de l'absoluta necessitat.

BECCARIA, en el seu assaig *Dei delitti e delle pene*, estableix els fonaments per a la nova criminologia, i en els seus axiomes determina que no és la voluntat del jutge sinó les lleis les que han de dictar les penes, les quals han de ser tan lleus i humanes com sigui possible mentre serveixin al seu propòsit, que no és causar mal, sinó impedir que el delinqüent cometi nous delictes i dissuadir la resta de ciutadans de fer-ho²⁵.

La veritable mesura de la pena és, per tant, el dany fet a la societat, no la intenció del delinqüent²⁶. Així doncs, podem veure el fort contingut liberal de la teoria de BECCARIA, qui senyala que les penes han de tenir un contingut contractualista, que incentivi la llibertat i la voluntat responsables dels subjectes per poder crear les institucions que exerceixin correctament el monopoli de la força i, en conseqüència, una seguretat responsable²⁷. S'evidencia la necessitat d'unes penes proporcionals davant de les transgressions a la llei com a resposta al mal ús que el delinqüent ha fet de la seva llibertat per escollir entre el bé i el mal²⁸, ahora

²⁴ BECCARIA, Cesare. *De los delitos y de las penas*. Ed. Universidad Carlos III. Madrid. 2015. P. 19. Disponible a: <http://docplayer.es/16127439-Tratado-de-los-delitos-y-de-las-penas-cesare-beccaria.html>.

²⁵ "El fi de les penes no és atormentar i afligir a un ens sensible, ni desfer un delictes ja comès [...] El fi, doncs, no és un altre que impedir al reu causar nous danys als seus ciutadans i retraure a la resta la comissió d'altres iguals. Després hauran de ser escollides aquelles penes i aquell mètode d'imposar-les que, guardada la proporció, facin una impressió més eficaç i més durable sobre els ànims dels homes, i la menys dolorosa sobre el cos del reu" (BECCARIA, Cesare. *De los delitos y de las penas*....*Op. cit.* P. 33 i 34).

²⁶ BECCARIA, Cesare. *De los delitos y de las penas*... *Op. cit.* P.27.

²⁷ RODRÍGUEZ LOZANO, Luís Gerardo. "Reflexiones sobre Cesare Beccaria y el Derecho penal". A CAMPOS RODRÍGUEZ, Fenando Garardo – CIENFUEGOS SALGADO, David – RODRÍGUEZ LOZANO, Luís Gerardo – ZARAGOZA HUERTA, José (coord.). *Entre libertad y castigo: Dilemas del estado contemporáneo. Estudios en homenaje a la maestra Emma Mendoza Bremauntz*. Ed. Laguna. Mèxic. 2011. P. 732. Disponible a: <http://biblio.juridicas.unam.mx/libros/7/3104/43.pdf>.

²⁸ El lliure albir és un dels postulats de l'Escola Clàssica, per a qui l'*ius punendi* es fonamenta en la imputabilitat moral, això vol dir que els nens i els bojos, en no tenir lliure albir, queden exclosos del dret penal. Alguns dels màxims exponents de l'Escola Clàssica són BECCARIA, BENTHAM, KANT, GROSS o FEURBACH. També destaca CARRARA, per a qui la responsabilitat penal es fonamenta en la imputabilitat moral, és a dir, en el lliure albir dels homes per escollir entre el bé i el mal, aspecte en què es fonamenta la responsabilitat penal. Aquest punt és una de les principals

que es reivindica la necessitat de prevenir la delinqüència a través de l'estudi científic dels delictes i de la llibertat i l'educació.

Tot i aquestes referències clàssiques, els autors es debaten entre la dicotomia de situar el pensament lliberal de la il·lustració com a origen de la criminologia, i d'establir com a punt de partida el marc científic positivista, el qual busca superar els límits del dret a través d'un diàleg amb altres disciplines que també estudien el fenomen de la criminalitat²⁹.

En qualsevol cas, hi ha una majoria d'autors que situen aquests inicis en l'escola positivista italiana, la qual planteja l'estudi de la personalitat del delinqüent i el seu adequat tractament per a la reinserció social³⁰. Així, SERRANO MAÍLLO³¹ entén que, tot i que ja existia una concepció criminològica a l'escola clàssica, el que va donar origen a aquesta disciplina com a tal va ser precisament l'adopció del mètode científic fet per la criminologia positiva, i concretament per les figures del jurista francès André GUERRY (1802-1866) i el matemàtic belga Adolphe QUETELET (1796-1874). Aquest mètode científic és clau i es contraposa a l'Escola Clàssica, que feia servir un mètode abstracte, no empíric.

GUERRY i QUETELET van estudiar l'estadística criminal per mirar d'identificar quins factors podien explicar la criminalitat o hi estaven relacionats. En aquest sentit, cal senyalar que QUETELET va afirmar que el crim és el resultat necessari de la nostra organització social i va observar que els joves eren més propensos al

diferències entre l'Escola Clàssica i la Positivista, ja que aquesta darrera rebutja el lliure albir i defensa que la responsabilitat penal no es fonamenta en la llibertat, sinó en la responsabilitat social pel fet de viure en societat. Al respecte, CARRARA afirma: "*L'home té la facultat de determinar-se, donant preferència a l'acció o a la inacció, segons els càlculs de la seva intel·ligència. Aquest poder és el que constitueix la llibertat d'elecció. És a causa d'aquesta facultat pel que se li demana comptes dels actes a què es determina*" (CARRARA, Francesco. *Programa del curso de derecho criminal desarrollado en la Universidad de Pisa: parte general*. Traducció: Octavio Béeche - Alberto Gallegos. Tomo 1. No. 272. San José de Costa Rica. 1889. P. 156. Cita extreta de: LLOBET RODRÍGUEZ, Javier. "Francesco Carrara y el programa de derecho criminal". *Trujillo*. Agost del 2005. Disponible a: http://terragnijurista.com.ar/doctrina/llobet.htm#_ftn115. Consultat: 05/02/2017).

²⁹ CARVALHO, Salo de. "Criminología y transdisciplinariedad". A *Cuadernos de Política Criminal. Segunda Época*. N. 91. Gener 2007.

³⁰ MORILLAS FERNÁNDEZ, David. *Origen y delimitación conceptual y científica de la criminología*. A *Cuadernos de Política Criminal. Segunda época*. N. 101. Setembre 2010. P. 43-72.

³¹ SERRANO MAÍLLO, Alfonso. *Introducción a la Criminología*. Dykinson. Madrid, 2009. P. 91.

crim que els adults. Considerava que la criminalitat era un fenomen normal i va deduir que la pobresa no era, en general, la causa de la delinqüència, sinó que estava relacionada amb altres factors de caràcter personal i social³².

En el mateix sentit es va pronunciar GUERRY, qui va assenyalar que el factor principal per a la criminalitat resideix en l'oportunitat. La conseqüència d'aquestes conclusions de caire criminològic van portar QUETELET a senyalar com a mesura de prevenció del delicte la necessitat d'incidir en l'educació moral dels ciutadans i en la millora de les seves condicions socials.

Aquest és un punt d'inflexió important, ja que suposa un canvi significatiu en la forma d'interpretar la criminalitat i les respostes que cal idear per fer-hi front des d'una perspectiva interdisciplinària, en tant que, com va definir SIEGEL³³, la criminologia engloba una gran varietat de camps tan dispars com la sociologia, el dret penal, la ciència política, la psicologia, l'economia i les ciències naturals, per tal de conèixer i estudiar la naturalesa de la conducta criminal, la seva extensió i les seves causes, i els mitjans per controlar-la. El seu objecte d'estudi, per tant, són els conflictes criminògens que sorgeixen de la relació de l'individu amb la societat.

GARCÍA-PABLOS es refereix a la criminologia com a "*ciència empírica i interdisciplinària, que té per objecte el crim, el delinqüent, la víctima i el control social del comportament delictiu, i que aporta una informació vàlida, contrastada i fiable sobre la gènesi, dinàmica i variables del crim -entès aquest com a fenomen individual i com a problema social, comunitari-, així com sobre la seva prevenció eficaç, les formes i estratègies de reacció i les tècniques d'intervenció positiva en l'infractor i la víctima*"³⁴.

³² VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *Delincuencia juvenil: consideraciones penales y criminológicas*. Ed. Colex. Madrid. 2003. P. 63-119.

³³ SIEGEL, Larry J. *Criminology*. Ed. Belmont, CA. 2009.

³⁴ GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de Criminología... Op. cit.* P. 47.

La criminologia, per tant, destaca per la seva naturalesa empírica des del vessant que indaga en les circumstàncies generadores del comportament criminal, a la recerca d'informació vàlida sobre el fet delictiu i les formes d'actuació i prevenció, per tal d'explicar-lo, predir-lo i prevenir-lo. I aquest és el punt bàsic que la diferencia del dret penal i la jurisprudència, que es centren en l'aspecte normatiu del delictes, contribuint a l'estudi del mateix delictes i del delinqüent³⁵. Per tant, com afirmen CID i LARRAURI³⁶, la lluita contra la delinqüència no és una funció que es pugui deixar en exclusiva ni essencialment en mans del dret penal: "*Des del punt de vista del sistema penal, la criminologia pot ser útil per determinar: a) quines conductes s'han de criminalitzar i quina eficàcia poden tenir mitjans alternatius als jurídics; b) quins són els efectes de l'aplicació de la norma penal; i c) quines penes tenen efectes més dissuasius o tenen una major capacitat resocialitzadora*".

El saber criminològic, doncs, aspira a poder, en primera instància, descriure la criminalitat, quantificar-la i conèixer les circumstàncies concretes que donen lloc al delictes i quines reaccions provoca en la societat. Així mateix, proposa teories que busquen explicar el fenomen de la criminalitat i quins factors hi interactuen per poder-ne predir la reincidència i prevenir el delictes a través de polítiques concretes. I és que elaborar un dret penal sense prendre en consideració l'organització social de les persones, només tenint present l'establiment d'un càstig just per a cada acte delictiu, dóna lloc a un sistema penal que es desinteressa de les condicions puntuals que afavoreixen el delictes i es revela com a ineficient, pel que és més important que la reacció davant la transgressió normativa, i que és la prevenció.

No podem perdre de vista que la seguretat és una condició necessària per al funcionament de la societat i un dels principals criteris per a assegurar la qualitat de vida i que l'abordatge de la seguretat s'ha d'assumir en tota la seva integritat, tenint present la seva complexitat. Al manifest i les resolucions dels temes abordats per les ciutats europees sobre prevenció i seguretat a la Conferència de

³⁵ MORILLAS FERNÁNDEZ, David. *Origen y delimitación conceptual... Op. cit.*

³⁶ CID MOLINÉ, José - LARRAURI PIJOAN, Elena. *Teorías criminológicas. Explicación y prevención de la delincuencia*. Ed. Bosch. Barcelona. 2001. P. 23.

Nàpols els dies 7, 8 i 9 de desembre del 2000, s'afirma: "*La seguretat és un bé comú essencial per al desenvolupament sostenible. És a la vegada signe i condició d'inclusió social, de l'accés just a d'altres béns comuns com són l'educació, la justícia, la salut i la qualitat del medi ambient.*" I afegeix que "*La inseguretat no pot reduir-se únicament als problemes de criminalitat. La inseguretat és una problemàtica complexa: està lligada als problemes de sanitat, de medi ambient, d'urbanisme, de formació; és el resultat de desigualtats creixents en l'accés als recursos; posa en joc conflictes d'interessos*". Sembla, doncs, necessari que, tal i com planteja la criminologia, el dret penal també interactuï amb altres disciplines, com ara la psicologia o la sociologia, perquè el coneixement sobre el comportament humà no és patrimoni exclusiu d'una única disciplina i, si el dret penal aspira a regular el comportament social dels individus, no es pot abstraure d'aquesta evidència.

Per tant, la base de la criminologia es revela com a importantíssima per poder afrontar el disseny del sistema de penes d'una societat. En aquest sentit, els diferents estudis i treballs sobre criminologia busquen com a objectiu individualitzar les diferents causes segons els diferents tipus de delinqüència, amb la finalitat d'organitzar diversos tipus de tractament i instruments concrets de reinserció³⁷.

Aquesta circumstància és especialment important quan ens referim al dret penal juvenil, ja que aquest afecta una part de la societat, els infants i els joves, els quals, per raó de la seva edat i grau de maduresa, tenen unes característiques especials. El tractament penal dels joves planteja el repte de la necessària reeducació que culmini en la frustració de carreres delictives, les quals, de consolidar-se, perpetrarien els delinqüents i, en conseqüència, la criminalitat futura. Aquest objectiu passa irremeiablement per explorar els factors que interactuen per donar lloc a la criminalitat juvenil. Només a partir d'aquest

³⁷ Així ho afirma BANDINI (BANDINI, Tullio. *Valori e limiti delle tipologie in tema di devianza giovanile*. A CANEPA, Giacono (a cura di)- MARUGO, Ma. Ida (a cura di). *Criminologia e politica sociale. Prospettive nel campo della delinquenza colposa e della devianza minorile*. Cedam. Padova. 1987. P.185).

enfocament empíric es pot aspirar a legislar des d'un prisma realista i pragmàtic que derivi en un autèntic impacte sobre la disminució d'aquest fenomen i, en conseqüència, en una millora de la qualitat de vida de la societat en termes de seguretat.

2. Explicacions de la delinqüència juvenil

La investigació criminològica ha portat a l'anàlisi de diverses variables de caire endogen i exogen per trobar el motiu de la gènesi i l'evolució del delictes i la criminalitat. Així, diversos criminòlegs han presentat teories que miren de trobar les respostes en causes de tipus psicològic, biològic o social, entre d'altres, configurant tot un entramat de causes i explicacions al voltant dels factors determinants en la conducta criminal, teories que són el cor de la ciència criminològica.

Diferents autors presenten aquestes teories criminològiques seguint diversos esquemes etiològics per mirar d'encaixar-hi les causes de la delinqüència en general que aquestes descriuen. Així, per exemple, GARRIDO³⁸, les categoritza en teories biològiques, psicològiques, sociopsicològiques, sociològiques i integradores. Per la seva banda, VÁZQUEZ³⁹ diferencia les teories que segueixen la criminologia clàssica, les anomenades teories de la criminalització - dins de la criminologia crítica- i un tercer grup format per les teories integradores - les quals harmonitzen les teories de tots dos grups anteriors. Donada la combinació de factors i paradigmes que poden confluïr en les teories criminològiques, REDONDO i GARRIDO⁴⁰, per la seva banda, categoritzen les principals explicacions en blocs teòrics on les teories es vinculen entre si a partir de dos elements de connexió: o

³⁸ GARRIDO GENOVÉS, Vicente. *Delincuencia juvenil: orígenes, prevención y tratamiento*. Ed. Alhambra. 1a. edició. Madrid. 1987.

³⁹ VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *Delincuencia juvenil ...Op. cit.*

⁴⁰ REDONDO ILLESCAS, Santiago - GARRIDO GENOVÉS, Vicente. *Principios de Criminología*. Ed. Tirant Lo Blanch. 4a. edició. València. 2013. P. 255.

bé procedeixen d'una línia conceptual comuna, o bé comparteixen supòsits i propostes similars.

Com que no existeix un criteri unitari pel que fa a la classificació de les diferents teories criminològiques existents, i sense pretendre fer-ne una descripció exhaustiva, sinó una visió suficientment profunda per a donar arguments i aportar reflexions per al desenvolupament d'aquest treball, es presenten les principals teories criminològiques atenent els tipus de causes que senyalen com a principals factors que explicarien els motius que porten els joves a transgredir les normes establertes per a la vida en comunitat.

2.1. Causes de caire psicobiològic

Aquest grup de teories posaven l'èmfasi en els factors de caire genètic com a determinants per al ser criminal, establint així una definició de delinqüent en base a les seves característiques antropobiològiques. Des d'aquesta perspectiva, podria dir-se que el delinqüent neix, es tracta d'un individu que ja està clarament marcat des del seu naixement i, per tant, avesat al delictes.

Aquest corrent de pensament va tenir el seu màxim exponent en la figura de Cesare LOMBROSO qui, en base als seus estudis biològics i antropomòrfics realitzats sobre presidiaris, afirmava que el delinqüent era un ser atàvic, producte de la regressió a estadis primitius de la humanitat, amb anomalies que es podien reconèixer fàcilment i que es caracteritzava físicament i anímicament per semblances amb l'home aborigen ⁴¹.

⁴¹ LOMBROSO, Cesare. *L'Uomo delinquente*. Torino, 1876. Les principals característiques físiques serien, entre d'altres: front baix, gran desenvolupament dels arcs supraciliars, asimetries cranials, fusió de l'os atlas i occipital, gran desenvolupament dels pòmuls, orelles en forma de nansa, tubèrcul de Darwin i gran pilositat. Anímicament es caracteritzaria per insensibilitat moral, precocitat antisocial, vanitat, imprevisió, incorregibilitat. Totes aquestes anomalies li van permetre oferir, al llarg de les diferents edicions de la seva obra, una tipologia de delinqüent "nat", "boig moral", "epilèptic", "boig", "passional" i "ocasional". Vegeu àmpliament sobre la seva proposta GARCÍA-PABLOS, Antonio. *Tratado de Criminología... Op. cit.* P. 406 i seg.

LOMBROSO, però, va haver de modificar els seus enunciats inicials ja que les seves conclusions respecte a la predisposició biològica no van trobar suport en els estudis que es van desenvolupar posteriorment. Així, va haver de concedir un pes creixent als factors socials i ambientals en detriment de la influència dels factors biològics. De la mateixa manera, Enrico FERRI i Raffaele GARÓFALO, deixebles de LOMBROSO, també van defensar la predisposició biològica al delictes atorgant importància a la influència de factors exògens, però amb alguns matisos importants.

FERRI partia de la idea que el delinqüent és una persona biològicament anormal i les causes que expliquen el delictes parteixen de la combinació de factors antropològics però, sobretot, físics i socials⁴². A partir dels seus postulats, FERRI confereix una clara prioritat criminològica i, sobretot, politicocriminal als factors socials a través dels seus “substitutius penals”⁴³.

Per la seva banda, GAROFALO també va defensar una perspectiva genètica de la delinqüència, però dissenteix de la teoria antropològica del seu mestre i del sociologisme de FERRI. En la seva teoria, més aviat desenvolupa un paper decisiu el concepte d’anomalia moral⁴⁴.

⁴² FERRI, Enrico. *I nuovi orizzonti del diritto e de la procedura penale*. Bologna. 1884. Els factors antropològics eren relatius a la constitució orgànica, psíquica i caràcter del criminal, els factors físics eren relatius al clima, estacions, temperatura, etc. i els socials relatius a la densitat de la població, la família, la religió, etc. En funció d’aquesta teoria plurifactorial, va dividir els delinqüents en cinc categories, semblants a Lombroso, però on es reflexava de forma més evident aquesta lògica plurifactorial: el delinqüent “nat o instintiu”, que presenta una forta propensió delictiva heretada, la qual només no es materialitzarà si les seves condicions ambientals són excepcionalment favorables; el “boig”, mentalment incapacitat; el “passional”, com a resultat de fortes reaccions emocionals; el “ocasional o situacional”, amb una baixa predisposició biològica al delictes però delinquirà davant factors ambientals desfavorables; l’“habitual”, a partir de la influència negativa dels factors socials i l’“involuntari”.

⁴³ Els seus substituts penals, sense pretendre eliminar les penes, es plantejaven com a una forma més eficaç de lluitar, enfrontant les causes socials a través de reformes en el camp econòmic, polític, científic, administratiu, religiós, familiar i educatiu.

⁴⁴ GAROFALO (GAROFALO, Raffaele. *Criminologia*. Nàpols. 1885) defensa aquesta teoria com la carència en el delinqüent d’un adequat desenvolupament de la sensibilitat moral, de vivències altruistes; defecte no només producte de factors ambientals –que tindrien un paper secundari- sinó condicionat per una base orgànica. No es tracta d’un factor patològic sinó d’una variació psíquica transmissible per via hereditària.

Aquest plantejament quasi determinista era radicalment diferent a la perspectiva de l'Escola Clàssica, la qual entenia el fet delictiu com un acte de llibertat i establia la proporcionalitat entre el delicte i la pena com la conseqüència justa al retret per aquest mal ús de la llibertat. Per altra banda, plantejava diferents instruments: uns de caràcter preventiu, per afrontar les causes de la delinqüència, com ara la millora de les condicions econòmiques o mesures per reduir les oportunitats per a delinquir; i d'altres instruments de caire repressiu, per evitar la reincidència, com pot ser l'aplicació d'un dret penal que proposi penes amb un contingut rehabilitador per aconseguir la reinserció del delinqüent⁴⁵. Aquesta perspectiva és la base que van prendre les legislacions occidentals per crear els sistemes tutelars de menors, de forma que els menors eren enviats a centres especials per ser reeducats i es va començar a actuar en funció de prediccions de perillositat.

Però, pel que fa a l'etiologia criminal, el positivisme va permetre desenvolupar més tard una perspectiva biològicocconductual. KRETSCHMER i SHELDON van establir una relació directa entre la delinqüència i la correlació entre diferents tipus constitucionals i les corresponents característiques psicològiques. Des d'aquests postulats també es defensa l'existència d'una predeterminació de caire psicobiològic a la delinqüència⁴⁶. Especialment interessant –per estudiar l'objecte d'aquest treball- va ser el treball de SHELDON, que va realitzar un estudi en delinqüents juvenils i estudiants joves, a partir del qual va concloure que existien individus, que va anomenar *endomorfes*, amb una inclinació a la delinqüència ocasional, concretament a cometre fraus o estafes. Un altre tipus que va descriure

⁴⁵ L'anomenada "lluita d'escoles" entre l'Escola Clàssica i l'Escola Positiva italiana va suposar un canvi de paradigma des de la finalitat retributiva o de prevenció general de la pena a la finalitat preventiva especial. Sobre els debats internacionals celebrats des de 1885, vegeu RODRIGUEZ MANZANERA, L. *Criminología*. Mèxic. 1982. P. 222 i seg. Com a conseqüència d'aquesta polèmica, van sorgir prestigioses escoles eclèctiques, com la Terza Scuola o l'Escola de Marburg. Sobre elles, vegeu àmpliament GARCÍA-PABLOS, Antonio. *Tratado... Op. cit.* P. 425 i seg.

⁴⁶ KRETSCHMER KRETSCHMER, Ernst. *Körperbau und Charakter*. Berlin. 1921) va ser el primer a definir diferents tipologies d'individu en funció de la seva constitució física, definint tres categories diferenciades (esquizotímics, ciclotímics i viscosos) a les quals assignava una major o menor predisposició a delinquir. En aquest sentit, va determinar, per exemple, que el tipus esquizotímics, als quals descriu com a persones fortes i musculoses, se'ls atribueixen més possibilitats de delinquir que als que anomena ciclotípics, dèbils i prims. Àmpliament sobre KRETSCHMER, vegeu MEZGER, Edemund. *Criminología. Traducción del alemán por José Arturo Rodríguez Muñoz*. Ed. Revista de Derecho Privado, Serie C. Vol. XXI. Madrid. 1942. P. 112 i seg.

era l'*ectomorfe*, qui podia fer furts o robatoris de manera ocasional. I finalment, va classificar un altre tipus, el *mesomorfe*, propens a la delinqüència habitual i a l'ús de la violència, que mostrava, per tant, una major predisposició a la delinqüència⁴⁷.

EYSENCK, en canvi, no va ser tan taxatiu en els seus plantejaments ja que, tot i reconèixer que les variants genètiques influeixen en el comportament delictiu i, per tant, marquen una predisposició innata al delicte, també va acceptar la decisiva influència de factors ambientals en aquest tipus de comportament, especialment durant la infantesa. A partir d'aquestes premisses, va diferenciar, en primer lloc, les persones en *introvertides* i *extravertides*, senyalant que aquestes últimes són més difícils de condicionar. I en segon lloc, senyala la importància del condicionament rebut a la família, factor que, combinat amb el grau d'introversió-extraversió, marca la propensió al delicte de l'individu.

En base a aquesta premissa, va elaborar la seva teoria de la personalitat delictiva, en la qual dóna més rellevància a la personalitat de cada individu que als factors facilitadors del delicte, de manera que els qui tenen més dificultat per aprendre a inhibir comportaments antisocials tenen majors possibilitats de delinquir, destacant que molts delinqüents presenten certs factors biològics de caràcter hereditari, com ara un alt nivell d'extraversió, que es tradueix en una major necessitat d'estimulació i una gran tolerància al càstig, així com una alta excitabilitat i notes de psicoticisme que l'impulsen a la recerca d'emocions i a menysprear la resta. Tot plegat apunta a la conveniència d'actuar sobre el medi ambient per tal de prevenir la conducta antisocial, com ara l'acció del càstig per part dels pares, tot i que sense perdre de vista que l'individu compta amb una personalitat que ve determinada per la seva genètica i que facilita o dificulta l'aprenentatge de mecanismes d'evitació de la conducta disruptiva i de les habilitats cognitives necessàries per al seu ajust social⁴⁸.

⁴⁷ SHELDON, William. *Varieties of Delinquent Youth: an introduction to constitutional psychiatry*, Oxford. 1949.

⁴⁸ EYSENCK, Hans J. *Crime and personality*. Londres. 1964.

Més contemporanis, hi ha altres autors que continuen defensant la vinculació entre la predisposició biològica individual que marca una tendència innata a la delinqüència, la qual es pot manifestar o no en funció dels condicionants ambientals⁴⁹. En els mateixos termes, s'expressa el model biosocial de JEFFERY, que també atorga un protagonisme important a les variables genètiques i la seva combinació amb factors ambientals com a fonament de la conducta, acceptant l'existència d'una predisposició en base a una capacitat heretada per interaccionar amb el medi ambient de manera que la interacció amb un cert tipus d'ambient, entenent aquest com la família, l'escola o el grup de coetanis, derivarà en delinqüència⁵⁰.

HIRSCHI va elaborar una altra teoria juntament amb Michael R. GOTTFREDSON, la "teoria del baix autocontrol", que pren com a premissa el factor individual com a determinant per a delinquir, tot i el seu caràcter social. Des d'aquest plantejament, el que fa que uns individus delinqueixin i d'altres no és la seva vulnerabilitat respecte de la temptació que comporta el delicte i, per tant, el seu baix autocontrol⁵¹.

⁴⁹ En aquesta línia es troben WILSON i HERRNSTEIN (WILSON, James Q - HERRNSTEIN, Richard, J. *Crime and Human Nature*. Simon and Schuster. Nova York. 1985. P. 23 i 43: "[...] en aquest llibre estem especialment interessats per les diferències individuals pel que fa al comportament criminal. [...] Incorporem tant la predisposició genètica com l'aprenentatge social, i considerem la influència dels factors tan retardats com immediats") i FISHBEIN (FISHBEIN, Dane. "Prospects for the application of genetic findings to crime and violence prevention". A *Politics and the life sciences*. Vol. 15. Issue 1. P. 91-94: "Fins ara, les correlacions entre el comportament antisocial i una personalitat concreta, i neuroquímica i característiques psicològiques que tenen una base genètica són significatives en molts estudis").

⁵⁰ Aquest procés es pot descriure com un sistema d'informació que flueix de l'ambient a l'organisme segons la fórmula "codi genètic x ambient = codi cerebral x ambient = conducta" on el tipus de conducta (resposta) exhibit per un organisme depèn de l'ambient (estímul) i la forma en què l'estímul és codificat, transmès i decodificat pel cervell i el sistema nerviós. (JEFFERY, CL. "Criminology as a interdisciplinary behavioral science". A *Criminology*. Vol. 16. Issue 2. 1978. P. 158 i seg.). Aquest plantejament porta l'autor a dissenyar un model preventiu basat en el control ambiental, però també en la intervenció sobre les condicions biològiques rellevants en els processos d'aprenentatge com, per exemple, enginyeria genètica, psicofàrmacs, equilibri bioquímic del cervell a través de la dieta, etc.

⁵¹ "[...] sempre basant-se en els resultats dels estudis de Gottfredson i Hirschi (GOTTFREDSON, Michael R - HIRSCHI, Travis. *A general theory of crime*. Palo Alto, CA: Stanford University Press. 1990), consideren que als adolescents amb baix autocontrol no els agrada l'escola, la llar, ni la feina, perquè imposen disciplina, supervisió i altres restriccions comportamentals. Per escapar-se de tals restriccions, aquests joves "graviten cap al carrer". Per una altra banda, els individus amb baix autocontrol tenen dificultats a crear i mantenir relacions d'amistat, i aquestes dificultats fan que

Són precisament els individus amb baix autocontrol els qui busquen una gratificació fàcil i immediata a través d'experiències excitants que impliquen risc, aspectes que el comportament delictiu els proporciona sense necessitat de comptar amb una habilitat especial ni una planificació. Per una altra banda, aquests individus acostumen a ser egocèntrics i a no tenir cap empatia vers el patiment dels altres, a més de ser inestables pel que fa a les relacions humanes, aspectes que també troben un encaix en la conducta delictiva. GOTTFREDSON i HIRSCHI plantegen, per tant, la importància de millorar l'autocontrol dels individus com a eina bàsica de prevenció, així com la disminució de les oportunitats per a delinquir.

Tal i com afirmen REDONDO i GARRIDO⁵², els estudis que s'han fet respecte d'aquesta teoria⁵³ han posat de manifest que existeix una clara relació entre baix autocontrol i conducta delictiva, així com la impulsivitat i la necessitat de gratificació immediata com a factors de risc⁵⁴. Tanmateix, aquesta teoria també ha estat objecte de crítiques, bàsicament per centrar-se en els factors individuals i ignorar factors socials, com ara aspectes econòmics, ambientals i culturals. Una altra crítica sorgeix pel fet de presumir que la manca d'autocontrol pot, per si mateixa, conduir a la delinqüència irremeiablement. En aquest sentit, KORNHAUSER afirma que: "*Sempre hi ha motius per a desviar-se, ja que l'escassetat de mitjans provoca que tot el món inevitablement tingui desitjos insatisfets. Com que la frustració és una condició crònica de la humanitat, sempre*

es vinculin a altres individus amb baix autocontrol, creant grups desorganitzats i inestables- [...] el relaxament dels vincles socials seria la conseqüència d'una manca de socialització en els àmbits familiars i institucionals no deguda al baix autocontrol de l'adoslescent, sinó a un normal procés evolutiu de desplaçament cap al grup d'iguals (LOWRY, R. - Sleet, D. - DUNCAN, C. - POWELL, K. i KOLBE, L. Adolescent at Risk for Violence. Educational psychology.7: 7-39.) polaritzat per la mancança en les pràctiques de supervisió i modelat (Patterson et. al., 1982); per una altra part, l'acatament d'actituds delictives seria una estratègia a disposició de l'adolescent per garantir-se la integració en el grup i no viceversa (HARTFORD, ME. Groups in social work. Columbia University press. Nova York.1971)". (MARTÍN, Ma. Jesús. Violència juvenil exogrupal: hacia la construcción de un modelo causal. Ministerio de Educación y Ciencia - CIDE. Colección Investigación. N. 164. Madrid. 2005. P. 48-51).

⁵² REDONDO ILLESCAS, Santiago - GARRIDO GENOVÉS, Vicente; *Principios de Criminología* ...Op. cit. P. 311.

⁵³ Ezinga, Weerman, Westenbert et al., 2008; Pauwels, 2011; Siegel, 2010; Serrano Maíllo, 2011.

⁵⁴ Pratt i Cullen, 2000; Romero, Gómez-Fragela, Luengo, i Sobral, 2003.

*existeix temptació de recórrer a mitjans il·legals. Però la insatisfacció de desitjos no causa delictes excepte que simultàniament es debilitin els controls socials*⁵⁵, entenent que augmentar el control social passa per millorar les possibilitats de satisfer les necessitats dels individus utilitzant mitjans legítims.

Dins d'aquest grup de teories, s'encabeixen també les que assenyalen causes psicopatològiques, és a dir, les teories que apunten a unes suposades anomalies mentals del delinqüent com a explicació de la criminalitat. Aquests plantejaments identifiquen el concepte *conducta desviada* amb el concepte *anomia* i, tal i com afirma GÖPPINGER⁵⁶, confonent la categoria *malaltia* amb les exigències que es deriven de l'*haver de ser*, que troba la seva expressió en les normes legals⁵⁷. Serà el positivisme criminològic que substituirà la teoria de la *insanity* per la de la personalitat criminal, la qual suposa partir de la hipòtesi que existeix un conjunt de trets de personalitat que són específicament criminals i que conformen una estructura psicològica criminal. Aquestes teories, però, es troben actualment abandonades⁵⁸. Diversos estudis han conclòs que no es pot verificar que la delinqüència es pugui associar a determinats trets de personalitat ja que aquests plantejaments no troben correlació estadística.⁵⁹

⁵⁵ KORNHAUSER, Ruth Rosner. *Social Sources of Delinquency: An Appraisal of Analytic Models*. Chicago: University of Chicago Press. 1978. P. 47-49.

⁵⁶ GÖPPINGER, Hans. *Criminología*. Editorial Reus. Madrid. 1975. P 151.

⁵⁷ MAUDSLEY, pioner de la teoria de la *insanity*, va establir una correlació directa entre malaltia mental i delicte, afirmant el caràcter hereditari dels trets psicològics que determinarien la degeneració mental causant del crim. Al respecte, SCOTT afirma que "*El crim és una mena de vàlvula d'escapament en què les seves tendències dements es descarreguen; es tornarien bojos si no fossin criminals, i no es tornen bojos perquè són criminals*". (SCOTT, Peter. "Pioneers in criminology – XI Henry Maudsley (1835-1918)". A *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*. Vol 46. March-April. 1956. N. 6. P. 756. Disponible a: <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4438&context=jclc>).

⁵⁸ "*És obvi que el crim no pot definir-se ni entendre's exclusivament com un fet biològic, ja que es tracta, sobretot, d'un succés jurídic, històric i cultural; l'home, com afirma GARCIA ANDRADE, no és només herència, sinó història*" (GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología...Op. cit.* P. 523) "*El ser humà no és només biologia, ni herència. Aquestes constitueixen només la seva materia prima, el seu punt de partida, però la conducta de l'home – i, per tant, la delictiva també – respon a un complex procés dinàmic en què interactuen factors tant biològics com ambientals. No hi ha doncs gens criminals, gens que determinen el comportament delictiu*" (GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología...Op. cit.* P. 534 i 535).

⁵⁹ Alguns estudis al voltant d'aquesta qüestió: a) SCHUESSLER, Karl F. – CRESSEY, Donald F. "Personality characteristics of criminals". A *American Journal of Sociology*. N. 55. 1955. P. 476-484. b) GLUECK, Sheldon – GLUECK, Eleanor T. *Unraveling juvenile delinquency*. Commonwealth Fund. Nova York. 1950. P. 239 i 241.

Podem concloure que les teories que proposen una explicació a la delinqüència de caire radicalment psicobiològic avui dia són insostenibles, ja que no s'ha pogut demostrar que es doni una diferència sòlida entre delinqüents i no delinqüents en aquest sentit. Aquest dèficit experimental posa en evidència la inconsistència d'aquestes teories que plantegen una heterogeneïtat d'hipòtesis que més aviat les posen en entredit i les presenten com un prejudici sense fonament empíric⁶⁰.

Tanmateix, també hi ha indicis sobre el paper genètic en la probabilitat de cometre delictes. Per a GARRIDO, la biologia pot donar explicació a una part de la delinqüència, però generalment es limita a *afavorir o no una major probabilitat*⁶¹ de cometre delictes⁶².

Així mateix, hi ha estudis genètics que, tot i que consideren que les malformacions genètiques no tenen cap rellevància per explicar el fenomen delictiu, sí que l'estudi del comportament de gens específics revela que aquests poden elevar la possibilitat de desenvolupar conducta antisocial en infants, com ara els nens diagnosticats de TDAH⁶³. Aquesta predisposició, però, es veuria fortament influenciada per factors ambientals, especialment en les etapes més primerenques de l'individu. Aquesta interacció entre factors biològics i socials pel que fa a la seva influència en el comportament asocial, i especialment el comportament violent, va ser defensada pel neuropsicòleg RAINE, qui desenvolupà el seu model biosocial l'any 2002 en el qual ressalta les influències dels processos genètics i ambientals

⁶⁰ GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología...* Op cit. P. 525.

⁶¹ GARRIDO GENOVÉS, Vicente - LÓPEZ LATORRE, Ma.Jesús. *La prevención de la delincuencia: el enfoque de la competencia social*. Titant lo Blanch. València. 1995. P. 20.

⁶² En termes similars s'expressen SERRANO i FERNÁNDEZ, que senyalen que "tot i que la criminalitat no s'hereta, sí que hi ha subjectes que tenen major predisposició que altres a cometre determinades formes de delicte" (SERRANO GÓMEZ, Alfonso - FERNÁNDEZ DOPICO, José Luís. *El delincuente español. Factores concurrentes (influyentes)*. Publicaciones del Instituto de Criminología de la UCM. Madrid. 1978. P. 97). BOUZAT i PINATEL també atorguen importància als factors hereditaris, però no els cataloguen com a factors preponderants, aquests serien els factors socials (BOUZAT, Pierre - PINATEL, Jean. *Traite de Droit Pénal et de Criminologie*. Tome II. 10a edició. Dalloz, París. 1970. P. 1503).

⁶³ REDONDO ILLESCAS, Santiago - GARRIDO GENOVÉS, Vicente. *Principios de Criminología...* Op.cit. P. 336 i 337.

en la generació dels factors de risc que predisposen en la seva interacció a la conducta antisocial⁶⁴.

2.2. Causes de caràcter sociològic

Aquest bloc de teories sorgeixen de la sociologia criminal moderna, la qual entén el delicte com un fet estrictament lligat a certs processos, estructures i conflictes socials, i aborden el fenomen delinqüencial des de les estadístiques criminals⁶⁵, oposant-se a la concepció biològica de la criminalitat. Per tant, la delinqüència es presenta com un fet social resultat de processos de socialització de l'individu deficients.

2.2.1. Models socioconductuals i aprenentatge social

Les teories englobades en aquest grup entenen que la delinqüència no és més que el resultat d'una socialització inadequada de l'individu a causa d'un aprenentatge deficient durant la infantesa o bé a causa del seu contacte amb grups o subcultures criminals⁶⁶.

⁶⁴ *Ibid.* P. 340.

⁶⁵ Tal i com senyala VAZQUEZ (VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *Delincuencia juvenil: consideraciones penales ...Op. cit.*), la primera meitat del segle XIX veu l'inici d'aquestes teories a partir de les primeres anàlisis d'estadístiques criminals fetes primer per l'Escola Cartogràfica, i posteriorment per l'Escola Sociològica o Francesa de Lyon. Autors com QUÉTELET, GUERRY, LACASSAGNE i TARDE fan la seva aproximació al fenomen criminal a partir de la informació que es desprèn d'aquestes estadístiques i, com a resultat, s'oposen frontalment a la concepció biològica del delinqüent, ja que per a ells el delicte és un fenomen social. Així, GUERRY va apuntar l'oportunitat com a factor principal de la delinqüència. Per la seva banda, QUÉTELET va senyalar la presa de consciència de les desigualtats socials com a causa de sentiments d'injustícia que tenen com a resultat el crim, el qual descriu com un fenomen social de masses, no com un esdeveniment individual. LACASSAGNE, per la seva part, tot i reconèixer factors individuals que predisposen al crim, va senyalar els de caràcter social com a determinants.

⁶⁶ L'Escola de Lyon s'oposa al positivisme i a la directriu antropològica lambrosiana en posar l'accent en el medi social, en l'entorn, abandonant explicacions a la criminalitat sorgides dels factors individuals suposadament hereditaris i atàvics. "La tesi fonamental de l'Escola de Lyon es resumeix en un pensament molt simple: el criminal és, com el microbi o el virus, quelcom innocu, fins que troba el caldo de cultiu adequat que el fa germinar i reproduir-se; funció aquesta última que desenvolupa el medi social respecte a la predisposició criminal individual latent en certs

L'autor més rellevant és TARDE⁶⁷ qui, seguint la línia de QUETELET i GUERRY, va elaborar les primeres propostes de les tres "lleis de la imitació"⁶⁸, conclouent que el comportament criminal és social i, per tant, un comportament imitat que pot arribar a esdevenir una tradició que es transmet. Per tant, considerava que els delinqüents eren persones normals que en un ambient procliu, aprenien a delinquir i adoptaven el crim com a forma de vida. Aquest autor discrepa, per tant, de la tesi antropològica del delinqüent nat en entendre que és la societat l'última responsable, ja que la imitació és inherent a la vida en societat i entén que, acceptant el lliure arbitri de les persones, l'opció individual i l'entorn són els factors que condicionen les carreres criminals.

En aquest mateix grup de teories també s'han d'incloure les anomenades "teories de l'aprenentatge social", les quals defineixen la conducta humana, en paraules d'Albert BANDURA, com "*una interacció recíproca i contínua entre els determinants cognoscitius, els comportamentals i els ambientals*"⁶⁹, donant una especial rellevància a les variables socials que poden modificar la conducta i formar la personalitat de cada individu.

Aquest autor defensava l'impacte que tenen en l'individu, especialment durant la seva infantesa, els exemples que l'envolten, en particular, de persones

subjectes" (GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología... Op. cit.* P. 455). Així, per exemple, LACASSAGNE dóna una rellevància limitada als factors individuals entenen que aquests, en qualsevol cas, es tractarien d'una qüestió patològica i no criminal, i que en tot cas poden indicar una predisposició al delicte; en canvi, assenyala com a factors determinants causants de la criminalitat els factors socials, els quals fan aflorar les inclinacions individuals que per si mateixes no es manifestarien.

⁶⁷ En les *Actas del 2º Congreso de Antropología*, s'atribueix a TARDE l'afirmació: "*És possible que es neixi ja delinqüent, però, per descomptat, és segur que un es fa delinqüent*" (*Actas del 2º Congreso de Antropología*. Centro Nacional de Información Artística, Arqueológica y Etnológica. Madrid. 1985. P. 253)

⁶⁸ La primera llei de TARDE estableix que l'home n'imita un altre en proporció directa al grau de proximitat o intimitat de la relació existent entre ells i de la seva naturalesa. La segona llei determina que el superior és imitat per l'inferior. I la tercera llei destaca el caràcter subsidiari o alternatiu amb què actuen certes modes criminals recíprocament excloents quan concorren en el temps (GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología... Op. cit.* P. 462)

⁶⁹ BANDURA, Albert. *Teoría del aprendizaje social*. Trad. Ángel Rivière. 3a ed. Espasa-Calpe. Madrid. 1987. P. 10.

significatives. D'aquesta manera, els factors biològics i psicològics marcarien una predisposició al comportament criminal, però seria l'entorn social i els factors ambientals els que jugarien un paper determinant en el fet que l'individu adquireixi comportaments desviats i violents a partir de la seva interacció amb la resta⁷⁰. Per a BANDURA, per tant, el comportament criminal és après⁷¹.

Tanmateix, aquests plantejaments posen l'èmfasi en el procés d'adquisició dels comportaments delictius, però deixen de banda els dèficits que l'individu hagi pogut patir en el seu procés de socialització.

Des d'aquesta perspectiva, ja que per a BANDURA es produeix un efecte inhibitori de certes conductes a partir de l'observació de les seves conseqüències negatives, el sistema de sancions legals té un impacte en el clima criminogen on es produeixen, de manera que, si hi ha transgressions que no són castigades, aquesta situació deriva en una sensació d'impunitat i, per tant, l'augment de la conducta prohibida en aquells que l'observen⁷².

FELDMAN també basà la seva teoria en el model d'aprenentatge social, i defensava que el pes que tenen en cada moment de la vida els diferents factors genètics, conductuals i situacionals⁷³ contribueixen a l'adquisició de la conducta delictiva i al seu manteniment i perpetuació.

⁷⁰ "Per fortuna, els humans aprenen la major part de la seva conducta a través de l'observació, per mitjà del modelat: en observar la resta, ens fem a la idea de com s'efectuen les conductes noves i, posteriorment, aquesta informació codificada ens serveix com a guia de l'acció. Evitem errors innecessaris, aprenent, amb exemples, com s'han de fer les coses (almenys de forma aproximada) abans de fer-les per nosaltres mateixos" (Ibid. P. 38).

⁷¹ "Si exceptuem els reflexos elementals, les persones no estan equipades amb un repertori innat de conductes. Les han d'aprendre. Les pautes de resposta noves poden adquirir-se per experiència directa o per observació" (Ibid. P. 31).

⁷² Ibid. P. 148.

⁷³ "Quant a la predisposició individual, FELDMAN assumeix la teoria de la personalitat d'EYSENCK per explicar l'adquisició diferencial de respostes condicionades, a favor o en contra de la llei". Quant als factors conductuals, FELDMAN entén que "Es pot aprendre a delinquir i es pot aprendre a no delinquir. L'individu aprèn a no delinquir a causa de la socialització primerenca, el poder restrictiu de la qual es manté per conseqüències positives derivades del compliment de les normes, i per reforços negatius que procedeixen de la seva ruptura." Pel que fa a les variables situacionals, aquest autor afirma que aquestes "operen fonamentalment un cop adquirit el model criminal, decidint l'execució del comportament après i la conservació o perpetuació de tals models. [...]"

En la mateixa línia que BANDURA, s'expressa AKERS, qui entén que els individus observen i s'exposen a definicions normatives favorables o desfavorables a la conducta il·legal, a partir de les quals cadascú construeix els valors que guien la seva conducta, la qual es pot veure reforçada per la imitació o la no resposta, o modificada a través de càstigs com a conseqüència de la conducta delictiva. Per tant, la conducta delictiva s'aprèn, segons AKERS, en primera instància, per la imitació, per les definicions i per la ponderació entre reforços positius i negatius en realitzar la conducta, els quals també determinen que la conducta es repeteixi i es consolidi en el temps.

Les anomenades lliçons de vida de SIMON i BURT⁷⁴ van encaminades en la mateixa direcció en afirmar que les circumstàncies que envolten l'individu

entronca amb les concepcions interaccionistes del labelling approach que accentuen l'impacte criminalitzador de certs processos socials i la seva incidència discriminatòria en el cos social." (GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. Tratado de criminología... Op.cit. P. 709-711).

⁷⁴ *"Els estudis indiquen que els delinqüents tendeixen a veure les seves accions criminals com a legítimes i acceptables donades les circumstàncies actuals (Baumeister, 1997; Giordano, Cernkovich, i Rudolph, 2002; Katz, 1988). Els infractors normalment no veuen el seu comportament com a dolent o immoral. Tanmateix, consideren que els seus actes han estat sensats, necessaris, inevitables, o obligats per l'exigències de la situació (Katz, 1988; Shermer, 2004; Steffensmeier i Ulmer, 2005; Sykes i Matza, 1957). En molts casos, els delinqüents perceben les seves accions com una persecució moral de la justícia calculada per abordar alguna injustícia o greuge (Negre, 1998; Katz, 1988). Després de la detenció, els delinqüents gairebé sempre consideren que la interpretació pública dels seus delictes és dràsticament diferent del significat que ells van atribuir al seu comportament en el moment del delicte (Baumeister, 1997; Negre, 1998). Aquest descobriment suggereix que el repte d'explicar el delicte és identificar els factors que provoquen que alguns individus percebin que les accions il·legals són justificades i són necessàries. Necessitem una teoria que especifiqui les circumstàncies socials i les lliçons de vida que promouen aquesta percepció desviada de la realitat. Les qüestions sobre l'aprenentatge de manera natural suggereixen un marc d'aprenentatge social, el qual la criminologia d'Akers anomena teoria d'aprenentatge social (Akers, 1985, 1998; Akers i Venedors, 2009). Segons el model d'Akers, l'aprenentatge social té lloc a través de la imitació i el reforç. Els individus assoleixen definicions favorables o desfavorables respecte de la comissió de delictes com a conseqüència de la imitació i el reforç en el seu entorn diari. D'acord amb aquesta perspectiva, aquest article vol identificar els processos pels quals les circumstàncies socials adverses influeixen en les definicions situacionals favorables a la comissió de delictes. Nosaltres partim de la teoria de l'aprenentatge social d'Akers, però canviant l'èmfasi de l'aprenentatge operant als missatges o els principis comunicats per les circumstàncies persistents i recurrents que comprenen l'existència diària d'un individu. Més que focalitzar-nos en programes de reforç, posem l'accent en les lliçons o dogmes implícits en els patrons repetitius de la interacció que té lloc dins de l'espai social d'una persona. El valor heurístic d'aquest enfocament alterat és que suggereix un conjunt comú de camins pels quals aparentment els ambients socials discrepants promouen el crim. La recerca fins ara ha proporcionat una sòlida evidència que l'exposició a la desorganització de la comunitat (p. ex., Sampson, Morenoff, i Gannon-Rowley, 2002), models parentals severos (p. ex., Reid, Patterson, i Snyder, 2002), els amics antisocials (p. ex., Warr, 2002), la discriminació racial (p. ex., Simons et al., 2003) i una àmplia varietat d'altres circumstàncies adverses (Agnew, 2006) augmenten les possibilitats que una*

l'exposen a un seguit d'experiències que el porten a percebre com a acceptable la conducta delictiva, enarborant un menyspreu per les normes i la recerca de la gratificació immediata. Des d'aquesta teoria, es considera que el contacte de l'individu amb amics dissocials o una disciplina inapropiada o altres factors adversos de desorganització social poden augmentar les oportunitats perquè l'individu delinqueixi.

La Teoria de l'Associació Diferencial d'Edwin SUTHERLAND⁷⁵ també parteix de la idea que el comportament desviat és après a partir d'estímuls i models, i rebutja que sigui el resultat de la inadaptació social dels subjectes de classe baixa. Per a ell, la conducta delictiva no té cap vincle hereditari, sinó que és una actitud apresada per la interacció amb altres persones properes a l'individu i com a conseqüència de les experiències vitals prèvies al delictes, les quals, a partir d'un excessiu contacte amb definicions favorables a la delinqüència, el porten a entendre i interpretar la situació i veure les coses des d'una perspectiva particular.

Albert COHEN va ser el representant més important de l'anomenada Teoria de les Subcultures, que centra el focus d'atenció en la criminalitat juvenil de les classes baixes dels barris pobres i, igual com les anteriors, en el grup de referència de l'individu, conclouent que el comportament delictiu dels joves respon al seu dissentiment contra les normes i els valors de les classes mitjanes.

Segons els seus plantejaments, l'individu intenta superar els seus problemes d'adaptació a través de la recerca del reconeixement del grup, prenent de vegades per aconseguir-ho solucions desviades si el grup de referència està compost per persones que no troben solucions institucionalitzades i han creat una subcultura

persona s'involucra en l'activitat criminal. En les pàgines següents, argumentem que això és així perquè les lliçons transmeses per aquests esdeveniments promouen patrons socials que es combinen per formar una estructura de coneixement criminogen que dona forma a interpretacions situacionals que legitimen o aboquen al comportament criminal i antisocial. (BURT, Callie. H. - SIMONS, Ronald. L. "Learning to be bad: adverse social conditions, social schemas, and crime". A *Criminology*. Vol. 49. Issue 3. Agost 2011. P. 553-598).

⁷⁵ SUTHERLAND, Edwin Hardin – CRESSEY, Donald Ray – LUCKENBILL, David F. *Principles of Criminology*. Rowman & Littlefield. Edició 11a. Oxford. 1992. P. 88 i seg.

com a forma alternativa per fer front als seus problemes d'adaptació social, davant la manca de possibilitats d'integrar-se al sistema de valors i normes de la classe social dominant, i la impossibilitat d'accedir a tot allò que la societat ofereix donada la discrepància existent entre les finalitats i els mitjans per assolir-les⁷⁶.

Aquesta subcultura de la delinqüència conseqüència de la frustració per no tenir accés a les mateixes metes que la classe dominant, segons COHEN⁷⁷, es caracteritza per ser gratuïta (no busca el benefici econòmic, sinó la satisfacció), destructiva (el seu propòsit és fer mal), negativa (el que és just per al grup és injust per a la resta), hedonista (busca la gratificació immediata) i desafiant vers l'autoritat (s'oposen a les normes dominants i ignoren l'autoritat dels pares, professors i altres agents de control social, per mostrar lleialtat i subordinació al grup).

Les teories de l'aprenentatge i de les subcultures suposen defensar una política criminal basada en el control de la delinqüència a través de l'aprenentatge preventiu o correctiu, com ara donar a la persona un nou grup de referència i un nou model a imitar, així com programes de modificació del comportament o de condicionament aversiu o de millora de la formació.

Tanmateix, no es poden obviar les crítiques a aquestes teories. Destaca la crítica de PITCH: "*COHEN no relaciona la cultura de la classe obrera amb una particular situació social unificadora que porti a una consciència col·lectiva de problemes comuns, sinó que es limita a constatar com certs valors estan més difosos en aquesta classe que en d'altres. Incorre, per això, en un plantejament circular viciat, perquè primer defineix i identifica les respectives classes, aïllant arbitràriament*

⁷⁶ El jove que adopta una subcultura delictiva "resol la seva frustració d'estatus enfrontant-se de forma oberta als valors convencionals de les classes mitjanes. Com diu COHEN, la subcultura delinqüent no accepta pactar. No tolera cap ambigüitat. Seguir les normes de la subcultura delinqüent, definides en la seva polaritat negativa respecte al sistema de qualificació social respectable, la mateixa inconformitat del delinqüent respecte als principis-estàndars de la classe mitjana, l'ubiquen més alt que el noi del college (el que tracta d'assumir els valors culturals i socials de les classes mitjanes malgrat les seves carències) més exemplar." (GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología...* Op cit. P. 823).

⁷⁷ COHEN, Albert K. *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*. Glencoe, Ill: The Free Press. 1955.

dues sèries de valors que suposa propis de cadascuna; i després, els interpreta a posteriori, com a condicionant de la conducta dels membres dels grups que els professen, grups prèviament identificats segons aquest únic criteri subjectiu i apriorístic⁷⁸

A més, també s'ha criticat el fet que COHEN presenta un concepte de subcultura molt simplificat, ja que redueix la delinqüència a una única subcultura homogènia. I tampoc no podem perdre de vista la manca de suport empíric d'aquestes teories, una puntualització que fa MANNHEIM, per a qui les conclusions a què arriba l'autor responen més aviat a les seves impressions generals com a resultat de la seva feina com a director de la *Indiana State Institution*, que no pas a un estudi de camp⁷⁹.

Cal finalment destacar que aquestes teories semblen basar la motivació per delinquir en la interiorització de valors desviats, sense tenir en compte que també delinqueixen persones que han estat socialitzades en valors convencionals, i pel contrari, hi ha persones que, malgrat un contacte intens amb una subcultura delictiva, no delinqueixen.

2.2.2. Estructura social defectuosa

Hi ha tot un seguit de teories criminològiques que busquen la causa principal de la delinqüència en les estructures socials, i concretament entenen que aquesta és conseqüència de la desorganització social.

En aquesta línia es situa la Teoria de l'Anòmia⁸⁰ que va anunciar per primer cop DURKHEIM⁸¹ i que posteriorment va desenvolupar MERTON. Per a DURKHEIM,

⁷⁸ PITCH, Tamar. *Teoría de la desviación social*. Ed. Nueva imagen. Mèxic. 1984. P. 119.

⁷⁹ MANNHEIM, Hermann. *Comparative criminology: a text book*. Vol.2. Routledge & Kegan Paul. Londres. 1970. P. 511.

⁸⁰ *a-nomos*, en grec, significa sense norma

⁸¹ El seu primer treball va ser *De la division du travail social, étude sur l'organisation des sociétés*

el progrés acompanyat de crisis econòmiques provoquen una desorganització a nivell social deixant l'individu desorientat i sense referències ni metes per assolir o amb metes fora del seu abast a través dels mitjans legítims, de manera que es produeix el que va anomenar com *anòmia*, una manca de normes que provoca que l'individu quedi abocat a l'inconformisme i dóna origen a la desviació social i el delicte.

A partir d'aquestes premisses, MERTON va desenvolupar l'anomenada Teoria de l'Estructura Social i de l'Anomia, on afirma que "*algunes estructures socials exerceixen una pressió definida sobre certes persones de la societat perquè segueixin una conducta inconformista i no una conducta conformista*"⁸². Per a MERTON, quan es dissocien les aspiracions establertes culturalment i els mitjans determinats socialment per assolir-les, i a més es valoren desmesuradament els objectius sense donar importància a la forma per assolir-los, es produeix l'anòmia. Segons MERTON, en la societat moderna prevalen els valors de la competitivitat i l'èxit, mentre que es dona poca importància a utilitzar els mitjans legítims establerts per arribar a aquest èxit, el qual el somni americà propugna com a possible en afirmar que tothom disposa de les mateixes oportunitats per aconseguir-lo. Aquesta situació crea una tensió que pot abocar a la recerca de les fites promeses per mitjans il·lícits: "*Una societat anòmica produeix una situació de tensió sobre molts ciutadans ja que l'estructura cultural els indueix a plantejar-se*

supérieures, publicat a París el 1893. Per a aquest autor, la possibilitat que es produïssin conductes desviades és inevitable, des del moment en què la convivència social es concep com a convivència reglada. És a dir, el crim és un fenomen normal com a conseqüència de la mateixa diversitat que compon la societat. Des d'aquesta perspectiva, perquè no es produïssin delictes, caldria que totes les consciències individuals que conformen la societat compartissin els mateixos valors i sentiments de manera profunda i sense esquerdes. En la seva obra posterior, *El suïcidi*, desenvolupa la teoria de l'anòmia en constatar estadísticament que aquests augmenten tant en períodes de depressió com de prosperitat econòmica, premissa a partir de la qual atribueix el suïcidi a com l'individu percep les seves necessitats i com són satisfetes. Per a DURKHEIM, el suïcidi anòmic respon a una situació de crisi o de desorganització col·lectiva. L'autor argumenta que la felicitat dels sers vius descansa en l'equilibri entre les necessitats i els mitjans per satisfer-les. La sensibilitat de l'home, però, no té límits en les seves passions i només un poder regulador moral i extern pot posar en harmonia les necessitats de l'individu amb els mitjans per satisfer-les. (Cfr. GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología... Op. cit.* P. 687 i seg.)

⁸² MERTON, Robert K. *Teoría y estructura sociales*. Trad. Florentino M. Torner y Rufina Borques. 2a ed. Fondo de Cultura Económica. Mèxic. 1980. P. 209 i 210.

altes aspiracions i en canvi l'estructura social limita, per a certs grups socials, les oportunitats lícites per assolir aquestes metes tan elevades"⁸³.

Per a MERTON, doncs, la conducta desviada és una reacció normal a les contradiccions de les estructures socials⁸⁴ i les necessitats que sent l'individu no són naturals sinó culturals, perquè venen imposades per la mateixa estructura cultural, la qual imposa l'acumulació de béns materials com a màxima, però només en permet l'accés efectiu per les vies lícites a una part de la societat⁸⁵.

En la mateixa línia es van expressar MESSNER i ROSENFELD⁸⁶ amb la seva Teoria de l'Anòmia Institucional, segons la qual el somni americà provocaria una rellevant competència individual i una forta pressió social per aconseguir l'èxit econòmic i acumular béns materials, relegant a un segon pla institucions tradicionals, com la família o la religió, i els valors morals. Aquestes circumstàncies redunden, segons aquests autors, en unes majors taxes de delinqüència davant la manca de mitjans legítims per assolir béns materials.

⁸³ CID MOLINÉ, José - LARRAURI PIJOAN, Elena. *Teorías criminológicas... Op.cit.* P.128.

⁸⁴ La conducta desviada és, per tant, una *forma d'adaptació individual* a les contradiccions de les estructures socials. (MERTON, Robert.K. "Estructura social y anomia: revisión y ampliación". A FROMM, Erich – HORKHEIMER, Max - PARSONS, Talcott. – et al. *La familia*. Ed. Península. Barcelona. 1972. P. 67 a 69).

⁸⁵ La família, l'escola i l'organització laboral disciplinaran psicològicament i sociològicament el ciutadà mig perquè segueixi confiant en uns objectius sempre fora del seu abast i en unes promeses de recompensa que no s'acompleixen, (MERTON, Robert.K. *Estructura social y anomia... Op.cit.* P. 74 i seg.). "L'emfatització de l'èxit econòmic, adverteix MERTON, indueix lògicament els homes a retirar tot el seu suport emocional a les normes institucionals [...] importa aconseguir l'èxit: no interessa com", (GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología... Op cit.* P. 796).

⁸⁶ "Al llibre *Delicte i el Somni americà*, Messner i Rosenfeld sostenen que les pressions culturals i estructurals produïdes per garantir recompenses econòmiques, sumat a controls dèbils de les institucions social no econòmiques, promouen als nivells de delictes instrumentals. Empíricament, suggereixen que els efectes de les condicions econòmiques en els beneficis provinents del crim depenen de la fortalesa de les institucions no econòmiques [...] Els models no lineals donen fort suport a la teoria de l'anòmia institucional de Messner i Rosenfeld, revelant que els efectes de la pobresa en els delictes de pobresa depenen dels nivells d'indicadors estructurals de la capacitat de les institucions no econòmiques de recuperar-se de l'impacte criminogen de les carències econòmiques". (CHAMLIN, Mitchell B. and COCHRAN, John K. "Assessing Messner and Rosenfeld's institutional anomie theory: A partial test". A *Criminology* Vol. 33. Issue 3. Agost 1995. P. 411).

Les polítiques criminals que es basen en les teories de l'anòmia passen per incidir en l'estructura cultural per tal que les persones redueixin les seves aspiracions o per aconseguir augmentar les seves oportunitats. Un exemple d'aquest tipus de política el trobem en alguns programes als EUA durant l'administració Kennedy-Johnson. Els plans "*War on Poverty*"⁸⁷ i "*Mobilization for Youth (MFY)*"⁸⁸, respondrien a aquesta visió de les causes del delictes i van plantejar treballar la seva prevenció mirant de millorar les oportunitats per als joves i organitzant els barris. Aquest programes responien a la interiorització de la pobresa des d'una perspectiva disfuncional de les estructures socials, i va posar el seu focus d'atenció en el paper que juguen les estructures i institucions socials que perpetuen la delinqüència juvenil en les classes socials més baixes⁸⁹.

Tanmateix, les crítiques a les teories de l'anòmia passen perquè les persones que presenten un major desajust entre aspiracions i expectatives no delinqueixen més.

⁸⁷ El president Kennedy va iniciar la planificació del pla *War on Poverty* l'any 1963, després de llegir un article del comentarista social Michael Harrington titulat "L'altra Amèrica". Harrington va detallar les angoixes dels pobres i Kennedy va ordenar els seus assessors econòmics que prenguessin en consideració noves mesures per tractar amb la cinquena part de la nació, els quals tenien ingressos sota la línia de la pobresa. Després de la mort de Kennedy, el president Lyndon B. Johnson va prendre el relleu del programa de pobresa de Kennedy, i el va expandir massivament i el va posar com a una de les prioritats de l'agenda domèstica de la seva administració. Aquest programa va posar de manifest un consens entre l'administració de Johnson, al voltant de la idea que la forma de lluitar contra la pobresa era la creació d'oportunitat econòmica, en lloc de senzillament augmentar els ingressos. El programa, per tant, es va focalitzar en l'educació, la formació professional i el desenvolupament de la comunitat.

⁸⁸ John F. Kennedy va portar a terme tres importants passos per tractar la problemàtica de la delinqüència juvenil: va crear el Comitè Presidencial en Delinqüència Juvenil (*Presidential Committee on Juvenile Delinquency*); va aconseguir l'aprovació del Congrés per la llei menors (*Juvenile Delinquency and Youth Offenses Control Act*), la qual va autoritzar 30\$ milions durant més de tres anys per finançar projectes de delinqüència local; i va fitxar Lloyd Ohlin per dirigir la lluita contra la delinqüència. L'any 1961, la proposta del programa Mobilització per a la Joventut (MFY) va ser entregada i aprovada pel Comitè Presidencial, liderat Robert F. Kennedy. El juny següent, en una cerimònia al jardí rosa de la Casa Blanca, el president Kennedy va presentar el MFY amb un fons de 2.1\$ milions per als seus programes. Altres 11\$ milions van venir de l'Institut Nacional de Salut Mental, la Fundació Ford, la Ciutat de Nova York i la Facultat de Treball Social de Colúmbia. En un article de primera plana, el dia 1 de juny de 1962, *The New York Times* va descriure el MFY com a projecte que "*captarà l'activista i l'investigador en un programa conjunt d'enginyeria social organitzada per millorar les oportunitats per als joves i guiar persones joves a perseguir-les.*" El MFY va obrir la seva primera seu al costat baix de l'est de la Ciutat de Nova York (*New York City's Lower East Side*) l'octubre de 1962, i va contractar més de 300 treballadors comunitaris, treballadors socials i altres professionals per dur a terme la seva ambiciosa agenda. El MFY no va perdre temps i va organitzar la comunitat per lluitar contra la injustícia.

⁸⁹ HUGHES, Agatha C. – HUGHES, Thomas P. *Systems, Experts, and Computers. The systems approach in management and engineering, World War II and after.* Massachusetts Institute of Technology. EUA. 2000. P. 329.

Aquest seria, per tant, un dels punts febles més destacats d'aquests plantejaments.

Una combinació de la Teoria de l'Associació Diferencial i la de l'Anòmia, amb elements de la Teoria de la Subcultura és la desenvolupada per CLOWARD i OHLIN⁹⁰ i que s'anomena la Teoria de la Sesigualtat d'Oportunitats o de l'Oportunitat Diferencial. Aquests autors afirmen que el que explica la delinqüència és l'accés desigual a les oportunitats il·legítimes. Segons aquesta teoria, ser un desviat o conformista no és una decisió que es pugui qualificar de fàcil i depèn de diversos factors, com ara el gènere, l'edat, la personalitat o la posició econòmica, entre d'altres. Només en aquells barris on s'hagi institucionalitzat el crim, hi haurà oportunitats per als joves d'aprendre a delinquir. Per tant, afirmen, com MERTON, que la tensió porta a l'anòmia i, per tant, a la desviació i a la delinqüència, però també entenen que per a delinquir no n'hi ha prou a no tenir accés als mitjans lícits per aconseguir els objectius socials típics (diners, benestar, estatus), sinó que també cal poder aprendre i accedir a mitjans il·lícits.

Diverses investigacions han tractat de posar a prova el model explicatiu de CLOWARD i OHLIN, i de moment els resultats han estat contradictoris⁹¹. També

⁹⁰ Havent decidit que no pot fer-ho legítimament, no pot simplement escollir entre un arsenal (*array*) de mitjans il·legítims, tots igualment disponibles per a ell [...] S'assumeix a la teoria de l'anòmia que l'accés als mitjans convencionals està distribuït de manera diferent, de manera que algunes persones, com a conseqüència de la seva posició social, gaudeixen de certs avantatges que són denegats a altres que es troben en un altre lloc en l'estructura de classes. [...] En connexió amb les subcultures delinqüencials, hauríem d'estar preocupats principalment per les diferències en l'accés als mitjans il·legítims en les classes més baixes. [...] L'individu ha de tenir accés a un entorn d'aprenentatge i, un cop entrenat, se li ha de permetre exercir el seu rol. Els rols, ja siguin respectuosos amb la norma o no, no estan necessàriament disponibles lliurement; l'accés a ells depèn de diversos factors, com ara posició socioeconòmica, edat, gènere, ètnia, personalitat, etc. El lladre potencial, com el físic potencial, troben que l'accés al seu objectiu està determinat per molts criteris a banda del mèrit i la motivació. [...] L'accés als rols il·legítims no està lliurement disponible a tots, com comunament s'assumeix. Només els barris on el crim floreix com una institució estable i autòctona són ambients fèrtils per a l'aprenentatge del delicte per als joves (CLOWARD, Richard A. - OHLIN, Lloyd E. "Differential Opportunity Theory". A WILLIAMS III, Frank P. - McSHANE, Marilyn D. *Criminology theory: Selected classic readings*. 2a edició. Ed. Routledge. Oxon i Nova York. 2015. P. 150-151).

⁹¹ "LANDIS I SCARPITTI (1965), després d'enquestar un grup de joves presos i un grup d'escolars (grup de control), van comprovar que els joves delinqüents percebien més acusadament que els no delinqüents l'efectiva limitació d'oportunitats (LANDIS, L – SCARPITTI, F. *Perceptions regarding value orientation and legitimate opportunity delinquents and non delinquents*. A *Social forces* 84. P.

cal senyalar que aquesta teoria ha rebut crítiques, bàsicament dels autors, com ara MATZA-SYKES⁹², que defensen que la delinqüència juvenil no és exclusiva de les classes baixes per la manca d'oportunitats i la seva distància respecte de la societat convencional, sinó que respon a la recerca de l'excitació pròpia de la cultura juvenil.

MATZA-SYKES situen el seu pensament dins de les teories del control social, que també deriven de l'Escola de Chicago, i que es centren en els mecanismes socials que faciliten que la majoria de ciutadans no delinqueixin. Aquests autors desenvolupen l'anomenada Teoria de la Neutralització i la Deriva, segons la qual els joves es troben en un estat de deriva entre la societat convencional i la conducta desviada i, ja que els joves tendeixen a fer allò que els ve de gust, això els col·locaria de vegades en situacions proclius a la criminalitat. Aquesta deriva seria conseqüència de la manca de controls en l'estructura social i la teoria centra el seu focus d'atenció en l'estudi de les condicions que propiciarien aquesta deriva

57 a 61. Cfr. SIEGEL, Larry J. *Criminology*. Belmont, 2009. P. 190). Aquest resultat es confirmaria per l'estudi de SHORT, RIVERA i TENNYSON (1965) sobre bandes delinqüents, que van trobar que la percepció pel jove del limitat accés a les oportunitats o vies lícites s'associava més a la delinqüència d'aquest que la percepció de l'accés a les oportunitats il·legítimes (SHORT, James F. - RIVERA, Ramon - TENNYSON, Ray A. *Perceived opportunities. Gang membership and delinquency. A American sociological review* 30. 1965. P. 56 i 57. Cfr. SIEGEL, Larry J. *Criminology*. Belmont, 2009. P. 189 i 190). Tanmateix, i malgrat tals evidències, altres investigacions semblen desmentir la tesi de CLOWARD i OHLIN. Així, FANNIN i CLINARD (1965), operant amb dues mostres de classes mitjanes i baixes, van trobar que existeixen diferents actituds i valors en una i altra classe social: els joves de les classes socials baixes es sentirien més rudes, forts, violents, perillosos i audaços que els joves de les classes mitjanes; els delinqüents de les classes mitjanes es considerarien a si mateixos més lleials, intel·ligents, refinats, pulcres i pitjors que aquells. La classe baixa voldria ser més dura, forta i violenta que la classe mitjana; i aquesta última més lleial, afortunada i ferma (FANNIN, Leon F. - CLINARD, Marshall B. *Differences in the conception of self as a male among lower and middle class delinquents. A Social problems*. N. 14. 1965. P. 205 a 215; SIEGEL, Larry J. *Criminology*. Belmont, 2009. P. 190). A conclusions similars van arribar ERIKSON i EMPEY, també l'any 1965, en constatar que la pertinença a una o altra classe social comporta certes imatges, valors i representacions col·lectives la repercussió de les quals en la conducta del jove desmenteix els esquemes de la teoria de l'ocasió diferencial (EMPEY, La Mar - ERICKSON, Maynard. "Class position, peers and delinquency". *A Sociology and social research*. N. 49. 1965. P. 268-282. Cfr. SIEGEL, Larry J. *Criminology*. Belmont. 2009. P. 190)" (GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología... Op cit.* P. 831 i 832).

⁹² "[...] aquesta imatge de la delinqüència juvenil com una forma de comportament basada en normes i valors conflictius o compensatoris sembla patir un seguit de defectes. [...] Les dificultats per veure el comportament del delinqüent com sortint de un seguit de valors i normes desviades - és a dir, com si sorgís d'una situació en què el delinqüent defineix el seu crim com "correcte" [...] són tan empíriques com teòriques". (SYKES, Gresham M. - MATZA, David. "Techniques of neutralization: a theory of delinquency". *A American sociological review*. American Sociological Association. Vol. 22. N. 6. Desembre 1957. P. 664).

dels joves, a més de les tècniques que els autors denominen de neutralització, les quals són mecanismes d'exculpació que fan servir els delinqüents per justificar la seva conducta. Tanmateix, aquesta teoria, tot i els seus encerts pel que fa als plantejaments que proposa, no explica de manera clara quins són els factors que determinen que un jove decideixi delinquir o no fer-ho.

2.3. Teories del control

Les teories del control consideren que la por al càstig no és l'únic element de control social. Segons aquests plantejaments, els individus volen seguir les normes perquè transgredir-les els comportaria més desavantatges que pros⁹³. Així doncs, els motius que apunten aquestes teories són els diversos codis morals que conviuen a la mateixa societat.

Dins d'aquesta categoria, trobem RECKLESS, qui va desenvolupar la Teoria de la Contenció⁹⁴, la qual afirma que els factors que expliquen la delinqüència són les pressions que inciten a delinquir i els controls que eviten la conducta delictiva. Dins del grup de pressions que actuarien com a impuls per a cometre delictes es troben les pressions ambientals (pobresa, desigualtat d'oportunitats, etc.), els incitadors ambientals (subcultures, objectes atractius per al delicte, etc.) i els impulsos del mateix individu (frustracions, rebel·lies, etc.). Pel que fa als controls que actuen d'evitadors de la delinqüència, cal diferenciar els interns i els externs. Els primers formen part de la pròpia personalitat i regulen la conducta, com ara l'autocontrol, la tolerància a la frustració o el sentit de la responsabilitat, entre

⁹³ Cfr. SIEGEL, Larry J. *Criminology...* Op. cit. P. 211.

⁹⁴ "Gairebé al mateix temps que Nye estava formulant la seva Teoria del Control, Walter Reckless va proposar la seva Teoria de la Contenció de la Delinqüència i el Crim. La seva Teoria de la Contenció es va construir sobre el mateix concepte de control intern i extern, que Reckless anomenava contenció interna i externa. Tanmateix, Reckless va anar més enllà per incloure factors que inciten els joves a cometre accions disruptives. La proposició bàsica de la Teoria de la Contenció és que aquests estira-i-arronsa interns i externs produiran conducta delictiva excepte que siguin contrarestats per la contenció interna i externa. Quan les motivacions per a la desviació són fortes i la contenció és dèbil, s'espera delinqüència i crim" (AKERS, Ronald L. *Criminological theories: Introduction and evaluation*. Second edition. Fitzroy Dearborn publishers. Chicago i Londres. 1999. P. 82).

d'altres. Quant als controls externs, RECKLESS fa referència a factors que limitarien la conducta individual, com ara l'educació o les institucions socials. El problema principal d'aquesta teoria, però, és que no explica perquè uns individus adquireixen aquests controls i d'altres no⁹⁵.

Travis HIRSCHI⁹⁶ també planteja una teoria que distingeix entre els controls interns del mateix individu (l'autocontrol) i els extens (el control social), i d'aquests últims assenyala l'escola i la família com els dos sistemes convencionals de control social que contribueixen de manera important a la creació de vincles entre els adolescents i la societat. La teoria que desenvolupa és la del Control Social o dels Vincles Socials, segons la qual el que evita que els joves delinqueixin és la seva vinculació afectiva amb persones integrades socialment, mentre que la no-existència d'aquests vincles portaria l'individu a una conducta delictiva. Per tant, la delinqüència no és producte d'aspiracions insatisfetes i el que fa que els joves delinqueixin o no són els vincles socials.

HIRSCHI va identificar quatre processos a través dels quals els joves es vinculen a la societat: l'estimació (llaços emocionals d'afecte i admiració cap a altres persones), el compromís (sentir-se unit a la societat convencional), la participació (implicació en activitats que ajuden a adquirir valors i mantenir-se al marge de la

⁹⁵ "RECKLESS ha intentat, també, una verificació empírica de la seva teoria de la criminalitat. Per fer-ho, va portar a terme una primera investigació en una àrea d'elevats índexos de criminalitat. Va seleccionar 125 good boys basant-se en l'opinió dels seus professors, analitzant els informes i autoavaluacions dels mateixos joves sobre les seves trajectòries, expectatives, relacions familiars, etc. RECKLESS arriba a la conclusió que l'aïllament del crim és un procés continu que reflecteix la interiorització dels valors no criminals i la conformitat cap a les expectatives de terceres persones molt significatives. En una investigació posterior de seguiment, RECKLESS compararia els good boys amb altres joves els mestres dels quals consideraven delinqüents potencials, constatant diferències significatives quant a les relacions amb els pares, autoconcepte i sentit de responsabilitat socials dels joves d'un i altre grup, diferències sempre a favor dels del primer. Quatre anys més tard, RECKLESS, MURRAY, DINITZ i SCARPITTI, partint de la mateixa mostra, van tractar d'analitzar els canvis i l'evolució experimentats de l'autoconcepte i del comportament personal en els good boys qui conservaven una millor imatge de si mateixos i una superioritat cultural -també un major optimisme que els joves del grup de control-, podent-se entendre corroborades les preposicions de RECKLESS, si bé són moltes les veus crítiques que han denunciat la seva manca de rigor metodològic" (GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología...* Op cit. P. 867 i 868).

⁹⁶ "Les teories del control assumeixen que els actes delictius tenen lloc quan la vinculació de l'individu amb la societat és dèbil o s'ha trencat." HIRSCHI, Travis. *Causes of delinquency*. Transaction Publishers. New Brunswick i Londres. 2002. P.16.

criminalitat) i les creences (conviccions favorables als valors establerts)⁹⁷. HIRSCHI afirma que aquests processos de vinculació es poden trencar i, en conseqüència, augmentar la possible conducta delictiva si es produeix la ruptura amb els vincles familiars, amb l'escola, amb els grups d'amics o per la desconexió respecte les pautes de conducta convencional. Pel contrari, a millor integració en la societat, menor tendència tindrà el menor a implicar-se en conductes delictives.

Pel que fa a la política criminal que es desprèn d'aquesta teoria, planteja la necessitat d'augmentar els vincles de l'individu amb la societat perquè precisament són aquestes vinculacions les que poden evitar que delinqueixi. En aquest sentit, es formula la família⁹⁸ i l'escola com a institucions clau i, per tant, es proposen programes com ara assessorament per a l'educació dels fills i el seu control social, enfortir el lligam del jove amb l'escola mitjançant una major connexió del sistema educatiu amb el mercat laboral i majors vincles també amb el barri.

HIRSCHI també destaca el paper que els reforços i els càstigs poden tenir en el control de la conducta dels joves i afirma que aquests, per a ser efectius, han de procedir del mateix medi del subjecte i han d'aplicar-se de manera immediata. Això vol dir que són més eficaces les petites sancions immediates que els càstigs que, tot i implicar una major duresa, s'apliquen a llarg termini.

⁹⁷ "Els quatre vincles que ens mantenen units a la societat i eviten que tots fem actes delictius són, en opinió d'aquest autor: l'estimació als pares, les aspiracions socials, la participació en activitats convencionals i la consciència que la llei s'ha de respectar. Absents aquests vincles, tots podríem delinquir" (CID MOLINÉ, José - LARRAURI PIJOAN, Elena. *Teorías criminológicas... Op.cit.* P. 183).

⁹⁸ Existeix un ampli consens en considerar la família com un dels sistemes més importants d'influència en la conducta de l'individu, sobretot durant la seva infantesa. Tanmateix, HENGELER (HENGELER, Scott W. *Delinquency in adolescence*. Sage Publications. California. 1989) i els seus col·laboradors defineixen altres dos factors amb major impacte que la pròpia família pel que fa a la predicció de la conducta delictiva: el grup d'amics dissocials i l'edat de la primera detenció. (ALBA ROBLES, José Luís. "La terapia familiar multisistémica. Un modelo de intervención sociofamiliar dentro del sistema de justicia juvenil". *Revista Psicología.com*. Vol. 8. N. 2. Mallorca. 2004).

Quant a la validesa d'aquesta teoria, REDONDO i GARRIDO afirmen que diversos estudis⁹⁹ han avalat les idees al voltant de l'estimació, el compromís i les creences, però no les que fan referència al mecanisme de vinculació social de la participació en activitats comunitàries¹⁰⁰. També algunes veus han conclòs que efectivament la implicació dels joves en la criminalitat es veu afavorida per la ruptura dels vincles socials¹⁰¹. Tanmateix, hi ha crítiques respecte de la validesa d'aquesta teoria ja que, tot i admetre que efectivament els amics i la família són clau, no es pot afirmar que el que evita que el jove delinqueixi sigui la identificació amb ells, ni l'estima per ells, sinó els valors que li transmeten.

Per la seva banda, Francis CULLEN¹⁰² va desenvolupar la Teoria del Suport Social, la qual troba insuficients les perspectives tant de les criminologies liberal

⁹⁹ Un d'aquests estudis el trobem a: VOLD, George Brian - BERNARD, Thomas J. - SNIPES, Jeffrey B. *Theoretical criminology*. Oxford University Press. 4a. Ed. Nova York. 1998.

¹⁰⁰ "El tercer vincle -participació en activitats convencionals- pretén reflectir la intuïció popular que si els joves estan ocupats en activitats lúdiques convencionals no delinqueixen. HIRSCHI admet que la seva investigació no aconsegueix comprovar aquesta relació, ja que els joves que afirmen passar més temps veient la tele, o sortint amb amics o noies, o en jocs, són també els que reconeixen haver delinquit." (CID MOLINÉ, José - LARRAURI PIJOAN, Elena. *Teorías criminológicas... Op.cit.* P. 185).

¹⁰¹ "Un dels resultats que tenen el suport de quasi la totalitat d'estudis sobre comportaments desviats demostra com molts joves que s'impliquen en conductes delictives, tenen amics delinqüents que els acompanyen en la realització de la majoria de tals conductes (Short i Strodtbeck, 1965; Hirschi, 1969; Kornhause, 1978; Elliot et. al., 1985; Gottfredson i Hirschi, 1990). Tanmateix, aquesta evidència empírica és el punt de partida d'una important controvèrsia (Hirschi, 1969). Per una altra banda, els teòrics de la transmissió subcultural consideren que els adolescents adquireixen valors, actituds i eines conductuals cap a i per als comportaments delictius a través de la seva associació amb individus delinqüents (Cohen, 1955; Cloward i Ohlin, 1960). En oposició, els teòrics del control social argumenten que els adolescents, en principi, s'impliquen en conductes delictives i, només a posteriori, aquest fet facilita la seva associació amb individus delinqüents. Revisant la literatura sobre aquest tema, el suport empíric a la primera perspectiva semblaria ser molt escàs (Kornhause, 1978; Hagan, 1984; Nettler, 1984). [...] malgrat que les teories del control social han trobat un suport empíric considerable (Hirschi, 1969; Hindelan, 1973; Kornhauser, 1978; Johnson, 1979; Wiatrowski et al., 1981; Nettler, 1984) tendeixen a subestimar la importància dels iguals en la generació del comportament delictiu (Hirschi, 1969). L'estudi de Baron i Tindall (1993) reprén aquestes divergències per explorar l'estructura relacional de les bandes amb l'objectiu d'aclarir el paper que els vincles socials i les relacions entre iguals juguen en la predisposició cap als comportaments delictius. L'enfocament teòric de partida dels autors es basa en la teoria del control, segons la qual els comportaments delictius són el resultat del relaxament dels vincles amb l'ordre convencional; i es serveixen de la definició de vincle social proposada per Hirschi [...] Respecte a la qüestió de l'afecció als iguals, seguint les idees de Hirschi, els autors admeten que els individus que s'impliquen en conductes delictives tenen amics delinqüents. Tanmateix, ho consideren com un producte incidental de les causes reals de les conductes delictives, això és, els vincles socials dèbils." (MARTÍN, Ma. Jesús. *Violència juvenil exogrupal... Op.cit.* P. 47-48).

¹⁰² CULLEN, Francis T. "Social support as an organizing concept for criminology: Presidential

com conservadora, que entenen que la delinqüència es produeix per la manca de control o per un control inadequat. Per a CULLEN, l'individu té una filosofia hedonista i busca la gratificació, encara que sigui de forma il·legal, però les persones no només busquen el plaer, per la qual cosa s'evidencia la necessitat d'incrementar el suport social com a part del desenvolupament integral de l'home. El suport social i els actes antisocials estan clarament relacionats i, per tant, a major suport social, menor risc de conducta delictiva.

Una altra teoria que es situa dins de les teories sociològiques és l'enunciada per Robert AGNEW¹⁰³, la Teoria de la Tensió o de la Frustració. Segons aquest autor, la frustració sorgeix quan l'individu no es sent tractat per la resta com voldria i busca estímuls i millorar els seus objectius a través del comportament desviat. A diferència de les teories de l'aprenentatge social, que posen l'èmfasi en les relacions positives de l'individu amb altres de dissocials que li transmeten valors criminals o l'exposen a models delinqüencials, AGNEW es fixa en les interaccions de l'individu amb altres que li produeixen efectes negatius, especialment ira, i l'aboquen a la conducta desviada. Segons aquest autor, hi ha tres fonts principals que poden generar tensió a l'individu: la primera és la impossibilitat d'aconseguir objectius socials positius, la segona és la manca de gratificacions que l'individu espera tenir i la tercera són aquelles situacions negatives a què l'individu està sotmès sense opció a sortir-se'n.

Pel que fa als joves en les societats occidentals, AGNEW va senyalar com a les fonts més habituals de tensió: *"rebuig patern; supervisió/disciplina erràtica, excessiva o cruel; abandonament o abús infantil; experiències negatives a l'escola secundària; relacions problemàtiques amb els amics i companys; feines marginals; atur crònic; problemes de parella; fracàs en l'aconseguiment d'objectius desitjats (oci, autonomia, parella, diners, béns, etc.); victimització delictiva; residència en*

address to the academy of criminal justice sciences". *Justice Quarterly*. Vol. 11. Issue 4. 1994. P. 527-559.

¹⁰³ AGNEW, Robert. "Foundation for a general strain theory of crime and delinquency". *Criminology*. Vol. 30. N.1. 1992. P. 47-87.

*barris pobres i sense serveis; manca de llar; discriminació per raó de raça, gènere, etc.*¹⁰⁴

Quant a quins factors serien els que provocarien que aquestes tensions es canalitzessin a través de l'activitat delictiva, AGNEW n'assenyala tres: les característiques personals pròpies de l'individu, la seva manca d'habilitats per fer front a les tensions i els baixos costos que el comportament desviat pot suposar.

Per a AGNEW i aquesta teoria, doncs, les polítiques criminals han d'anar orientades a reduir l'exposició de l'individu a tensions que porten a la delinqüència com a eina per prevenir la criminalitat. Això suposa, per exemple, reduir el contacte amb amics delinqüents, retirar la pàtria potestat a pares que delinqueixen, augmentar el suport social a joves en situació de risc, realitzar un major control social informal, millorar les habilitats dels individus en risc per afrontar les tensions, etc.

Les teories del control semblen plantejar conceptes vàlids, ja que no es pot obviar la influència que tenen en l'individu un entorn familiar, escolar i social, així com les seves pròpies habilitats personals, que afavoreixen la seva socialització allunyant-lo del delicte. Tanmateix, aquestes teories no expliquen per què dos individus que comparteixin els mateixos condicionants -fins i tot, pertanyents a la mateixa família, amb un mateix entorn educatiu i un ambient similar- un manté una conducta disruptiva i l'altre no, un no adquireix els controls interns i respon als controls externs i l'altre no. Tampoc responen al perquè joves que tot i no combregar amb els valors socials convencionals, no delinqueixen, ni perquè hi ha joves que sí que s'identifiquen amb l'ordre social, però cometen delictes.

¹⁰⁴ REDONDO ILLESCAS, Santiago - GARRIDO GENOVÉS, Vicente. *Principios de Criminología ...Op. cit.* P. 283.

2.4. Labelling approach

En la segona meitat del segle passat, es va produir un canvi de paradigma a la criminologia, la qual ja no busca entendre per què els individus infringeixen les normes, sinó que centra el seu focus d'atenció a entendre els mecanismes que les institucions encarregades del control fan servir per a definir el delictes i sancionar-lo, i les reaccions socials davant les conductes desviades de la norma. Des d'aquest nou paradigma, s'interpreta que el que permet entendre el fenomen criminogen és tot allò relatiu a la creació i aplicació de les normes, en el benentès que els factors individuals o socials no són els més rellevants per entendre la criminalitat. Per a les teories que se'n desprenen, el delinqüent només ho és en la mesura que els mecanismes de control el defineixen com a tal, en base a unes lleis que no són objectives i que són creades per determinar quins comportaments han de considerar-se desviats.

És a dir: *"La definició d'un comportament com a desviat és ja [...] el resultat d'una lluita d'interessos. Quan els grups poderosos creen les normes i les apliquen a aquells que les infringeixen estan creant el comportament desviat"*¹⁰⁵.

Així doncs, *"el delinqüent és una creació del sistema penal, això és, la conseqüència d'aplicar aquesta etiqueta a persones, que es diferencien d'altres no necessàriament per haver infringit una norma penal, sinó per haver estat processades pel sistema penal i haver sortit d'aquest amb l'etiqueta de delinqüent"*¹⁰⁶. I els motius pels quals una persona fa el seu primer acte delictiu depenen de nombroses causes, que poden anar des de qüestions d'aprenentatge a motius psicològics o factors situacionals.

D'aquest nou paradigma sorgeix l'anomenada Teoria de l'Etiquetat (*labelling*)¹⁰⁷, els principals exponents de la qual són LEMERT¹⁰⁸ i BECKER¹⁰⁹. El primer pren

¹⁰⁵ CID MOLINÉ, José - LARRAURI PIJOAN, Elena. *Teorías criminológicas... Op.cit.* P. 202

¹⁰⁶ *Ibid.* P. 205

¹⁰⁷ "Segons el labeling approach, el delictes o el ser criminal com a atributs d'una persona (o de

com a punt d'atenció l'etiqueta de criminals que es col·loca als delinqüents com a conseqüència de la seva interacció amb els agents del control social i que els assigna aquest rol de manera que es produeix la seva estigmatització, la qual pot portar l'individu a desenvolupar una carrera delictiva. Pel que fa a BECKER, considera que el delicte *“està creat per la societat”*, ja que *“són els grups socials els que creen la transgressió creant normes la infracció a les quals constitueixen transgressió, i aplicant aquestes normes a certes persones i etiquetant-les com “outsiders”*. Des d'aquesta perspectiva, *la transgressió no és una qualitat de l'acte comès per la persona, sinó una conseqüència de l'aplicació de les normes i sancions que els altres apliquen al delinqüent*". Per tant, per a aquest autor, és precisament l'aplicació d'aquestes normes el que determina que l'individu és un transgressor, ja que ha tingut un comportament que el col·lectiu ha etiquetat com a desviat.

Segons la Teoria de l'Etiquetatge, un cop que l'individu delinqueix per primera vegada, queda etiquetat com a delinqüent amb un seguit de conseqüències que passen, en primera instància pel reforç del concepte del mateix individu com a desviat, augmentant així el contacte amb delinqüents i subcultures que fan incrementar tant els models delictius com les oportunitats per a delinquir. Aquesta etiqueta, un cop adquirida, és molt difícil desfer-se'n i tornar a ser acceptat a la societat.

*comportament) tenen naturalesa social i definitorial, no ontològica. Integren una realitat social que es constitueix a partir de definicions [...] La criminalitat [...] és el resultat d'un procés social d'interacció [...] segons aquest enfocament, una persona esdevé delinqüent quan altres persones molt significatives l'etiqueten amb èxit com a tal. El control social crea la criminalitat. Per aquest motiu, l'interès de la investigació es desplaça des del desviat i el seu medi cap a aquells que el defineixen com a desviat, analitzant-se més els mecanismes i el funcionament del control social o la gènesi de la norma que els dèficits de socialització de l'individu. Les carències no es busquen en els controlats, sinó en qui exerceix el control, i el desviat passa a convertir-se en víctima dels processos de definició i selecció (GARCIA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología ...Op. cit.* P. 876-877).*

¹⁰⁸ LEMERT, Edwin M. *Social Pathology: A Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behaviour*. McGraw-Hill. Nova York. 1951. P. 77.

¹⁰⁹ BECKER, Howard S. *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*. The Free Press. Nova York. 1963. P 8 i 9.

Les conseqüències de política criminal que es desprenen del *labelling*, el qual parteix de la premissa que el sistema penal és el que precisament estigmatitza el delinqüent formant la seva identitat com a tal i perpetuant-lo així en la seva carrera delictiva, passen per tolerar diferents estils de vida i proposar un dret penal mínim, el qual dóna lloc al moviment dels *restitution programs*¹¹⁰ i la *diversion*¹¹¹, com a alternativa al sistema processal penal, especialment respecte als joves. Aquesta alternativa, especialment utilitzada en el dret penal juvenil de diversos ordenaments jurídics, suposa que l'estat renunciï al procés penal formal i a les seves sancions davant de delictes de menor entitat i opti per buscar altres solucions fora de l'àmbit del dret penal amb la finalitat d'evitar l'estigmatització de l'infractor.

¹¹⁰ La justícia restaurativa és una filosofia de justícia que es focalitza més en la interacció de l'infractor, la víctima i la comunitat en casos delictius (DORNE, Clifford K. *Restorative justice in the United States*. Prentice Hall. Nova Jersey. 2008. P. 12 i 13). Aquests tipus de programes proposen que l'infractor restauri el mal fet a la víctima o faci treballs per a la comunitat, en lloc d'afrontar una condemna penal.

¹¹¹ "Des del punt de vista criminològic el fenomen de la diversion es remunta a la política criminal dels Estats Units durant els anys seixanta [...] Centrant la diversion en el dret penal juvenil com a alternativa des del punt de vista de política criminal se li solen atribuir diferents finalitats. Aquestes poden agrupar-se, o bé en finalitats referides exclusivament a la persona del subjecte infractor, o bé en finalitats que afecten el sistema processal penal juvenil. Entre les primeres, cal destacar principalment l'evitació de l'estigmatització del jove infractor així com la reacció ràpida i flexible al fet penal comès per ell. Entre les segones convé assenyalar principalment la reducció del control social formal, i unit a això la descongestió de la justícia penal. Entre les finalitats apuntades cal destacar dins del dret penal juvenil sobretot els efectes estigmatitzadors que el desenvolupament d'un procés penal formal pot produir en la persona del subjecte infractor. En aquest sentit el concepte diversion implica una crítica al control social de la delinqüència juvenil a través del procés penal formal i les mesures estrictament penals. Com a base teòrica d'aquest concepte sol acudir-se a les anomenades teories de l'etiquetatge (labeling approach), segons les quals la conducta desviada del subjecte sorgeix en definitiva a través dels processos de definició i d'imputació de conductes delictives per part de les instàncies de control social formal [...] Com a raó de fons per al naixement d'aquesta alternativa dins del sistema penal nord-americà s'al·ludeix als esforços del govern nord-americà de contrarestar el més eficientment possible la creixent delinqüència juvenil que en aquells anys es registrava. D'una banda s'estava produint en aquella època dins del sistema de justícia penal nord-americà una utilització excessiva de mesures repressives dins del dret penal juvenil, la qual cosa estava portant a una saturació dels òrgans de persecució penal. D'altra banda es constata l'escàs efecte resocializador que en el menor delinqüent estaven produint aquestes mesures penals formals de caràcter estacionari (entengui's d'internament). Per les raons exposades es presentava la figura de la diversion com una alternativa als problemes plantejats. La transmissió d'aquells delinqüents juvenils, autors de delictes de petita o mitjana gravetat, del sistema de justícia penal formal a programes ambulatoris sociopedagògics, podria conduir a alleugerir de manera considerable la saturació de la justícia juvenil nord-americana." (CANO PAÑOS, Miguel Ángel. "Posibilidades de "diversion" por parte del Ministerio Fiscal en el derecho penal juvenil alemán". A *Revista de derecho penal y criminología*, 2a època. N. 13. 2004. P. 219-221. Disponible a:

<http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/bibliuned:revistaDerechoPenalyCriminologia-2004-13-5070/Documento.pdf>).

La Teoria del *Labelling*, tot i posar de relleu que la conducta desviada no es pot dissociar de la interacció amb la societat i la seva reacció davant el crim, així com dels factors ambientals en general, no està exempta de crítiques¹¹², les quals es centren bàsicament en el fet de posar el seu focus d'atenció tan sols en el procés d'etiquetatge sense prendre en consideració els factors que poden influir en el primer acte delictiu i donant a aquesta etiqueta la capacitat de perpetuar una conducta delictiva sostinguda en el temps.

DO SANTOS es refereix a la Teoria del *Labelling* com a: “[...] políticament limitada i històricament confusa: no comprèn l’estructura de classes de la societat, no identifica les relacions de poder polític i d’explotació econòmica (i la seva interdependència) de la forma de producció capitalista i, definitivament, no pren posició en les lluites fonamentals de la societat moderna.”¹¹³

Es tracta, per tant, d’una teoria no confirmada, a més de plantejar aspectes força qüestionables, com el fet de definir com un simple constructe social les conductes normativament establertes com a desviades, moltes de les quals, com ara la violació, el robatori o l’homicidi, estan sòlidament reconegudes com a tals des del punt de vista temporal i cultural.

¹¹² “GIBBS afirma que el labelling no està en condicions de distingir la conducta desviada de la no desviada perquè no pot precisar a priori quins requisits han de concórrer perquè la conducta i el seu autor siguin etiquetats o no. Si la criminalitat no és més que el resultat d’una definició –afegeix HASSEMER– s’haurien d’investigar els presupòsits d’aquesta definició, els factors que expliquen per què les instàncies del control social s’inclinen en un sentit o en un altre, l’enfocament oblidat del labelling approach. [...] Afirmar que no hi ha conductes criminals per se, sembla poc realista. [...] s’ha advertit pels seus detractors que existeixen consumades carreres delictives sense que l’autor hagi estat en absolut etiquetat pel control social formal [...]; i, en sentit invers: que l’etiquetament no desencadena, per força, sempre, una carrera criminal. [...] des d’una perspectiva politicocriminal, s’acostuma a retreure al labelling approach la seva manca de realisme i incapacitat per abordar els problemes bàsics de la qüestió criminal. La crítica descansa en tres fets: [...] no s’interessa per l’etiologia de la desviació primària; el que es preocupa més de criticar la selectivitat del control social i el seu impacte negatiu, suggerint una radical no intervenció [...]; i que no s’hagi pogut verificar l’èxit dels programes alternatius suggerits pel labelling approach (diversion, restitution programs)”

¹¹³ SANTOS, Juarez Cirino do. A *Criminologia Radical*. Ed. Forense. Rio de Janeiro. 1981. P. 17.

Dins d'aquest mateix grup de teories, s'encabeixen les anomenades "criminologies crítiques", les quals van partir de l'objecte i la metodologia que suposa la ruptura amb la criminologia tradicional plantejada per la Teoria de l'Etiquetatge per centrar la seva atenció en la forma com la societat defineix i controla el delicte amb l'objectiu de perpetuar el sistema econòmic i el poder de les classes dominants.

HIRST es refereix a la criminologia crítica o Teoria Radical de la Desviació dient que aquesta "*procura explicar i justificar el delinqüent com a producte de les relacions socials, situant el criminal com a víctima del procés de retolació i càstig que opera al servei dels interessos del règim establert, i qüestionar la naturalesa de les lleis i valors com a propis d'aquest règim*"¹¹⁴. Seguint aquests plantejaments, en les societats industrials i neoliberals trobaríem, per una banda, uns pocs que tindrien la major part dels recursos econòmics i també la influència suficient en el procés de creació de les normes i d'aplicació de la llei, i per una altra banda tot un conjunt de ciutadans sense aquest accés i que patirien les pressions socials perquè s'adaptessin, alhora que també serien el centre per a la intervenció de les institucions de control.

La política criminal que es desprèn de la posició que planteja la criminologia crítica es pot resumir dient que "*majors quotes d'igualtat o una millor distribució de la riquesa disminueix els índexs de delictes i consegüentment, la política més efectiva per aconseguir reduir el delicte no és una política basada en la demanda de penes més dures sinó una política de reforma social.*"¹¹⁵.

Tanmateix, aquesta teoria només permet explicar la delinqüència que respon a motivacions de caire ideològic o polític, i deixa de banda la delinqüència comuna, a més de no oferir solucions, ni alternatives davant la criminalitat. Aquestes crítiques van portar que, a partir de la dècada dels vuitanta, es fes una reflexió per trobar opcions pragmàtiques de política criminal, partint de la necessitat de situar

¹¹⁴ HIRST, Paul Q. "Marx y Engels sobre la ley, el delito y la moralidad". A TAYLOR, WALTON, YOUNG (Dir.). *Criminología crítica*. 4a ed. S. XXI editors. Mèxic. 1988. P. 256.

¹¹⁵ CID MOLINÉ, José - LARRAURI PIJOAN, Elena. *Teorías criminológicas... Op.cit.* P. 246.

la delinqüència comuna com un problema greu en el si de la societat i de constatar que la majoria de les víctimes d'aquesta delinqüència quotidiana pertanyen als extractes més humils de la societat. Així neix l'anomenada criminologia realista o realisme crític¹¹⁶, que procura concretar mesures contra la delinqüència, com la protecció eficaç dels ciutadans, la reducció d'oportunitats per a delinquir, un procés judicial àgil i una policia de proximitat. La política criminal que suggereix la criminologia realista va en la línia de l'escola neoclàssica i planteja un mecanisme de resposta justa (*just desert*) que sigui proporcional al dany causat amb el delicte.

Actualment, trobem que la majoria de criminologies d'Europa i Amèrica del Nord es poden qualificar de criminologies realistes i crítiques, afirmació que es basa en el fet que plantegen una anàlisi crítica de l'ús extensiu del dret penal i en la proposta de sistemes de sanció de caire comunitari com a alternativa a les penes de presó, com ara la mediació o la reparació¹¹⁷.

2.5. L'Escola de Chicago i les teories ambientals

Relacionades amb el procés de sociabilització com a variable que explica la criminalitat, cal fer esment de l'Escola de Chicago, que va desenvolupar el que es coneix com a les teories ecològiques, les quals vinculen el fenomen criminal amb l'estructura social on es produeix i l'ambient (desorganització social) que l'envolta.

¹¹⁶ "D'entre els corrents crítics a les polítiques repressives, s'ha de donar atenció especial al left realism. Es tracta d'una tendència teòrica sorgida en la dècada dels vuitanta en el context anglo-americà, principalment, amb autors com Jock Young, John Lea i Roger Matthews, qui en les seves obres reaccionaven en contra de les polítiques de dreta que vigoritzaven les polítiques de la criminalitat en detriment de les polítiques socials. [...] El propòsit principal del realisme d'esquerra, afirma Young, és ser fidel a la realitat del delicte, la qual cosa implica suggerir que el delicte sorgeix en les institucions que es troben en el si de la societat" (ZAMORA GRANT, José. *Realismo de Izquierda*. A REBOLLO VARGAS, Rafael - TENORIO TAGLE, Fernando. *Derecho penal, constitución y derechos*. Bosch Editor. Barcelona. 2013. P. 677). Aquests autors defensen la intervenció multiagencial contra el delicte. (JORGE AYOS, Emilio. "Prevención del delito y teorías criminológicas: tres problematizaciones sobre el presente". A *Estudios sociológicos*. Editorial Universidad de Rosario . N. 16. Colòmbia. Juny 2014. P. 268).

¹¹⁷ REDONDO ILLESCAS, Santiago i GARRIDO GENOVÉS, Vicente. *Principios de Criminología ...Op. cit.* P. 452.

La contextualització que envolta l'Escola de Chicago és la immigració massiva i el procés vertiginós d'industrialització que pateix la ciutat de Chicago a principis del segle XX i que provoca que la ciutat es converteixi en un *melting pot*¹¹⁸ de persones de diferents procedències, cultures, ideologies, religions i ètnies, donant lloc també a nous problemes socials derivats de la pobresa, la marginació i la criminalitat. Per a l'Escola de Chicago, el delinqüent no és una persona que pateix cap anomalia, és una persona com la resta però que adopta la desviació com a una estratègia apresada per tal d'afrontar la realitat.

Els exponents més rellevants d'aquestes teories són SHAW i MCKAY, que prenen l'estudi de la delinqüència a Chicago de BURGESS¹¹⁹, en el qual divideix la ciutat en zones concèntriques, una de les quals anomena de transició, on s'ubiquen immigrants i hi ha greus problemes d'integració i que descriu com una zona de desordre i potencialment delinqüent.

SHAW i MCKAY també divideixen les ciutats en barris (*zone maps*) però centren la seva atenció en la delinqüència juvenil en entendre que les carreres criminals comencen a una edat primerenca, motiu pel qual el que cal fer és prevenir la delinqüència entre els joves. Els seus estudis conclouen que la diferència entre delinqüents i no delinqüents no té res a veure amb característiques individuals, com ara de personalitat o de condició física, sinó que té a veure amb les característiques de desorganització dels barris on resideixen i del contacte, per tant, que l'individu té amb membres de grups criminals i que li fan aprendre actituds i tècniques que el condueixen a delinquir: *“en les àrees de rendes baixes, on hi ha una gran misèria i frustració; on, en la història de la ciutat, grups d'immigrants i emigrants han portat junts una gran varietat d'institucions i tradicions culturalment divergents; i on hi ha grans disparitats entre els valors socials als quals aspira la població i la disponibilitat de facilitats per adquirir aquests valors de*

¹¹⁸ PITCH, Tamar. *Teoría de la desviación social...* Op. cit. P. 56 i seg.

¹¹⁹ BURGESS, Ernest W. *The growth of the city*. A PARK, Robert E. - BURGESS, Ernest W - MCKENZIE, Roderick D. *The City: suggestions for the investigation of human behaviour in the urban environment*. The University of Chicago Press. Chicago i Londres. 1925. P. 50.

*forma convencional, el desenvolupament del crim és una forma de vida organitzada molt marcada*¹²⁰.

En referència a les causes de la delinqüència senyalades per l'Escola de Chicago: *"La investigació empírica sembla confirmar la tesi de Chicago en el sentit que els barris pobres, en què a més es donen les variables d'alta mobilitat i alta heterogeneïtat, tenen taxes de delinqüència més grans que els barris que no reuneixen aquestes característiques"*¹²¹. Des d'aquesta perspectiva, s'evidencia que la solució a la criminalitat passa per millorar el control social en els barris desorganitzats, en lloc de dissenyar actuacions individualitzades. Per tant, no n'hi ha prou a donar eines als joves per fer front a la pobresa, sinó que calen polítiques criminals que, a més de millorar el control i la vigilància als barris, evitin el seu deteriorament físic, i facilitin l'associacionisme i el suport a les persones sense recursos, ja que la desorganització social impossibilita la transmissió de valors als joves i un control adequat que eviti que es dediquin a activitats delictives¹²².

Un altre grup de teories que fa incís en la importància dels factors ambientals s'engloben dins de la criminologia ambiental, també anomenada situacional, que defensa que són les característiques del lloc les que poden afavorir o prevenir la criminalitat. Per tant, el focus d'atenció es centra en les característiques dels indrets on es produeixen els delictes. Aquesta criminologia intenta entendre com la conducta humana és el resultat de la interacció de l'individu amb el seu entorn.

L'enfocament situacional del delicte sosté que aquest és producte de les circumstàncies concretes que es donen en un moment concret i que provoquen la reacció de l'individu. Així doncs, el crim és el resultat de la interacció de l'individu

¹²⁰ SHAW, Clifford R. - MCKAY, Henry D. *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. 2a. ed. The University of Chicago Press. Chicago. 1972. P. 319.

¹²¹ CID MOLINÉ, José - LARRAURI PIJOAN, Elena. *Teorías criminológicas... Op.cit.* P. 89.

¹²² JACOBS (JACOBS, Jane. *The death and life of of great American cities*. Random House. Nova York. 1961) va criticar les polítiques urbanes dels anys cinquanta pel seu efecte de destrucció de comunitats i creació d'espais urbans aïllats i artificials. JACOBS va defensar una sèrie de principis pensats per promoure la presència de gent als carrers i afavorir les xarxes socials per a proporcionar vigilància natural (Teoria dels Ulls al Carrer).

amb una situació concreta, sense negar la possibilitat que aquest té d'elegir lliurement sobre la seva forma d'actuar¹²³.

Dins d'aquest grup, es troba la Teoria de les Activitats Quotidianes, o Teoria de l'Oportunitat, de COHEN i FELSON¹²⁴, qui van constatar que, després de la Segona Guerra Mundial, es va produir la paradoxa que, malgrat la millora de les condicions econòmiques i de benestar de la societat, la delinqüència havia augmentat, per la qual cosa van deduir que no existeix una relació directa entre les millores de les condicions de vida i la delinqüència. Partint d'aquesta premissa, aquests autors van trobar que els canvis en les rutines conseqüència de les societats modernes haurien convertit el dia a dia en un autèntic aparador amb multitud d'oportunitats per a delinquir. Davant aquestes oportunitats motivadores, la manca d'elements de protecció eficaços i el fet que les mateixes persones no exerceixin un control sobre si mateixes i les seves propietats faria augmentar el delictes. Per tant, com més fàcil sigui l'acció delictiva i majors siguin les recompenses, més elevat serà el risc de cometre un acte delictiu.

En la mateixa línia s'expressa la Teoria del Patró Delictiu, de Paul BRATINGHAM i Jeffry BRATINGHAM¹²⁵, que focalitzen la seva atenció en el lloc i el moment de l'acció criminal, i entenen que tot i que no es produeixi cap variació en els factors individuals respecte als delictes, aquests disminuiran o augmentaran en funció de la facilitat per cometre'ls que ofereixi l'entorn físic, del comportament de les víctimes i de la vigilància que hi hagi per evitar-los. Des d'aquesta perspectiva, la prevenció passa per reduir les oportunitats per a delinquir.

¹²³ Vid. LAFREE, Gary B. - BIRKBECK, Christopher. "The neglected situation: a cross-national study of the situational characteristics of crime". A *Criminology*. No. 29. 1991. P. 74 i seg.

¹²⁴ COHEN, Lawrence - FELSON, Marcus Felson. "Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach". A *American Sociological Review*. Vol. 44 (4). 1979. P. 588-608.

¹²⁵ BRANTINGHAM, Patricia L - BRANTINGHAM, Paul J. "Environment, Routine, and Situation: Toward a pattern theory of crime". A CLARKE, Ronald V - FELSON, Marcus (Ed.). *Routine activity and racional choice. Advances in criminological theory. Volume 5*. Transaction Publishers. New Brunswick i Londres. 1993.

La Teoria de les Finestres Trencades, elaborada per James Q. WILSON i George KELLING¹²⁶, també va centrar-se a explicar la relació indissociable entre un baix control informal i l'augment de la delinqüència en les ciutats. Els autors d'aquesta teoria defensen que la por al delicte fa que en certs barris les persones evitin el carrer i disminueixi el control informal, de manera que s'instauren en el espai públic diferents formes de delinqüència.

Des de la perspectiva de la criminologia ambiental, la política criminal ha de basar la seva estratègia a fer minvar les oportunitats per a delinquir, a través de mesures, com ara millorar les mesures de vigilància, fer els possibles objectius i les possibles eines per aconseguir-los menys accessibles, facilitar la denúncia o incrementar el rebuig social vers els delictes i els que els cometen, entre d'altres. *"Les propostes de prevenció situacional [...] pretenen reduir el delicte sense alterar la personalitat del delinqüent motivat, el qual apareix com un actor racional que adopta l'opció racional de delinquir. [...] pretenen incidir sobre l'oportunitat i no sobre la motivació a delinquir [...] i per tant pretenen establir barreres físiques a la comissió de delictes"*.¹²⁷

Aquestes teories reben però crítiques. Per una banda, les tesis situacionals resulten adequades per explicar alguns fets delictius comesos per delinqüents no especialitzats, com ara delictes violents, lesions, etc. Les seves conclusions, per tant, no es poden extrapolar als delinqüents especialitzats ni als delictes que es cometen de forma premeditada i que necessiten, per tant, d'una planificació, com és el cas de la majoria dels delictes contra el patrimoni¹²⁸. Així mateix, es constata que no sembla que l'únic factor a tenir en compte en la delinqüència sigui l'oportunitat, sinó també la motivació ja que, de fet, no és cert que les persones delinqueixen quan tenen l'ocasió de fer-ho, fins i tot es produeix la situació que hi

¹²⁶ KELLING, George L. - WILSON, James Q. "Broken windows: The police and neighbourhood safety". A *Atlantic Monthly*. Vol 249. Issue 3. Març 1982. P. 29-38.

¹²⁷ CID MOLINÉ, José - LARRAURI PIJOAN, Elena. *Teorías criminológicas... Op.cit.* P. 50-51.

¹²⁸ Cfr. BLANCO LOZANO, Carlos. "Movimientos criminológicos". A *Tratado de política criminal. Tomo I: Fundamentos científicos y metodológicos de la lucha contra el delito*. J.M.Bosch Editor. Barcelona. 2007. P. 223-262.

ha persones que sí que delinqueixen malgrat l'existència d'un elevat risc de ser castigades.

La prevenció que aquestes teories plantegen responen a l'anomenat welfarisme penal, marcat per la idea liberal del segle XX que la prosperitat com a conseqüència de la reforma social i econòmica seria sinònim de desaparició del delictes, i que la justícia penal de l'estat hauria de considerar el delinqüent, no només com un infractor, sinó també com un subjecte necessitat mereixedor de la seva atenció i assistència. Un sistema paternalista que en certa forma beu dels paradigmes dels teòrics del segle XVIII que rebutgen els suplicis i creuen que cal castigar, però d'una altra manera, entenent la pena amb una doble funció: aconseguir que el delinqüent sigui "*capaç de viure respectant la llei i subvenir a les seves pròpies necessitats*"¹²⁹.

Els plantejaments welfaristes queden superats amb les imperants teories de l'elecció racional en la societat moderna tardana, les quals presenten cada cop més el delictes com "*una conducta calculada que intenta maximitzar els beneficis, com a conseqüència d'un procés simple d'elecció individual [...]. Considera els delinqüents com oportunistes racionals o delinqüents professionals la conducta dels quals és dissuadida o desinhibida per la posada en marxa de desincentius*"¹³⁰, i per tant, la pena, des d'aquesta perspectiva, es podria considerar un poderós desincentiu que actua com a prevenció del delictes, encara que sigui per una simple anàlisi del balanç cost-benefici en què el primer, que és la pena, supera el segon.

¹²⁹ FOUCAULT, Michel. *Vigilar y castigar. Nacimiento de la prisión*. Traducció d'Aurelio del Camino. 1a. Edició. Ed. Biblioteca Nueva. Madrid. 2012. P. 27.

¹³⁰ GARLAND, David. *La cultura del control. Crimen y orden social en la sociedad contemporánea*. Trad. de Máximo Sozzo. Ed. Gedisa. Barcelona. 2005. P. 220.

2.6. La delinqüència com a elecció

Malgrat l'inicial auge de les idees positivistes, els programes que durant les primeres dècades del segle XX es van aplicar en base a aquestes idees no van aconseguir una reducció de la reincidència, ni tampoc programes efectius de predicció i prevenció. Això va portar a un retorn a les posicions clàssiques en les idees de justícia i equilibri entre pena.

Tant les teories clàssiques com les neoclàssiques consideren que el delinqüent és un ser racional que decideix lliurement delinquir, i parteixen de la consideració de la tendència humana al plaer i la seva racionalitat com la base de la delinqüència. Això implica que l'individu delinqueix o no en funció de la valoració cost-benefici que suposa la conducta delictiva, per la qual cosa podem afirmar que la delinqüència respon a una decisió racional de cometre el delicte per tal d'obtenir uns beneficis. Així doncs, la deducció és que la societat ha de tenir normes i sancions penals que facin que el delicte no sigui lucratiu, i que actuïn com a retribució i com a prevenció general dissuadint el conjunt dels ciutadans de cometre delictes.

La Teoria del Delicte com a Elecció Racional va ser formulada per WILSON i HERRNSTEIN¹³¹ l'any 1985, i per CLARKE i CORNISH¹³² l'any 1986. Aquests autors entenen el delicte com una elecció racional, un comportament intencional per a aconseguir un benefici, i no com una reacció produïda per la frustració que pateix l'individu o com a conseqüència de l'aprenentatge o d'influències negatives.

Tot i admetre la influència de factors de caire social, psicològic o vivencials de l'individu, des d'aquesta teoria, s'afirma que la clau per explicar el delicte és la mentalitat criminal que tenen els delinqüents i que els fa assumir el risc de ser

¹³¹ WILSON, James Q. - HERRNSTEIN, Richard J. *Crime and Human Nature.... Op.cit.*

¹³² CORNISH, Derek B. - CLARKE, Ronald V. *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending.* Springer-Verlag. Nova York.1986.

detinguts a canvi del benefici que obtindran¹³³. El delinqüent, per tant, "[...] assumeix que el delicte és una opció racional basada en la maximització de guanys i la minimització de costos"¹³⁴.

Aquests plantejaments suposen, per tant, que les persones actuen d'una forma concreta en funció de les expectatives d'obtenir un benefici que compensa els possibles costos. En aquest càlcul cost/benefici, WILSON i HERRNSTEIN apunten dos elements que tenen una important influència: el grau de certesa i el grau d'immediatesa. En aquest sentit, remarquen que les recompenses associades al delicte són més immediates i que per contrarestar aquest punt, cal que les conseqüències dels actes delictius també ho siguin. Així mateix, la certesa que hi hagi beneficis actua com a potenciador de la conducta delictiva, mentre que si la certesa dels riscos augmenta, aquesta actuarà com a inhibidor de la conducta. D'aquí que siguin tant o més importants la certesa i la immediatesa del càstig que la seva severitat. De fet, les investigacions demostren que l'eficàcia dissuasiva de la pena depèn més del seu grau de certesa que de la seva severitat¹³⁵.

¹³³ "El delinqüent persegueix finalitats quan comet un delicte, però també corre alguns riscos, com el de ser detingut. El delinqüent, per tant, es troba davant una elecció i ha d'optar [...] segons aquesta teoria, les persones actuen en funció de les expectatives de benefici que puguin obtenir. En aquesta relació entre recompenses i riscos, el subjecte optarà per cometre un delicte quan els beneficis calculats siguin majors que els riscos generats. Els beneficis que persegueix el delinqüent no només han de ser de caràcter econòmic, sinó també d'altra naturalesa, emocional, obtenir l'aprovació dels amics, sentir satisfacció per ajustaments de comptes, etc. El mateix passa amb els riscos i càstigs, que no només han de ser-ho de caràcter material, sinó que també poden ser-ho la pèrdua de la seva reputació, la desaprovació per part dels espectadors de l'acció, el temor a una venjança per part de la víctima, etc". (BLANCO CORDERO, Isidoro. "La corrupción desde una perspectiva criminológica: un estudio de sus causas desde las teorías de las actividades". A PÉREZ ÁLVAREX, Fernando (ed.). *Serta, In memoriam Alexandri Baratta*. Ed. Universidad de Salamanca. Salamanca. 2004. P. 274.) (Cfr. CLARKE, Ronald V. - CORNISH, Derek, B. "Rational Choice". A PATERNOSTER, Raymon - BACHMAN, Ronet. *Explaining criminals and crime. Essays in contemporary criminological theory*. Roxbury Publishing Company. Los Angeles, California. 2001. P. 23-42).

¹³⁴ CID MOLINÉ, José - LARRAURI PIJOAN, Elena. *Teorías criminológicas...* Op.cit. P. 44.

¹³⁵ "L'individu escull entre un seguit d'alternatives possibles a partir del càlcul racional en què considera els avantatges i desavantatges de cadascuna de les opcions, buscant optimitzar o maximitzar els beneficis, decideix i actua lliurement en conseqüència. La prevenció del delicte hauria d'anar dirigida, per tant, a incidir en aquest procés de pensament incrementant els riscos i esforços involucrats en la realització del delicte o disminuint els possibles beneficis associats com a opció. Es tracta d'un model econòmic del crim que utilitza la clàssica anàlisi de cost-benefici. [...] En la dècada dels 70 aquesta forma de pensar el delicte es declinava en el plànol del programa polític sobre la qüestió criminal, en una forta aposta a l'eficàcia dissuasiva dels càstigs legals cada cop més severos - model del just desert. [...] CRAWFORD (1998) planteja críticament que les eleccions

Tanmateix, les polítiques criminals tendeixen a l'enduriment de les penes més que a garantir el compliment del càstig, la qual cosa s'explica pel cost zero que la primera opció suposa en contraposició a la dificultat que suposen mesures més complexes dirigides a millorar la certesa del càstig. A més, val a dir que, tot i que sembla estar avalada la solidesa del paper que juga el càstig en la prevenció general, és a dir, la dissuasió que suposa de cara a la ciutadania en general, no sembla confirmar-se en el cas de la prevenció especial, és a dir, aquella que va adreçada a la no-reincidència dels delinqüents.

Aquests posicionaments, que responen als elements claus de la política neoliberal, que emfatitzaven el mercat lliure, l'estat mínim de lliure elecció i responsabilitats individuals¹³⁶, són durament criticats per GARLAND en considerar-los una perspectiva venjativa adreçada a tranquil·litzar la ciutadania, i l'equipara a les mostres per reafirmar la força del poder sobirà que trobem a la descripció de l'execució de Robert Damines en 1757, descrita per Michel FOUCAULT en el seu llibre *Vigilar i castigar. Naixement de la presó*. GARLAND entén que la nova criminologia ha deixat enrere la preocupació per disciplinar els individus delinqüents o castigar subjectes de dret, per adoptar un enfocament que identifica oportunitats delictives i busca fórmules per governar-les a través de controls

racionals no semblin estar presents en tots els tipus de delictes. Potser sí en els delictes contra la propietat més lleus [...] però no en aquells que involucren dosis importants de violència. [...] Per una altra banda, com senyala críticament O'MALLEY (1992), el delinqüent és l'individu abstracte, universal i abiogràfic, l'homo economicus de l'economia política clàssica traslladat al pensament neoconservador sobre el delictes, divorciat totalment del context social o estructural. Es margina qualsevol preocupació per causes socials del delictes, per la història de vida del delinqüent, per la correcció com a finalitat de la intervenció, etc; en benefici de la manipulació dels factors ambientals i situacionals. Els individus són visualitzats com a capaços d'eleccions voluntàries, lliures per actuar en forma racional guiats pel propi interès, ja siguin potencials ofensors o potencials víctimes." (SOZZO, Maximo. "Seguridad Urbana y Tácticas de Prevención del Delito". A Cuadernos de Jurisprudencia y Doctrina Penal. Ad-Hoc, BsAs. Núm. 10. 2000.)

¹³⁶ Vid. BARR, Robert. - PEASE, Ken. "Crime placement, displacement and deflection". A TONRY, M. - MORRIS, N.(Eds). *Crime and justice. A review of research*. Vol. 12. University of Chicago Press. Chicago. 1990; O'MALLEY, Pat: "Risk and Responsibility". A BARRY, Andrew – OSBORNE, Thomas – ROSE, Nikolas. *Foucault and Political Reason. Liberalism, Neoliberalism and Rationalities of Government*. UCL Press. London. 1996. I CRAWFORD, Adam. *Crime Prevention and Community Safety. Politics, Policies and Practices*. Longman. Harlow. 1998.

situacionals que han de transformar-les en menys temptadores o, si més no, menys vulnerables¹³⁷.

2.7. Causes de tipus plurifactorial

Més recentment, la criminologia s'ha centrat a desenvolupar teories més comprensives per tal de donar una explicació més àmplia al fenomen de la delinqüència a partir de la integració de diverses teories ja existents, i ha estat en l'àmbit de la delinqüència juvenil on ha estat més prolífera. Aquest plantejament fa interactuar tant factors individuals que poden influir en les conductes delictives com factors de caràcter estructural i social. Entre les teories que s'encabeixen en aquest grup, trobem, per exemple, la criminologia del desenvolupament vital, la qual accepta com a premissa que l'edat de l'individu és un element important per entendre el desenvolupament de carreres delictives, ja que la conducta antisocial apareix en l'adolescència, però decau entre els 20 i els 30 anys.

Tanmateix, considera que l'activitat criminal es veu influenciada per les mateixes característiques personals de l'individu, així com els factors ambientals i socials que l'envolten en cada etapa de la seva vida i que, igual com la maduresa de les persones, també canvien i modifiquen la seva influència sobre la conducta de la persona. En aquest sentit, la criminologia del desenvolupament diferencia la infantesa, durant la qual la família té un paper rellevant, de l'adolescència, etapa de la vida en què l'escola i els amics prenen protagonisme, i de l'edat adulta, durant la qual és la parella i les relacions laborals les que exerceixen una major influència en l'individu. De la mateixa manera, es creu que també les actituds

¹³⁷ "Mentre la vella criminologia estava preocupada per disciplinar individus delinqüents o castigar subjectes de dret, el nou enfocament identifica oportunitats delictives recurrents i busca governar-les desenvolupant controls situacionals que les transformarien en menys temptadores" (GARLAND, David. *La cultura del control...Op. cit.* P. 218) "Les idees derivades de la prevenció situacional del delictes, de la teoria de les activitats rutinàries i de la criminologia ambiental influeixen cada cop més [...] El sector preventiu, en lloc de concentrar-se en els individus delinqüents, apunta a situacions criminògenes que puguin ser alterades perquè es tornin menys vulnerables a certs fets delictius, menys temptadores per als potencials delinqüents" (*Ibid.* P. 281).

dissocials varien al llarg de les diferents etapes de la vida, de manera que en algun moment es produiria l'inici en la carrera delictiva, seguida d'una escalada pel que fa a la gravetat dels actes delictuals i una possible especialització per arribar a la seva finalització¹³⁸.

Per la seva banda, SAMPSON i LAUB¹³⁹ van formular la seva Teoria del Control Social Informal Segons Edats", des de la qual defensen que l'inici en la delinqüència juvenil es produeix a conseqüència de l'entorn familiar (manca de supervisió, disciplina erràtica, etc.) en combinació amb factors estructurals, com baixos ingressos, famílies desestructurades, criminalitat dels pares, barris conflictius, etc. Un cop iniciat en la criminalitat, l'individu s'hi manté en funció de les relacions adultes, els vincles familiars, escolars, laborals i d'amics. En canvi, el desestiment de la delinqüència es pot produir si apareixen noves relacions que aportin a l'individu un nou context social¹⁴⁰.

¹³⁸ El terme criminologia del desenvolupament fa referència a com els canvis que l'individu pateix al llarg de la seva vida estan relacionats amb la seva conducta antisocial. Segons FARRINGTON, aquest plantejament es centra en tres perspectives concretes: el desenvolupament del comportament delictiu i antisocial, els factors de risc i de protecció en les diferents etapes de la vida, i els efectes que provoquen en el desenvolupament de la vida determinats esdeveniments. Aquesta teoria busca trobar les causes que fan que l'individu s'iniciï en l'activitat delictiva i que el fan persistir-hi o abandonar-la. Aquest vessant teòric introdueix l'estudi de les diferències individuals en relació amb el comportament antisocial (LOEBERY i LE BLANC, 1990). Els autors que defensen aquests plantejaments estan en desacord amb la teoria de l'autocontrol de HIRSCHI i GOTTFREDSON, els quals defensen que el baix autocontrol o la inclinació cap al delictes són determinants i no pas les motivacions (SOOTHILL, FITZPATRICK i FRANCIS, 2009). La criminologia del desenvolupament estableix com diferents factors de caire individual i social influeixen en cada moment vital de l'individu per tal que desenvolupi una carrera criminal. (Cfr. REQUENA ESPADA, Laura. *Principios generales de Criminología del desarrollo y las carreras criminales*. Bosch Editor. 2014. P. 11-12).

¹³⁹ LAUB, John H. - SAMPSON, Robert J. *Crime in the making. Pathways and turning points through life*. Harvard University Press. Massachusetts. 1993.

¹⁴⁰ Aquesta teoria posa l'èmfasi en la importància de les accions dels agents de canvi i dels vincles socials adults, com ara una relació de parella, per explicar el desistiment delictiu que es produeix en la transició de l'adolescència a l'edat adulta, ja que una bona relació de parella pot transformar les activitats quotidianes de l'individu i posar fi a relacions amb amics problemàtics. Es centren en l'impacte que tot un conjunt de petits esdeveniments en aquesta etapa de transició poden tenir com a agents de canvi. (THORNBERRY, Terence P. – GIORDANO, Peggy C. – UGGEN, Christopher – MATSUDA, Mauri – MASTEN, Ann S. – BULTEN, Erik – DONKER, Andrea G. – PETECHUK, David – REDONDO, Santiago. "Explicaciones teóricas de las transiciones delictivas". A *Serie especial: transición des de la delincuencia juvenil a la delincuencia adulta*. Revista Española de Investigación Criminológica Monografía 2. N. 11. 2013. Disponible a: <http://www.criminologia.net/pdf/reic/ano11-2013/a112013monografias2.pdf>)

David FARRINGTON¹⁴¹ va desenvolupar una nova teoria integradora del desenvolupament vital, l'anomenada ICAP (Teoria Integradora del Potencial Antisocial Cognitiu) en un intent de contestar la pregunta de per què alguns individus tenen un alt potencial per a cometre delictes i què fa que la probabilitat que delinqueixin en determinades situacions sigui major. Per a FARRINGTON, factors com la impulsivitat, les experiències vitals o el procés de socialització de l'individu marcarien el seu potencial antisocial, el qual es podria desenvolupar en funció de diferents factors, com ara la influència de models antisocials, un entorn familiar desfavorable o motivador de la conducta delictiva (recerca d'estimulació, alts nivells de frustració, necessitat de béns materials, etc.). En funció, doncs, de la interacció de l'individu i el seu entorn, es podria produir el comportament delictiu, i concretament es determina que aquest estaria íntimament lligat a la gran influència que tenen els amics en l'adolescència i a les cada cop majors necessitats i expectatives que té el jove i que actuen de motivació per aconseguir més reconeixement en el grup, i més béns i diners. Un cop iniciada l'activitat delictiva, aquesta persistirà depenent de les conseqüències que hagin tingut els delictes comesos. El desistiment d'aquesta carrera delictiva es fa més plausible a mida que el jove madura amb l'edat i fa vincles amb parelles no antisocials, tot millorant les seves habilitats per aconseguir els seus objectius utilitzant mitjans legals.

Igual com en les teories del desenvolupament vital, REDONDO analitza diversos factors de risc per al delicte en el seu model de triple risc delictiu (TRD). Segons aquest model, l'individu delinquirà en funció de la interacció dels factors de risc que es desprenen de la seva personalitat, amb les seves carències socials i les oportunitats delictives a què es vegi exposat. És a dir, REDONDO ens planteja que la correcta sociabilització dels individus per evitar conductes antisocials passa

¹⁴¹ "[...] la comissió de delictes depèn en part de l'individu i en part de la situació, i sens dubte en part de la interacció entre l'individu i la situació, encara que es sap menys sobre això." (FARRINGTON, David P. "The integrated cognitive antisocial potencial (ICAP) theory". A FARRINGTON, David (Ed.). *Integrated Developmental & Life-Course Theories of Offending. Advances in Criminological Theory, Volume 14*. Transaction Publishers. New Brunswick i Londres. 2005. P. 73).

per les capacitats personals, com ara les habilitats comunicatives o l'autocontrol, el suport social, especialment el de la família durant la infantesa i l'adolescència, i una protecció adequada per evitar situacions que puguin suposar oportunitats per a delinquir¹⁴². Segons REDONDO, aquests riscos abans esmentats, augmenten a l'inici de l'adolescència i fins a l'edat adulta, per després disminuir¹⁴³.

També la Teoria de l'Acció Situacional del Delicte, formulada per Per-Olof H. WIKSTRÖM troba l'explicació de la delinqüència en la interacció de les característiques de l'individu i el seu context. Aquest autor sosté que l'individu en delinquir en un context concret, trenca de manera conscient amb les percepcions de què es considera correcte i incorrecte. Com afirmen REDONDO i GARRIDO, "*subjecte i context estan interconnectats mitjançant la percepció individual d'alternatives i els processos individuals de decisió, el que WIKSTRÖM denomina mecanisme situacional*"¹⁴⁴.

¹⁴² "Segons la lògica general del model TRD, mentre que per a l'inici i el manteniment de les carreres delictives es requeriria la confluència acumulada en un individu de riscos personals, carències prosocials i oportunitats delictives, per sobre de determinat límit de risc, el desistiment del delicte es faria més probable quan el producte (risc personal/carència social/oportunitats delictives) es redueix per sota d'aquest límit crític. Segons això, el model TRD suggereix processos essencialment simètrics per a l'inici/manteniment de l'activitat delictiva i per al desistiment del delicte. Mentre que l'acumulació en un individu de riscos inter-font, fins a sobrepassar cert límit crític de risc global, faria més probable l'inici i el manteniment de l'activitat criminal, la dilució d'aquests riscos promouria la desactivació de la conducta infractora. Aquesta interpretació sobre l'existència d'un paral·lelisme invers entre mecanismes d'inici i desistiment del delicte estaria propera a la que s'efectua, en general, en el marc de les diverses perspectives criminològiques del desenvolupament vital (ANDREWS i BONTA, 2010; CASE i HAINES, 2009; SOOTHILL, FITZPATRICK i FRANCIS, 2009)." (THORNBERRY, Terence P. – GIORDANO, Peggy C. – UGGEN, Christopher – MATSUDA, Mauri – MASTEN, Ann S. – BULTEN, Erik – DONKER, Andrea G. – PETECHUK, David – REDONDO, Santiago. *Explicaciones teóricas... Op. cit.*)

¹⁴³ "[...] els diversos factors aquí categoritzats -riscos personals, carències prosocials (i influències antisocials) i oportunitats delictives- tendiran generalment a augmentar des de l'inici de l'adolescència fins al final de la primera edat adulta i, posteriorment, tendiran a disminuir. En consonància amb això, el risc global dels individus i la participació delictiva que es vincula a aquest risc tendiran a seguir en la generalitat dels casos, aquesta mateixa seqüència ascendent-descendent. Aquest patró general podria variar, certament, segons fonts del risc i individus concrets, la qual cosa tindria relació amb les diverses casuístiques que es poden presentar: individus que persisteixen en el delicte més temps, quan el risc acumulat es manté per sobre del nivell crític, causat perquè no decreixen algunes de les fonts del risc; subjectes que tenen un inici delictiu més tard, en no arribar en ells el límit crític de risc a les edats més primerenques i habituals, sinó posteriorment; o persones que no arriben a cometre cap delicte ni tan sols a l'etapa adolescent, perquè en elles no arriba a superar-se mai el límit crític de risc". REDONDO ILLESCAS, Santiago. *El origen de los delitos. Introducción al estudio y explicación de la criminalidad*. Ed. Tirant Humanidades. València. 2015. P. 294 i 295.

¹⁴⁴ REDONDO ILLESCAS, Santiago i GARRIDO GENOVÉS, Vicente. *Principios ... Op. cit.* P. 316.

En aquesta ruptura intervenen les pròpies característiques personals de l'individu, com ara els seus valors morals i la seva capacitat d'autocontrol, i les del context en què es troba que fan que l'individu vegi el delicte com una alternativa, com ara la temptació davant oportunitats delictives i la vigilància com a mecanisme de dissuasió o de possibles sancions¹⁴⁵.

Les teories plurifactorials destaquen l'edat com un element clau i, en aquest sentit, fan una aproximació a les causes de la delinqüència juvenil, subratllant aquells elements que tenen un major impacte segons l'etapa de la vida, com ara la família, l'escola i els amics, conjuntament amb la pròpia personalitat de l'individu i les oportunitats que se li presenten. Pel que fa a la reincidència, lliguen el manteniment en la delinqüència a les conseqüències que hagin tingut els delictes comesos i al manteniment en relacions antisocials.

3. Recapitulant: Cap a una aproximació multifactorial

3.1. La delinqüència juvenil

STEFANI i LEVASSEUR afirmen que l'edat de l'individu constitueix una característica individual que fa evolucionar la personalitat tant física com mental d'acord amb el temps en què es viu¹⁴⁶, i aquest factor evidencia diferències entre la delinqüència adulta i la juvenil, tant pel que fa a les seves formes com pel que fa

¹⁴⁵ L'argument fonamental d'aquesta teoria és que les persones decideixen actuar (i delinquir) en funció de com veuen les seves alternatives quan es troben en un determinat entorn. Aquesta decisió ve condicionada per qui són i per l'entorn. Per tant, per poder explicar el delicte hem d'identificar com és l'individu i les circumstàncies de l'entorn que hi influeixen, i com interactuen aquestes variables, tenint present que cada persona és diferent i també els seus entorns difereixen. Tot i que l'estructura i l'organització socials no expliquen per què algunes persones delinqueixen, ajuden a explicar per què desenvolupen diferents graus individuals de propensió al delicte i perquè s'enfronten a diferents induccions per part de l'entorn en les seves vides quotidianes. (Cfr. WIKSTRÖM, Per-Olof H. "Personas, entornos y actos delictivos: Mecanismos situacionales y explicación del delito". A RODRÍGUEZ RAMOS, Luís – BUENO ARÚS, Francisco. *Derecho penal y criminología como fundamento de la política criminal*. Dykinson. 2008. P. 509 i 510).

¹⁴⁶ STEFANI, Gatón - LEVASSEUR, Georges - JAMBU MERLIN, Roger. *Criminologie et Science Pénitentiaire*. Edit. Dalloz. París. 1985. P. 95.

al seu significat. Malgrat això, tot i que la majoria de teories criminològiques fan referència bàsicament a la delinqüència adulta, els seus plantejaments es poden aplicar d'alguna forma a la delinqüència juvenil. Fins i tot, hi ha algunes teories, com ara la de l'associació diferencial o la de les subcultures que pretenen explicar de manera específica per què els joves delinqueixen.

Tanmateix, i tal com he anat detectant en els epígrafs anteriors, cap de les teories criminològiques fins ara descrites semblen per si soles poder determinar l'origen i les causes de la delinqüència en general, ni de la delinqüència juvenil en particular. Tot i aportar algunes dades útils al respecte, cap teoria per si sola no dona resposta a per què els joves s'inicien en la delinqüència, ni per què hi persisteixen, la qual cosa ens fa arribar a la conclusió que efectivament existeixen una multiplicitat de factors de naturalesa multidimensional, de caràcter personal, econòmic, cultural i social, que interactuen i que motiven els joves per tenir actituds dissocials¹⁴⁷.

El punt 2.1 del Dictamen del Comitè Econòmic i Social Europeu sobre la prevenció de la delinqüència juvenil, les formes del tractament de la delinqüència juvenil i el

¹⁴⁷ Aquest pot ser el consens assolit per la doctrina especialitzada. En aquest sentit s'expressen diversos autors: "Avui per avui, segueix sent una missió impossible donar una explicació satisfactòria única a la criminalitat i a les seves causes, o als motius pels quals s'arriba a ser delinqüent [...], entre d'altres coses [...] per la pluralitat d'aspectes i factors concurrents impossibles, de reconduir a un denominador comú" (HASSEMER, Winfried – MUÑOZ CONDE, Francisco. *Introducción a la criminología*. Tirant lo blanch. València. 2001. P. 42). Així mateix, trobem altres autors que entenen que qualsevol intent de debatre sobre les causes de la delinqüència juvenil, més que qualificar-ho d'intent ambiciós, el qualifica de vel·leïtós (MORO, Alfredo Carlo. *Considerazioni in tema di devianza giovanile*. En *La criminalità nell'area milanese*. Giuffrè. Milan. 1980. P. 53). En la mateixa línia s'expressa BARBERO, qui afirma que no es pot reduir a una única causa el perquè els menors delinqueixen, ja que aquestes són múltiples (BARBERO SANTOS, Marino. *Problemática de las nuevas formas del actuar delictivo de menores*. A *Estudios de criminología y derecho penal*. Universidad de Valladolid. 1972. P.129), i SALAS que escriu: "la delinqüència juvenil pot emergir de l'amalgama de diversos factors, ja que és impossible atribuir amb exclusivitat a determinat fonament com l'origen de la delinqüència juvenil" (SALAS HOLGADO, Angela. *A propósito de la criminología y la delincuencia juvenil*. A *Cuadernos de política criminal*. N. 42. Edersa. Madrid. 1990. P. 55 i 56). Sembla clar que hi ha una opinió unànime en relació al fet que "actualment es va veient que tota explicació unilateral del fenomen delinqüencial és insuficient i que cal anar, per això, a una etiologia pluridimensional; això és, a una mescla dels factos endògens i dels exògnens" (LANDECHO VELASCO, Carlos María – MOLINA BLÁZQUEZ, Concepción. *Derecho penal español* PG. 5a. ed. Tecnos. Madrid. 1996. P. 75).

paper de la justícia del menor en la Unió Europea, de 15 de març de 2006¹⁴⁸ estableix: "*Múltiples i variades són les causes o circumstàncies que poden portar un menor a delinquir, sense que, d'altra banda, existeixi entre els estudiosos d'aquesta matèria un consens general sobre aquestes*". Per tant, la integració de vàries d'aquestes teories poden donar una perspectiva més aproximada de la gènesi de la criminalitat i, per tant, ajudar al disseny de les respostes jurídiques més adequades¹⁴⁹.

Davant aquesta realitat, durant els anys noranta, diversos estudis sobre delinqüents juvenils han centrat la seva atenció en models psicosocials per entendre el comportament delictiu dels adolescents a través dels anomenats factors de risc i factors de protecció que hi ha al propi individu, la família, l'escola,

¹⁴⁸

<http://www.icbf.gov.co/portal/page/portal/PortalICBF/Especiales/SRPA/DC-EcoSocial-UE-2006.pdf>.

¹⁴⁹ Un exemple és la integració de diverses teories actuals portada a terme per SCHNEIDER: "*La delinqüència infantil i juvenil tenen el seu origen en processos defectuosos d'aprenentatge social. Amb els canvis socials, el desenvolupament de la societat i la transformació de l'estructura socioeconòmica canvien també l'estil de vida i les normes que determinen els comportaments humans. Com que s'aprenen els nous comportaments i normes a diferent velocitat, neixen conflictes de valors i de comportaments en el procés d'aprenentatge social (Teoria del conflicte Cultural). Si aquests conflictes no es resolen de manera pacífica i de comú acord, tindran com a conseqüències la destrucció de valors (Teoria de l'Anòmia), el que produeix, a través de la destrucció de grups i de la personalitat, un augment de la delinqüència. Si el desenvolupament socioeconòmic de certes àrees (barris, veïnats) queda endarrerit, es destrueix la solidaritat entre els membres de la comunitat (Teoria de la Desorganització Social). Amb la destrucció de la comunitat coincideix el desenvolupament de subcultures, de grups de nens i joves de la mateixa edat (Teoria de la Subcultura) on aprenen amb el suport del grup, costums i justificacions delictives. El comportament delictiu no s'aprèn només per mitjà del resultat de certs comportaments, sinó també per mitjà de models de conducta. Pot ser après en processos d'autoafirmació, per mitjà d'habitució i manca de comprensió de la legitimitat i necessitat de comportar-se d'acord amb les normes socials (Teoria de l'Aprenentatge Social). Un nen o un jove aprèn a avaluar el seu comportament i considerar-lo bo o dolent. Aprèn les normes que determinen el seu comportament. Participarà més en comportaments delictius a més suport hagi obtingut aquest tipus de comportament davant el comportament conforme a les normes socials i a més aquest comportament hagi estat definitiu davant ell com a desitjable o, almenys, ha estat justificat com a acceptable (Teoria del Reforç Diferent). Els nens i joves delinqüents no han desenvolupat afecte i estimació als seus pares i professors. La casa paterna i l'escola tenen només poca importància per a ells. No han après a contraure relacions interpersonals. No persegueixen unes finalitats a llarg termini i conformes a la societat; no treballen per una carrera conforme a la societat. No respecten la llei (Teoria del Control). Quan la reacció oficial a la delinqüència és massa forta, quan representa una dramatització, agreuja la delinqüència juvenil. La delinqüència primària, que podria normalitzar-se, esdevé delinqüència secundària: l'autor reincident fonamenta la seva vida i la seva identitat en la realitat de la delinqüència; desenvolupa una autoimatge delinqüent (Teoria de la Interacció)". (SCHNEIDER, Hans Joachim. "Causas de la delincuencia infantil y juvenil". A *Revista de Derecho Penal y Criminología (RDPCrim)*. N. 4. UNED. Madrid. 1994. P. 801 a 803).*

la comunitat i el grup d'amics¹⁵⁰. Aquest enfocament permet pensar en estratègies de prevenció del delicte des d'una perspectiva comprensiva ja que accepta la

¹⁵⁰ GARRIDO i REDONDO (GARRIDO GENOVÉS, Vicente – REDONDO ILLESCAS, Santiago. *Manual de criminología aplicada*. Ediciones jurídicas cuyo. Argentina. 1997. P. 150 i seg.) assenyalen un seguit de *factors inhibidors de la competència social* citats per GARCÍA-PABLOS (GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. "Presupuestos criminológicos y político-criminales de un modelo de responsabilidad de jóvenes y menores". A *Menores privados de libertad*. CDJ. XV. CGPJ. Madrid. 1996. P. 281 i seg.), els quals mostren, per una banda quines són les carències cognitives dels delinqüents juvenils i, per una altra banda, els aspectes que s'han de potenciar en els menors per augmentar les seves possibilitats de tenir un comportament prosocial. Els recursos i les tècniques per transformar aquestes carències cognitives en habilitats socials, formen part dels programes de prevenció i rehabilitació de la delinqüència, des d'un enfocament cognitiu d'intervenció en la delinqüència (VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *Delincuencia juvenil Op. cit.*. P. 124). Per la seva banda, HAWKINS i CATALANO (1996) fan un resum complet dels factors de risc que poden afavorir la delinqüència juvenil, actituds violentes i altres comportaments problemàtics. Com a factors més problemàtics assenyalen els socials o comunitaris, la família, l'escola, característiques individuals i els grups d'iguals (Vid. HOWELL, James C. "Risk factors for youth violence". A HOWELL, James C. *Juvenile Justice & Youth Violence*. Sage publications Inc. California. 1997. P. 133 i 134 (taula 7.1)). Aquests autors, juntament amb d'altres, van fer una meta anàlisi de 66 estudis sobre joves en comunitat a partir de la bibliografia de LIPSEY i DERZON (1998) i complementada per informes d'investigació facilitats pel *Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention's (OJJDP's) Study Group on Serious and Violent Juvenile Offenders* i per l'estudi longitudinal del *Seattle Social Development Project*. A partir d'aquests estudis, van agrupar els factors de risc en les següents categories: factors individuals físics i mèdics, factors individuals psicològics, factors familiars, factors relacionats amb l'escola, factors relacionats amb el grup d'iguals, factors socials i comunitaris i factors situacionals. Els resultats d'aquesta meta anàlisi van ser els següents predictors de la violència juvenil:

- a) Factors individuals: embaràs i complicacions al part; baix ritme cardíac en repòs; desordres interns; hiperactivitat, problemes de concentració, agitació i assumptió de riscos; agressivitat; iniciació primerenca en la conducta violenta; participació en altres formes de conducta antisocial; creences i actituds favorables a la conducta disruptiva o antisocial.
- b) Factors familiars: criminalitat parental; maltractament infantil; gestió familiar pobre; baix nivell d'implicació parental; vincles afectius familiars pobres i conflictes familiars; actituds parentals favorables a l'abús de substàncies i a la violència; separació de pares i fills.
- c) Factors relacionats amb l'escola: fracàs escolar; baixa vinculació amb l'escola; absentisme escolar; canvis freqüents d'escola.
- d) Factors relacionats amb el grup d'iguals: germans delinqüents; amics delinqüents; pertinença a bandes.
- e) Factors socials i comunitaris: pobresa; desorganització comunitària; disponibilitat de drogues i armes; veïns adults involucrats en activitats il·lícites; exposició a la violència i a prejudicis racials.

Les conclusions a què van arribar els autors de l'estudi van ser que es necessitava fer més investigació respecte de la violència juvenil, incloent estudis que contrastin els delinqüents violents dels no violents. La investigació també es necessita per entendre millor els factors protectors que poden mitigar els efectes de l'exposició als factors de risc. Molts predictors del comportament violent són també predictors d'altres problemes, com l'abús de substàncies, la delinqüència, l'abandonament dels estudis i els embarassos entre adolescents (DRYFOOS, 1991; HAWKINS, CATALANO i MILLER, 1992). El *Cambridge Study in Delinquent Development* (FARRINGTON, 1997) va establir que el percentatge de joves condemnats per crims violents augmentava de tan sols un 3% en aquells joves sense factors de risc al 31% en aquells joves amb quatre factors de risc. A major nombre de factors de risc s'exposi un individu, major és la probabilitat que l'individu s'involucri en actituds violentes. Aquelles intervencions multifactorials dirigides a identificar els predictors i les constel·lacions dels factors de risc poden esdevenir més efectives per a la prevenció de la violència que aquelles que s'enfoquen en factors de risc únics (HAWKINS, J. David

naturalesa multicausal de la delinqüència¹⁵¹. Alhora, també haurien d'ajudar a prendre la decisió de quina pena i quina durada hauria de tenir la mesura per al menor infractor.

Pel que fa a factors de risc, són els que afavoreixen la conducta delictiva en un moment determinat ja que la seva influència depèn del context polític, econòmic, social i cultural del jove¹⁵². Pel contrari, els factors de protecció són aquells de caràcter individual i situacional que eviten que el jove tingui conductes antisocials.

Aquests factors de risc fan referència a elements que tenen una importància clau en el desenvolupament dels menors i, en conseqüència poden desequilibrar la balança abocant el jove de les actituds delictives. És evident que no són els únics elements a tenir en compte, però no es pot negar la influència que tenen en el comportament dels joves.

Dins d'aquests factors de risc, trobem els factors individuals. Les teories criminològiques senyalen un seguit de característiques personals presents en la majoria de menors transgressors, com ara un baix nivell d'autoestima, inestabilitat emocional, dificultat per comunicar-se, apatia, rebuig a l'autoritat i la recerca del plaer immediat, entre d'altres¹⁵³.

- HERRENKOHL, Todd I. - FARRINGTON, David P. – BREWER, Devon – CATALANO, Richard F. - HARACHI, Tracy W. – COTHERN, Lynn. "Predictors of Youth Violence". A *Juvenile Justice Bulletin*. US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. April 2000. Disponible a: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED440196.pdf>.

¹⁵¹ "Quan intentem saber com sorgeix un delinqüent, hem d'esbrinar quins són els predictors més importants de la delinqüència, els factors que poden estar potenciant el desenvolupament antisocial i l'activitat criminal des de la infantesa fins a l'edat adulta". (GARRIDO GENOVÉS, Vicente - LÓPEZ LATORRE, Mª Jesús. *La prevención de la delincuencia: el enfoque de la competencia social...Op.cit.* P. 216 i 217).

¹⁵² "Els factors de risc es defineixen com un conjunt de característiques personals, socials o familiars que la literatura i la investigació especialitzada han relacionat empíricament amb el comportament objecte de la valoració, en aquest cas els comportaments objecte de valoració són determinades formes de violència". (MANCHO FORA, Roger. "La gestió dels comportaments agressius en centres educatius". A *Avaluació de menors infractors: factors protectors i de risc*. Invesbriu. Ed: Centre d'Estudis Jurídics i Formació. N. 58. Octubre 2012. Disponible a: http://justicia.gencat.cat/web/.content/home/ambits/formacio__recerca_i_docum/biblioteca_i_publicacions/publicacions/butlleti_invesbriu/altres_butlletins/invesbriu_58.pdf).

¹⁵³ GALLEGU CALVO, Silvia. "Evolución de la intervención con menores infractores". A *En la calle: revista sobre situaciones de riesgo social*. N.8. 2007. P. 4-6.

Tanmateix, tal i com afirma VÁZQUEZ, "*la realitat sembla indicar-nos que aquests factors, per si mateixos, no incideixen en la criminalitat dels joves, si no van associats a altres factors (socials o ambientals), ja que el delictes no és el fet d'un individu aïllat, sinó d'un individu social*"¹⁵⁴.

Així, per exemple, les deficiències que es produeixen en l'àmbit familiar, com ara l'absència d'autoritat, la transmissió de valors negatius que no ajuden a la socialització del menor, la manca o l'excés d'afecte, la permissivitat excessiva o la manca de control són clars elements que actuen com a impulsors de conductes dissocials.

COUPET¹⁵⁵ també s'expressa en el mateix sentit i afirma que, malgrat la gran quantitat de teories sobre les múltiples causes que explicarien la delinqüència, encara cap no ha aconseguit reduir a un únic camí causal, probablement perquè no n'hi ha prou amb una simple explicació. La recerca empírica transversal i interdisciplinària pel que fa a la relació entre família i delinqüència destaca que certament algunes circumstàncies familiars negatives estan associades a la delinqüència. Manca de disciplina, manca de supervisió, manca de direcció, manca de resolució de problemes i estrès interfamiliar i conflicte sempre s'han associat amb els informes oficials sobre delinqüència i els índexs de reincidència juvenil. Hi ha un consens generalitzat sobre el paper important que juguen els factors familiars¹⁵⁶ i relacionats amb l'entorn per crear un context que afavoreix la delinqüència juvenil, però certament no són condicionants exclusius per explicar per què molts altres joves no esdevenen delinqüents.

Tanmateix, malgrat la idea àmpliament estesa que els joves que delinqueixen provenen de famílies desestructurades, pel que fa als factors familiars de risc, hi

¹⁵⁴ VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *Delincuencia juvenil... Op. cit.* P. 123.

¹⁵⁵ COUPET, Sacha M. *What to Do with the Sheep in Wolf's Clothing: The Role of Rhetoric and Reality about Youth Offenders in the Constructive Dismantling of the Juvenile Justice System*". 148 *University of Pennsylvania Law Review* 1303. 2000.

¹⁵⁶ *Vid.* LEGANÉS GÓMEZ, Santiago - ORTOLÁ BOTELLA, Ma. Ester. *Criminología: Parte Especial*. Tirant lo blanc. València. 1999. P. 203-207.

ha evidències d'un nou perfil de menor infractor ja que un elevat nombre provenen de famílies estructurades, normalitzades i sense relacions familiars conflictives (CRESPO i cols., 2006¹⁵⁷).

En el mateix sentit, RODRÍGUEZ MESA¹⁵⁸, a partir de dades de fiscalia de 1999, va constatar que la meitat dels menors amb qui es va intervenir per la comissió d'alguna infracció penal pertanyien a famílies de classe mitjana o mitjana-alta i que no presentaven cap problemàtica.

També les deficiències de la societat tenen un important impacte en la conducta dels joves; factors com la permissivitat que anul·la la sensació de sanció i d'exigència vers els joves, l'exaltació del poder i dels diners com a fórmula d'èxit, una societat hedonista que fomenta la cerca de plaer immediat, són estímuls criminògens que afecten els més joves¹⁵⁹.

Segons CANO CAÑOS¹⁶⁰, l'edat també actua com a factor important pel que fa a les motivacions que porten l'individu a delinquir, la qual cosa es tradueix en el fet que la majoria dels menors ho fan principalment per superar situacions d'avorriment i moguts per la frustració i la necessitat de millorar la seva autoestima a través d'un major reconeixement del grup.

Sembla que la majoria dels joves infractors mostren un o varis trets característics de marginalitat social, a més de personalitats problemàtiques, i podem parlar per

¹⁵⁷ CRESPO LOZANO, M.- PERLES NOVAS, F. – SAN MARTIN, J. *Análisis psicosocial de los menores infractores en un centro de reforma*. Comunicación presentada en el I Congreso Europeo sobre Programas de Cumplimiento de Medidas Judiciales para Menores celebrado en Sevilla en 2006.

¹⁵⁸ RODRÍGUEZ MESA, Marái José. "El menor como delincuente. Cuestiones criminológicas". A RUIZ RODRÍGUEZ, Luís Ramón – NAVARRO GUZMAN, José Ignacio (coord.). *Menores, Responsabilidad penal y atención psicosocial*. Tirant lo Blanch. València. 2004. P. 250.

¹⁵⁹ HERRERO HERRERO, César. "Entornos y factores de la delincuencia juvenil o de menores". A *Delincuencia de menores: tratamiento criminológico y jurídico. Parte primera: Características cuantitativas y cualitativas de la delincuencia actual de menores, su entornos y factores. Los perfiles del infractor*. Editorial Dykinson. 2006.

¹⁶⁰ CANO PAÑOS, Miguel Ángel. *Los delincuentes juveniles de gran intensidad ¿Categoría necesaria o concepto estigmatizante?* Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales. No. LXIV. Gener 2011. P. 163-219.

tant de l'efectiva interacció dels factors de risc, com ara factors de caire psicològic, relacionats amb situacions d'immigració, de desestructuració familiar, fracàs escolar, el grup d'amics i les activitats d'oci, entre d'altres, i que interactuen augmentant la seva influència sobre el jove.

A partir d'aquest consens, són molts els treballs d'autors que han anat afegint matisos. En aquest sentit, per exemple, la psicòloga Kathleen HEIDE¹⁶¹ va identificar quinze variables que es creu que estan relacionades amb la violència juvenil i les va classificar en cinc categories: factors situacionals, influències socials, accés a recursos, trets de personalitat i els seus efectes acumulatius o d'interacció. Els factors situacionals inclouen l'abús infantil, la negligència i l'absència de models parentals positius. Quant a les influències socials, HEIDE explica que en aquest apartat s'han d'incloure les crisis de lideratge, la manca d'ídols i l'exposició a actes de violència dins la comunitat i, en especial, a casa. Quant a l'accés a recursos, el defineix com l'accés a armes, substàncies tòxiques, pobresa i manca de recursos per al desenvolupament. Pel que fa als riscos relacionats amb la personalitat del menor, HEIDE remarca la baixa autoestima, la incapacitat per fer front a sentiments negatius, la manca d'habilitats per a la resolució de problemes, mancances en les habilitats interpersonals i de comunicació i prejudicis, entre d'altres.

Un altre exemple el trobem a GREENWOOD¹⁶², qui també parla dels estudis que categoritzen en cinc grups els factors que poden predir si un jove prendrà el camí de la delinqüència, i que, tot i variar sensiblement respecte els anteriorment esmentats, fan referència a les mateixes variables. El primer grup inclou els menors amb famílies desestructurades. El segon grup fa referència als menors que tenen dificultats en el seu procés socialitzador. Una tercera categoria té a veure amb els menors que pateixen carències afectives. La quarta categoria de

¹⁶¹ HEIDE, Kathleen M. "Juvenile Homicide in America: How Can We Stop the Killing?" *A Behavioral Sciences and the Law*. Vol. 15. 1997. P. 203-220. (Disponible a Internet a: http://www.universitypsychiatry.com/clientuploads/pes/Heidi_BSTL_1997_15_2_203.pdf)

¹⁶² GREENWOOD, Peter W. - Zimring, Franklin E. *One more chance: the pursuit of promising intervention strategies for chronic juvenile offenders*. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. Distributed by ERIC Clearinghouse. The United States. 1985.

variables de predicció passa per la detecció de conductes predelictuals (baralles, consum, problemes amb l'autoritat, etc.). El cinquè grup comprèn aquells joves que ja han comès algun delictes i, a més greus i més freqüents són els seus actes, més possibilitat hi ha que hi hagi una escalada.

A nivell de Catalunya, Ed HILTERMAN¹⁶³ va dur a terme una investigació a partir d'una mostra de 3.130 nois i 466 noies valorats amb el SAVRY¹⁶⁴ entre el 2006 i el 2012, i que aportarà algunes conclusions al respecte a la delinqüència juvenil reincident, objecte d'aquesta tesi. Es van estudiar cinc factors -antisocial, dinàmica familiar, personalitat, suport social i susceptibilitat al tractament- i, arran dels resultats, es van poder identificar cinc perfils en el cas dels nois i tres perfils en el cas de les noies, dins de la població de justícia juvenil. Els perfils que es van determinar són els següents:

En el cas dels nois:

- *Perfil 1 - 36% de la mostra:* Presenta pocs factors de risc. Ha tingut algun contacte esporàdic amb la justícia per un delictes puntual. Durant la llibertat vigilada va mostrar un molt bon comportament. És tranquil i està integrat. Té amics prosocials i compta amb adults que l'ajuden. Té una dinàmica familiar positiva.
- *Perfil 2 - 26% de la mostra:* Ha tingut algun contacte amb justícia juvenil per algun delictes puntual. Durant la llibertat vigilada no feia gaire cas del tècnic i no tenia bones notes a l'escola. Presenta algun tret problemàtic i és una mica impulsiu. Té alguns amics antisocials, però també amics i adults prosocials. La dinàmica familiar és positiva.

¹⁶³ HILTERMAN, Ed. *Una estructura empírica del SAVRY i perfils dels joves infractors*. Sessió d'investigació al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada el 19 de novembre de 2013 (Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=lr5X6GziL18>)

¹⁶⁴ El SAVRY (*Structured Assessment of Violence Risk in Youth*) és una eina de valoració del risc estructurat que des de l'any 2006 s'ha implementat a Catalunya, amb l'objectiu d'ajudar a valorar el risc de reincidència i les necessitats específiques d'intervenció (de manera que els factors de risc dinàmics es converteixin en àrees d'intervenció), així com la intensitat de la intervenció.

- *Perfil 3 - 19% de la mostra:* Ha comès delictes violents i ha passat per algun internament i vàries mesures de llibertat vigilada. Durant les llibertats vigilades no acostumava a anar a les entrevistes amb els tècnics, ni feia cas als educadors. Va treure males notes a l'escola, és impulsiu i conflictiu i es fica en baralles sense necessitat. No té massa adults per ajudar-lo però té una bona dinàmica familiar positiva.
- *Perfil 4 - 11% de la mostra:* Ha estat internat en algun centre educatiu i també ha passat per alguna llibertat vigilada durant la qual no anava a alguna de les entrevistes, però generalment mostrava una bona actitud. És una mica impulsiu i pateix un cert estrés. No té massa adults amb qui comptar, la seva família és desestructurada i els pares tenen dificultats per educar els fills.
- *Perfil 5 - 8% de la mostra:* Ha tingut nombrosos contactes amb tots els àmbits de la justícia juvenil. Ha estat vàries vegades detingut en centres juvenils i ha passat per força llibertats vigilades. No feia cap cas als educadors i tècnics, protagonitzava baralles i escapoliments dels centres i sovint no anava a les entrevistes amb els tècnics. Actua sense pensar i considera que la millor solució als problemes és utilitzar la violència. Pren substàncies tòxiques i té una família desestructurada.

En aquests cinc perfils, a més, s'ha detectat la influència de les següents variables:

a) Procedència:

Nord d'Àfrica:	perfil 1 i 2 = 16%
	perfil 5 = 31%
Amèrica llatina:	perfil 1 = 25%
	perfil 5 = 11%

b) Antecedents: Es constata que a més antecedents, es detecten més necessitats criminògenes i major reincidència, especialment en delictes violents (com ara robatori amb violència i intimidació).

Quant a les noies, els perfils detectats són els següents:

- *Perfil 1 - 30% de la mostra*: És el que correspon a la més baixa necessitat criminògena. Ha tingut algun contacte esporàdic amb la justícia per un delictes puntual. En la mesura penal de llibertat vigilada va tenir un molt bon comportament i no va causar cap problema. Va treure bones notes a l'escola. És tranquil·la i es comporta amb molt de criteri. Està molt ben integrada i compta amb amics prosocials i amb varis adults amb capacitat per ajudar-la. La seva família la va ajudar molt i té una dinàmica familiar clarament positiva.
- *Perfil 2 - 50% de la mostra*: És el que correspon a necessitats criminògenes moderades. Ha tingut algun contacte amb justícia juvenil per algun delictes puntual. En la mesura de llibertat vigilada no volia fer massa cas al tècnic i a l'escola va treure males notes. Normalment té criteri, però de vegades "se li'n va l'olla". Té alguns amics antisocials però també en té de prosocials, i pot comptar amb alguns adults prosocials. La dinàmica familiar és bastant positiva, tot i que de vegades hi havia algun problema.
- *Perfil 3 - 20% de la mostra*: Ha comès gran varietat de delictes. Internada diversos cops i també va tenir diferents llibertats vigilades. Als educadors no els feia cap cas al centre i normalment no assistia a les entrevistes amb els educadors en medi obert, ja que ho considera una pèrdua de temps. Té molta mala llet i quan algú causa un problema, creu que la millor solució és utilitzar la violència. Consumeix tòxics, s'autolesiona i té amics i parella dissocials. Sovint hi ha darrera una història de maltractament i d'abús.

Quant a les variables entre els diferents perfils de noies, no s'han detectat diferències d'edat, ni d'origen. Les noies del perfil 3 estan més especialitzades en delictes violents, en contraposició als altres dos perfils, i són més reincidents.

Un cop establerts aquests perfils, la pregunta que es va plantejar és quina és la probabilitat que un jove pugui canviar d'una "classe latent" a una altra. La resposta que trobem en les estadístiques és que durant el seu passeig per la justícia penal, el 70% dels que tenen altes necessitats criminògenes, les manté i no canvia, i el 95% dels que tenen baixes necessitats criminògenes tampoc no canvia.

Es constata que en períodes de tres mesos:

- En els nois: 21% del nivell moderat passa a un nivell baix-moderat, però 18% passen del nivell moderat al moderat-alt
- En les noies: 85% de les que estan en el nivell alt, s'hi mantenen
5% de les que es troben en un nivell moderat pugen a alt
77% de les que es troben en un nivell baix, s'hi mantenen
13% de les d'un nivell baix, pugen a un nivell moderat

Veiem doncs que els joves que entren en la delinqüència acostumen a cometre més d'un fet delictiu i a passar pel sistema judicial en diverses ocasions. Tot i així, les investigacions afirmen que la delinqüència juvenil en molts casos es tracta d'un episodi esporàdic durant l'adolescència que desapareix amb l'etapa adulta, però no podem perdre de vista que hi ha un sector de joves que cometes una gran quantitat de delictes, fins i tot de greus, als quals la criminologia americana ha anomenat *chronic offenders* o *high-risk offenders*. Existeixen diversos estudis per quantificar quin percentatge de joves es troba dins d'aquesta categoria.

3.2. La delinqüència crònica

Respecte a la delinqüència juvenil crònica o multireincident, Marivin WOLFGANG, Robert FIGLIO i Thorsten STELLIN¹⁶⁵ van fer una investigació l'any 1972 agafant una mostra de 9.945 menors de Filadèlfia, dels quals 3475 tenien almenys un antecedent policial. D'aquests, 1.235 nois tenien de dos a quatre antecedents policials i 627 en tenien cinc o més. Com a resultat del seu estudi, van poder fer tres grups, un sense antecedents, un altre amb només un antecedent i un tercer grup de reincidentes. Als joves amb cinc o més antecedents i responsables de quasi el 52% dels delictes els van anomenar *chronic offenders* o reincidentes crònics, i representaven el 6,3% de la mostra total i el 18% dels joves amb antecedents policials. En aquest estudi, també van constatar que els joves que s'iniciaven en la delinqüència a una edat més primerenca realitzaven més delictes que els que començaven a delinquir més tard. En un estudi posterior, també van constatar que el 45% dels joves reincidentes esdevenien també delinqüents habituals en l'edat adulta, els quals tot i representar només el 15% de la mostra seleccionada, acumulaven el 82% de les detencions.¹⁶⁶

Posteriors estudis confirmen les conclusions d'aquesta investigació. Així, per exemple, l'estudi portat a terme per Terrie E. MOFFIT, Avshalom CASPI, Michael RUTTER i Phil A. SILVA¹⁶⁷ a Dunedin (Nova Zelanda) l'any 2001 va mostrar que el 8% dels joves delinqüents analitzats eren responsables de la meitat de tots els delictes comesos pels joves que componien la mostra. L'any 2007, BOERS i

¹⁶⁵ La conclusió del seu estudi va ser: "El 18% dels delinqüents van ser inclosos en la categoria de delinqüents crònics. Dels 3.475 delinqüents, 627 eren responsables de més del 50% del nombre total de delictes comesos pel grup. [...] Els delinqüents crònics, com es podria esperar, es muden més sovint i mostren un nivell més baix d'habilitats, actuació i èxits escolars. Està clar, després d'una anàlisi més detinguda dels reincidentes crònics, que qualsevol intervenció social que pogués aturar aquests casos abans del seu quart delicte disminuiria significativament el nombre de delictes comesos. Aquesta acció social [...] no només reduiria la quantitat sinó també la gravetat dels delictes comesos" (WOLFGANG, Marvin E. - FIGLIO, Robert M. - SELLING, Thorsten. *Delinquency in a Birth Cohort*. University Chicago Press. Londres. 1972. P. 105).

¹⁶⁶ BURFEIND, James W. - BARTUSH, Dawn Jeglum. *Juvenile Delinquency, an integrated approach*. Second edition. Jones & Bartlett Publishers. 2010. P. 202 -204.

¹⁶⁷ MOFFIT, Terrie E. - CASPI, Avshalom - RUTTER, Michael - SILVA, Phil A. *Sex Differences in Antisocial Behaviour: Conduct Disorder, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study (Cambridge Studies in Criminology)*. Cambridge University Press. 2001.

WALBURG¹⁶⁸ també van fer un estudi de joves entre 14 i 15 anys de Münster i van establir que existia un nucli dur de joves delinqüents d'alta intensitat responsables de gairebé el 40% de tots els delictes registrats, i que representaven gairebé un 11% dels joves infractors.

En qualsevol cas, sembla que la majoria d'estudis actuals defensen que tot i que molts joves deixen la delinqüència de manera natural durant les primeres etapes d'edat adulta (entre el 40 i el 60%¹⁶⁹), no es pot obviar que hi ha carreres delictives que s'inicien a edats primerenques¹⁷⁰, i en aquests casos sembla que es produeixen interaccions entre les variables relatives a la personalitat del menor, la seva conducta antisocial i els factors ambientals. En el cas dels menors delinqüents multireincidentes, destaca també la delinqüència com a una font d'ingressos. Les investigacions apunten a una important relació entre la continuïtat de l'activitat delictiva en arribar a l'edat adulta i els factors de risc del menor, senyalant una major probabilitat a menor edat té l'individu en el seu primer acte delictiu -de fet, LOEBER i FARRINGTON afirmen que els que inicien la seva activitat delictiva abans dels 12 anys presenten una major probabilitat d'esdevenir delinqüents juvenils i continuar amb una carrera delictiva arribats a l'edat adulta¹⁷¹.

¹⁶⁸ BOERS, Klaus - WALBURG, Christian. "Verbreitung und Entwicklung delinquenten und abweichenden Verhaltens unter". A BOERS, Klaus - REINECKE, Jost (eds). *Delinquenz im Jugendalter. Erkenntnisse einer Münsteraner Längsschnittstudie*. Waxmann Verlag. Münster. 2007. P. 79-96.

¹⁶⁹ LOEBER, Rolf - FARRINGTON, David - REDONDO, Santiago. "La transición desde la delincuencia juvenil a la delincuencia adulta". A *Revista española de investigación criminológica (REIC)*. Monografía 1. N. 9. 2011. P. 11. Disponible a: <http://www.criminologia.net/pdf/reic/ano9-2011/a92011monografias2.pdf>.

¹⁷⁰ LE BLANC i FRÉCHETTE van constatar que "entre el 30% i el 60% dels adolescents detinguts per la policia o condemnats per un tribunal acabaran tenint algun expedient penal en l'edat adulta" (LE BANCH, Marc. - FRÉCHETTE, Marcel. *Male criminal activity from childhood through youth: Multilevel and developmental perspectives*. Ed. Springer. Nova York. 1989. P. 83. Citat a: LOEBER, Rolf - FARRINGTON, David - REDONDO, Santiago. "La transición ... *Op cit*).

¹⁷¹ El Defensor del Menor de Madrid, Arturo Canalda apunta que "les estadístiques de les fiscalies de menors indiquen que els menors que delinqueixen són cada cop més joves. Ens enfrontem a la problemàtica de nens amb edats entre els 12 i els 14 anys que estan començant a cometre els seus primers delictes, els quals són inimputables des del punt de vista penal". (ALBARRACIN, D. - BERDULLAS - ALONSO, E. "El Menor Infractor ante la Ley. Entrevista al Defensor del Menor en Madrid, Arturo Canalda González. Infocop". A *Revista del Consejo General de Colegios Oficiales de Psicólogos*. N. 35. 2007. P. 4-11.). En aquest sentit, cal esmentar que en casos de delictes comesos per menors de 14 anys, i per tant, per persones inimputables, actuen els serveis de protecció i les mesures que s'adopten són de caràcter voluntari.

També té una influència en el manteniment en la delinqüència arribats a l'edat adulta el tipus delictiu comès pel menor. En aquest sentit, ROSENFELD senyala que el tràfic de drogues i la possessió il·lícita d'armes són delictes amb major probabilitat en relació amb delictes relacionats a pertinença a bandes juvenils¹⁷².

Cal destacar, respecte a la reincidència dels delictes, que és alta, enregistrant-se fins a un 85% en alguns casos, com ara en els joves que pertanyen a bandes, els joves que delinqueixen per primer cop a una edat primerenca i els que pateixen algun tipus de trastorn (TRULSON et al., 2005¹⁷³). Per una altra banda, tal i com afirma CONTRERAS¹⁷⁴, altres estudis valoren aquesta reincidència en una xifra molt inferior, i la situen en un 40% (GARCÍA et al., 2008¹⁷⁵; ÁLVAREZ, BALAÑA i BECEDÓNIZ, 2008¹⁷⁶).

En conclusió, les investigacions confirmen que s'ha incrementat la persistència, la concentració i l'acumulació de problemes en un grup minoritari de joves, que són

¹⁷² LOEBER, Rolf - FARRINGTON, David - REDONDO, Santiago. "La transición desde la delincuencia juvenil... *Op. Cit.*

¹⁷³ "[...] els responsables de fer polítiques no saben què fer amb ells, els what to do with them, professionals fan el que poden per tractar amb ells, i el públic en general ha d'acceptar-los [...] La investigació ha demostrat una important consistència pel que fa a l'actitud dels joves institucionalitzats, tant és així que continuen delinquent, tant pel que fa a la freqüència com a la gravetat [...] Després de sortir de presó i passats cinc anys, el 85% dels delinqüents van tornar a cometre al menys un delictes greu o un delictes lleu (79% per al menys un delictes greu) i havien acumulat gairebé 13000 detencions [...] Les anàlisis revelen que els predictors més fiables per determinar la reincidència van ser l'entrada al sistema formal a una edat primerenca, un major nombre de sentències per delictes, pertinença a bandes, i ser considerat un perill institucional." (TRULSON, Chad R. - MARQUART, James W. - MULLING, Janet L. - CAETI, Tory J. "In Between Adolescence and Adulthood. Recidivism Outcomes of a Cohort of State Delinquents". A *Youth Violence and Juvenile Justice*. Vol. 3 N. 4. Sage publications . Octubre 2005. P. 355-387. Disponible a: <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1541204005278802>).

¹⁷⁴ CONTRERAS MARTÍNEZ, Lourdes - CANO LOZANO, Ma. Carmen - MOLINA BANQUERI Virginia. "Variables psicosociales vinculadas a la delincuencia juvenil". A CRUZ BLANCA, María José - BENÍTEZ ORTÚZAR, Ignacio F. *El Derecho penal de menores a debate. I Congreso Nacional sobre Justicia Penal Juvenil*. Dykinson. Madrid. 2010. P. 407.

¹⁷⁵ GARCIA PEREZ, Octavio - DÍEZ RIPOLLÉS, José Luís - PÉREZ JIMENEZ, Fátima. *La delincuencia juvenil ante los Juzgados de Menores*. Instituto Andaluz Interuniversitario de Criminología. Tirant lo Blanch. València. 2008.

¹⁷⁶ ÁLVAREZ POUISO, Lorena - BALAÑA TARDÁGUILA, Patricia. - BECEDÓNIZ VÁZQUEZ, Carlos. "Familia y grupo de iguales en la adaptación del menor infractor". A RODRÍGUEZ, Francisco Javier - BRINGAS, Carolina. - FARIÑA, Francisca - ARCE, Ramón - BERNARDO, Ana (Eds). *Psicología Jurídica. Entorno Judicial y Delincuencia*. Colección Psicología y Ley. No. 5. Sociedad española de psicología jurídica y forense. Ediciones de la Universidad de Oviedo. Oviedo. 2008. P. 173-178.

els responsables de la majoria de comportaments dissocials. Són aquest grup de multireincidentes els que representen la cantera de la criminalitat adulta, i sobre els quals cal tenir una especial atenció. Recordem que HILTERMAN afirma que durant el seu passeig per la justícia penal, el 70% dels que tenen altes necessitats criminògenes, les manté i no canvia¹⁷⁷. En el mateix sentit s'expressa TRULSON quan, arran del seu estudi, apunta que els joves institucionalitzats tornen a delinquir en un 85%¹⁷⁸.

Tot i això, respecte a la resta de joves que abandonen la delinqüència amb l'etapa adulta, no es pot ignorar l'activitat delictiva que aquests porten a terme durant la seva etapa juvenil i que pot ser més o menys intensa. CAPDEVILA, LUQUE i FERRER¹⁷⁹ destaquen al respecte que, segons un estudi a la comunitat de Madrid, en relació amb els comportaments violents, els mateixos joves ressalten en positiu la satisfacció personal, la diversió, la demostració de superioritat, el reconeixement i el poder social, entre d'altres coses que es poden aconseguir. Quant a les tendències de comportament dels joves catalans, constaten que, tant en els grups marginals com en la franja social alta, gaudeixen de més marge de llibertat d'acció i autonomia dins la família, la qual s'ha traduït en una crisi del model d'imposició-submissió a l'autoritat dels pares, exportable a altres estaments, com l'escola o els mateixos organismes de control de la societat. Així mateix, tenen un major accés a l'oci i a béns de consum, i mostren una insatisfacció generalitzada.

En qualsevol cas, CANO CAÑOS¹⁸⁰ afirma que, malgrat totes les investigacions sobre la gènesi de la delinqüència juvenil i les diverses teories al respecte que

¹⁷⁷ Vid. *Supra* epígraf 3.1 d'aquest capítol.

¹⁷⁸ Vid. P. 77 d'aquest capítol.

¹⁷⁹ CAPDEVILA CAPDEVILA, Manel - LUQUE REINA, Eulàlia - FERRER PUIG, Marta. *La reincidència en el delictes en la justícia de menors*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació especialitzada. Barcelona. 2005. (Disponible a:

http://www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/200255/doc_10245043_1.pdf?sequence=1).

¹⁸⁰ "[...] el saber criminològic entorn del concret sector delinqüencial que aquí s'analitza es troba encara plagat de llacunes, mancat d'una sòlida teoria empíricament fonamentada que proporcioni una explicació convincent i una prognosi precisa sobre el naixement i l'evolució de l'activitat delictiva desenvolupada pels delinqüents juvenils de gran intensitat; qüestió que resulta clau per a la pràctica judicial a l'hora de trobar la reacció adequada a un fet delictiu que impedeixi el desenvolupament i consolidació d'una carrera delictiva." (CANO CAÑOS, Miguel Àngel. *Los*

busquen a quins factors de caràcter personal, ambiental i social cal associar-la, el cert és que la criminologia encara no compta amb una teoria sòlida empíricament fonamentada que permeti conèixer el perquè d'aquest fenomen, aspecte clau si es vol comptar amb un tractament judicial adequat que actuï eficaçment evitant la reincidència i la consolidació de carreres delictives.

Efectivament, la criminologia defineix la delinqüència com un fenomen multifactorial, i en conseqüència, els poders públics han de reaccionar davant la delinqüència juvenil de manera flexible, tant pel que fa al disseny com a la imposició de mesures penals diverses per afrontar circumstàncies i situacions dels menors molt diferents.

La criminologia, per tant, malgrat no proporcionar una resposta unànime i una explicació clara i contundent sobre el fenomen de la delinqüència i el perquè de la seva gènesi, ofereix una àmplia i valuosa informació sobre elements que, tot i no poder afirmar que són determinants, sí que hi exerceixen una influència important. Tanmateix, les dades que proporciona la criminologia es configuren com una aportació que no es pot ignorar si es vol construir un sistema penal que afavoreixi mesures i contextos que mantinguin els joves lluny de comportaments dissocials i evitin el desenvolupament de carreres delictives que els perpetuïn en el camí de la criminalitat.

CAPÍTOL II: La política criminal enfront de la delinqüència juvenil

"La política criminal ens dona el criteri per a l'apreciació del dret vigent i ens revela quin és el que ha de regir [...], però també ens ensenya a entendre aquell, a la llum de la seva finalitat, i a aplicar-lo, en vista d'aquesta finalitat, als casos particulars"

VON LISZT (*Das deutsche Reichsstrafrecht* ¹⁸¹)

1. Definició i concepte de política criminal

La concepció i l'objecte de la política criminal no han estat homogenis al llarg de la història des dels seus inicis, els quals es situen al segle XIX. FEUERBACH es va referir a la política criminal com el conjunt de mètodes repressius amb què l'estat reacciona contra el crim per defensar els drets dels individus¹⁸², focalitzant així la seva finalitat principal en termes merament reactius, de penes, en la lluita contra la criminalitat.

En general, es manté el criteri tradicional de les funcions de la política criminal, com a disciplina, de crítica i reforma de les lleis; tanmateix, en els seus inicis

¹⁸¹ VON LISZT, Franz. *Tratado de Derecho Penal. Traducido de la 18ª edición alemana y adiccionada con la Historia del Derecho penal en España por Quintiliano Saldaña*. 3a edició. Tomo I. Instituto editorial Reus. Madrid. 19_?. P. 7.

¹⁸² *"La legislació civil determina els drets dels ciutadans. Els drets estan garantits mitjançant lleis repressives. Descriure'n el contingut és l'objecte de la legislació civil, el contingut dels drets i de les lleis criminals, de la ciència penal. Aquest dret civil és per tant la ciència dels drets dels ciutadans com a individus; la ciència del dret de l'estat des de les lleis penals contra els súbdits i els mateixos infractors."* (FEUERBACH, Paul Johann Anselm von. *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland geltenden Peinlichen Rechts*. Guessen. 1801. P. 1-2).

aquesta tasca es centrava en el dret positiu. Amb el positivisme i l'arribada de l'estat social, la política criminal es va focalitzar en les conseqüències de la criminalitat i la seva finalitat va girar cap a la prevenció de la delinqüència¹⁸³. Per tant, la primera definició de FEUERBACH s'ha anat eixamplant per incloure-hi "*tant els problemes de prevenció com el sistema repressiu*"¹⁸⁴. Així, podem dir que actualment la política criminal continua mantenint com a finalitat última la disminució de les xifres de criminalitat, no només a través de la reacció davant de la transgressió, sinó també establint mecanismes que permetin actuar preventivament¹⁸⁵.

L'objecte de la política criminal entesa com a disciplina tradicionalment s'ha identificat amb la crítica i proposta de reformes del dret penal positiu, i des d'un punt de vista finalista es planteja com una eina per aconseguir la màxima eficàcia pel que fa a la lluita contra el delictes. En aquesta línia s'expressen, entre d'altres, JIMÉNEZ DE ASÚA, ANTÓN ONECA, SALDAÑA i LANGUE, que també senyalen la funció crítica de les institucions vigents en funció de les finalitats del dret i la pena, així com l'observació dels seus resultats i la preparació de la legislació per a fer front a la criminalitat¹⁸⁶.

¹⁸³ BARATTA, Alessandro. "La política criminal y el derecho penal de la Constitución: nuevas reflexiones sobre el modelo integrado de las ciencias penales". A *Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad de Granada*. N. 2. 1999. P. 89-91.

¹⁸⁴ ANCEL, Marc. *Archives de politique Criminelle*. N. 1. 1975. P. 5 i seg.

¹⁸⁵ DELMAS-MARTY suggereix que s'entengui per política criminal el "*conjunt de mètodes amb què el cos social organitza les respostes al fenomen criminal*" (DELMAS-MARTY, Mireille. *Modelos actuales de Política Criminal*. Colección Temas Penales. Serie A N. 4. Centro de publicaciones, Secretaría General Técnica, Ministerio de Justicia. Madrid. 1986. P. 19).

¹⁸⁶ JIMÉNEZ DE ASÚA identificava la política criminal com una part, un element més del dret penal, la funció pràctica de la qual és "*[...] permetre la millor formulació de les regles positives i donar direccions tant al legislador encarregat de redactar la llei penal, com al jutge encarregat d'aplicar-la o a l'administració penitenciària [...]*" (JIMÉNEZ DE ASÚA, Luís. *Tratado de Derecho Penal. Filosofía y ley penal. Tomo. II. 4a*. Ed. Editorial Losada. 1964. P.114.). Per a ANTÓN ONECA el dret penal és també política criminal, en el sentit de ser crítica de les institucions vigents i de la preparació per a la seva pròpia reforma, d'acord al que ell va denominar "*ideals jurídics*", els quals s'anirien configurant d'acord amb les transformacions socials (ANTÓN ONECA, José. *Derecho Penal*. 2ª edició anotada y puesta al día por José Hernández y Luís Beneytez. Editorial Akal. Madrid. 1986. P. 25). SALDAÑA descriu el que considera les dues funcions principals de la política criminal: "*1 crítica de la legislació penal vigent a la llum de les finalitats del dret i de la pena i observació dels seus resultats; 2 proposicions per a la reforma del dret penal actual*" (VON LISZT, Franz. *Tratado de Derecho Penal. Traducido de la 18ª edición alemana y adiccionada con la Historia del Derecho penal en España por Quintiliano Saldaña*. 3a edició. Tomo II. Instituto editorial

Veiem que l'objecte de la política criminal s'ha estès més enllà de la crítica i la reforma de les lleis, i de la teoria de les finalitats de la pena, a la prevenció general i especial, a la interpretació de la llei per part dels tribunals, al procés penal, a l'execució de la pena i als sistemes penitenciaris¹⁸⁷.

Així, darrerament el concepte s'ha ampliat per transcendir els instruments exclusivament penals. CIÉSLAK afirma que la política criminal compren el "*conjunt de mesures estatals i socials que es proposen amb l'objectiu de lluitar contra la criminalitat en atenció als interessos de la societat i als principis fonamentals dels associats*"¹⁸⁸. En sintonia amb aquesta autora, trobem altres autors que senyalen la política criminal com a eina de reformes socials i institucionals per aconseguir una societat més humana, democràtica i igualitària¹⁸⁹. En aquest sentit, BORJA JIMÉNEZ es refereix a la política criminal com el "*conjunt de mesures i criteris de caràcter jurídic, social, educatiu, econòmic i d'índole similar, establerts pels poders públics per prevenir i reaccionar davant el fenomen criminal, amb el fi de mantenir sota límits tolerables els índexs de criminalitat en una determinada societat.*"¹⁹⁰ Efectivament, per fer front al fenomen criminal, és obvi que l'estat ha de configurar una política criminal que dissenyi com els poders públics han de respondre a tots els àmbits que tenen un impacte en la vida en societat, com ara la seguretat ciutadana o el sistema de justícia juvenil, entre d'altres.

Es pot concloure, per tant, que existeix una definició clara però no tancada del concepte de política criminal, el qual s'ha anat ampliant fins arribar més enllà del

Reus. Madrid. 19_?. P. 63). LANGUE, per la seva banda, afirma: "*És crítica i legislativa, sotmet a examen el dret vigent i prepara el del porvenir*" (LANGUE, Emilio. *La teoría de la Política Criminal*. Madrid. Reus. 1927. P. 174).

¹⁸⁷ SERRANO GÓMEZ, Alfonso. "Dogmática jurídica-política criminal-criminología como alternativa de futuro". A *Anuario de derecho penal y ciencias penales*. Tom 33. Fasc/Mes 3. 1980. P. 616.

¹⁸⁸ CIÉSLAK, Marian. "Principios y tendencias de política criminal en la república popular de Polonia". Trad. Zugaldia Espinar. A *Cuadernos de Política Criminal*. N. 5. 1978. P. 31.

¹⁸⁹ BARATTA, Alessandro. "Criminología crítica y política penal alternativa". A *Revue Internationale de Droit Penal*. N.1. 1978. P. 43 i seg.

¹⁹⁰ BORJA JIMÉNEZ, Emiliano. *Curso de política criminal*. 2a. edició. Ed. Tirant lo blanch. València. 2011. P. 9-10.

dret positiu, i prendre en consideració també el procés penal, l'execució i la finalitat de la pena, a través de mesures que sobrepassen el mer àmbit penal i planteja la lluita contra el crim des d'una àmplia transversalitat d'àmbits d'actuació –polítiques públiques econòmiques, socials, fiscals, etc.

2. Factors que influeixen en les decisions políticocriminals

A continuació, dediquem els apartats següents a fonamentar la necessitat de basar les decisions de política criminal sobre les conclusions criminològiques i a descriure els pilars axiològics sobre els quals ha de dissenyar-se una política criminal de menors en un estat democràtic de dret.

2.1. La incorporació de la base criminològica en la política criminal

La criminalitat es configura com un problema social, ja que té efecte en tota la societat, però també de caire polític, ja que, en determinar quins comportaments són delictius i quina pena els correspon, s'està adoptant una decisió política¹⁹¹. Però, donada la complexitat d'aquest fenomen en la societat actual, és també alhora un problema interdisciplinar que requereix de diferents disciplines, com ara la criminologia, per plantejar estratègies eficaces¹⁹².

Es pot dir que existeix unanimitat quant al fet que l'objectiu de la política criminal passa per millorar el dret penal positiu vigent, de manera que aquest sigui més just i eficaç¹⁹³. Aquests objectius encaixen amb l'establert per l'art. 103.1 CE que

¹⁹¹ “decidir quines conductes constitueixen delictes en una societat i com reaccionar-hi, són decisions que s'han de fonamentar en el pla empíric i en el pla valoratiu” (ZÚÑIGA RODRÍGUEZ, Laura. *Política Criminal*. Ed. Colex. Madrid. 2001. P. 132).

¹⁹² “En l'àmbit de la lluita contra la criminalitat moderna, que és sofisticada, transaccional, complexa i organitzada, és indubtable que es requereixen xarxes de convergència de sabers [...] Els programes de lluita contra la criminalitat aïllats en el saber penal estan condemnats definitivament al fracàs.” (ZÚÑIGA RODRÍGUEZ, Laura. *Política Criminal... Op. cit.* P. 151).

¹⁹³ BLANCO LOZANO, CARLOS. *Tratado de política criminal. Tomo I.: Fundamentos científicos y*

determina que: "*L'Administració pública serveix amb objectivitat els interessos generals i actua d'acord amb els principis d'eficàcia, jerarquia, descentralització, desconcentració i coordinació, amb submissió plena a la llei i al dret*".

Tenint present que la política criminal pretén reduir la delinqüència, les respostes que es construeixin per aconseguir-ho han d'incloure un enfocament adreçat a aconseguir l'efecte desitjat i, en conseqüència haurà de recórrer a la criminologia¹⁹⁴ per poder encarar aquesta empresa, tot i que finalment sigui el dret penal qui traslladarà aquesta estratègia als preceptes o principis jurídics corresponents.

Així, la política criminal pren de la criminologia informació rellevant sobre aquells aspectes de la criminalitat¹⁹⁵ a què cal que donin solució els poders públics, informació que tracta com a coneixement fonamentat per descriure les condicions de seguretat ciutadana que són necessàries en un estat social i democràtic de dret¹⁹⁶.

La política criminal és, doncs, l'encarregada de dissenyar les estratègies més adequades per prevenir i combatre el crim a partir del coneixement que li proporciona la criminologia, estratègies que trobarien la seva materialització en

metodològics de la lucha contra el delito. J M Bosch Editor. Barcelona. 2007. P. 64.

¹⁹⁴ La criminologia és una "ciència empírica i interdisciplinària que té per objecte el crim, el delinqüent, la víctima i el control social del comportament delictiu; i que aporta una informació vàlida, contrastada i fiable sobre la gènesi, dinàmica i variables del crim [...]; així com la seva prevenció eficaç, les formes i estratègies de reacció al mateix i les tècniques d'intervenció positiva en l'infractor" (GARCIA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de Criminología*. 2a. Ed. Tirant lo blanc. València. 1999. P. 44). L'objecte de la Criminologia és "estudiar el procés de criminalització i la realitat de les conductes socialment danyoses, conflictives o problemàtiques" (*Ibid*. P. 78).

¹⁹⁵ "La realitat de la delinqüència, és a dir, la freqüència i categoria dels delictes, la seva distribució entre els grups de població, les causes socials i psicològiques de la seva aparició, la pràctica de la persecució penal, així com els mètodes de tractament penitenciari són objecte d'una ciència específica: la Criminologia" (ROXIN, Claus - ARZT, Guntherf - IEDEMANN, Claus. *Introducción al Derecho penal y al Derecho penal procesal*. Traducció de ARROYO ZAPATERO, Luis. - GÓMEZ COLOMER, Juan Luis. Editorial Ariel S. A. Barcelona. 1989. P. 19).

¹⁹⁶ "La valoració de les dades empíriques que ens atorga la criminologia passen pel prisma de la política criminal, que és la disciplina que assenyala les finalitats, mediantes i immediates, emmarcades en el model d'ordre social paradigmàtic, en el nostre àmbit històric i cultural, el de l'estat social i democràtic de dret." (ZÚÑIGA RODRÍGUEZ, Laura. *Política Criminal...Op. cit.* 2001. P. 153).

termes de vigència i obligatorietat a través de la seva categorització en els preceptes i principis penals¹⁹⁷. GARCÍA-PABLOS s'hi refereix en els següents termes:

*"[...] la criminologia, la política criminal i el dret penal són tres pilars del sistema de ciències criminals, inseparables i interdependents. La criminologia esà cridada a aportar-ne el substrat empíric, el seu fonament científic [...] la política criminal, a transformar l'experiència criminològica en opcions i estratègies concretes assumibles pel legislador i els poders públics [...] el dret penal, a convertir en proposicions jurídiques, generals i obligatòries, el saber criminològic esgrimit per la política criminal, amb estricte respecte de les garanties individuals i els principis jurídics d'igualtat i seguretat propis de l'estat de dret".*¹⁹⁸

Hem vist que la criminologia és un factor important pel que fa a les decisions políticocriminals. Tanmateix, no és l'únic imput rellevant, també els principis generals de l'estat social de dret i els valors hi juguen un paper primordial. En aquest sentit, CID i LARRAURI afirmen que *"[...] malgrat l'afirmació del caràcter empíric de la criminologia s'ha de reconèixer que les teories criminològiques, que pretenen explicar els diversos fets que es coneixen sobre la criminalitat, evolucionen no només per les modificacions introduïdes per les investigacions empíriques. Les idees, intuïcions, valors culturals, tots juguen un paper important en la presentació d'una teoria de la qual sorgiran hipòtesis que hauran de ser comprovades per les investigacions empíriques"*¹⁹⁹. En aquest mateix sentit s'expressa VOLD, BERNARD i SNIPES, que afirmen que: *"En ocasions els viatges*

¹⁹⁷ "La política criminal és la "corretja de transmissió" o el "pont" que uneix el dret penal o dogmàtica penal amb la driminología. La política criminal s'encarrega de convertir en proposicions de reforma de les lleis penals la informació que subministra la criminologia". (ROCA AGAPITO, Luís. *Contribución del criminologo en la justicia penal... Op.cit.*).

¹⁹⁸ GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Criminología. Una introducción a sus fundamentos teóricos para juristas*. 3a. Edic. València. 1996. P. 88 i 89.

¹⁹⁹ CID MOLINÉ, José - LARRAURI PIJOAN, Elena. *Teorías criminológicas. Explicación y prevención de la delincuencia... Op.cit.* P. 15.

*criminològics reflecteixen més els canvis de valors de la societat que els canvis produïts en el coneixement científic del delictes*²⁰⁰.

Veiem doncs que, tant la criminologia com la política criminal, es veuen fortament influenciades per elements que no sempre tenen a veure amb el coneixement científic en sentit estricte, com és el cas dels valors culturals i l'enfocament que aquests determinen per definir l'*haver de ser* de la societat en cada moment històric i lloc geogràfic.

2.2. Principis axiològics que limiten les decisions políticocriminals

Com ja s'ha exposat anteriorment, tota política criminal respon a una determinada concepció de la criminalitat, i per tant a una definició del concepte delictes i a la finalitat que persegueix la resposta per part dels poders públics, aspectes que depenen de les valoracions concretes en cada moment en l'espai i el temps. De fet, la regulació dels comportaments humans sempre respon a un seguit de valoracions de caràcter axiològic. La mateixa decisió de regular certs comportaments pot considerar-se ja una decisió que respon a un plantejament de caire ètic²⁰¹.

²⁰⁰ VOLD, George Bryan - BERNARD, Thomas J. - SNIPES, Jeffrey B. *Theoretical criminology*. ...*Op.cit.* P. 2-3.

²⁰¹ "La presència, i influència, de plantejaments morals en els processos de producció normativa és evident, sent en ocasions més fàcilment identificable en funció no només de la matèria regulada, sinó també dependent del grau en la jerarquia de les normes en el qual ens trobem. Així, en un text constitucional existeixen parts com les referides a la regulació dels drets i llibertats, o com les que reflecteixen els continguts axiològics màxims assumits pel sistema (pensi's en els art. 1.1 i 10.1 de la Constitució espanyola) que són directe reflex dels valors morals assumits i compartits pel constituent en un determinat context històric. És més, l'opció del constituent a favor de la regulació de certes matèries a través de normes que permeten més possibilitats interpretatives que unes altres (com poden ser els principis en relació amb les regles), pot ser entesa com un senyal que el legislador és conscient que determinades regulacions poden ser interpretades de diferents maneres com a expressió de diferents plantejaments morals." (ANSUÁTEGUI ROIG, Javier. *Razón y voluntad en el Estado de Derecho. Un enfoque filosófico-jurídico*. Ed. Dinkynson. Madrid. 2013. P. 84).

Tanmateix, l'actual marc general de la política criminal garantidora dels drets humans s'emmarca en un seguit de principis com són la legalitat, la subsidiarietat i la proporcionalitat. Aquests principis generals, però, no són suficients per dissenyar un programa integral de política criminal en un estat social democràtic de dret que vulgui plantejar la resposta penal com a *ultima ràtio* i amb un fonament preventiu *antedelictum* i de caràcter assistencial, en contraposició a polítiques repressives i basades en la prevenció *postdelictum*.

La idea que la llei és suficient per prevenir la criminalitat ha estat superada i s'evidencia la necessitat de dissenyar polítiques socials preventives. Per tant, els principis rectors de la política criminal no poden centrar-se tan sols en els principis rectors de l'*ius punendi*²⁰². De fet, en els darrers anys, s'ha produït una crisi de confiança pel que fa a les finalitats utilitàries de la pena (en aquest sentit s'expressen autors com GARLAND) donant lloc al ressorgiment d'alguns postulats del dret lliberal, com ara posar èmfasi en la limitació de la violència estatal legítima. Els autors italians, com FERRAJOLI i BARATTA, són els que més han

²⁰² "Principi de legalitat i garanties processals: ningú no pot ser castigat penalment sense que prèviament es defineixi la conducta com a delictes, s'estableixi la pena corresponent, el procés dins del qual s'imposarà la sancio i estiguin definides les regles de la seva execucio (nulla poena, nullum crimen sine lege; es tracta de l'expressio d'un límit a l'arbitrarietat del poder punitiu); Principi de proporcionalitat estricta: en la fase de previsio legislativa, la proporcionalitat requereix adequar el quantum de l'amenaça de la sancio a la gravetat del delictes, a la importància del bé juridic (principi de lesivitat) i grau d'atac (principi de fragmentarietat) de manera que no es puguin imposar penes desmesurades emparades en necessitats de prevencio general o especial; principi de lesivitat: tots els béns juridics objecte de proteccio per part del dret seran béns juridicopenals, aquells que compleixin amb els tres requisits imposats per MAYER: el bé ha de ser mereixedor, necessitat i cap a de proteccio (nulla poena, nullum crimen, nulla lex poenali sine iniuria. Es tracta d'un principi limitador de l'arbitrarietat del poder penal); principi de culpabilitat: com a expressio d'un dret penal basat en el fet com es de manera dolosa i no en el caràcter o la forma de ser de les persones (aquest principi no només requereix que hi hagi una accio material imputable a l'autor, sinó que també el fet hagi estat volgut o li sigui reprobable per negligència); principi de resocialitzacio: consagrat per l'art. 25.2 CE on es considera que la finalitat fonamental de la pena privativa de llibertat és la resocialitzacio; principi d'humanitat de les sancions penals: origen en les idees il·luministes de respecte als drets de l'home; principi de reconeixement de les víctimes: el dret penal ha de tenir en compte els interessos de les potencials víctimes, la societat i la pròpia víctima (aquestes transformacions constitueixen una autèntica orientacio politicocriminal: per exemple, en el CP de 1995 hi ha un augment dels delictes perseguibles a instància de part; també es preveu com a causa d'extincio de la responsabilitat penal el perdó de l'of es); principi de cooperacio internacional: el lliure mercat ha apropat les fronteres als criminals. La prevencio del delictes, amb aquest panorama, ha de fer-se apel·lant la cooperacio internacional, si pretén ser efica es." (Z UNIGA RODRÍGUEZ, Laura. *Política Criminal... Op cit.* P. 181-197).

influint en aquest corrent que proposa principis limitadors de la política criminal democràtica, encunyant l'anomenada política criminal garantista²⁰³.

Els principis rectors de la política criminal, més enllà dels principis rectors de l'*ius punendi* abans esmentats i els del procés i l'execució penals, han de preveure els valors propis de l'estat de dret²⁰⁴. Entre aquests valors, ZÚÑIGA destaca²⁰⁵:

- El principi de subsidiarietat: Es tracta d'una manifestació del principi de proporcionalitat que s'ha de guiar pels principis de necessitat, d'oportunitat i de menor lesivitat. El primer implica el principi de fragmentarietat²⁰⁶, és a dir, la resposta penal s'ha d'establir d'acord amb la gravetat del dany provocat. Pel que fa al principi d'oportunitat, fa referència a la possibilitat d'aplicar el dret penal tan sols com a *ultima ratió* i en funció de l'amenaça de l'acció per a la societat, no en funció de la perillositat del delinqüent. Finalment, el principi de menor lesivitat implica la prioritització dels instruments menys lesius dels drets fonamentals, com ara el dret administratiu o, dins del dret penal, la sanció amb menor contingut punitiu si aquesta ja és suficient per donar compliment a les finalitats de la intervenció penal. Podem afirmar que el principi de subsidiarietat és una exigència politicocriminal ja que el dret penal ha de ser l'*última ratió* i, en

²⁰³ IGNACIO ANITUA, Gabriel. "Los principios institucionales para una política criminal del estado social y democrático de derecho". A RIVERA BEIRAS, Iñaki (coord.). *Política criminal y sistema penal: viejas y nuevas racionalidades punitivas*. Anthropos. 2005. P. 289-303.

²⁰⁴ "L'estat de dret implica actuació d'acord amb el dret i sota el dret (art. 9.1 CE). S'identifica principalment amb l'imperi de la llei, però no només. És possible pensar en una alternativa, de forma que se'n defensi una comprensió material o substancial, on l'imperi de la llei no sigui l'únic component -i, en aquest sentit, podem considerar-ho un element necessari tot i que no suficient-. D'acord amb aquest punt de vista, l'existència d'un estat de dret vindrà determinada, en última instància, pel respecte a determinats continguts normatius, els drets fonamentals. L'estat de dret és imperi de la llei, però no de qualsevol dret, sinó del dret dels drets fonamentals" (ANSUÁTEGUI ROIG, Javier. *Razón y voluntad en el Estado de Derecho... Op cit.* P. 28).

²⁰⁵ ZÚÑIGA RODRÍGUEZ, Laura. *Política Criminal... Op cit.* P. 178-180.

²⁰⁶ El dret penal es caracteritza per la seva naturalesa fragmentària o accessòria, és a dir, només configura una part de l'ordenament jurídic, i no és la més important. Es diu que és fragmentari perquè no pot protegir la totalitat dels béns jurídics ni protegir-los davant qualsevol tipus d'agressió. És a dir, la fragmentarietat implica que es protegeixen certs béns jurídics i es prohibeixen les conductes que suposen un desvalor intolerable per al bé jurídic. Actua, doncs, com un límit a l'*ius punendi* de l'estat.

conseqüència un instrument que l'estat hauria d'emprar només si la resta de mitjans menys lesius per a l'individu de què disposa l'estat no són suficients.

- El principi d'humanitat: Els estats democràtics es caracteritzen per una política criminal basada en el respecte als drets fonamentals i la dignitat de la persona. Per tant, totes les respostes penals han de respectar aquesta premissa. Aquest principi és garantista i alhora fonament d'un tipus d'estat en què actua com a element legitimador²⁰⁷. Aquest principi determina que les decisions políticocriminals han de fer prevaldre la humanitat per sobre fins i tot de la idoneïtat i oportunitat de certs instruments que cal que siguin qualificats d'il·legítims si no respecten el valor de la dignitat humana.

- El principi d'eficàcia: No podem perdre de vista que l'objectiu de tota política criminal passa per la lluita contra la delinqüència i, per tant, la prevenció del crim. Per tant, les estratègies políticocriminals només poden trobar sentit en tant en quant aconseguixin aquesta fita, és a dir, cal que siguin eficaces, sense perdre de vista, però, que es faci amb el menor cost possible, en consonància amb el principi de subsidiarietat, i amb respecte a la dimensió axiològica de la política criminal que emana del principi d'humanitat. L'eficàcia apareix reconeguda com un dels principis d'actuació de l'Administració pública a la mateixa Constitució espanyola²⁰⁸.

- El principi de diferenciació del poder: *“Pel que fa a la delimitació de l'àmbit de l'exercici del poder polític i de l'aplicació del dret, el procés d'auto-diferenciació del sistema polític, que arriba al seu nivell més alt en l'estat de dret, produeix dos efectes simètrics: d'una banda tendeix a excloure la*

²⁰⁷ MIR afirma al respecte: *“Es la dignitat de l'individu, com a límit material primer a respectar per un estat democràtic, la qual cosa va fixant límits a la duresa de les penes i aguditzant la sensibilitat pel dany que causen en els qui les pateixen. Tot i que a l'estat i fins a la col·lectivitat en general poguessin convenir penes cruels per defensar-se, a això s'oposa el respecte a la dignitat de tot home –també del delinqüent–, que ha d'assegurar-se en un estat per a tots”* (MIR PUIG, Santiago. *Derecho Penal: Parte General*. PPU. Barcelona. 1996. P. 95).

²⁰⁸ Art.103.1 CE: Article 103: *“L'Administració pública serveix amb objectivitat els interessos generals i actua d'acord amb els principis d'eficàcia, jerarquia, descentralització, desconcentració i coordinació, amb submissió plena a la llei i al dret.”*

interferència de la religió i sistemes ètics i econòmics de l'àmbit de la política i el dret; per una altra banda, defineix explícitament l'àmbit funcional del subsistema jurídicopolític mitjançant una limitació (o auto-limitació) de la sobirania interna de l'estat. [...] quant a la separació entre institucions legislatives i institucions administratives. Com hem vist, en un estat de dret, la funció de crear normes generals i abstractes (leggi) s'assigna a òrgans especialitzats (parlaments), mentre que a uns altres mecanismes burocràtics (l'executiu i el poder judicial) s'assigna la tasca de "aplicar" lleis, és a dir, més concretament, crear normes individuals (actes executius i sentències) i procurar la seva execució. És difícil dibuixar una diferenciació estricta entre regles generals (leggis latio) i l'aplicació de la norma (leggis executio), i sens dubte l'estat de dret s'organitza seguint un esquema dual que, en línia amb el principi, separa les institucions legislatives de les institucions administratives²⁰⁹. Efectivament, el poder polític en l'estat de dret està separat d'altres nuclis de poder, tant a nivell de diferenciació entre l'esfera pública i l'esfera privada, com des de la separació de la producció de normes i la seva aplicació, la subordinació del poder legislatiu als drets subjectius i l'autonomia del poder judicial.

En conclusió, pel que fa a la política criminal relativa a la legislació penal de menors, tots els principis esmentats impregnen plenament les decisions en aquest àmbit, i de forma especialment rellevant el principi de subsidiarietat. En efecte, la LORPM suposa una remissió a la legislació d'adults i determina que les conductes que es consideren punibles són les que descriu el Codi penal, reafirmant així també per als menors el màxim desvalor i la protecció penal als béns jurídics protegits i a les agressions que aquesta norma recull, ja que no poden ser tutelats per altres mitjans menys lesius. Així mateix, en el cas de la delinqüència juvenil, pren especial rellevància el principi d'oportunitat i el d'intervenció mínima, ja que,

²⁰⁹ ZOLO, Danilo. "Teoria e critica dello Stato di diritto". A COSTA, Prieto- ZOLO, Danilo (Eds). *Lo Stato di diritto. Storia, teoria, critica*. 2a. edició. Ed. Feltrinelli. Milà. 2003. P. 42-43.

en pro de l'interès superior del menor, pilar fonamental de la legislació penal juvenil, la norma determina de manera contundent l'exigència d'ajustar la resposta dels poders públics per tal que aquesta sigui el menys lesiva possible, atenent les necessitats del menor. En l'àmbit penal dels menors podem afirmar, per tant, que té una específica significació la materialització d'aquests principis.

2.3. Finalitats que orienten la política criminal

Apuntada la necessitat de prendre decisions politicocriminals sobre delinqüència juvenil basades en la criminologia i en els principis axiològics del dret, cal també tenir present l'important paper de les finalitats que les orienten.

No es pot perdre de vista que cada forma d'estat fa un tractament diferent de la criminalitat perquè cada estat interpreta aquest fenomen de forma diferent i sota uns valors concrets. Així, veiem que els règims totalitaris consideren el crim una desobediència del poder irrecusable de l'estat i preveuen l'erradicació del crim sense tenir en compte les garanties individuals, donant prioritat a la prevenció general i proposant l'escarni com a forma de prevenció especial²¹⁰.

En canvi, els règims democràtics, caracteritzats per un pluralisme polític, entenen que el crim forma part de la mateixa estructura social i no pot ser erradicat totalment, assumint que sempre hi haurà persones que abusaran de la llibertat per

²¹⁰ *Les doctrines de la prevenció general justifiquen la imposició de penes als subjectes que han comès un delictes, pels efectes que tenen en la generalitat de la població. La imposició d'una pena a un subjecte produeix un efecte útil en la resta dels subjectes de la comunitat: els aparta de la realització de delictes. La coacció psicològica va dirigida a la generalitat dels ciutadans, no a un ciutadà concret. Quant a les doctrines de la prevenció especial, cal destacar l'estratègia preventiva especial de Von Liszt que es basava en la classificació dels delinqüents i en la individualització de la sanció, segons el següent esquema: per al delinqüent ocasional -aquell que només delinqueix en circumstàncies propícies-, necessitat de correcció, la reacció penal ha de ser una intimidació individual per inhibir-ho de la realització d'ulteriors delictes. Per al delinqüent d'estat -aquell el caràcter de delinqüent del qual constitueix un estat de certa permanència- la reacció penal ha de suposar la seva correcció i resocialització. La prevenció especial presta atenció al subjecte concret sobre el qual recau la reacció estatal." (ROCA AGAPITO, Luís. *Contribución del criminólogo en la justicia penal ... Op. cit.*).*

aconseguir beneficis per vies no legals²¹¹, però entenent que la lluita contra el crim no es pot portar a terme sense protegir les garanties i les llibertats del ciutadà, principis irrenunciables per als estats democràtics.

Així, la història de la política criminal està lligada a l'evolució de les formes d'estat i a les seves concepcions sobre el crim, i la capacitat i legitimació de l'estat per gestionar la resposta davant el delictes²¹². Les primeres teories que busquen donar plena legitimació a la intervenció punitiva de l'estat són les anomenades *absolutes* que defensen la idea del disseny d'una pena justa sense dotar-la de cap utilitat ja que la pena es considera un fi en si mateixa, proposant la realització de la justícia, de manera absoluta, innegociable. En aquesta esfera, es situa, per exemple, l'Escola Vindicativa, amb autors com KANT ó DÜHRING²¹³, que veuen el dret penal com un instrument únicament de revenja i, per tant, es nega la finalitat de la pena, ja que l'únic que pretén és causar un mal.

Aquests plantejaments van ser superats pel plantejament humanitari de la Il·lustració, que va substituir les teories absolutes per les anomenades teories utilitaristes, que presenten la pena com un mitjà per aconseguir la prevenció de futurs delictes. Aquesta nova perspectiva s'inspira en el pensament il·luminista i en BECCARIA²¹⁴ que l'any 1764 ja defensava que la finalitat de la pena ha de ser la prevenció general, és a dir, evitar la comissió de delictes en el futur. Així, s'assigna

²¹¹ "Ha estat el pare de la moderna política criminal, Claus ROXIN, qui ha demostrat que en tot estat democràtic, fins i tot quan gaudeixi d'immillorables condicions socials i econòmiques [...], la presència del crim és inevitable. En una situació de llibertat, de bones condicions econòmiques, de justícia social, disminueix la criminalitat patrimonial tradicional però augmenta la denominada delinqüència de coll blanc" (BORJA JIMÉNEZ, Emiliano. *Curso de política criminal...* Op cit.. P. 13).

²¹² La moderna política criminal té el seu origen en els axiomes sobre l'*ius punendi* de l'Edat de la Raó, que suposen que l'estat només pot privar els ciutadans de la seva llibertat en base a la lesió dels drets que els ciutadans han cedit a la societat en què estan integrats (JIMÉNEZ DE ASÚA, Luís. *Tratado de Derecho penal. Filosofía y ley penal...* Op.cit. P. 35).

²¹³ DÜHRING, Eugen Karl. *Cursus der Philosophie: Als streng wissenschaftlicher Weltanschauung und Lebensgestaltung*. 1875.

²¹⁴ BECCARIA és considerat el fundador de la política criminal perquè és el primer autor que marca les fites de les idees bàsiques d'aquesta disciplina, que són el benestar dels ciutadans i la prevenció de la delinqüència. Així mateix, especifica que, per aconseguir la prevenció general negativa, cal comptar amb lleis senzilles i clares, que s'apliquin i que els ciutadans coneguin. "És millor prevenir els delictes que punir-los. Aquest és el fi principal de tota bona legislació, que és l'art de conduir els homes al màxim de felicitat, o el mínim d'infelicitat possible" (BECCARIA, Cesare. *De los delitos y de las penas...* Op. cit. P. 81).

a la pena la finalitat de prevenir delictes i protegir la societat del crim, de manera que aquesta no s'esgota en si mateixa sinó que se li atorguen finalitats preventives.

BECCARIA parteix d'una concepció liberal del delicte basat en la racionalitat, a partir de la consideració de la predominança de l'individu envers l'estat²¹⁵ en base al principi de legalitat; i defensa una pena amb fins preventius que sigui "*pública, prompta, necessària, la més petita de les possibles en les circumstàncies actuals, proporcionada al delicte i dictada per les lleis*"²¹⁶ per entendre que aquest tipus de pena és més eficaç que la que només pretén ser despietada. Per a BECCARIA, el delinqüent és un ser racional i el jutge és un servidor de la justícia i, per tant, amb un poder limitat en un sistema penal que es veu com un mal necessari per poder garantir la pau social, com a condició bàsica que es desprèn del contracte social de ROSSEAU²¹⁷.

Per tant, amb l'utilitarisme, es defensa que l'*ius punendi* ha de respondre en termes d'eficàcia social, motiu pel qual l'únic objectiu de la intervenció penal és la prevenció general i, en el seu cas, la repressió de les accions que provoquen danys a la societat, per tal d'aconseguir la protecció de la pau i el benestar socials²¹⁸.

²¹⁵ En aquest estat, l'individu gaudeix de llibertat, de lliure arbitri, element fonamental del contracte social (ROUSSEAU) en base al qual existeix un vincle entre la legalitat i els fins de la pena, que pot garantir la pau social. L'estat, a partir de la legitimació que li atorga l'elecció dels ciutadans, és qui determina la definició dels delictes i de les penes que s'hi apliquen, les quals pretenen ser útils i humanes, i han de buscar la prevenció general.

²¹⁶ BECCARIA, Cesare. *De los delitos y de las penas ... Op.cit.* P. 87.

²¹⁷ ROUSSEAU i FICHTE consideren el delinqüent un enemic que, en transgredir la norma, ha perdut els drets que es desprenen del contracte social. En la mateixa línia trobem HOBBS i KANT, que defensen que els reincidents siguin privats de l'estatus de ciutadà (DÍEZ RIPOLLÉS, José Luis. "De la sociedad del riesgo a la seguridad ciudadana: Un debate desenfocada". A *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología* (en línia). No. 07. 2005. Disponible a: <http://criminnet.ugr.es/recpc/07/recpc07-01.pdf>).

²¹⁸ BLANCO LOZANO, Carlos. "Corrientes político-criminales". A *Tratado de Política Criminal. Tomo I: Fundamentos científicos y metodológicos de la lucha contra el delito*. Ed. J.M. Bosch Editor. 2007. P. 166.

Aquests plantejaments derivats de la Il·lustració queden reflectits en la gènesi dels estats democràtics, concretament en l'estat liberal, el qual va suposar aturar el poder polític de l'església cap a la secularització de les democràcies actuals occidentals que plantegen l'home com un ser lliure i racional, i la pena com un mal que en qualsevol cas ha de ser proporcional al delictes comès. Des del punt de vista de les teories absolutes, la pena té com a funció la realització de la justícia²¹⁹, i des de la filosofia de la política liberal, s'estableix que la pena determina un límit de garantia al ciutadà ja que no es pot castigar més enllà de la gravetat del delictes comès.

Amb l'estat liberal que es va desenvolupar a Europa durant el segle XIX, es manté la finalitat preventiva general negativa de la pena i es planteja el principi politicocriminal de la legalitat, el qual, a més de suposar la igualtat de tots els individus davant de la llei, restringeix al màxim el poder del mateix estat advocant per la seguretat jurídica. I és a partir de la consideració del ciutadà com a ser lliure que s'anirà construint el principi de culpabilitat, un dels postulats del modern dret penal.

La crisi social, econòmica i política que es produeix després de la Primera Guerra Mundial i que evidencia grans desequilibris entre classes i corrupció generalitzada, posa fi a la primacia de l'individu davant l'estat, que li reclama una intervenció directa en tots els àmbits de la vida en societat per fer-hi front. Aquest fet dona pas a un nou model d'estat, l'estat intervencionista²²⁰, caracteritzat pel seu

²¹⁹ Segons KANT, èticament la pena és una exigència incondicional que mereix el delinqüent; és un imperatiu categòric, que imposa la raó del subjecte individual sense atendre consideracions de caràcter utilitarista, és a dir, independentment de la utilitat social. (*"La llei penal és un imperatiu categòric i ai d'aquell que s'arrossega per les sinuositats de la doctrina de la felicitat per trobar alguna cosa que l'exoneri del càstig, o fins i tot solament d'un grau d'aquest, per l'avantatge que promet, seguint la divisa farisaica és millor que un home mori al fet que pereixi tot el poble! Perquè si pereix la justícia, manca ja de valor que visquin homes sobre la terra"*). KANT, Immanuel. *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft; Die Metaphysik der Sitten*. 1793. P. 331-332. Disponible a: <https://korpora.zim.uni-duisburg-essen.de/Kant/aa06/>.

²²⁰ *"En el règim intervencionista, la llei és amb freqüència un episodi de conflicte social. Se li demana que sigui instrument no ja de justícia distributiva, sinó de redistribució de les rendes o dels capitals [...] L'estat ha d'afrontar una actitud activa davant el mercat (que era suposadament autorregulat en el sistema lliberal) i, en general, en el procés econòmic nacional orientat a assolir*

plantejament de protegir el ciutadà abans no es cometi el delicte, a diferència de l'estat liberal que actuava de forma repressiva, és a dir un cop el delicte s'havia produït. Aquesta circumstància dona lloc al fet que l'estat actuï encara que no s'hagi posat en perill el bé jurídic, sinó davant la perillositat de certs subjectes.

La filosofia de l'estat intervencionista²²¹ suposa la conquesta de condicions mínimes de subsistència per a tots els individus per tal d'aconseguir que gaudeixin d'una autèntica llibertat, de manera que es configura com un estat social, el qual busca eliminar les diferències socials entre els individus i protegir la seva llibertat i drets, plantejant la pena com un instrument més de la política social per a garantir el benestar de la ciutadania²²².

No és fins a VON LISZT, però, que es centra l'atenció en el subjecte que ha transgredit la norma per evitar que torni a delinquir ja que segons ell "*no és possible combatre el delicte sense haver-ho concebut prèviament com a fenomen sotmès a determinades lleis.*"²²³ Des del *positivisme naturalista* de VON LISZT²²⁴,

certs objectius" (GALIANA SAURA, Àngeles. *La legislación en el Estado de Derecho*. Dykinson S.L. 2003. P. 29).

²²¹ A finals del segle XIX, a partir dels moviments socials dels treballadors per conquerir drets col·lectius dins d'un sistema econòmic liberal que creava distorsions en l'àmbit social, s'evoluciona cap a un intervencionisme de l'estat capaç d'exercir una defensa social.

²²² VON LISZT, de l'escola alemanca positivista, parteix de la premisa que "*la política criminal s'ha de recolzar en la investigació causal del delicte i de la pena*", i apunta que "*el que cal castigar no és l'acte, sinó l'autor*" (VON LISZT. *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge. Band II. Berlin. 1905. P. 294 i 295*). Segons apunta VON LISZT, la política criminal es conforma al voltant de dues finalitats bàsiques: a) La crítica del dret penal vigent, valorant l'eficàcia penal i els resultats; i b) Les propostes de *lege ferenda* per a la reforma i millora del dret penal vigent (VON LISZT. *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge... Op. cit. P. 292*). La política criminal ha d'encarar les següents qüestions: a) La mateixa finalitat del dret penal; b) La missió i justificació de la pena. (BLANCO LOZANO, Carlos. "La política criminal empírica". A BLANCO LOZANO, Carlos. *Tratado de Política Criminal Tomo II: La Política criminal aplicada*. J.M. Bosch Editor. Barcelona. 2007. P. 35-40). "*La concepció de l'estat com a estat social implica atorgar-li una funció politicocriminal a la pena: la prevenció de delictes*" (BORJA JIMÉNEZ, Emiliano. *Curso de política criminal... Op.cit. P. 40*).

²²³ VON LISZT, Franz. *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge... Op. cit. P. 79*.

es defensa que, per entendre la finalitat de la pena, no n'hi ha prou a observar la norma, sinó que també cal copsar la realitat social per comprovar que la norma respon a la finalitat per a la qual es va crear. VON LISZT concep el delictes des d'una perspectiva causal²²⁵ i per tant com un acte humà culpable, antijurídic i sancionat amb una pena. Entén que la culpabilitat no està vinculada al lliure arbitri, sinó a la responsabilitat i interpreta que la pena té funcions de prevenció especial, la qual es concreta en l'objectiu de corregir els infractors que puguin i necessitin ser corregits, i la no intervenció quan no hi hagi aquesta necessitat. Així mateix, defensa la intervenció penal només quan aquesta sigui necessària per protegir béns jurídics (principi de subsidiarietat) i no hi hagi altres formes de control social que siguin millors.

En termes similars s'expressa el *correccionalisme*, per a qui la pena no només pot respondre a finalitats retributives, sinó que l'objectiu principal ha de centrar-se en la reeducació i resocialització de l'infractor. El correccionalisme considera el delictes una determinació defectuosa de la voluntat, contrària al dret, i per tant, el delinqüent necessita de la tutela dels poders públics per la seva pròpia incapacitat per a la vida jurídica lliure. Des d'aquesta perspectiva, la pena es planteja com un instrument per corregir l'infractor i provocar en ell una transformació interna. Aquesta tutela es traduirà en la decisió politicocriminal d'establir tractaments individualitzats i penes privatives de llibertat, amb l'única excepció dels delictes menors, en què es podran aplicar penes pecuniàries.²²⁶

²²⁴ VON LISZT pertany al positivisme científic de la segona meitat del segle XIX i concep la política criminal com la lluita de l'estat contra el delictes mitjançant la pena, en base als principis que descansen sobre la investigació científica de les causes del delictes i de l'eficàcia de la pena. En aquest sentit, VON LISZT afirma: "*Tota disposició que contradiu la norma és contrària a la llei, sense prendre en consideració les causes que hi han conduït: l'il·lícit culpós, així com el no dret innocent, i dins dels primers tant el dol, com la violació de la norma negligent. No hi ha normes especials sobre la imprudència. I fins i tot aquesta frase és igualment aplicable a tots els grups de normes.*"(VON LISZT, Franz. *Das Deutsche Reichsstrafrecht*. Berlí. 1881. P. 8. Disponible a: http://www.deutschestextarchiv.de/book/show/liszt_reichsstrafrecht_1881).

²²⁵ VON LISZT presenta una tendència finalista i estableix l'acció, i per tant, el delictes com un fenomen causal, la qual cosa implica que la responsabilitat s'atribueix quan quedi acreditat que l'individu ha causat el dany per la seva acció.

²²⁶ RIVERA BEIRAS, Iñaki. *Política Criminal y sistema penal...Op.cit.* P. 77.

Aquesta tutela per part de l'estat també apareix en el moviment anomenat dret penal utòpic, el màxim exponent del qual és DORADO MONTERO, qui considera el delinqüent un inadaptat a la societat i posa en dubte l'eficàcia de la pena del dret tradicional i defensa un dret protector que es materialitza en la correcció i protecció del delinqüent a través d'un tractament terapèutic individualitzat²²⁷.

Després de la Segona Guerra Mundial, neixen les noves democràcies occidentals en les quals es consolida el sotmetiment de l'estat al dret, configurant-se l'estat social de dret, amb una clara vocació assistencial i intervencionista, sobretot en l'esfera econòmica, amb l'objectiu de fer una redistribució dels recursos mitjançant prestacions socials²²⁸, i que es sustenta en la vigència dels drets humans i el pluralisme polític, i es regeix pel sotmetiment a l'imperi de la llei i pel principi d'intervenció mínima i de proporcionalitat. Aquest estat social de dret esdevé, en els països postindustrialitzats, estat del benestar, el qual utilitza mitjans jurídics per garantir l'estabilitat social davant els desequilibris. Fins i tot el dret penal, instrument amb què compta l'estat per exercir el control social, pren una clara orientació cap a finalitats socials i l'estat de dret pren els drets humans com a font de legitimació²²⁹.

BORJA JIMÉNEZ es refereix a la concepció politicocriminal de l'estat social de dret pel que fa a la funció que se li atribueix a la pena en els següents termes: *"Des del punt de vista conceptual, la sanció és retribució, ja que així s'assegura el principi de proporcionalitat entre aquesta i la gravetat del fet comès. Però tot mecanisme repressiu que limiti llibertats del ciutadà ha d'estar justificat en la mesura que és absolutament necessari per aconseguir un fi legítim. I si aquest fi és la tutela dels béns jurídics en ordre al manteniment de la pau social, la principal conseqüència jurídica té encomanada la missió d'evitar futurs delictes mitjançant la prevenció*

²²⁷ DORADO MONTERO. *Problemas de Derecho penal*. I. Cap. II. Madrid. 1895.

²²⁸ Cfr. DE CABO MARTIN, Carlos. *La crisis del estado social*. PPU. Barcelona. 1986. P. 32.

²²⁹ "Un dret penal que sanciona el desviat per reforçar i cohesionar la resta de membres de la societat no és tolerable en un estat social i democràtic de dret en què el seu fonament jurídic està en la dignitat de tota persona i en el pluralisme ideològic que s'ha de respectar" (ZÚÑIGA RODRÍGUEZ, Laura. *Política Criminal... Op.cit.* P. 122).

general i la prevenció especial. Això sí, com a estat democràtic de dret, tal prevenció no es pot obtenir exclusivament per la intimidació."²³⁰ D'aquesta afirmació es desprèn que l'estat social no pretén simplement que l'individu estigui coartat per les conseqüències de la pena, sinó que es busca la seva integració en la societat, de manera que apareix la institució de la resocialització.

En aquest context s'emmarca l'aparició del moviment de defensa social²³¹, el qual suposa el plantejament d'una lluita realista contra la criminalitat mitjançant instruments que no han de ser necessàriament jurídics i d'una reacció davant el delictes de signe humanitari²³². Marc ANCEL, un dels principals autors d'aquest moviment, centra la seva atenció en l'eficaç protecció de la societat i no en el càstig del delinqüent, per la qual cosa planteja instruments no penals i accions adreçades a fer que el delinqüent es responsabilitzi dels seus actes a través de mesures resocialitzadores²³³.

Tots aquests moviments donen lloc a l'aparició d'un nou corrent politicocriminal anomenat *nova defensa social*, la ideologia del qual beu directament d'autors com ANCEL i PRINS. Aquesta proposta es focalitza en la protecció de la seguretat pública, tutela que ha de ser compatible amb unes mesures de defensa social i alhora amb la intervenció de l'estat sobre l'individu de manera preventiva i mitjançant processos socials, educatius i curatius, basats en el perill que l'individu

²³⁰ BORJA JIMÉNEZ, Emiliano. *Curso de política criminal... Op cit.* P. 43.

²³¹ "La defensa social és un sistema «substitutiu del dret penal», no «integrador» del mateix [...] La defensa social aquí, per tant, és entesa com a una negació del dret de punició" (GRAMÁTICA, Filippo. *Principi di Difesa sociale*. CEDAM. Pàdua. 1961. P. 5).

²³² GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Derecho Penal. Introducción*. Ediciones de la Universidad Complutense de Madrid. 2000. P. 466.

²³³ Va ser precisament la revolta del positivisme el que va donar origen a la defesna social. Tanmateix, ANCEL sosté que "existeixen clares diferències entre el positivisme i la defensa social: 1. La defensa social no és determinista; 2. Desaprova la classificació rígida dels delinqüents en tipus i subratlla la individualitat de la personalitat humana; 3. Creu en la importància dels valors morals; 4. Aprecia el deure de la societat cap al delinqüent i tracta d'establir un equilibri entre aquest i la societat, negant-se a utilitzar mesures de seguretat contra aquell com a simples instruments administratius; 5. Tot i que utilitza els recursos de la ciència moderna, es nega a ser dominada per aquesta reemplaçant el científicisme dels positivistes per un sistema modern de política criminal" (ANCEL, Marc. *Social defense: a modern approach to criminal problems*. Routledge & Kegan Paul. Londres. 1965. P. 20).

pot suposar per a la societat, donant prevalença així a la prevenció especial sobre la general²³⁴.

Les propostes defensades per aquests corrents han estat criticades per vagues, utòpiques i difícilment realitzables²³⁵, tal i com els seus mateixos defensors afirmen “*advocar per la desaparició del dret penal és bell i admirable, però utòpic*”²³⁶. Tot i això, els postulats defensats per la defensa social han penetrat en l'àmbit doctrinal i legislatiu en forma de major flexibilitat pel que fa a la regulació de les penes i les mesures de seguretat. Un clar exemple és el dret penal del menor, el qual troba font d'inspiració en aquests plantejaments.

Als anys 50, i per fer front a la criminalitat, l'estat intervencionista es planteja la definició de les conductes que han de ser considerades delictes, així com la pena que se'ls ha d'atribuir i amb quina finalitat fer-ho. A Alemanya, aquest procés de reforma es centra en la prevenció, bàsicament especial, i a establir els béns jurídics com a límits a la intervenció de l'estat²³⁷. El retribucionisme defensat per BINDING i WELZEL és substituït per un dret que busca que l'objectiu de la pena sigui la prevenció, general o especial segons l'autor.

S'evidencia, per tant, l'existència de veus a favor de l'alternativa rehabilitadora, en especial l'anomenada llibertat a prova o *probation*, que passa per substituir la pena privativa de llibertat per treball social amb l'objectiu d'evitar que el delinqüent

²³⁴ Aquests postulats poden semblar propers a l'Escola Positiva, però ANCEL diferencia els dos corrents al·legant com a principal discrepància que la nova defensa social admet el lliure arbitri del ser humà i per tant no entén que el seu comportament estigui prefixat per factors socials, culturals, psicològics o biològics.

²³⁵ En aquest mateix marc trobem l'anomenada política de l'avenir, per a la qual el delicte només és un símptoma de la perillositat de l'individu, la qual es pot manifestar a través d'un delicte o d'altres conductes no considerades criminals. En base a aquest raonament, els delictes han de desaparèixer i només tenir en consideració l'estat perillós dels individus. Així, no hi haurà penes com a tals i els jutges gaudiran d'absolut arbitri per determinar les mesures tutelars adequades amb una durada indeterminada. D'aquesta manera, l'individu serà reintegrat a la societat quan s'hagi aconseguit la seva correcció. (Vid. JIMÉNEZ DE ASÚA, Luís. *Tratado de Derecho penal*. ...*Op.cit.* P. 191 i seg.).

²³⁶ Vid. BARBERO SANTOS, Marino. "La Defensa social, Treinta años después". A *BOMJ* (Boletín de Información del Ministerio de Justicia). N. 1372. 1985. P. 5 i seg.

²³⁷ ROXIN, Claus. "Franz von Liszt y la concepción político criminal del Proyecto Alternativo". A *Problemas básicos de Drecho Penal*. Trad. DE LUZÓN PEÑA. Ed. Reus. Madrid. 1976. P. 37 i seg.

reincideixi en el futur, intervenint sobre ell per tal que superi les seves necessitats transgressores, vinculant-se a les teories criminològiques que relacionen delinqüència i factors de personalitat, manca de control familiar, manca d'oportunitats, etc. Per aquest motiu, la pena no pot consistir en la privació d'un bé, sinó que es concep com un ajut coercitiu per no tornar a delinquir²³⁸. Aquesta perspectiva és la que inspira el dret penal dels menors, on la retribució queda en un segon pla per donar preferència a les necessitats específiques per evitar la reincidència.

L'any 1970, Claus ROXIN pronuncia la seva conferència a l'Acadèmia de Ciències de Berlin sota el títol "*Política criminal i sistema del dret penal*" en un moment que coincideix amb l'estat del benestar, com a expressió de l'estat intervencionista que busca la igualtat dels ciutadans proporcionant-los els béns materials necessaris per desenvolupar-se amb dignitat. Per a ROXIN, l'objecte de la política criminal no es pot limitar a les estratègies de lluita contra el crim, sinó que cal posar l'èmfasi en com s'han de tractar les persones que atempten contra les regles bàsiques de convivència social, és a dir, posa el focus primordial en la problemàtica del delinqüent. La política criminal alhora ha d'incorporar en la seva estructura fonamental els principis bàsics del dret penal, el qual es justifica en la seva efectivitat en resoldre problemes socials a través de l'evitació o la reducció de la criminalitat. D'això es desprèn que la lluita contra la criminalitat es planteja en termes de prevenció, no des de la retribució. En l'estat social de dret, aquesta prevenció es fa mitjançant la prevenció general i la prevenció especial de delictes, però des d'una perspectiva diferent a la visió tradicional.

Pel que fa a la prevenció general, no es planteja des d'un vessant intimidatori, sinó que es planteja des d'un vessant positiu, entenent que el seu efecte serà que la ciutadania continuarà respectant l'ordenament jurídic en comprovar que el sistema penal funciona en la seva missió de garantir la pau social. Quant a la prevenció

²³⁸ CID MOLINÉ, José. "Medios alternativos de solución de conflictos y Derecho penal". *REJ – Revista de Estudios de la Justicia*. N. 11. 2009.

especial positiva²³⁹, aquesta es preveu no com un escarment per evitar la reincidència, sinó que es planteja des de la integració social de l'individu. Tanmateix, ROXIN reconeix que la pena, especialment la privativa de llibertat, per si mateixa és insuficient per lluitar contra la criminalitat i advoca per un sistema de reacció penal amb sancions socials²⁴⁰.

Per a ROXIN, la política criminal es constitueix com un conjunt de coneixements, d'arguments i d'experiències sobre els problemes de seguretat ciutadana que aporten al legislador criteris de justícia, eficàcia o utilitat per a la configuració de les normes penals²⁴¹, de manera que es protegeixin les llibertats i garanties dels ciutadans alhora que es fa front a la criminalitat. Determina pautes per poder prevenir el delictes a partir de les necessitats i els drets dels delinqüents, buscant l'equilibri entre el respecte a la llibertat de l'individu i la protecció dels béns jurídics²⁴².

L'estat social, en la seva faceta d'estat del benestar, però, està en crisi i també ho està el paper de l'estat. Aquesta crisi *"ha estat amb freqüència associada a una sort de contradicció entre el paradigma clàssic de l'estat de dret, que consisteix en un conjunt de límits i prohibicions imposats als poders públics de forma certa, general i abstracta, per a la tutela dels drets de llibertat dels ciutadans, i l'estat social, que, pel contrari, demanda als mateixos poders la satisfacció de drets*

²³⁹ La prevenció especial positiva troba la justificació de la pena en la correcció i la resocialització, de manera que la pena hauria de buscar la prevenció a través de la transformació conductual del delinqüent (RIVERA BEIRAS, Iñaki. *Política Criminal y sistema penal...Op.cit.* P. 59-65).

²⁴⁰ ARIAS EIBE, Manuel José. "Funcionalismo penal moderado o teleológico-valorativo versus funcionalismo normativo o radical". A *DOXA. Cuadernos de Filosofía del Derecho*. N. 29. 2006. P. 442.

²⁴¹ ROXIN defensa que *"les finalitats que constitueixen i guien el sistema de Dret penal només poden ser de naturalesa politicocriminal, perquè els requisits de la punibilitat s'han d'orientar, per descomptat, a les finalitats del dret penal"* (ROXIN, Claus. *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. 3a. ed. Beck CH. München. 1997. P. 168), de manera que les valoracions politicocriminals s'han d'introduir en totes les categories de la teoria del delictes per apropar el dret penal a la realitat i al cas concret, però sense renunciar a les finalitats preventives que evitin que els ciutadans realitzin les conductes tipificades, ni a la seguretat jurídica (*nullum crime, nulla poena sine lege*) evitant llacunes de punibilitat.

²⁴² BORJA JIMÉNEZ, Emiliano. "Sobre el concepto de política criminal. Una aproximación a su significado desde la obra de Claus Roxin". A *Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales*. N. LVI. Gener 2003. P. 113-150.

*socials mitjançant prestacions positives, no sempre predeterminables de manera general i abstracta i, per tant, eminentment discrecionals, contingents, sostretes als principis de certesa i estricta legalitat i confiades a la intermediació burocràtica i partidista". De forma que "el deteriorament de la forma de la llei, la manca de certesa generalitzada a causa de la incoherència i la inflació normativa i, sobretot, la manca d'elaboració d'un sistema de garanties dels drets socials equiparable, per la seva capacitat de regulació i de control, al sistema de les garanties tradicionalment predisposades per a la propietat i la llibertat, representen, en efecte, no només un factor d'ineficàcia dels drets, sinó el terreny més fecund per a la corrupció i l'arbitri"*²⁴³.

La crisi del model de desenvolupament econòmic i del sistema de relacions socials és conseqüència de la incapacitat de l'estat per donar resposta a les cada vegada majors demandes de prestacions per part de la societat. L'estat es veu superat en no poder atendre aquestes exigències i en conseqüència es debilita un dels principis que legitima l'estat social, que és l'eficàcia²⁴⁴.

Amb aquest recorregut arribem al dret penal contemporani de les societats occidentals, que es caracteritza per una ampliació de la intervenció penal, una política criminal que recorre al dret penal per protegir els interessos socials i béns jurídics universals que el legislador formula d'una forma sovint vaga i àmplia, donant prioritat als interessos col·lectius davant els interessos individuals, i potenciant delictes de perill abstracte versus els delictes de resultat. Ens trobem, en definitiva, davant un retorn al neoretribucionisme després de la crisi del welfarisme penal.

Les imperants teories de l'elecció racional en la societat contemporània tardana presenten cada cop més el delicte com "*una conducta que intenta maximitzar els beneficis, com a conseqüència d'un procés simple d'elecció individual [...]*."

²⁴³ FERRAJOLI, Luigi. *Derechos y garantías. La ley del más débil*. Trad. IBÁÑEZ, Andrés - GREPPI, Andrea. 4a. ed. Ed. Trotta. Madrid. 2004. P. 16.

²⁴⁴ GALIANA SAURA, Ángeles. *La legislación en el Estado de Derecho...* Op cit. P. 30.

*Considera els delinqüents com oportunistes racionals o delinqüents professionals la conducta dels quals és dissuadida o desinhibida per la posada en marxa de desincentius*²⁴⁵, i per tant, la pena, des d'aquesta perspectiva, es podria considerar un poderós desincentiu que actua com a prevenció del delicte, encara que sigui per una simple anàlisi del balanç cost-benefici en què el primer, que és la pena, supera el segon. Un posicionament que GARLAND critica durament, en considerar-lo una perspectiva venjativa adreçada a tranquil·litzar la ciutadania.

Així, en l'actualitat, observem l'adopció per part de la major part dels països democràtics, d'una estratègia que passa per la prevenció com a sistema de control del delicte, i l'augment de les penes retributives per part d'alguns estats, com ara Espanya o els EUA. L'acció pública posa l'èmfasi en el delicte i no en l'individu transgressor, de manera que es produeix una expansió del dret penal, donant protagonisme a la prevenció general negativa, i es plantegen controls situacionals per neutralitzar, o al menys fer menys vulnerables, les oportunitats delictives identificades

Fins a aquest punt, s'han descrit els inputs que podem considerar legítims i que influeixen en les decisions políticocriminals. En els següents epígrafs analitzem aquells inputs que no s'engloben en l'anterior categoria, però que també han tingut una força influència en la política criminal de menors en els darrers anys i que han influït de manera decisiva en la configuració de l'actual dret penal juvenil.

²⁴⁵ GARLAND, David. *La cultura del control...Op. cit.* P. 220. En aquest sentit, GARLAND afirma que: "*Les noves criminologies de la vida quotidiana són un conjunt de marcs teòrics afins que inclouen la teoria de les activitats rutinàries, del delicte com a oportunitat, de l'anàlisi dels estils de vida, de la prevenció situacional del delicte i certes versions de la teoria de l'elecció racional [...] totes elles parteixen de la premissa que el delicte és un aspecte normal i habitual de la societat moderna. Per tant, cometre un delicte no requereix una motivació o disposició especial, una anormalitat o patologia. En contrast amb les criminologies precedents, que partien de la premissa que el delicte era una desviació respecte a la conducta normal i civilitzada que resultava explicable en funció d'una patologia individual o una socialització defectuosa, les noves criminologies consideren el delicte com a part de la interacció social normal, explicable en funció de patrons motivacionals comuns. El delicte passa a ser visualitzat com un risc habitual que ha de ser calculat, o com un accident que ha de ser evitat, més que com una aberració moral que ha de ser especialment explicada.*" (GARLAND, David. *La cultura del control: Crimen y orden social ...Op.cit.* P. 217).

2.4. Les víctimes com a grup de pressió

En l'organització política de l'estat de dret, les relacions socials s'han d'organitzar segons el que estableix l'*haver de ser* jurídic. Aquest *haver de ser* regula, per tant, el pla del *ser*, que és la realitat social observable relacionada amb l'aplicació de les lleis i la interacció dels poders públics amb la societat. Sovint, aquests dos plans no concorden, en especial en relació amb les funcions del dret penal, donant lloc a fal·làcies com creure que les normes jurídiques descriuen la realitat, o que les normes jurídiques estableixen un *haver de ser* tant jurídic, com ètic o polític²⁴⁶. L'ètica i la política no formen part de l'*haver de ser* jurídic, tanmateix és evident que una política criminal ha de proporcionar estratègies que estiguin en sintonia amb la realitat i que atenguin els delictes. Per fer-ho, cal una anàlisi de la realitat social que permeti crear o reformular normes penals per tal que existeixi una concordança entre la regulació normativa i la mateixa societat que pretén gestionar. En aquesta anàlisi, el debat social pren un especial protagonisme.

No és possible abordar el procés de presa de decisions en l'àmbit de la política criminal sense tenir present que tota decisió està irremediament lligada als elements, instruments i actors que intervenen en la delimitació del debat, a través, per exemple, de les alternatives que aquests actors arribin a plantejar i per la seva influència per fixar l'abordatge del problema en l'agenda dels poders públics.

L'accés dels problemes a l'agenda política sovint no està relacionat amb la importància que té per a la ciutadania, sinó que respon a la pressió de determinats grups amb interessos concrets que exerceixen una forta influència en la presa de decisions políticocriminals, o a altres factors, com possibles compromisos previs, interessos polítics o hipoteques adquirides a canvi de suports, entre d'altres. Aquest fet és el que marca la diferència entre l'agenda sistèmica i l'agenda

²⁴⁶ Vid. SUAY, Celia. "Ser y deber ser del sistema penal". A REBOLLO VARGAS, Rafael - TENORIO TAGLE, Fernando. *Derecho penal, constitución y derechos*. J.M. Bosch Editor. 2013. P. 518-520.

institucional, en què la primera correspon a les demandes d'intervenció que els ciutadans fan als poders públics, mentre que la segona la conformen els assumptes que reben una política pública com a resposta²⁴⁷.

Aquests grups d'interès, juntament amb la burocràcia i els polítics, formen el que LOWI va descriure com el triangle de ferro, en el qual cada vèrtex representa una part interessada que necessita de l'altra, creant-se així un cercle vetat als que queden fora dels processos de disseny de polítiques. Aquesta mateixa idea apareix en la noció de *policy community* (comunitat política)²⁴⁸, concepte que es refereix a l'elaboració de polítiques en les societats democràtiques actuals en què existeixen subsistemes tancats impenetrables per a qui no en forma part on es comparteixen valors i preferències respecte a les polítiques públiques, exclouent de manera expressa determinats actors i establint alternatives de consens²⁴⁹.

Aquesta circumstància queda palesa en el recent protagonisme que han guanyat determinats grups de pressió quant a la presa de decisions politicocriminals, com ara les associacions de víctimes. Un exemple de la influència d'aquests grups la trobem en la recent aprovació de la pena de presó permanent revisable, la qual sembla respondre a les exigències de víctimes de crims greus i al populisme punitiu²⁵⁰.

²⁴⁷ RUIZ SEISDEDOS, Susana - ORTEGA PÉREZ, Nieves. "Definición de problemas y diseño de la agenda". En PÉREZ SÁNCHEZ, Margarita (coord.). *Análisis de políticas públicas*. Universitat de Granada. 2005. P 120-121.

²⁴⁸ WALKER, Jack. *The diffusion of knowledge, policy communities and agenda setting: The relationship of knowledge and power*. An Arbor. University of Michigan Institute for Public Policy Studies. 1974.

²⁴⁹ "Les xarxes d'assumptes politicocriminals, per la seva banda, es formen constantment entorn als temes d'interès mediàtic. Davant un delictes d'especial rellevància social es pronuncien els partits polítics, els periodistes, els sindicats policials, els experts, els grups de víctimes, etc., sent diferent la capacitat per influir en les decisions relacionades amb el tema de cadascun d'ells." (BECERRA MUÑOZ, José. *La toma de decisiones en política criminal. Bases para un análisis multidisciplinar*. Tirant lo Blanch. València. 2013. P. 298).

²⁵⁰ Segons afirma Díez Ripollés: "Han sorgit grups de pressió de víctimes amb influència real i determinant en el procés de presa de decisions legislatives i, més difusament però amb efectes similars, en els processos de presa de decisió judicial i d'execució de penes. Aquests grups poden respondre a interessos molt diversos, però en l'actualitat destaquen especialment els de caràcter feminista, els de víctimes del terrorisme o els lligats a la delinqüència de menors d'edat. La seva influència s'ha deixat sentir amb nitidesa en la reiterada expansió de la reacció penal contra la violència domèstica o en la parella, transformant-la en violència de gènere, en la continuada

Aquesta major pressió punitiva també va acompanyada d'un major protagonisme de la figura de la víctima, la qual històricament ha estat circumscrita tan sols a la reparació del dany civil en considerar que la vulneració de béns jurídics es limita a interessos particulars i es tracta d'un atac a la comunitat i a l'estat. Les circumstàncies socioeconòmiques actuals, però, de creixement de la criminalitat i les demandes específiques de les víctimes han donat lloc a una nova política criminal diferenciada del model de justícia penal clàssic, en no orientar-se al crim, al delinqüent o al control social, sinó a les víctimes²⁵¹.

Veiem així, per una banda, l'anomenat dret penal conciliador, que no pretén negociar la pena del condemnat amb la seva defensa, el fiscal i la víctima, ni convertir la víctima en una avaluadora de l'activitat judicial, sinó que es pugui considerar com a atenuant de la responsabilitat criminal el fet que el culpable hagi reparat el dany causat a la víctima, tal com passa en el dret juvenil d'Espanya²⁵². Però, per una altra banda, els interessos i neguits de les víctimes i els seus familiars han adquirit una rellevància que sovint guia les decisions dels poders públics respecte a la sanció penal que certs comportaments han de tenir.

*ampliació dels preceptes penals relatius a terrorisme i en l'enduriment del règim penitenciari aplicable als condemnats per aquests delictes, i en les successives reformes de la llei penal del menor que quasi han acabat per desnaturalitzar-la. Això ha donat origen a una notable pèrdua d'equilibri entre els gups de pressió habitualment concurrents en el disseny i implantació de la política pública penal: no només han desaparegut moviments socials que exercien un significatiu contrapès als interessos de les víctimes com, per exemple, les organitzacions de presos orientades a vetllar pels seus drets, sinó que els grups de pressió constituïts per experts operadors del sistema [...] han perdut protagonisme" (DÍEZ RIPOLLÉS, José Luís. "Un diagnóstico y algunos remedios de la política criminal española". En *REJ – Revista de Estudios de la Justicia*. N. 16. 2012. P. 34-35).*

²⁵¹ Cada cop és més evident que el dret penal no és la carta magna del delinqüent, sinó que existeix una nova orientació politicocriminal que té en compte les potencials víctimes, la societat i la mateixa víctima i el seu entorn familiar. En aquest sentit, en l'àmbit substantiu penal, podem veure aquesta orientació, per exemple, en el CP de 1995, on hi ha un augment dels delictes perseguibles a instància de part i on també es preveu com a causa d'extinció de la responsabilitat penal el perdó de l'ofès. Destaquen com a novetats l'atenuant de reparació. Pel que fa a la reparació civil, es postula com una tercera conseqüència del delicte. En l'àmbit processal penal, destaca la possibilitat que té la víctima de constituir-se en acusació particular tot i que es tracti d'un delicte perseguible d'ofici, així com mecanismes alternatius de resolució de conflictes, com ara la medicació i la reconciliació. (ZÚÑIGA RODRÍGUEZ, Laura. *Política Criminal... Op. cit.* P. 193 - 196).

²⁵² BORDAS MARTÍNEZ, Julio - BAEZA LÓPEZ, José Carlos - ALBA FIGUERO, Carmen. *Temas de sociología criminal. Sociedad, delito, víctima y control social*. Librería UNED. Madrid. 2011. P 133.

En aquest sentit, GARLAND afirma que s'ha col·locat la víctima en el centre de la política de la justícia penal i que "*La imatge comuna vinculada al welfarisme, del delinqüent com un subjecte necessitat i desfavorit, mereixedor d'ajut, ha desaparegut pràcticament en l'actualitat [...] el nou discurs de la política criminal invoca sistemàticament un públic [...] que exigeix mesures fortes de càstig i protecció*"²⁵³, els delictes són així comesos per individus normals, aspecte que en l'àmbit penal es tradueix en un reforçament de les polítiques retributives i dissuasives en considerar el delinqüent plenament responsable dels seus actes. En paraules de GARLAND, la imatge del subjecte delinqüent "*[...] no és ja la de l'inadaptat pobrament socialitzat necessitat d'ajut sinó, en canvi, la del consumidor oportunista, les actituds del qual no poden ser modificades però l'accés del qual a cert béns socials pot ser obstaculitzat*"²⁵⁴.

Segons JUANATEY²⁵⁵, a Espanya hi ha instal·lada una política criminal basada en el model penal de seguretat ciutadana. Aquest troba el seu fonament en la sensació d'inseguretat generalitzada entre la ciutadania, la qual no sembla tenir una correlació amb els nivells de delinqüència²⁵⁶, ja que l'anàlisi de les dades de criminalitat en base a una enquesta de victimització entre els anys 1989 i 2008 mostren una taxa decreixent de la criminalitat, en contrast amb un important augment de l'atenció que els mitjans de comunicació presten a la delinqüència, fet que provoca en la societat el convenciment que la criminalitat està augmentant²⁵⁷.

Així, s'alimenta la idea que la prevenció de la delinqüència no funciona i es posa en entredit la capacitat dels poders públics per fer-hi front, al marge de les dades

²⁵³ GARLAND, David. *La cultura del control: Crimen y orden social ... Op.cit.* . P. 45

²⁵⁴ *Ibid.* P. 219

²⁵⁵ JUANATEY DORADO, Carmen. "Política criminal, reinserción y prisión permanente revisable". A *Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales*. N. LXV. Gener 2013. P. 127-153.

²⁵⁶ DIEZ RIPOLLÉS, José Luís. "Algunos rasgos de la delincuencia en España a comienzos del siglo XXI". A *Revista Española de Investigación Criminológica*. N. 4. Article 1. 2006. P. 7.

²⁵⁷ GARCIA ESPAÑA, Elisa - DIEZ RIPOLLÉS, José Luís - PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. - BENÍTEZ JIMÉNEZ, María José - CEREZO DOMINGUEZ, Ana Isabel. "Evolución de la delincuencia en España: Análisis longitudinal con encuestas de victimización". A *Revista Española de Investigación Criminológica*. No. 8. Article 2. 2010. P. 22-24. (Disponible a: <http://www.criminologia.net/pdf/reic/ano8-2010/a82010art2.pdf>).

delinqüencials²⁵⁸, de manera que la societat exigeix a l'estat una major intervenció. I en aquest punt, "el poder polític llança el missatge punitiu perquè creu que serà ben rebut"²⁵⁹ i que li proporcionarà rèdits electorals, ja que el discurs de la víctima, basat en la demanda de penes més dures com a única resposta davant d'una responsabilitat del delinqüent que entenen com a individual, pren protagonisme fins i tot per davant dels propis principis constitucionals que informen el dret penal. DIEZ RIPOLLÉS²⁶⁰ descriu el model penal de la seguretat ciutadana com un model on les decisions legislatives són el reflex de la demanda popular, la qual cosa fa que el poder polític reaccioni davant qualsevol problema social amb un agreujament de les penes o amb la creació de noves figures delictives, sense aprofundir en els factors socials i personals dels infractors, sobre els quals la societat no es sent responsable, inhibint-se de qualsevol anàlisi de les causes estructurals que l'han portat a delinquir. En aquest context, les víctimes han passat a ocupar una posició rellevant en el debat de política criminal influent de manera decisiva en la presa de decisions sobre l'abordatge de la criminalitat.

Podem afirmar que no hi ha hagut un àmbit en què ha influït més la pressió de les víctimes que en el de la justícia juvenil. El populisme punitiu en aquest àmbit es posa de manifest en les diverses reformes que ha patit la LORPM i que han suposat un enduriment de la norma.

Així, podem senyalar diverses reformes operades per vàries lleis²⁶¹, algunes de les quals, en les seves exposicions de motius, al·ludeixen a un creixent sentiment d'inseguretat ciutadana i demanda social de major rigor penal com a fonament. Així, podem esmentar la Llei orgànica 7/2000 que, entre les diverses reformes que introdueix, pel que fa a justícia juvenil amplia les possibles penes d'internament tancat fins a 10 anys si el menor hagués fet els 16 anys, i fins a cinc anys, si fos

²⁵⁸ DIEZ RIPOLLÉS, José Luís. "Algunos rasgos..." *Op. cit.* P.17.

²⁵⁹ GARCIA ARAN, Mercedes. "El discurs mediàtic sobre la delinqüència i la seva incidència en les reformes penals". A *Revista catalana de seguretat pública*. Abril 2008. P.41.

²⁶⁰ DIEZ RIPOLLÉS, José Luís. "El nuevo modelo penal de la seguridad ciudadana". A *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*. No. 06. 2004. P. 34.

²⁶¹ LO 7/2000, LO 9/2000, LO 9/2002, LO 15/2003 i LO 8/2006.

menors de 16 anys, seguida de 5 anys de llibertat vigilada, per als delictes amb pena de presó igual o superior a 15 anys. Posteriorment, la Llei orgànica 9/2000, posposa 2 anys la possibilitat d'aplicació del dret penal juvenil als majors de 18 i menors de 21 anys, possibilitat que va quedar definitivament sense efecte amb la Llei orgànica 8/2006. Quant a la Llei orgànica 15/2003, incorpora la possibilitat d'admetre l'acusació particular, la qual fins aleshores no estava permesa i era el Ministeri Fiscal qui ostentava en exclusiva l'acusació.

Sembla que les reformes abans esmentades van adreçades bàsicament a l'anomenat nucli dur de la delinqüència, però no han significat un canvi de tendència pel que fa al fenomen de la delinqüència juvenil, la qual els diversos estudis realitzats situen la reincidència, en termes generals, en xifres al voltant del 30% o del 40%, de manera general²⁶², probablement perquè aquestes reformes han tingut un calat més aviat simbòlic, en resposta a la demanda social de més mà dura amb la delinqüència més violenta. Tanmateix, malgrat les reformes incorporades, la realitat pel que fa a les xifres d'internament en centre tancat han disminuït. De fet, només excepcionalment es recorre a aquest tipus de mesura, i la intervenció que més es realitza és fonamentalment de caire comunitari²⁶³, en

²⁶² GARCÍA ESPAÑA, Elisa - GARCÍA PÉREZ, Octavio - BENÍTEZ JIMÉNEZ, María José - PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. "Menores reincidentes y no reincidentes en el sistema de justicia juvenil andaluz". A *Alternativas*. 1. 2011. P. 35-55. Disponible a: http://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/18709/1/Alternativas_18_02.pdf; BRAVO, Amaia - SIERRA, María Jesús . DEL VALLE, Jorge F. "Evaluación de resultados de la ley de responsabilidad penal de menores. Reincidencia y factores asociados". A *Psicothema*, Revista Anual de Psicología. Volum 21. N. 4. Ástúries. 2009. P. 615-621. Disponible a: <http://www.unioviado.es/reunido/index.php/PST/article/download/8830/8694>; SAN JUAN GUILLÉN, César - OCÁRIZ PASSEVANT, Estefanía. *Evaluación de la intervención educativa y análisis de la reincidencia en la justicia de menores en la CAPV*. Servicio central de publicaciones del gobierno vasco. Vitoria-Gasteiz. 2009. Disponible a: <http://www.ehu.eus/documents/1721814/0/evaluacion-intervencion-educativa.pdf>; CAPDEVILA CAPDEVILA, Manel - FERRER PUIG, Marta - LUQUE, Eulàlia. *La reincidència en el delictes en la justícia de menors... Op.cit*, COLOMA GONZALEZ, Aina-Itziar - MUTILVA BENITO, Núria - ARRONIS CAMPS, Oriol. *Taxes de reincidència 2010 de justícia juvenil. Actualització de la taxa de reincidència dels joves sotmesos a mesures de llibertat vigilada i internament en centre*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Barcelona. 2011. Disponible a: http://www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/180151/SC-1_089_11cat.pdf?sequence=1.

²⁶³ "[...] les mesures judicials més aplicades són les prestacions en benefici de la comunitat, la llibertat vigilada i les tasques socioeducatives, les quals constitueixen el 80% de les sentències imposades" (BRAVO, Amaia - SIERRA, María Jesús - DEL VALLE, Jorge F. "Evaluación de resultados de la ley de responsabilidad penal de menores... Op.cit. P. 619).

especial la llibertat vigilada i la prestació de serveis en benefici de la comunitat²⁶⁴. Això posaria en tela de judici la materialització d'un autèntic enduriment en les penes imposades als menors infractors, aspecte que tractaré en la investigació qualitativa del capítol IV.

Tot i això, cal remarcar que en justícia juvenil pren especial rellevància el fet que la pena no es pot augmentar per venjança de la víctima i responent a arguments de prevenció general negativa, sinó que ha de ser l'única adequada per satisfer el dany de la víctima, en termes, però, de prevenció especial.

2.5. La influència dels mitjans de comunicació

Com a instància de control informal, els mitjans de comunicació han adquirit un importantíssim protagonisme en les societats modernes postindustrialitzades. Es produeix una interacció entre els mitjans de comunicació, els operadors polítics i l'opinió pública, la qual s'ha denominat agenda *setting*²⁶⁵. Aquesta teoria parteix de la base que els mitjans de comunicació seleccionen els temes a què atorgarà rellevància l'audiència. Aquesta selecció es fa en virtut de la insistència amb què els mitjans tracten un tema concret, generant en la ciutadania la percepció de tractar-se d'un tema important, fent fins i tot que la percepció de la ciutadania respecte a la delinqüència s'amplifiqui en relació amb la seva dimensió real. Per una altra banda, això provoca el resultat pervers que "*en suprimir un tema del menú informatiu, aquest queda condemnat quasi a la inexistència social*"²⁶⁶, i que l'agenda política es configuri al voltant d'aquesta percepció.

²⁶⁴ FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. "Repensando la justicia de menores". A MIRÓ LINARES, Fernando - AGUSTINA SANLLEHÍ, José R. - MEDINA SARMINETO, José E. (editors). *Crimen, Oportunidad y Vida diaria: Libro homenaje al Profesor Dr. Marcus Felson*. Dykinson. 2015. P. 621.

²⁶⁵ Aquest terme va ser acunyat per McCOMBS i SHAW a partir d'un estudi sobre la influència dels mitjans de comunicació en la campanya prèvia a les eleccions presidencials dels EUA de 1968 (McCOMBS, Maxwell E. - SHAW, Donald L. *The agenda-setting function of mass media*. Public Opinion Quarterly. No.36. 1972. P. 176-187).

²⁶⁶ GARCIA ARAN, Mercedes - PERES NETO, Luís. "Agenda de los medios y agenda política: un estudio o del efecto de los medios en las reformas del Código penal español entre los años 2000-2003". A *Revista de Derecho penal y criminología*. 3a Época. N. 1. 2009. P. 265.

Una clara evidència d'aquesta influència, la trobem a Espanya, quan la premsa va donar una especial atenció a una ona de criminalitat entre els anys 2000 i 2002. La interacció entre els mitjans de comunicació i els operadors polítics van donar lloc a importants reformes del Codi penal l'any 2003. Aleshores, el legislador va aprovar un seguit de lleis orgàniques que van suposar la introducció de canvis que prioritzen la seguretat sobre la rehabilitació del delinqüent cap al que el mateix Govern d'aleshores va anomenar un "Codi penal de la seguretat". Una política criminal de tolerància zero, que amplia les penes, acota les garanties processals i defensa la necessitat d'un enduriment progressiu de la repressió penal.

En l'àmbit de la justícia juvenil s'evidencia aquest fenomen de manera molt clara. Casos que van tenir un important impacte mediàtic van acabar provocant l'aprovació de les reformes a la LORPM, comentades en l'anterior apartat, com a conseqüència de la pressió de les víctimes i una major demanda de càstigs més durs per als menors infractors per part de la ciutadania, que era receptora del bombardeig de notícies al voltant d'aquests crims. Entre aquests casos, destaquen l'anomenat crim de la Vila Olímpica, en què dos majors d'edat i un menor van assassinar un jove; el crim de San Fernando, en què dos menors van degollar una companya del seu institut, i el cas de Sandra Palo, una jove amb una deficiència intel·lectual que va ser segrestada, violada i brutalment assassinada per un grup de tres menors i un major.

El mitjans de comunicació alimenten la sensació d'inseguretat i de por que, de vegades, no té perquè correspondre's amb la realitat²⁶⁷, però que és el resultat del

²⁶⁷ La societat del risc es transforma així en societat de la por (BERNUZ BENEITEZ, Maria José. "Justicia de menores española y nuevas tendencias penales. La regulación del núcleo duro de la delincuencia juvenil". A *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*. Vol. 07-12. 2005. P. 2), en què la percepció subjectiva de la inseguretat s'incrementa allunyant-se de la realitat. Al respecte, hi ha diversos treballs que demostren com els mitjans fan incrementar la inseguretat al marge de dades estables de delinqüència, la qual cosa es dedueix fàcilment en comprovar una relació directament proporcional entre la preocupació i la por al delictes, i les notícies. En aquest sentit, s'expressen els treballs de SOTO: "*Existeix una correlació quasi perfecta entre atenció mediàtica i preocupació social, mentre aquesta correlació és molt menys intensa o de fet inexistent entre ambdós fenòmens i la realitat de la delinqüència greu*". (SOTO NAVARRO, Susana. "La influencia de los medios en la percepción social de la delincuencia". A *Revista electrónica de ciencia*

fet que els mitjans de comunicació permeten que qualsevol incident que passi, ja sigui al costat de casa o a milers de quilòmetres de distància, sigui conegut en tots els indrets del món, fins al punt de tenir impacte en els llocs més allunyats. Una situació que dóna lloc al fet que la ciutadania demani a l'estat una política criminal per tal de controlar els riscos, i que passa per estendre la intervenció penal a nous àmbits socials que sorgeixen de noves problemàtiques o de realitats ja existents que es revelen més vulnerables, com ara l'ordre socioeconòmic, les noves tecnologies o la qualitat mediambiental, entre d'altres. S'espera de l'estat un control que tingui la contundència del dret penal, al qual la societat considera més eficaç que altres mesures de caire econòmic o social per a prevenir les "conductes de risc".

Veiem així que els *mass media* contribueixen a construir estereotips sobre la criminalitat, creant demandes i expectatives socials, i influint sobre la configuració del sistema penal, al qual es demanen respostes contundents als problemes socials davant la manca de mecanismes socials per fer-hi front²⁶⁸. La influència dels mitjans no es limita a marcar l'agenda políticocriminal, sinó que a més provoca l'anomenat *opinion building*, és a dir, el fet que aquests mitjans també emeten valoracions i un model de debat que acaba conformant l'opinió pública sobre el tema, marca en quina direcció ha d'anar la reforma criminal. Des d'aquesta influència, es produeix una identificació amb la víctima i el reforç de la idea que la retribució és l'únic fi legítim de la pena, el delinqüent és un ser perillós i les garanties penals són un llast per a l'eficàcia.

En l'àmbit de la política criminal, de fet, es pot dir que en els darrers anys la capacitat dels mitjans de comunicació per modificar el sistema penal ha crescut de manera clara en exercir un innegable poder quant a la selecció dels problemes que poden entrar en l'agenda del govern, així com la seva descripció i la forma

penal y criminología. N. 7. 2005; i VARONA GÓMEZ, Daniel. "Medios de comunicación y punitivismo". A *InDret*. N. 1. 2011.)

²⁶⁸ "En una societat comunicativa no es busca la veritat, sinó que el que prima és l'opinió." (ZÚÑIGA RODRÍGUEZ, Laura. *Política Criminal... Op.cit.* P. 252).

d'abordar-los, i en ser capaços d'obrir o tancar debats respecte de possibles reformes de la norma. Aquesta influència resulta en la creació d'un estat de preocupació de la societat²⁶⁹ que acabarà materialitzant-se en una demanda social d'intervenció pública²⁷⁰. D'aquesta manera, *“les reformes penals que intenten donar resposta als sentiments d'inseguretat, por o preocupació per la delinqüència es generalitzen, donant lloc a una autèntica ‘colonització penal’ de la vida diària, branca de l'ordenament que ha assumit competències en tots el àmbits socials.”*²⁷¹

3. Models de justícia juvenil

Les finalitats del dret penal i la seva evolució al llarg de la història han tingut el seu reflex en les decisions politicocriminals en matèria de justícia juvenil. El segle XIX representa el moment en què es materialitza la separació de polítiques criminals diferents entre els joves i el món adult. Aquest fet s'ubica en el context de la revolució industrial, la qual suposa una profunda transformació tant a nivell social, com polític i cultural. En aquest context sorgeix la categoria social de menor i es dóna forma a noves estructures familiars que resulten en una afebliment dels valors de la família i del seu paper com a element de cohesió i de control social,

²⁶⁹ DIEZ explica que l'activitat mediàtica té un enorme efecte en els índexs de por al delictes, la qual cosa contribueix a la configuració d'un nou *model penal de la seguretat ciutadana* que s'està instal·lant en l'actual societat. (DIEZ RIPOLLÉS, José Luís. "El nuevo modelo penal de la seguridad ciudadana"...*Op. cit.* P. 10). Aquest autor s'expressa en els següents termes quant al paper dels mitjans de comunicació en la dinàmica legislativa penal: *"La seva avidesa lucrativa en uns casos, el seu biaix ideològic en altres, la lluita pels lectors o l'audiència en quasi tots, els ha fet apurar al màxim les innegables potencialitats mediàtiques de la criminalitat, que mantenen un i altre cop en les seves portades. No importa, a tals efectes, que la imatge social que es transmet de la delinqüència i de la seva persecució s'assenti sobre anècdotes i successos aïllats descontextualitzats, que s'incrementi sense fonament real la preocupació i por pel delictes i les conseqüents demandes socials d'intervenció, o que s'hagi d'ocultar la ignorància i manca de preparació dels seus professionals a l'hora d'entendre els complexos conflictes socials que estan narrant"* (DIEZ RIPOLLÉS, José Luís. "El nuevo modelo penal de la seguridad ciudadana..." *Op.cit.* P. 25).

²⁷⁰ *"L'autèntica novetat en aquest pervers cercle és la intervenció que efectivament es produeix per part de la classe política. Aquesta, lluny d'afrontar els diferents assumptes intentant precisar en primer lloc si existeix un autèntic problema o no, ha descobert que l'electorat té una necessitat i que la seva satisfacció genera beneficis electorals. Des de la perspectiva política existeix, per tant, una necessitat major de seguretat i es pot respondre a ella a un preu pràcticament gratuït: la publicació de normes."* (BECERRA MUÑOZ, José. *La toma de decisiones en política criminal...* *Op. cit.* P. 99).

²⁷¹ *Ibid.* P. 99.

donant pas a una cultura de l'individualisme i al trasllat per part dels menors de les reclamacions de respostes a les seves necessitats cap als poders públics. D'aquesta manera, l'estat assumeix el rol de pare i passa a intervenir en assumptes relacionats amb la mateixa família, des d'un vessant educatiu i rehabilitador desenvolupant legislacions especials per als menors desprotegits i també per als menors delinqüents. Aquesta situació de descomposició de l'element integrador de la família i un fort augment de la delinqüència juvenil van evidenciar la necessitat de preveure una reacció social específica de justícia de menors²⁷².

Als EUA van sorgir moviments reformadors de caràcter privat anomenats "de salvació del nen" impulsors de tribunals, normes de protecció i institucions especials per als menors. A Europa, per la seva banda i sota la influència de les filosofies humanitàries inspirades en BECCARIA, sorgeix un moviment de codificació amb una clara tendència humanitzadora en l'aplicació de les penes que resulta en les primeres lleis en matèria de tractament jurídic dels menors delinqüents. Aquestes lleis plantegen quatre àmbits d'actuació:

"1. L'aïllament del menor detingut -respecte del major- i règim cel·lular especial amb la creació d'establiments especialitzats en joventut abandonada, desprotegida o desviada.

2. La necessitat d'optar per un tractament educatiu propi i específic per a aquests subjectes, el que necessàriament implica, amb caràcter previ, portar als codis penals una minoria d'edat excloent, iuris et de iure, de la responsabilitat penal i, dins d'aquesta, una franja d'edat objecte de tractament jurídic privilegiat i protector, sobre la base que el nen o jove que infringeix una norma penal no és equiparable a l'adult i que ha d'existir un dret propi de menors, basat en la reeducació i no en una penalitat atenuada.

²⁷² El primer tribunal separat per a menors es va crear a Austràlia (*South Australia, State Children's Act, 1895*), tot i que l'evolució més coneguda va ser la del Tribunal de Chicago l'any 1899 (*Juvenile Court of Cook County*), a partir d'on es va expandir arreu del món.

3. *L'adaptació de l'ordenament jurídicoprocesal als nous esquemes penals i correccionals, basada en la unitat de finalitats en aquest àmbit. El punt de partida és relativament senzill, ja que tan sols es tracta d'adaptar els aspectes processals i procedimentals a la nova concepció substantiva de la lluita contra la delinqüència de menors: si el menor ja no és penalment responsable i la finalitat perseguida per a aquesta edat no és la retribució sinó la correcció i educació amb la imposició, ja no de penes, sinó de mesures de tractament alternatives que seran complertes en establiments especials per a menors, l'òrgan que es pronunciarà sobre tals qüestions i el procediment a través del qual es faci efectiva la seva decisió ha de ser diferent dels òrgans jurisdiccionals ordinaris i dels processos penals comuns i, sempre i en tot cas, ha d'orientar la seva funció i el camí a través del qual la desenvolupa a les especials circumstàncies i característiques de l'àmbit de menors.*

4. *L'elaboració d'un nou sistema de conseqüències jurídiques aplicables en aquest àmbit i la possibilitat, en el seu cas, que l'òrgan competent en la matèria difereixi temporalment el pronunciament de la seva decisió i sotmeti el menor a un període de prova, després del qual i en funció del resultat obtingut, decidirà finalment si imposar o no alguna de les mesures legalment previstes (és el denominat "probation system" d'origen anglosaxó)²⁷³*

Ens trobem amb un model de justícia que ja no es fonamenta en la infracció a la norma sinó en les necessitats de l'infractor i en la recerca de solucions educatives individualitzades en un sistema de dret tutelar que busca protegir el menor i reeducar-lo perquè s'integri en la vida social. Aquesta premissa fa que aquest sistema tutelar s'estengui no només als joves infractors, sinó també als marginals o amb carències familiars o socials a fi de donar-los el tractament més apropiat a

²⁷³ SANZ HERMIDA, Ágata María. *El nuevo proceso penal del menor*. Colección Monografías. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha. Cuenca. 2002. P. 27 i 28.

les seves circumstàncies concretes, convertint-se així en un procediment tan penal com civil²⁷⁴.

Així, en la segona meitat del segle XIX, es creen els tribunals de menors²⁷⁵, centres d'internament per a menors i nous mètodes de treball orientats al benestar dels joves infractors²⁷⁶. Aquests tribunals es caracteritzaven per un important poder discrecional i un sòlid paternalisme, que trobava la seva màxima en l'interès del menor, el qual relegava a un segon terme les pròpies garanties processals establertes en els processos d'adults²⁷⁷.

A partir d'aleshores, els menors van ser qualificats com a anormals i, per tant, potencialment perillosos, necessitats d'atenció i control, la qual cosa justificava l'adopció de mesures terapèutiques per a un temps indefinit. Aquesta nova concepció va implicar tot un seguit de canvis de tipus jurisdiccional i processal, com ara un procés sense garanties, com el principi de contradicció, i sense respectar el principi de publicitat ni de pràctica de proves, i el fet de preferir jutjadors que fossin persones de provada moralitat, en comptes de jutges de carrera amb una formació especial. D'aquesta manera, a més d'establir un procés

²⁷⁴ FELD, Barry C. *The juvenile Court meets the principle of the offense: legislative changes in juvenile waiver statutes*. J. Crim L & Criminology. Vol. 78-3. 1987. P. 476.

²⁷⁵ El primer tribunal per a nens, anomenat *Children's Court of the Cook Country*, es va crear el 1899 a Chicago. Tanmateix, ja existien tribunals de menors a Austràlia, tot i que no sota aquest nom, els quals van ser posteriorment legalitzats per *la State Children Act* de 1895, però va ser a Illinois on es va aprovar la primera legislació relativa als menors infractors. Aquest Tribunal va donar lloc a la creació de tribunals de menors per tot els EUA i la resta del món. (NYQUIST, Ola. *Juvenile Justice. A comparative study with special reference to the Swedish Child Welfare Board and the California Juvenile Court System*. Macmillan & CO LTD. London. 1960. P. 139-140).

²⁷⁶ "Un dels primers països a crear un modern sistema de protecció per als nens va ser Noruega que va aprovar una legislació per als nens en risc l'any 1896. Tanmateix, el primer tribunal de menors es va crear a Chicago l'any 1899, i poc després que en el continent americà van començar a instaurar-se els primers tribunals per a menors sota els mateixos ideals filantròpics a Canadà (1908) i Europa: Regne Unit (1908), Portugal (1911), Bèlgica, França i Suïssa (1912), Espanya (1920), Holanda (1922), Alemanya (1923)". (FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. *Entre la educació y el castigo: un análisis de la justicia de menores*. Ed. Tirant lo Blanc. València. 2008. P. 42).

²⁷⁷ "La missió de l'estat va ser la de trobar les causes d'aquesta anormalitat i intentar corregir-la mitjançant tractament. L'ideal rehabilitador s'assentava en la profunda creença de canviar els menors i adaptar-los al sistema de les classes dominants [...] La reeducació es basava en la formació d'hàbits i costums." (FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. *Entre la educació y el castigo... Op cit.* P. 43).

sense garanties, es van criminalitzar conductes no tipificades com a delictes i l'execució de mesures de privació de llibertat sense cap control jurisdiccional²⁷⁸.

A mitjans del segle XX, es va desenvolupar la criminologia correccionalista, que defensava que els delinqüents podien ser reformats a través d'intervencions de les agències governamentals. Així, s'advocava per mesures correctives individualitzades, adaptades al cas específic, ja que el delicte s'entenia com la manifestació d'un problema social a causa d'individus mal socialitzats o inadaptats. Per tant, el delicte va passar a ser concebut com un problema social, amb causes socials que calia tractar amb professionals i tècniques de l'àmbit del treball social, i només recórrer a la coerció com a últim recurs. El lliberals, per la seva banda, no congregaven amb aquests plantejaments i defensaven la proporcionalitat i el mereixement just en entendre el càstig com una finalitat necessària en si mateixa. El resultat va ser un welfarisme penal a cavall entre els correccionalistes i les concepcions clàssiques.

Cal remarcar que, dins d'aquest plantejament, es diferenciaven els individus que cometien delictes, però a qui es considerava no delinqüents o lliures de cap disposició delictiva real i a qui es podia gestionar amb una intervenció mínima, com ara advertències o multes, i en el cas que cometessin delictes greus, amb penalitats dissuasives sense un component processal. En aquest grup es trobaven els menors, els quals eren desatesos per la pràctica correccionalista.

Tot i que algunes teories van apuntar com a causa de la conducta delictiva la bretxa existent entre les expectatives dels ciutadans i la seva realitat, encara es visualitzava el delicte com a resultat de la pobresa i el seu tractament, per tant, es basava en garantir el benestar social. Tanmateix, amb l'arribada d'un període de plena ocupació, serveis socials creixents i la paral·lela expansió i desenvolupament d'institucions penals welfaristes com a resultat del creixement

²⁷⁸ RIVERA BEIRAS, Iñaki. *Política Criminal y sistema penal...Op.cit.* P. 103-105.

econòmic i la consolidació de l'estat del benestar, les taxes de delictes van experimentar també un ràpid augment.

De la mateixa manera, si ens traslладem als EUA, trobem que WILSON, un influent criminòleg i assessor de l'administració Reagan, va constatar que es va produir un important desenvolupament econòmic durant els anys setanta i vuitanta, el qual, malgrat la idea que un major accés a béns de consum i superior estàndard de vida porta a una disminució de la criminalitat, va derivar en un considerable augment dels delictes²⁷⁹. Així es constata, tant de l'experiència als països europeus, com als EUA, que la prosperitat econòmica de les societats modernes no són sinònim de desaparició de la criminalitat, i ja no es pot defensar l'equació que estableix una relació directa entre manca de recursos i augment de la criminalitat. Aquesta identificació no sembla vigent en les societats postmodernes, en les quals, els moments de màxima prosperitat econòmica i de major accés a la cultura i als recursos socials, no s'han traduït en una disminució de la criminalitat, ans al contrari, i també en el cas de la delinqüència juvenil.

Aquest fet replanteja, per tant, la funció del dret penal i l'abast de la seva intervenció. Tal i com afirma BENÍTEZ ORTÚZAR²⁸⁰, el dret penal té un paper decisiu com a instrument de control social per garantir la convivència pacífica mitjançant la protecció de determinats béns jurídics. Tanmateix, està àmpliament acceptat que el dret penal està basat en el principi d'intervenció mínima, de manera que la intervenció penal ha de quedar reservada per als atacs més greus i que afecten valors essencials de la societat. La intervenció mínima a què el dret s'ha d'ajustar implica a més que la pena ha de ser adequada a la culpabilitat, proporcional a la gravetat del fet i respondre a la protecció de béns jurídics. És el que s'anomena principi de necessitat de la mesura.

²⁷⁹ ALLER MAISONNAVE, Germán. "Paradigmas de la criminología contemporánea". A *Instituto de Derecho Penal*. N. 2. Facultad de Derecho. UdelaR. Uruguay. (Disponible a: <http://publicaciones.fder.edu.uy/index.php/idp/article/view/40/0>).

²⁸⁰ BENÍTEZ ORTÚZAR, Ignacio Francisco - CRUZ BLANCA, María José (dir.). *El derecho penal de menores a debate. I Congreso Nacional sobre Justicia Penal Juvenil*. Dykinson. Madrid. 2010.

Aquest darrer principi pren especial rellevància en l'àmbit dels menors, el qual, igual com en el welfarisme penal, té un tractament diferenciat, ja que en el dret penal de menors aquest principi es materialitza en l'interès superior del menor²⁸¹. Així, la mesura prevista per al menor infractor no respon a la funció de prevenció general, sinó que prioritza la finalitat educativa del menor com a element essencial d'aquest dret penal diferenciat respecte al d'adults.

Aquest factor diferenciador respecte al dret penal d'adults ha contribuït probablement a la idea força estesa que el menor infractor pot fer actes delictius de manera impune i sense assumir cap mena de responsabilitat al respecte. No es pot obviar que la resposta penal a la delinqüència juvenil ha hagut de passar per un procés d'adaptació a l'actual realitat social canviant. En aquest sentit, s'expressa el Dictamen del Comitè Econòmic i Social Europeu sobre *La prevenció de la delinqüència juvenil, els modes de tractament de la delinqüència juvenil i el paper de la justícia del menor en la Unió Europea* (2006/C 110/13), publicat al Diari Oficial de la Unió Europea C 110/75, el dia 9 de maig de 2006²⁸²: "*Els models clàssics de justícia juvenil van trobar moltes dificultats per respondre i adaptar-se a la realitat moderna de la delinqüència. De fet, els nostres sistemes europeus de justícia criminal del menor eren realment lents, ineficaços i econòmicament deficientes: els llargs terminis d'espera eren comuns, i la taxa de menors amb reincidència era molt alta. Simultàniament, les fonts tradicionals de control social informal (escola, família, lloc de treball, etc.) s'han anat debilitant progressivament [...] Es donen en tots els països membres de la UE, en major o menor grau, fenòmens relativament similars que demanden respostes també semblants: crisi de les instàncies tradicionals de control social informal (família,*

²⁸¹ Segons la Convenció Internacional sobre els Drets del Nen (CIDN), "[...] s'ha d'abandonar qualsevol interpretació paternalista/autoritària de l'interès superior; ans al contrari, s'ha d'harmonitzar l'ús de l'interès del menor com una concepció dels drets humans com a facultats que permeten oposar-se als abusos del poder i superen el paternalisme que ha estat tradicional per a regular els temes relatius a la infantesa" (CILLERO BRUÑOL, Miguel. "El interés superior del niño en el marco de la Convención Internacional sobre los derechos del niño". A *Justicia y Derechos del Niño*. Unicef. No. 9. Santiago de Chile. Agost 2007. Pp. 125-142. (Disponible a: https://www.unicef.org/argentina/spanish/Justicia_y_derechos_9.pdf).

²⁸² Disponible en línia a: <http://www.icbf.gov.co/portal/page/portal/PortallCBF/Especiales/SRPA/DC-EcoSocial-UE-2006.pdf>.

escola, feina), sorgiment en els grans nuclis urbans de guetos en què una important proporció dels seus habitants es troben en risc d'exclusió social, noves formes de delinqüència juvenil (violència domèstica i a l'escola, bandes juvenils, vandalisme urbà), abús de drogues i d'alcohol, etc".

Per fer front a aquest nou context, segons DÜNKEL, PRUIN i GRZYWA²⁸³, als diferents països de la UE, podem trobar una àmplia varietat de respostes penals en l'àmbit dels menors infractors adreçades a habilitar el jutge per tal que trobi una resposta a mida per a cada cas individual i donar-li certa flexibilitat i alternatives a l'empresonament²⁸⁴. De fet, la major part dels estats europeus entenen la justícia juvenil des de la necessitat de reconèixer al menor tot un seguit de drets i garanties, i alhora, defensar una major responsabilitat del jove infractor en relació amb el desvalor de les seves accions, i la intervenció d'especialistes en el procediment penal dels menors, on pren major importància el principi d'intervenció mínima del dret penal i última ràtio, de manera que hi hagi una major flexibilitat quant al procés i les actuacions judicials.

Així mateix, s'imposa a tot Europa com a element essencial pel que fa al règim sancionador en el dret penal juvenil l'anomenat interès superior del menor²⁸⁵, i l'adopció d'un ampli ventall de mesures sancionadores de caire educatiu que l'autoritat judicial pot valorar i adequar al cas concret, i on la privació de llibertat es reserva només per als casos més greus. També és un element comú l'existència

²⁸³ DÜNKEL, Frieder - PRUIN, Ineke - GRZYWA, Joanna. "Sanctions system and trends in the development of sentencing practices". A *Juvenile justice systems in Europe. Current situation and reform developments*. Vol. 4. Monchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH. P. 1649-1716.

²⁸⁴ Des d'aquesta perspectiva, en el context de la justícia criminal, la suspensió del procediment (*diversion*) es considera una estratègia i una decisió que busca evitar un processament penal formal. Es tracta de l'arxiu judicial d'aquells casos menys greus en què els procediments formals no semblen l'opció més encertada, evitant així l'estigmatització i donant preferència a l'interès en comptes de a la legalitat. En alguns sistemes de justícia juvenil europeus es poden encabir diferents tipus de suspensió del procediment, com ara condicionals o incondicionals, amb remissió del jove a serveis de socials o de salut o a processos de mediació en lloc de portar a terme un procediment penal.

²⁸⁵ "L'interès del menor constitueix [...], en el nostre sistema jurídic i en altres, un concepte jurídic indeterminat, mitjançant el qual la llei es refereix a una realitat els límits de la qual no precisa amb exactitud, amb el que intenta definir o delimitar un supòsit concret que permeti que sigui precisat després en el moment de la seva aplicació" (RIVERO HERNÁNDEZ, Francisco. *El interés del Menor*. Dikynson. Madrid. 2007. P. 70-71).

de tribunals especialitzats en menors, els quals es troben entre les recomanacions del Comitè de Drets del Nen que demanen que els estats part estableixin tribunals de menors com a entitats separades, i mentre no sigui possible, que els estats part vetllaran perquè es nomenin jutges o magistrats especialitzats en menors²⁸⁶.

Dins del sistema de justícia de menors, hem de senyalar doncs que es produeix una evolució històrica que es pot descriure en base a tres models: el model tutelar o de protecció, el model educatiu i el model de responsabilitat²⁸⁷. El model de protecció es fonamenta en el fet que els menors havien d'estar separats de les influències dels delinqüents adults i beneficiar-se d'un tribunal especial per garantir de manera prioritària la reeducació del menor, per sobre fins i tot del dret. Pel contrari, pel que fa al model educatiu, fruit de l'estat del benestar, es planteja la necessitat d'evitar que els joves entressin en el sistema judicial penal mitjançant la no intervenció en interès del menor, advocant per solucions extrajudicials i mesures alternatives. Tanmateix, igual com en el model tutelar, les garanties mínimes del dret no s'apliquen en prevaldre la intervenció educativa. El model de responsabilitat, per la seva banda, introdueix les garanties pròpies del procés penal d'adults i es limita als casos indispensables d'intervenció, determinant límits d'edat i donant pas a un gran ventall de mesures per donar resposta davant la infracció penal, tenint en compte tant les víctimes com les necessitats del menor²⁸⁸.

Aquestes polítiques criminals responen a tot un seguit de recomanacions internacionals en l'àmbit de la justícia juvenil que proposen, entre d'altres mesures,

²⁸⁶ Nations Unides. Comitè dels Drets del Nen. *Observació General n. 10 (2007). Los derechos del niño en la Justicia de Menores* (CRC/C/GC/10, 25 d'abril de 2007, paràgraf 93).

²⁸⁷ Vid FERREIRÓS MARCOS, Carlos-Eloy - SIRVENT BOTELLA, Ana - SIMONS VALLEJO, Rafael - AMANTE GARCÍA, Cristina. "Derecho penal de menores: panorama internacional". A *La mediación en el derecho penal de menores*. Dikynson. Madrid. 2011. P. 46-47.

²⁸⁸ VÁZQUEZ GONZÁLEZ afegeix l'anomenat model de les 4D (*decriminalization, diversion, due process, desinstitutionalization*) de procedència nord americana que mira d'avançar un pas més enllà en la recerca d'un dret penal juvenil d'acord amb les directrius internacional (VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos - SERRANO TÁRRAGA, María Dolores (coord). *Derecho Penal Juvenil*. Dykinson. 2005. P. 113-119).

la suspensió del procediment de manera prioritària en aquesta matèria²⁸⁹. Aquest concepte de no-intervenció té molt a veure amb el de desinstitucionalització, i es basa en diversos principis que passen per un model d'intervenció mínima que vol evitar l'estigmatització, prioritzant l'educació versus el càstig, amb el convenciment que una pena menys severa o la no intervenció redundarà en una major acceptació de la norma per part del menor en el futur, partint de la premissa que la delinqüència juvenil és sovint un episodi d'aquesta etapa que es supera amb l'edat.

Encara que més endavant tindrem la possibilitat d'aprofundir en aquests models, hem de senyalar que, als diferents països europeus, trobem diverses variacions d'aquest concepte de suspensió del procediment. Així, per exemple, en països com Àustria, els delictes menys greus no es judicialitzen. A països com Finlàndia, França, Eslovàquia o Espanya, entre d'altres, si l'infractor admet el delicte, en funció de la naturalesa del fet comès, es pot desestimar el cas si s'estima oportú. En canvi, a Anglaterra i Gal·les, les formes de no intervenció es limiten a casos molt concrets, ja que s'opta en favor d'advertiments oficials per garantir que el delinqüent menor assumeixi la seva responsabilitat pel delicte comès. La majoria de països, però, integren en la seva justícia juvenil la suspensió del procediment en combinació amb mesures educatives que sovint s'assimilen a sancions comunitàries que els tribunals poden imposar. Novament, ens podem remetre a Àustria, on la suspensió del procediment pot quedar subjecta al compliment de petites sancions pecuniàries, un procés de mediació amb la víctima, treballs al servei de la comunitat o un temps de llibertat vigilada.

No podem perdre de vista, però, que també hi ha un seguit de sancions formals en l'àmbit del menor, com a resultat d'un procediment judicial, entre les quals també es preveu la privació de llibertat. Aquesta mesura no es limita a ser una resposta davant els delictes comesos pels menors, sinó que també és el reflex dels valors

²⁸⁹ Per exemple, les conegudes Regles de Beijing publicades per les Nacions Unides, la Convenció dels Drets dels Infants de 1989, les anomenades Riyadh-Guidelines i les Normes de Tòquio promulgades per les Nacions Unides, entre d'altres.

de la societat i de les seves polítiques criminals. La privació de llibertat i la mà dura són una resposta penal sovint popular des del punt de vista polític, i en aquest sentit es situen algunes reformes penals més o menys recents que s'interpreten com un enduriment de la intervenció penal com a revulsiu als índexs de reincidència juvenil, el qual, segons les estadístiques oficials, es situa per sobre del 20%²⁹⁰ de manera genèrica. En aquest sentit, CRUZ MÁRQUEZ²⁹¹ afirma: "[...] la finalitat preventiva-general del dret penal de menors troba el seu fonament en la necessitat social d'exigir responsabilitat penal al menor que infringeix la norma, malgrat disposar de la capacitat d'actuar conforme a ella".

De fet, aquesta major penalitat punitiva és un fenomen que en els recents anys s'ha produït a la majoria del context internacional, resultat en gran part de la pressió mediàtica i popular davant l'augment de les conductes disruptives entre els joves. Aquesta circumstància ha suposat que l'esperit d'un dret penal juvenil preventiu-especial basat en el superior interès del menor quedi aigualit per alguns dels trets inherents a la legislació dels adults, com ara la rellevància del fet comès, la consideració de la proporcionalitat entre la gravetat del fet i la sanció, o la intimidació dels destinataris de la norma, entre d'altres aspectes vinculats a la prevenció general.

Exemples d'aquesta tendència més punitiva els trobem a diversos països de l'entorn europeu, com ara a Alemanya, on han quedat superats els postulats de

²⁹⁰ REDONDO, MARTÍNEZ i ANDRÉS fan referència a l'estudi de reincidència fet a Catalunya per CAPDEVILA, FERRER i LUQUE l'any 2006 d'una àmplia mostra de joves que havien complert diferents mesures en justícia juvenil. A efectes d'analitzar la reincidència dels subjectes, es va establir un període de seguiment d'entre un mínim de quasi 2 anys i un màxim de 3. La mostra definitiva es va conformar per un total de 2.903 joves, dels quals 2.534 eren homes i 369 dones; el 82% de la mostra era d'origen espanyol. La tasa general de reincidència va ser de 22,73%. (REDONDO ILLESCAS, Santiago - MARTÍNEZ CATENA, Ana - ANDRÉS PUEYO, Antonio. *Factores de éxito asociados a los programas de intervención con menores infractores. Informes, estudios e investigación 2011*. Ed. Ministerio de Sanidad, Política social e Igualdad. Madrid. 2011. Disponible a:

<http://www.observatoriodelainfancia.msssi.gob.es/productos/pdf/factoresDeExito.pdf>).

²⁹¹ CRUZ MÁRQUEZ, Beatriz. "Presupuestos de la responsabilidad penal del menor: una necesaria revisión des de la perspectiva adolescente". A *Anuario de la Facultad de Derecho de la Universidad Autónoma de Madrid (AFDUAM)*. N. 15. 2011. P. 247. Disponible a: <http://www.uam.es/otros/afduam/pdf/15/Beatriz.pdf>.

VON LISZT de principis del segle XX, que apostava per la política social com a la millor política criminal, per donar pas a un gir que s'allunya de les tendències legislatives que durant la dècada dels noranta apostaven per reforçar l'esperit educatiu de la norma. Els motius d'aquest canvi els trobem bàsicament en les estadístiques oficials que posaven de relleu un augment constant de les xifres de delinqüència juvenil²⁹², donant pas a peticions d'un dret penal juvenil més dur, com ara la disminució de l'edat mínima per exigir responsabilitat penal o un augment de la durada màxima de les penes.

Cal destacar també que en aquesta tendència han tingut una forta influència alguns casos protagonitzats per joves i amb una àmplia cobertura mediàtica que han inserit aquesta temàtica en el debat públic i en l'agenda política. Casos com, en el cas d'Espanya, el de l'assassí de la katana, les nenes de San Fernando, l'assassinat de Sandra Palo o el crim de la Vila Olímpica han impactat la societat que més enllà de preguntar-se què porta uns joves a cometre crims d'aquesta cruesa, planteja què fer amb ells, quina mena de resposta ha de construir l'Estat per fer front a aquests comportaments per part de menors²⁹³.

Aquest tipus de fets no han estat exclusius de l'Estat espanyol, així trobem el cas Bulger, que va succeir l'any 1993 a Gran Bretanya, en què dos nens de deu anys

²⁹² Tanmateix, alguns autors, com ara CANO PANG (CANO PANG, Miguel Angel. *¿Es conveniente un endurecimiento del Derecho penal juvenil? Una toma de posicion critica*. Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales. Núm. LV. Gener 2002.) afirmen que l'augment de la delinqüència juvenil és tan sols una percepció que no s'ajusta a les dades objectives, tot defensant que si ens referim a la delinqüència violenta, aquesta s'ha demostrat estadísticament que suposa un petit percentatge respecte a tot el ventall delictiu. Tot i això, és innegable que a Europa quantitativament, la delinqüència juvenil es centra de manera exponencialment més intensa en els delictes contra el patrimoni. La societat no es commou pels grans crims, sinó per aquelles conductes il·legals amb capacitat de reproduir-se, estendre's, d'imitar-se, de generalitzar-se. En aquesta línia, FOUCAULT afirma que en els petits il·legalismes es juga la batalla de l'ordre social (PEGORARO, Juan S. "Notas sobre el Poder de Castigar". A *Alter. Revista Internacional de Teoría, Filolofía y Sociología del Derecho*. Nueva Epoca. Núm. 2. Juliol 2006. México DF. P. 16. Disponible a:

http://www.catedras.fsoc.uba.ar/pegoraro/Materiales/Notas_sobre_el_Poder_de_Castigar.pdf).

²⁹³ "[...] después de l'impacte mediàtic i la conseqüent alarma social que va provocar el cas Sandra Palo, el sistema permet definitivament l'acusació particular, después de la reforma que va partir la Llei a través de la LO 15/2003, de 25 de novembre, de reforma del Codi Penal." (FERNÁNDEZ MOLINA, Esther - RECHEA ALBEROLA, Cristina. "La aplicación de la LORPM en Castilla-La Mancha: nuevos elementos para el análisis de los sistemas de justicia de menores". A *Revista de Derecho Penal y Crimiología*, 2. Época. N. 18. 2006. P. 364).

van segrestar un altre nen de dos anys. Aquest cas va estar al mitjans de comunicació durant molts anys i va provocar un intens debat polític al voltant del que es titllava com un sistema benèvol que donava un accés privilegiat a aquests menors a mesures de rehabilitació. Com a conseqüència de tota aquesta turbulència, l'Administració britànica va abaixar el límit de responsabilitat penal fins als deu anys i es va produir un enduriment de les penes aplicades als menors.

En aquest mateix sentit, poc temps després, a Noruega, dos menors van assassinar un nen de cinc anys, però, a diferència del veí britànic, el succés es va viure com una qüestió de responsabilitat i de reprobament col·lectius, i el tractament dels mitjans de comunicació va ser molt diferent, ja que la identitat dels menors infractors no va transcendir i, de fet, van tornar a l'escola uns dies després dels fets. Aquest fet posa de manifest una important diferència en la reacció de l'estat davant de fets equiparables en gravetat, la qual cosa porta a plantejar-nos què hi ha de diferent en cadascun d'aquests països. FERNÁNDEZ MOLINA al respecte afirma que *“En general, la idea d'infantesa que té una societat expressa d'una forma particularment profunda la seva organització, la resposta i el tractament a la infantesa que estableix un país està íntimament relacionat amb la seva pròpia concepció d'estat i els valors que proposa compartir”*²⁹⁴.

Veiem doncs que, malgrat que l'anomenada delinqüència juvenil presenta molts punts de semblança a la major part d'Europa i alguns elements de la resposta jurídica que es dona en l'àmbit dels menors són comuns, els diferents països hi han donat respostes diverses a través d'ordenaments jurídics dispars, en part una diversitat comprensible a causa de les seves diferents tradicions jurídiques, històriques i culturals. Així doncs, encara que existeix una opinió unànime sobre la necessitat d'un tractament dels menors diferenciat del dels adults i sobre el model de responsabilitat en detriment dels models educatius i tutelars²⁹⁵, les principals

²⁹⁴ FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. *Entre la educación y el castigo... Op cit.* P. 30.

²⁹⁵ En aquest punt encara hi ha divergències. Així, Escòcia i alguns països escandinaus, per exemple, encara mantenen en major o menor grau models educatius i tutelars, entesos com a models de benestar social.

diferències es manifesten en qüestions com l'edat mínima penal, la competència dels tribunals de menors o el règim sancionador aplicable als joves infractors.

Aquesta afirmació ens porta a la conclusió que, tot i que els ideals de l'estat liberal i de la lluita pels drets del segle XIX van plantejar la necessitat de construir respostes diferents per part de l'Estat envers els menors infractors, no hi ha una resposta única i compartida de quin ha de ser el contingut i l'abast d'aquestes respostes, i com poder conciliar els objectius de benestar i de justícia, els quals poden fins i tot semblar oposats²⁹⁶.

De fet, en el panorama internacional van originar-se tribunals de menors amb un pensament comú, però amb una evolució diferent als EUA i a Europa. El motiu d'aquest desenvolupament diferenciat dels sistemes de justícia de menors respon al fet que l'estat del benestar als EUA no va ser generalitzat i es va caracteritzar per una filosofia liberal i, per tant, basada en tendències punitives amb èmfasi en la retribució o en la prevenció general, mentre que a Europa va tenir un major impacte i es va traduir en noves formes de solidaritat social i l'abandonament de la caritat i de la repressió de la pobresa. Sota aquesta premissa, s'han originat dos models diferenciats d'actuació específics per als menors: un model de justícia, que parteix de la necessitat d'una resposta davant la infracció tot prenent en consideració els drets del menor i les garanties del procés; i un segon model de benestar, el qual posa el seu focus d'atenció en les necessitats dels menors infractors i en la seva rehabilitació. Un o altre model, i fins i tot combinacions de tots dos, són els que trobem en les legislacions dels diferents països.

²⁹⁶ “Per una part [...] sembla existir un consens sobre la necessitat de respondre d'una manera diferent i que aquesta diferència suposi adoptar una mirada indulgent cap al jove o menor infractor i un interès per comprendre les seves circumstàncies personals, així com el compromís de fer alguna cosa per reintegrar-lo a la societat com a un bon ‘projecte de ciutadà’. No obstant, al mateix temps sorgeix el dubte de no ser excessivament benevolent, aflorant la necessitat d'ensenyar a aquest ‘projecte de ciutadà’ que existeixen uns drets que han de ser respectats i uns deures amb la resta de la comunitat [...]” (FENÁNDEZ MOLINA, Esther. *Entre la educación y el castigo... Op cit.* P. 31).

3.1. El sistema dels EUA, basat en el model de justícia

Va ser a principis dels anys 20 que es van produir les transformacions més importants en el sistema de justícia de menors als EUA, construït en base als tractaments individualitzats per als joves infractors focalitzats en les seves necessitats, en entendre que el comportament delictiu és un símptoma de deficiència mental o emocional. Tanmateix, davant la ineficàcia del sistema, als anys 60, es plantegen les desigualtats en el sistema social com a responsables de la delinqüència juvenil. Aquest punt d'inflexió suposà plantejar que la resposta dels poders públics té un efecte contrari en el menor i, per tant, que la política criminal hauria d'encaminar-se a la discriminalització, la desjudicialització i la desinstitucionalització. Aquestes propostes construeixen l'anomenat model 3D:

"Descriminalització: WHITEHEAD i LAB senyalen que a Califòrnia en 1969 el 30% dels menors a qui s'havia incoat un expedient eren delinqüents d'estatus i més del 40% d'aquests havien estat internats [...] Els delinqüents d'estatus estaven saturant el sistema tant a les fases d'enjudiciament com a les intervencions. Si a aquest fet, s'afegeixen els arguments dels teòrics de l'etiquetatge semblava evident que el sistema hauria d'intervenir només amb aquells pocs delinqüents més problemàtics. Per aquest motiu, una de les primeres conseqüències a nivell politicocriminal va ser proposar la discriminalització dels comportaments antisocials. [...]

Diversion: es basava en la creença que molts delinqüents juvenils obtenien una resposta excessiva, quan en la majoria de les ocasions els actes que havien comès eren lleus.[...] La diversion s'identificaria amb un arxiu de l'expedient a condició de complir algun requisit o realitzar algun programa. La diversion permetia que el jove que havia estat "derivat" pogués rebre, més adequadament, el tractament que demandava i que dins dels límits de la justícia formal mai no hauria

pogut portar-se a terme. Com a conseqüència, el tribunal quedava reduït només per als casos més greus, per la qual cosa el tribunal podia entrar tots els seus recursos i atencions per als casos més seriosos. Els objectius que havien de perseguir els programes de diversion eren:

- *Reduir els nivells de delinqüència i de reincidència.*
- *Reduir el nombre de menors objecte d'intervenció dels tribunals.*
- *Reduir l'estigma associat a la intervenció.*
- *Reduir els diners que l'estat inverteix en els menors.*
- *Reduir el nivell retributiu que es trobava en la justícia juvenil.*

Desinstitucionalització: Durant aquests anys, s'havia anat desenvolupant una consciència cada cop més gran que l'internament amb els joves i menors resultava generalment ineficaç i que contribuïa més a perpetuar els hàbits delictius que a eliminar-los [...] El règim de treball que dominava en aquests centres era un règim molt similar al carcerari, fundat en una rígida disciplina i un ferri control. [...] Molts menors no presentaven en realitat dificultats greus de comportament o de personalitat com per a justificar l'ús amb ells de mesures reeducatives d'aquesta intensitat (GARRIDO, 1987 i LA GRECA, 1985). Es va apostar per la intervenció comunitària com a mesura més humanitària i per a la millor relació cost-benefici. Es va accentuar notablement la tendència a buscar alternatives a l'internament [...]. Es va entendre que la intervenció amb el delinqüent només podia fer-se amb èxit en el seu propi medi, en la seva comunitat, i comptant amb l'auxili dels organismes, recursos socials i gent del seu entorn (GARRIDO, 1987). La primera posada en pràctica es produeix a Massachussets a principis dels 70." ²⁹⁷

²⁹⁷ *Ibid.* P. 53-59.

Aquesta tendència es va estendre per tot el panorama internacional, consolidant-se el control social informal i els programes alternatius per part de la comunitat. El model de benestar buscava que l'estat intervingués menys i que les respostes fossin integradores en comptes de segregatives, mirant d'evitar l'estigmatització que provoca el procés i la sanció penals²⁹⁸.

Aquests programes basats en la no estigmatització del menor delinqüent van fracassar per la manca de fruits i per la no disponibilitat de proves empíriques que donessin suport a les teories de l'etiquetatge que relacionaven l'estigma amb l'augment de la delinqüència entre els joves²⁹⁹. Les xifres de reincidència no es van reduir i la *diversion* va derivar en una major intervenció de l'estat³⁰⁰.

A aquesta circumstància, cal afegir que l'estat intervenia sense límits ja que actuava quan ho creia oportú. En aquest sentit, cal destacar el cas de Gerald Gault, un noi de 15 anys que va ser arrestat l'any 1965 per unes trucades obscenes a una veïna i va ser sentenciat a romandre a un centre de seguretat fins a l'edat de 21 anys. El resultat va ser per tant una condemna de sis anys quan en la jurisdicció d'adults aquests fets haurien suposat una pena de multa o de dos mesos de presó. El cas va arribar al Tribunal Suprem dels EUA el 1966 que va concloure que no s'havien complert les garanties processals, la qual cosa va donar lloc a l'establiment de l'anomenat *due process*, és a dir, procés degut, amb plenes garanties³⁰¹.

²⁹⁸ "El punt de partida als EUA va ser l'any 1967 [...] un moment en què s'havia produït un increment de les taxes de menors detinguts, existia una pobre aplicació de la llei, el tractament amb joves i el confinament de delinqüents d'estatus s'havia qüestionat i es denunciava la manca d'atenció als menors en risc" (*Ibid.* P. 52 i 53).

²⁹⁹ "Molts dels programes de *diversion* diferien dels anteriors només en el títol. Sota nous noms, els programes van proporcionar els serveis que tradicionalment s'havien subministrat per les agències del sistema judicial" (*Ibid.* P. 60).

³⁰⁰ "A mida que es van anant desenvolupant aquests programes, el sistema i les seves noves alternatives desestigmatitzants continuaven sense donar els seus fruits i gran part de la política d'actuació va ser un absolut fracàs [...] No s'havia demostrat empíricament que l'estigma estés relacionat amb un increment de la delinqüència [...] el que va provocar va ser un augment del nombre de persones que es trobaven sota la intervenció de l'estat [...] La crisi també va evidenciar el descalabrament d'un model de benestar [...] Les taxes de reincidència es mantenien o es disparaven" (*Ibid.* P. 59-61).

³⁰¹ *Ibid.* P. 62.

Aquest model paternalista focalitzat en el menor i la seva rehabilitació va evidenciar la seva ineficàcia i va propiciar l'adopció d'un model de justícia basat en la responsabilitat individual dels joves delinqüents. Per una altra banda, l'aparició de noves formes de crim i l'augment de la delinqüència durant les dècades dels 80 i 90 van donar lloc a una sensació d'inseguretat per part de la societat i a una política de tolerància zero que derivarà en l'exigència d'una reacció correctora per part dels poders públics. Com a producte del fracàs de les polítiques socials i de l'estat del benestar, s'aposta per una tornada cap a plantejaments més punitius, recuperant els principis neoclàssics basats en l'èmfasi de la retribució. Així s'arriba a un sistema clarament retributiu anomenat model judicial (*just desert*), que posa l'èmfasi en el fet criminal i no en les circumstàncies del menor, i que responsabilitza el menor a qui considera un subjecte de drets i obligacions, i no un objecte de protecció. Es tracta d'un sistema inspirat en les crítiques neoliberals al model welfarista i que entén la criminalitat com una decisió individual basada en la idea de cost-benefici on la visió correccionalista no té cabuda³⁰².

Aquesta concepció del sistema de justícia de menors va donar llum verda a mesures com ara la transferència de menors a la jurisdicció adulta, i per tant a penes reservades per als majors d'edat, inclosa la presó i la pena de mort, deixant enrere el disseny de respostes de caràcter individual en base a l'interès del menor.

La teoria del mereixement just (*just desert*) valora les virtuts del procés degut i la proporcionalitat sobre qualsevol altra consideració, abocant a un diàleg de sords entre els defensors d'aquesta justícia i els promotors de la justícia restaurativa, que es troben a les antípodes d'aquests nous postulats retribucionistes, els quals emfatitzen els elements comunicatius del càstig³⁰³, de manera que el retret que

³⁰² "Els defensors de l'aplicació del just desert a la pràctica sentenciadora dels tribunals de menors rebutgen la rehabilitació per tres motius: el fet que un esquema de penes indeterminat dona un poder discrecional a suposats experts; la incapacitat dels experts clínics per justificar el seu tractament diferenciat als delinqüents en base a esquemes de classificació objectius, i les desigualtats que deriven de les sentències terapèuticament individualitzades" (FELD, Barry. "Just Deserts for Juveniles: Punishment Vs. Treatment and the Difference It Makes". A *International Review of Criminal Policy*. N. 39 i 40. Nova York. 1990. P. 81-97).

³⁰³ VON HIRSCH, Andrew. "Proportionate Sentences: a desert perspective". A TONRY, Michael

suposa la pena que rep el delinqüent esdevé l'element clau del sistema penal, del qual també s'espera que contribueixi a la prevenció de nous delictes.

3.2. El sistema europeu, basat en el model del benestar

A Europa, al igual que als EUA i Canadà, es van crear tribunals de menors caracteritzats per un elevat intervencionisme de l'estat amb la creació de centres especials per allunyar del seu ambient menors en perill i delinqüents. A partir dels anys 20, apareix la influència de nous reformadors que incorporen actuacions del camp del treball social³⁰⁴. Tanmateix, la fi de la Segona Guerra Mundial suposa un punt d'inflexió ja que és aleshores que es produeix un autèntic canvi en l'orientació dels sistemes de justícia juvenil a Europa amb l'implementació de polítiques del benestar³⁰⁵.

Amb aquest nou paradigma, els poders públics han de vetllar per l'educació dels menors i la promoció de la llibertat i la igualtat efectives. L'estratègia es basava en accions socioeducatives, fent prevaler el tractament sobre els objectius repressius. Aquesta nova orientació va donar lloc a una política que es va traduir en la majoria de països europeus en sistemes integrals de protecció dels nens, tant infractors com víctimes. En alguns altres països, però, es va imposar un sistema de justícia juvenil que, tot i orientar-se cap al benestar del menor, no renunciava a l'*ius*

(Ed.). *Why to punish? How much? A reader on Punishment*. Oxford University Press. 2011. P 207 i seg.

³⁰⁴ Un exemple d'aquesta nova forma d'entendre la justícia de menors el trobem a l'anglesa *Children and Young Persons Act*, (c. 12), de 1933, "en què es reafirma el principi segons el qual qual els tribunals han de guiar-se sempre per l'interès i el benestar del menor (sec. 44(1)). El límit d'edat mínim de responsabilitat penal es va augmentar de set a vuit anys (sec. 50), i el límit màxim de competència dels tribunals juvenils es va situar als setze anys (sec. 107(1)). Prohibeix la pena capital per als menors de 18 anys i reorganitza els reformatoris i escoles industrials, mitjançant la creació d'approved schools, per a proporcionar als delinqüents juvenils educació i formació, i remand homes per a separar els joves detinguts en espera de judici dels adults." (VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. "Derecho penal juvenil europeo. Inglaterra y Gales" *A Derecho penal juvenil europeo. Segunda parte*. 1a edició. Dykinson. Madrid. 2005).

³⁰⁵ A Espanya aquest model ha tingut una influència retallada a causa de la llarga pervivència del model tutelar. (GIMÉNEZ-SALINAS COLOMER, Ester. "La mayoría de edad penal en la reforma II". *A Revista Política Criminal y Reforma Penal*. EDESA. Madrid. 1993. P. 607-645).

punendi de l'estat i, per tant, a la seva actuació davant les infraccions a la norma, encara que els autors fossin menors. Així, a Europa, es diferencien dues variants en el sistema de justícia juvenil, tal i com expressa WEIJERS: "*un model de benestar pur i un model de justícia moderat*"³⁰⁶.

El model de benestar pur el trobem en països com Bèlgica, Anglaterra o Escòcia. Aquest model parteix de la filosofia "educar en lloc de castigar" en entendre que el crim era una manifestació d'alguna anomalia del menor, el qual era vist com un ésser no responsable de les seves accions. Així doncs, els poders públics no orientaven la seva acció al càstig, sinó a atendre les necessitats del menor i educar-lo, sense fer cap distinció entre menors delinqüents, víctimes o considerats en perill. Això suposà que tots els afers es dirimissin en un únic ordre jurisdiccional, sense diferenciar l'ordre penal del civil, i que les mesures que s'apliquessin als menors fossin de caràcter ambigu i de durada indeterminada. Així mateix, es van propiciar polítiques de caire desjudicialitzador mitjançant programes de *diversion* o l'arxiu de les causes.

Pel que fa al model de justícia moderat, trobem exemples a Alemanya (tribunals de menors de 1953) i Àustria (Llei de tribunals de menors de 1961), caracteritzat per una clara orientació educativa que es materialitza en alternatives que permeten la suspensió del procés formal i de la mesura sota *probation*, i per la diferent actuació dels poders públics davant els menors víctimes i dels menors infractors. Així mateix, aquest sistema apostava per una sentència clara quant a la durada de la mesura, que en cap cas podia superar 5 anys, i per un equilibri entre les garanties legals i la flexibilitat per donar respostes individualitzades.

Tanmateix, a finals dels anys 70 i principis dels anys 80, s'evidencia la incapacitat de l'estat del benestar per posar fi a la marginalitat i a la pobresa, a la qual es va criminalitzar de manera esquiva, ja que la intervenció dels poders públics per

³⁰⁶ WEIJERS, Ido. "The double paradox of juvenile justice II". *A European Journal on criminal policy and research*. Vol. 7. N. 3. 1999. P. 336.

cobrir les necessitats dels menors dona lloc a la identificació entre pobresa i criminalitat, derivant en una major exclusió social de les classes més desafavorides. A això s'afegeix que la delinqüència canvia i pateix un augment que reverteix en un sentiment d'inseguretat i d'intolerància que demanda dels poders públics una reacció correctiva.

El sistema de justícia de menors entra en crisi i s'estableix l'anomenat model de justícia en què la criminalitat juvenil es considera un mal social que cal sancionar i corregir³⁰⁷ i, per tant, es torna a plantejaments més punitius i a una política criminal basada en la retribució. Aquest plantejament punitiu, però, es veu limitat pels drets de la infantesa i l'adolescència, i les resolucions de les Nacions Unides i del Consell d'Europa que donen cobertura a un *due process* amb totes les garanties i amb respecte als drets dels menors³⁰⁸. El resultat és un model de responsabilitat

³⁰⁷ "el creixent sentiment d'inseguretat va legitimar la idea de garantir la protecció i la defensa de la societat davant l'interès del menor" (FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. *Entre la educación y el castigo...* Op cit. P. 72).

³⁰⁸ Al 6è Congrés de Nacions Unides sobre prevenció del delictes i tractament del delinqüent, el qual va tenir lloc l'any 1980 a Caracas, es van exaltar un seguit de regles de mínims en l'àmbit de l'administració de justícia de menors per als estats membres. Aquestes regles, anomenades *Regles Beijing*, van quedar establertes en la Resolució 40/33 de l'Assemblea General de les Nacions Unides del 29 de novembre de 1985. L'objectiu principal d'aquestes normes és vetllar pel benestar del menor evitant el seu pas pel sistema de justícia en la mesura del possible i sempre en base al principi de proporcionalitat en funció de la gravetat dels fets i a les circumstàncies i necessitats concretes del menor buscant la seva educació en base a un catàleg de mesures a aplicar. Així mateix, la *Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets del Nen*, de 20 de novembre de 1989, va definir el menor com a subjecte de drets, i no com a objecte de protecció, la qual cosa porta a la necessitat d'observar unes mínimes garanties jurídiques i processals, com ara establir una edat mínima de responsabilitat penal. Modificant el criteri establert en les *Regles Beijing*, exigeix als estats que "cap nen fos considerat acusat o declarat culpable d'infringir les lleis penals, per actes o omissions que no estiguessin prohibits per les lleis nacionals o internacionals en el moment en què es van cometre" (art. 40.2.b). Continua també instant a vetllar pel benestar del menor i el principi de proporcionalitat, així com la necessitat d'un catàleg tancat de mesures i d'alternatives a la privació de llibertat. Per la seva banda, la Recomanació del Comitè de Ministres del Consell d'Europa (87) 20, sobre reaccions socials davant la delinqüència juvenil, de 17 de setembre de 1987, reclama als estats membres que dissenyin polítiques d'actuació tant a nivell de prevenció, de desjudicialització, de justícia juvenil i d'intervenció; amb l'objectiu de garantir una acció educativa eficaç, sense terminis excessius i evitant la remissió a la jurisdicció d'adults i les intervencions fora del medi natural del menor, reduint l'aplicació de mesures privatives de llibertat a aquells casos imprescindibles. També destaquen les anomenades Directrius de Riad, aprovades per resolució de les Nacions Unides a través de la Resolució 45/112, de 14 de desembre de 1990, i que posen de relleu la importància de la prevenció general i dels processos de socialització a través de la família, la comunitat, els grups d'iguals, l'escola, la formació professional, el medi i els mitjans de comunicació social. (FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. *Entre la educación y el castigo...* Op cit. P. 81-90).

que presenta diverses alternatives a les sancions i dona al jutge certa discrecionalitat per prendre una decisió que també valori la situació dels menors i observi el seu interès. Així, queden implementades les garanties processals i s'introdueixen mecanismes de desjudicialització, tals com la reparació extrajudicial del dany o el principi d'oportunitat. Alhora, es presenta el menor com un subjecte de drets, i no pas com un objecte de protecció, a qui, per tant, es poden exigir obligacions i responsabilitats. Aquest tomb punitiu i alhora de protecció de l'interès del menor provoca que els sistemes de justícia de menors a l'entorn europeu busquin un equilibri entre justícia i reeducació³⁰⁹, donant lloc a un sistema d'un o altre signe a cada país en funció de com es materialitzés aquesta dualitat.

"Per a molts l'ambivalència del model que va dissenyar Nacions Unides era inviable en baixar a l'aplicació pràctica del model. En abstracte, podria mantenir-se un model dual. Tanmateix, en intentar materialitzar-lo, les garanties legals eren reduïdes i la qualitat de l'educació disminuïa. És molt fàcil establir que la reacció judicial ha de ser proporcional a les circumstàncies del delinqüent i del delicte (art. 5.1. Regles Beijing), però molt difícil de portar a la pràctica. Fàcil és també proposar fórmules alternatives en totes les fases del procediment (art. 6.1 Regles Beijing) i complicat garantir al mateix temps un judici just (art. 14.1 Regles Beijing)"³¹⁰

La política de la UE dels darrers anys en matèria de justícia juvenil ha estat influenciada pel model britànic que, en base a un informe elaborat l'any 1997 sota el títol *No more excuses*, aposta per una filosofia restauradora i per estendre la

³⁰⁹ Tal i com afirma FERNÁNDEZ MOLINA: "[...] al llarg de la dècada dels 90, tots els països europeus van anar desenvolupant uns sistemes de justícia de menors sota els que subjacien aquest model dual que buscava l'equilibri entre educació i justícia. Un model que s'assenta en el marc d'un estat del benestar el qual emfatitza la idea del nen en perill més que la del nen perillós, la necessitat més que el delicte, la rehabilitació més que el càstig" (Ibid. P.110).

³¹⁰ Ibid. P. 112.

responsabilitat del delict a la família o la comunitat³¹¹, amb mecanismes de control que combinen el càstig amb el benestar de menor, la intervenció primerenca i el control informal de la delinqüència. Així, trobem la Recomanació Rec (2003) 20, de 24 de setembre de 2003, del Comitè de Ministres del Consell d'Europa sobre noves formes de tractar amb la delinqüència juvenil i el rol de la justícia juvenil, on es reconeix que, malgrat que les xifres de delinqüència juvenil són estables, ha augmentat la gravetat dels fets comesos pels joves, la qual cosa evidencia la necessitat de nous mètodes d'intervenció. Així, el Consell d'Europa advoca per polítiques de responsabilització del menor a través de la seva integració en la família i en la comunitat, i insta els estats membres que desenvolupin *"mesures alternatives als procediments judicials tradicionals. Aquestes mesures han de formar part d'un procediment ordinari, respectar el principi de proporcionalitat, aplicar-se pel major benefici del menor i adoptar-se únicament, en principi, en els casos en què es reconeix lliurament la responsabilitat"* (paràgraf 7). Respecte a aquestes mesures, estableix que han de caracteritzar-se per la innovació i l'eficàcia i *"involucrar els pares o representant legal del delinqüent [...] i si fos possible, haurien de permetre també la mediació, la reparació dels perjudicis ocasionats i la indemnització a la víctima"* (paràgraf 8). Així mateix, ressalta la necessitat d'implementar *"eines per a l'avaluació del risc de reincidència, a l'efecte de poder adaptar amb precisió la naturalesa, la intensitat i la durada de les mesures al risc de reincidència i a les necessitats del delinqüent"* (paràgraf 13).

Amb aquest panorama normatiu, podem concloure que els principals trets que caracteritzen els actuals models de justícia juvenil a l'entorn europeu i la política criminal que els sustenta es poden agrupar en quatre: *"seguretat i expansió de polítiques retributives, expansió del paradigma de la filosofia restaurativa i del control informal del delict, gestió del risc i actuacions basades en el benestar"*³¹²:

³¹¹ Amb intervencions amb els pares o a través, per exemple, de la creació dels *Youth Offenders Panels*: http://www.devon.gov.uk/referral_orders_and_yop.pdf.

³¹² FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. *Entre la educación y el castigo...* Op cit. P. 349.

Pel que fa al model de seguretat i expansió de polítiques retributives, es tracta d'un model intervencionista que es caracteritza per una major punitat de la delinqüència clàssica davant el que s'interpreta la necessitat de respostes eficaces. La sensació d'inseguretat i de risc marca una duresa incrementada en les polítiques criminals que deriva en una expansió del dret penal que passa a tenir un paper de *prima ratio* en molts aspectes socials on no hauria d'actuar en exclusiva, ni tan sols de manera prioritària.

Quant al model d'expansió del paradigma de la filosofia restaurativa i del control formal del delicte, es basa en la responsabilització tant del menor infractor, com de la família i de la mateixa comunitat en el control de la delinqüència, qui també ha d'assumir la seva part de responsabilitat en la gènesi del delicte. Aquesta filosofia dona lloc al treball transversal i en xarxa de diferents agències que promouen la prevenció del delicte, incorporant la víctima del delicte com un element clau³¹³.

El model de gestió del risc, el qual suposa passar de la prevenció a la gestió del risc i l'implementació de l'anomenada justícia actuarial, terme encunyat per FEELEY i SIMON³¹⁴ i que té com a objectiu la gestió de grups poblacionals classificats prèviament com a perillosos mitjançant el seu control estadístic i mesures que neutralitzin el risc. La justícia actuarial no pensa en termes de culpabilitat sinó de risc, per la qual cosa es persegueix la pertinença de l'individu a un determinat grup social que ha estat classificat de risc³¹⁵. Els defensors d'aquests plantejaments entenen el crim com un fenomen normal en la societat i defensen que no és possible evitar-lo, per tant, no pretenen responsabilitzar ni reeducar els criminals sinó gestionar el perill. Aquest model contrasta amb el quart model, el d'actuacions basades en el benestar, que es focalitza en la protecció del benestar dels menors. "*Mentre que als països anglosaxons, amb els EUA al*

³¹³ Aquesta estratègia es va materialitzar en primer lloc al Regne Unit amb el "nou laboralisme" de Tony Blair i s'ha identificat en la literatura científica i en el discurs polític amb el terme *Community Safety* (entre altres GILLING, 2001; GORIS, 2001 i BOUTELLIER, 2001).

³¹⁴ FEELEY, Malcom M. - SIMON, Jonathan. "Actuarial Justice: The Emerging New Criminal Law". A NELKEN, David. (ed.). *The Futures of Criminology*. Sage. Londres. 1994. P. 173-201.

³¹⁵ RIVERA BEIRAS, Iñaki. *Política Criminal y sistema penal... Op.cit.* P. 236 i 237.

*capdavant, proposen una guerra contra el crim [...], a Europa es busca inventar una via cap a la configuració d'un estat penal que permeti l'actuació conjunta del social i el penal [...]*³¹⁶.

4. Models de justícia penal de menors. Estat de la qüestió

Les polítiques criminals han patit importants transformacions al llarg de la història, tal i com ja s'ha anat exposant. Així, hem vist que en una primera època corresponent a l'escola clàssica s'advocava per un model punitiu, que aplicava als menors les mateixes sancions que als adults. Aquest model va ser reemplaçat pel model de protecció o tutelar, en què el menor passava a ser objecte de protecció. Aquest model, fruit de la ideologia positivista i correccionalista, és conseqüència del naixement de la societat industrial que dona lloc a l'augment de la pobresa i la marginació, especialment entre la població més jove. Aquesta filosofia considera els menors infractors malalts que necessiten d'actuacions correctives per readaptar-los a la societat, la qual cosa deriva en la implementació d'un estricte control social dels joves per part de tribunals especials ja no només respecte als fets delictius, sinó també respecte de qualsevol comportament considerat antisocial. Les mesures són indeterminades i no responen al principi de proporcionalitat sinó a la necessitat de curació del menor.

Després de la Segona Guerra Mundial, s'instaura l'anomenat model educatiu. Aquest deriva del *Welfare State* i defensa la no intervenció penal en els menors sempre que sigui possible, evitant així al màxim el contacte dels joves amb el sistema de justícia penal, i donant prioritat a la intervenció educativa amb actuacions que procurin mantenir el menor en el seu àmbit familiar i amb la participació de treballadors socials, i reserven la mesura d'internament com a últim recurs i només per a casos extrems. Aquest model, però, encara no diferencia entre els menors infractors i els joves que necessiten protecció.

³¹⁶ FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. *Entre la educación y el castigo... Op cit. P. 366.*

Posteriorment, a través dels instruments internacionals que abandonen la consideració del menor com a víctima i li atorguen la categoria de subjecte de drets, neix així el model de responsabilitat, oposat a l'anterior, que atorga al menor els drets i les garanties de la justícia penal dels adults, alhora que reclama una major responsabilitat del menor respecte als fets, la qual cosa sustenta l'adopció d'una mesura de coerció però de contingut no només sancionador, sinó també educatiu³¹⁷ i amb una clara vocació de prevenció especial. Per la qual cosa, totes les mesures pretenen l'educació del menor com a ésser social responsable, i estan regides per l'interès superior del menor. La base d'aquest model es troba en el fet de considerar el menor subjecte de drets i, en conseqüència, imputable i susceptible d'obertura de procés penal només en cas d'haver comès un delictes.

En els darrers anys, tot un seguit de legislacions, estratègies i institucions judicials s'han anat implementant a Europa en un context social complex i canviant, caracteritzat per una situació d'alarma social fortament mediatitzada que ha exercit una pressió molt important en els poders polítics, resultant en diferents models que conviuen en l'actualitat i que evidencien la manca de consens sobre com abordar el fenomen de la delinqüència juvenil. Per una banda, observem un model actuarial, amb una base clarament positivista, i alhora un model de justícia reparadora a l'empara de l'anomenat model de les 4D.

El model actuarial parteix de la classificació de la població en grups d'acord amb el seu grau de perillositat i proposa actuacions adreçades a disminuir el risc dels col·lectius tipificats com a perillosos, per tal de neutralitzar el perill que suposen per a la resta de la societat. Per la seva banda, el model reparador aposta per la participació de les víctimes i de la comunitat, i per intervencions de caràcter desjudicialitzador i desinstitucionalitzador a través de la justícia restauradora. Aquest model té les seves bases en l'anomenat model de les 4D, fórmula en què

³¹⁷ "Ha de tractar-se certament d'una resposta responsabilitzant, que enfronti el menor amb el sentit de desvalor social del seu comportament. Es tracta d'educar en la responsabilitat" (VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *Delincuencia juvenil: consideraciones penales y criminológicas...* Op cit. P. 255)

es tradueixen els principis de les Regles de Beijing, les Directrius de Riad i la Convenció dels Drets del Nen³¹⁸. El model de les 4D és de procedència nord-americana, busca que l'actuació dels poders públics es limiti als delictes greus comesos pels joves i sota un clar criteri de prevenció especial es sustenta en quatre pilars bàsics: despenalització (*discriminalization*), desjudicialització (*diversion*), procés just (*due process*) i desinstitucionalització (*desinstitutionalization*).

- Despenalització: Es tracta de la substitució de les sancions penals per altres que tinguin un contingut menys estigmatitzant, com ara sancions administratives o de l'àmbit civil. La doctrina internacional no permet desvincular el concepte de delinqüència juvenil, i per tant de les conductes objectes de càstig, de les infraccions que es consideren penals en l'àmbit dels adults a la llum de la doctrina internacional. Tanmateix, la despenalització s'ha identificat, per una banda, amb la possibilitat d'eleva l'edat mínima per ser responsable penalment, i per una altra banda, amb la construcció d'un nou concepte de delinqüència juvenil més delimitat que suposi que les conductes punibles penalment en el cas dels menors es limiti als casos més greus, deixant sense càstig els fets menys greus³¹⁹.
- Desjudicialització: Sota aquest concepte s'engloben diferents estratègies per finalitzar el procés penal formal abans de la declaració de culpabilitat del menor. Es tracta d'una renúncia a l'exercici de l'acció penal amb l'objectiu

³¹⁸ Aquestes regulacions internacionals entenen que: "S'ha de realitzar un programa despenalitzador que redueixi la intervenció penal en l'àmbit dels menors. Aquesta via de despenalització ha d'anar acompanyada simultàniament d'una disminució de la intensitat de les mesures, en concret, és necessari extreure els joves de les institucions tancades i fomentar les de caràcter obert i properes a la comunitat, així com les mesures ambulatories" (GARCÍA PÉREZ, Octavio. "Los actuales principios rectores del derecho penal juvenil: un análisis crítico". *Revista Derecho Penal y Criminología*. 2a Época. Any 3. 1999. P. 39).

³¹⁹ OSTENDORF proposa una reducció del catàleg de delictes per a menors basat en tres criteris: eliminació dels tipus el veritable abast dels quals no comprenen els menors (com ara, la falsificació de documents); supressió dels tipus que no són adequats (per exemple, els que s'agregen per l'actuació en grup); despenalització de fets la incriminació dels quals no és convenient (delictes de bagatel·la o d'escassa entitat com el furt en establiments comercials). (VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *Delincuencia juvenil: consideraciones penales y criminológicas... Op.cit*).

d'evitar l'estigmatització del menor, i substituir aquest procés per sancions de tipus informal a través del control social, com ara la mediació, la conciliació amb la víctima, la reparació del dany causat, la realització de presentacions en benefici de la comunitat, etc³²⁰. Això implica la judicialització estrictament d'aquelles causes més greus que requereixin l'adopció de mesures penals i canalitzar la resta de situacions cap a una solució del conflicte de caràcter restitutiú³²¹.

D'aquesta manera es busca la reducció de la intervenció penal i, en conseqüència, es produeix una despenalització, la qual comporta alguns inconvenients, tal i com afirma VÁZQUEZ: “[...] *l'aplicació de la desjudicialització mitjançant el principi d'oportunitat, que concedeix als òrgans de l'Administració de justícia per exercir o no l'acció penal, comporta que aquestes estratègies s'apliquin de forma desigual, la qual cosa suposa una violació del principi d'igualtat davant la llei, en la mesura que aquestes diferències es basen en factors com el grau de socialització dels menors, l'índex de delinqüència i el grau de sobrecàrrega dels òrgans de l'Administració de Justícia.*”³²² A més de poder-se apreciar un menysteniment del principi d'igualtat, també es pot entendre que els mecanismes de desjudicialització es preocupen de la millor resposta per al menor concret però no preveu la constatació de la culpabilitat del menor, no

³²⁰ Entre 1950 i 1980, Europa pateix un important creixement de delinqüència juvenil, especialment els anys 80. En aquest context, les diferents legislacions europees van apostar per la desjudicialització des de diferents estratègies: per una banda, la renúncia a la intervenció penal i per una altra banda, una renúncia subjecte a l'adopció de mesures informals. En el marc d'aquesta intervenció informal, es van desenvolupar programes que, a més de donar una resposta al menor infractor, també pretenien complaure les cada cop més nombroses demandes de les víctimes. Es manté la visió que el delinqüent ha de ser responsable de les seves accions i que la sanció és constructiva i significativa per a totes les parts del conflicte. Així, podem dir que l'objectiu d'aquesta filosofia no és castigar ni reeducar, sinó contribuir a establir les condicions de reparació del dany i el sofriment que el delicte ha produït. No obstant, els resultats de l'aplicació d'aquestes pràctiques en els primers temps van revelar que l'impacte sobre els sistemes penals tradicionals va ser mínim. (FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. *Entre la educación y el castigo...* Op cit. P. 100 i seg.).

³²¹ La justícia restauradora entén el delicte com un dany que el delinqüent causa a la víctima i al conjunt de la societat, i per tant proposa la reparació a totes dues parts. Alhora, preveu mesures no privatives de llibertat encaminades a l'educació i a la inserció laboral.

³²² VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *Delincuencia juvenil: consideraciones penales y criminológicas ...* Op cit. P. 265.

respectant per tant la presumpció d'innocència. Així mateix, com afirma MARTÍN LÓPEZ, una contrarietat és *“que el jove confessi la infracció tal i com se l'imputa simplement per evitar enfrontar-se al sistema judicial formal i que no se li donin a conèixer totes les possibilitats d'assistència legal a què tindria dret si s'escollís la via formal”*³²³. El sistema informal que pretén substituir la intervenció penal formal també pot incidir negativament sobre les garanties formals.

Cal tenir present, a més que: *"En la majoria de països s'ha aplicat només amb delinqüents primaris i amb la petita delinqüència [...] S'ha emprat amb una població que mai no hauria rebut una mesura de privació de llibertat, bàsicament amb aquells casos que haurien estat simplement arxivats"*³²⁴

- Procés just: El *due process* fa referència a la necessitat que el procés de menors estigui sotmès a un seguit de garanties i drets, com en el cas dels processos d'adults, tal i com estableixen els tractats internacionals. Aquests plantejaments van tenir lloc a diversos països europeus durant els anys 80 (per exemple, a Itàlia el 1988 i a Anglaterra l'any 1989), i al 1991 es produeix el canvi normatiu a Espanya que crea les condicions jurídiques per introduir les garanties processals en els processos amb joves, atorgant així al menor una posició jurídica al mateix nivell que l'adult en el procediment ordinari.
- Desinstitucionalització: Aquest pilar respon a l'establert als textos internacionals sobre la necessitat d'evitar la privació de llibertat en pro d'altres mesures alternatives i la reducció de la durada de dites mesures al mínim, tendència que es va introduir a Europa durant la dècada dels 70 i es va consolidar al llarg dels anys 80. En la majoria dels països europeus, la

³²³ MARTÍN LÓPEZ, Ma. Teresa. "Modelos de justicia juvenil: análisis de derecho comparado". A MARTÍN LÓPEZ, Ma. Teresa (coord.). *La responsabilidad penal de los menores*. Colección Estudios. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha. Cuenca. 2001. P. 87.

³²⁴ FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. *Entre la educación y el castigo... Op cit.* P.107.

desinstitucionalització s'ha traduït en la reducció de l'internament als casos més greus i l'adopció de mesures alternatives, com ara la llibertat vigilada, la prestació de serveis en favor de la comunitat o la reparació del dany, entre d'altres³²⁵. GARCÍA PÉREZ afirma al respecte que a Espanya aquest plantejament va derivar en la creació d'una doble estratègia "*que manté els actuals nivells de la intervenció penal: mentre els autors de fets greus o reincidents pateixen privacions de llibertat, la resta es veuen sotmesos a mesures ambulatories*"³²⁶.

El model de les 4D ha rebut diverses crítiques ja que la despenalització no sembla que pugui conjuminar les necessitats educatives i de prevenció especial amb les necessitats intimidatòries de la prevenció general negativa i del manteniment de la confiança de la societat en el funcionament del sistema jurídic. Malgrat que els criteris de prevenció especial han d'imperar en el dret penal juvenil, no es pot renunciar, encara que sigui en menor mesura, als criteris de prevenció general, sobretot tenint present que els menors, a partir de certa edat, tenen el discerniment suficient per comprendre el caràcter il·lícit de la seva conducta i que, en la vida en societat, implica garantir la convivència i la pau socials.

Per una altra banda, sembla que només una petita part de la delinqüència té possibilitats reals de ser descriminalitzada, com ara la delinqüència de bagatel·la o els delictes sense víctimes, quan la major part dels delictes comesos pels menors són contra la propietat i contra les persones, en els quals no sembla que puguin tenir cabuda aquests models abolicionistes o no intervencionistes³²⁷. En aquest sentit, davant dels delinqüents reincidents, la despenalització no és una estratègia equiparable com quan es tracta de delinqüència juvenil ocasional, la qual, segons

³²⁵ Des de les Regles de Beijing, es proposen mesures que inclouen el medi obert i les mesures ambulatories amb l'objectiu de "*Facilitar l'elecció de la mesura que millor s'ajusti a la personalitat del menor i a les característiques del fet delictiu, la qual cosa exigeix renunciar a una estricta vinculació entre el delicte comès i la seva conseqüència jurídica*" (GARCÍA PÉREZ, Octavio. *Los actuales principios rectores del derecho penal juvenil ... Op cit.* P. 44).

³²⁶ *Ibid.* P. 687.

³²⁷ VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *Delincuencia juvenil: consideraciones penales...Op cit.* P. 270.

els estudis criminològics, desapareix normalment amb l'edat adulta i sense necessitat de cap tipus d'intervenció de l'Administració. Despenalitzar faria que les conductes, reincidents o no, no fossin penades, la qual cosa derivaria en una situació d'impunitat per part dels joves que delinqueixen de manera habitual.

5. Recapitulant: Cap a una política criminal de menors basada en un model racional

Una política pública suposa una constant presa de decisions. L'anàlisi de polítiques (*policy analysis*) va esdevenir una eina útil per als poders públics durant la Segona Guerra Mundial. En un principi, el vessant econòmic tenia un paper protagonista en el procés de presa de decisions i els instruments de suport per portar-la a terme són l'anàlisi cost-benefici-eficàcia, l'elecció racional o la teoria de l'organització, entre d'altres. A partir dels anys cinquanta, s'hi van afegir models matemàtics per aconseguir un ús més eficient dels recursos i que van suposar una major racionalització en la presa de decisions. Aquest punt de partida va anar evolucionant per introduir noves disciplines que, tot i no mantenir la perspectiva econòmica en un lloc important, van incorporar anàlisis jurídiques i organitzatives que van portar a l'abandonament lent dels models racionals com a única eina per al disseny de polítiques³²⁸.

El model racional utilitza tota la informació necessària amb l'objectiu d'escollir l'alternativa que minimitza els costos i maximitza els beneficis³²⁹, i pren la decisió a través del seu propi raonament, eludint cap element que no sigui producte d'una

³²⁸ BECERRA MUÑOZ, José. *La toma de decisiones en política criminal...Op cit.* Pp. 263-265.

³²⁹ Es tracta d'una anàlisi econòmica del dret, la qual es caracteritza per l'ús d'eines de microeconomia per identificar els efectes de les normes legals i determinar quines lleis haurien de ser promulgades. "L'anàlisi econòmica del dret parteix d'una imatge del subjecte infractor com a actor racional, la qual cosa el condueix a prestar atenció als motius del seu comportament." (BRANDARIZ GARCIA, José Ángel. "La introducción de una racionalidad economicista en la Política criminal: El Análisis Económico de los delitos y las penas". A BRANDARIZ GARCIA, José Ángel. *El gobierno de la penalidad*. Dykinson. 2014. P. 175-183).

anàlisi racional³³⁰. El model de racionalitat legislativa penal preveu cinc nivells: la racionalitat ètica, la teleològica, la pragmàtica, la juridicoformal i la lingüística³³¹.

La racionalitat ètica permet delimitar "el sistema de creences, culturalment i històricament condicionat, que sustenta una determinada col·lectivitat"³³². Segons aquesta racionalitat, "les conductes prescrites i els fins de les lleis pressuposen valors que han de ser susceptibles de justificació ètica"³³³. A aquest nivell, es pretén que la intervenció punitiva estigui legitimada i es basi en criteris democràtics. Està, per tant, fortament imbricada amb els principis axiològics que han de regir les decisions políticocriminals.

Per tant, una política racional de menors s'hauria de basar en els principis axiològics esmentats en l'apartat 2.2 d'aquest capítol, sense oblidar, però, que en el cas de la justícia juvenil ha de prevaldre per sobre de tot el principi de l'interès superior del menor. Aquesta circumstància queda palesa en el mateix enunciat del principi, el qual inclou l'expressió "superior" per a referir-s'hi, de manera que no deixa cap dubte sobre la prevalença d'aquest principi respecte a la resta que regeixen l'acció penal i les decisions políticocriminals que afecten la justícia juvenil.

La racionalitat teleològica aborda els elements que no compten amb el consens col·lectiu, per la qual cosa es requereix d'un debat social en què participin els grups de pressió, els experts i el conjunt de la societat, i a partir del qual, i tenint

³³⁰ MENY, Yves – THOENING, Jean-Claude. *Las políticas públicas*. Ariel. Barcelona. 1992. P. 139-140.

³³¹ "Per garantir una interacció coherent entre la norma i les dades que constitueixen la realitat social (la racionalitat), es senyala la comprovació de la racionalitat ètica, teleològica, pragmàtica, juridicoformal i lingüística. L'eficiència de la norma requereix tant el respecte de cadascuna d'elles com la seva correcta interrelació. [...] Els fins de la política criminal aplicada passa per l'exigència de racionalitat en el procés de creació normativa." (CRUZ MÁRQUEZ, Beatriz. "Ausencia de política criminal en el derecho penal juvenil". A PÉREZ ÁLVAREZ, Fernando (ed. lit.) – DÍAZ CORTÉS, Lina Mariola (coord.). *Temas actuales de investigación en ciencias penales: Memorias I Congreso Internacional de Jóvenes Investigadores en Ciencias Penales, 26, 27 y 28 de octubre de 2009*. Universitat de Salamanca. 2011. P. 210-211).

³³² DIEZ RIPOLLÉS, José Luís. *La racionalidad de las leyes penales práctica y teoría*. Trotta. Madrid. 2003. P. 92.

³³³ SOTO NAVARRO, Susana. *La protección penal de los bienes colectivos en la sociedad moderna*. Ed. Comares. Granada. 2003. P. 154.

en compte els principis constitucionals pel que fa a la sanció i als fins de la pena, es definiran els objectius que la norma ha de perseguir. En aquest sentit, cal remarcar que l'objectiu de la pena s'ha de circumscriure a determinar les mesures que evitin la reincidència i que garanteixin que el menor pugui viure en llibertat sense delinquir. No es pot entendre la justícia juvenil si no és des d'aquesta perspectiva de prevenció especial, que prioritza la resocialització del menor infractor.

Per la seva banda, la racionalitat pragmàtica s'encarrega de les possibilitats reals de l'èxit de la norma pel que fa a l'assoliment dels objectius que persegueix, tant pel que fa al fet que la norma es pugui aplicar de manera coercitiva en cas d'incompliment, com que produeixi els efectes de tutela que pretén. Cal que la norma penal sigui eficaç tant des de la prevenció, com des de la resposta que preveu si es produeix una transgressió.

La racionalitat jurídicoformal dona coherència al sistema jurídic, i per tant ha de posar de manifest els continguts que puguin entrar en contradicció amb la normativa vigent, així com els buits normatius que es podrien produir i que caldria cobrir. Vetlla, per tant, perquè el text legal sigui coherent respecte a la resta de l'ordenament jurídic i els seus preceptes siguin correctes. Per tant, la presa de decisions en matèria politicriminal ha de ser congruent amb els principis constitucionals que han de regir el procés penal, com ara, els principis de subsidiarietat i eficàcia, ja esmentats amb anterioritat en aquest capítol, i en coherència amb el contingut de l'article 25.2 de la Constitució espanyola, el qual estableix que les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat hauran d'estar orientades cap a la reeducació i la reinserció social.

Finalment, la racionalitat lingüística aspira al fet que la norma estableixi una eina que permeti una correcta comunicació social, garantint la seva precisió i, per tant, evitant l'ús de termes vagues que puguin comportar problemes de seguretat jurídica i de manca d'igualtat davant la llei.

Tanmateix, la realitat empírica posa de manifest que el model racional troba dificultats tant pel que fa a l'obtenció de la informació necessària per poder escollir les alternatives més adequades, com per valorar aquestes alternatives des d'un punt de vista penal. Per aquest motiu, hi ha autors que consideren que cal deixar una mica de costat l'explicació racional i buscar un compromís entre els actors que tenen diferents interessos, mètode que evidentment concedeix un paper principal a les pressions i negociacions entre les diferents parts presents.

De fet, podem afirmar que un cop d'ull als actuals ordenaments jurídics occidentals deixa palès que sovint les decisions polítiques respecte el sistema de justícia juvenil, malgrat la necessitat que s'ajustin més o menys al model de racionalitat però en base a la informació de la realitat en què es vol incidir, és una decisió que no només respon a arguments tècnics, científics o jurídics, sinó a decisions que tenen més a veure amb l'àmbit polític, en què els grups de pressió i els mitjans de comunicació juguen un paper eminentment destacat, que fan girar la balança de la punició i l'educació sovint en funció de sensacions que, tot i tenir una base empírica, ja que efectivament el crim es produeix, poden arribar a donar-li una dimensió més enllà de la realitat i demandar dels poders públics respostes que no contribueixen a la millora a mig i llarg termini d'aquest fenomen.

En qualsevol cas, sigui quina sigui la configuració final de cada ordenament jurídic en matèria de responsabilitat penal de menors, no es pot perdre de vista que el dret penal ha de respondre a les expectatives tant des de la resposta davant l'infractor, com de la víctima i de la mateixa societat, de manera que es castigui de forma moderada i amb promptitud³³⁴ el jove infractor, alhora que el càstig contingui mesures rehabilitadores i també es vetlli per la reparació del dany a la víctima, de manera que no es generin sensacions d'impunitat i, derivades d'aquestes, d'inseguretat i d'injustícia. Siguí com sigui, les decisions politicocriminals no es

³³⁴ En aquest sentit, són interessants les paraules de BECCARIA: "*Més justa i útil serà la pena, quant més prompta i propera al delicté comès*" (BECCARIA, Cesare. *De los delitos y de las penas...* Op.cit. P. 46).

poden prendre en una única direcció, per exemple, només tenint en compte la víctima.

Una de les aproximacions més influents en el model de decisions públiques és l'incrementalisme, també anomenat la ciència de sortir del pas, plantejat per LINDBLOM l'any 1959³³⁵ i que entén el model racional com a poc útil per a formular polítiques públiques per allunyar-se de la realitat i per considerar utòpics els supòsits en què es basa: el consens respecte als objectius i la informació exhaustiva.

Per a LINDBLOM, les decisions polítiques estan fortament condicionades per situacions precedents. Aquest autor advoca per l'estratègia de l'elecció informada i conscient de mètodes de simplificació dels problemes per poder analitzar en profunditat la relació real entre els mitjans i les finalitats respecte d'un assumpte concret. Estableix que, un cop limitat l'àmbit de la decisió, caldrà comparar avantatges i inconvenients de les diferents alternatives i escollir l'opció que suposi un valor afegit respecte de polítiques anteriors o a d'altres alternatives. És a dir, el decisor només ha de considerar algunes de les alternatives possibles i les conseqüències més importants de cadascuna, ja que no sembla factible la comprensió de la totalitat de fenòmens complexos i la solució arribarà de manera progressiva a partir de diversos ajustos³³⁶.

Posteriorment, s'han desenvolupat altres models per explicar la presa de decisions polítiques, com el *garbage can model* de COHEN, MARCH i OLSEN³³⁷, i els *policy streams* de KINGDON³³⁸, que miren d'incorporar la complexitat de la realitat. Pel

³³⁵ LINDBLOM, Charles E. "The science of muddling through". *A Public Administration Review*. Vol. 19. N. 2 (1959). P. 79-88. Disponible a:

<http://faculty.washington.edu/mccurdy/SciencePolicy/Lindblom%20Muddling%20Through.pdf>.

³³⁶ MONDRAGÓN RUIZ DE LEZANA, Jaione. "Proceso de toma de decisiones públicas: de la formulación de la decisión a la asignación de recursos". A PÉREZ SÁNCHEZ, Margarita (coord). *Análisis de políticas públicas*. Universitat de Granada. 2005. P 137.

³³⁷ COHEN, Michael D. - MARCH, James G, - OLSEN, Johan P. "A Garbage Can Model of Organizational Choice". *A Administrative Science Quarterly*. N. 1. Volum 17. 1972. Pp. 1-25.

³³⁸ KINGDON, John W. *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. 2a. edició. Ed. HarperCollins. Nova York. 1995.

que fa al *garbage can model*, el que cal buscar no és la solució idònia sinó l'alternativa desitjable per al cas, tot assumint que la racionalitat juga un paper poc important. De fet, en les decisions públiques interactuen diversos factors que reclamen la necessitat d'acords per prendre decisions al voltant d'un assumpte concret. Quant a KINGDON, proposa un model que fa interaccionar tres corrents (*streams*): el de problemes, el de solucions i el de la política. Aquest autor identifica el corrent dels problemes com tot allò que fa que els responsables de dissenyar polítiques fixin la seva atenció en certs temes en base a uns indicadors que determinaran la dimensió del problema.

Independentment del model de política criminal, aquesta pot prendre decisions més o menys ajustades al model de racionalitat però s'evidencia la necessitat que es faci en base a informació extreta de la realitat sobre la qual vol incidir. En aquest sentit, el saber que proporciona la criminologia, analitzada en el primer capítol, així com les opinions dels professionals que treballen en l'àmbit de justícia juvenil i que es recullen en l'anàlisi qualitativa del capítol IV, adquireixen un rellevant paper en la configuració del dret de menors. Les tècniques en què es basen la presa de decisions sovint integren el coneixement expert i, a partir de la segona meitat del segle XX, també s'ha incorporat la gestió del coneixement com a forma d'agregar el saber de determinats entorns per tal que estigui disponible per a tothom. La gestió del coneixement, unida al desenvolupament de les TIC, ha provocat avenços que han permès la intervenció directa del ciutadà en la presa de decisions dels poders polítics, ja sigui a través de debats en línia, intercanvi de documentacions, llistes de distribució, entre d'altres.

Un altre element important emprat en la presa de decisions són les anàlisis cost-benefici (que contrasta els guanys per a la societat d'una política concreta i estima quina alternativa pot aportar un benefici més alt per a la ciutadania)³³⁹ i cost-

³³⁹ En qualsevol proposta legislativa, és bàsic que sigui viable des del punt de vista financer, no només per garantir que la norma tingui els efectes esperats, sinó també per donar compliment al principi constitucional d'eficàcia contingut en l'art. 103.1 "en el seu vessant d'eficiència de l'Administració pública en la programació i desenvolupament d'objectius i control de la gestió i dels

efectivitat (que procura determinar quina alternativa maximitza els objectius a partir dels recursos que hi ha a l'abast). Aquesta perspectiva, que va més enllà del text positiu, s'evidencia especialment significativa en l'àmbit de la justícia juvenil, on les respostes que es proposen busquen orientar-se cap a les necessitats específiques dels menors infractors, per sobre d'altres interessos, fent més complex un balanç positiu cost-benefici i un equilibri sostenible entre cost i efectivitat.

Sigui quin sigui el model de política criminal que cada administració utilitzi i sense perdre de vista la necessitat que es tracti d'una política eficaç i realista, les decisions que s'adoptin han de permetre comptar amb un sistema de justícia específic per als menors que ajusti les respostes que els poders públics donen a les infraccions comeses pels joves en la seva condició de menors, idea que ja sorgeix a finals del segle XIX. Des d'aleshores, moltes han estat les propostes per articular un sistema judicial, que ha passat per diversos models de tractament dels menors infractors i de disseny d'intervencions i regles processals adequades, amb l'objectiu de reduir la criminalitat i modificar el comportament delictiu dels joves. Algunes d'aquestes propostes han apostat clarament per una política social adreçada a procurar al menor les eines necessàries per integrar-se en la vida en comunitat i per garantir el seu benestar. Altres, en canvi, s'han focalitzat en la responsabilització del menor a través de respostes punitives basades en els principis clàssics de la pena, tot i que atenent en certa forma la inserció social del menor.

Amb l'estat democràtic de dret, es dona un valor rellevant als drets humans i a un dret penal regit pel principi d'intervenció mínima i de proporcionalitat. En aquest context i amb l'aparició de l'estat social, ja va quedar fixat que l'objectiu de la política criminal no es pot limitar a determinar la resposta dels poders públics

*resultats, així com el principi democràtic de transparència en la presa de decisions" (GARRIDO MAYOL, Vicente. "Técnica normativa en la elaboración de los proyectos de ley". A *Revista Española de la Función Consultiva*. Vol. 6. 2006. P. 138). Malgrat això, la regulació actual no s'ha preocupat massa de l'anàlisi dels aspectes econòmics per la qual cosa sovint la memòria econòmica no és massa exhaustiva ni profunda. (BECERRA MUÑOZ, José. *La toma de decisiones en política criminal... Op cit.* P. 417).*

davant la criminalitat, sinó que s'evidencia la importància de la prevenció com a eina bàsica per a la lluita contra el crim, de manera que la pena adquireix una funció eminentment preventiva. Així mateix, els règims democràtics estableixen la condició inexorable de fer aquesta prevenció no exclusivament des de la intimidació, sinó que les estratègies han de basar-se en polítiques que busquin la resociabilització del delinqüent, que ha de comptar amb un procés amb garanties processals que preservin els seus drets. Dins d'aquesta filosofia es proclama que la prevenció, tant general com especial.

Més enllà de la diferència entre prevenció general i especial, o entre prevenció primària, secundària i terciària, trobem una definició genèrica i eminentment etiològica de prevenció en NORMANDEAU i HASENPUSCH, que s'hi refereixen en els següents termes: "*Tota intervenció social que busca reduir la freqüència d'un fet o d'un acte considerat com a indesitjable, sigui arribant al fet que tal acte sigui impossible de realitzar o fent-lo més difícil o probable, a través de la modificació de les condicions físiques, jurídiques o socioeconòmiques del mitjà; per la modificació de les característiques psicològiques o biològiques d'un grup o d'un particular, o per tot canvi aportat a la forma jurídica o oficial d'avaluar aquest esdeveniment o conducta*"³⁴⁰. Una definició més directa i específica la fa VAN DIJK, qui estableix que la prevenció del delicte es refereix a: "*Les polítiques, mesures i tècniques, al marge del sistema penal, orientades a reduir qualsevol classe de dany derivat dels actes tipificats com a delictes per part de l'estat*"³⁴¹. La principal aportació d'aquesta definició és que exclou les institucions de justícia criminal del discurs de la prevenció del crim. Tanmateix, CRAWFORD³⁴² afirma que VAN DIJK encotilla de manera falsa i innecessària la diferència entre el que es troba dins i fora de les fronteres del sistema de justícia criminal. Aquest autor és especialment perceptiu en la seva visió sobre el fet que molt del que succeeix dins

³⁴⁰ NORMANDEAU, André. - HASENPUSCH, Burkard. "Strategie de Prévention du Crime au Canada". A *Revue Internationale de Criminologie et Police Technique*. N. 3. 1983. P. 9).

³⁴¹ VAN DIJK, Jean. "Crime Prevention Policy: Current State and Prospects". A KAISER, Günther - ALBRECHT, Hans-Jörg (Direct.). *Crime and criminal policy in Europe. Criminological Research Report*. Edit. Max Planck Institute. Vol. 43. Freiburg. 1990. P. 205.

³⁴² CRAWFORD, Adam. *Crime Prevention and Community Safety: Politics, Policies and Practices*. ...*Op. cit.* P. 10.

o en la frontera del sistema de justícia criminal té a veure amb la prevenció de futurs crims.

Sigui com sigui que es vulgui definir la prevenció i quins actors s'hi considerin més o menys relacionats, el que queda palès de manera palmària és que la política criminal, que s'ha de preocupar de la prevenció de la criminalitat, abasta un rang molt més ampli que el limitat pel dret penal, ja que la prevenció del delictes no es pot circumscriure exclusivament a les estratègies d'una disciplina que es defineix en si mateixa com d'última ràtio. Malgrat això, un dels principals trets de la política criminal de les societats occidentals és precisament l'expansió de la intervenció penal fins aconseguir un dret penal de control social de qui s'espera que sigui capaç de protegir els col·lectius³⁴³. Sembla que el dret penal es presenta com un dret de *prima ratio*, fins i tot d'única ràtio, amb una clara tendència sancionadora i una marcada funció simbòlica de les normes penals que, en paraules de SILVA, "es caracteritza per donar lloc, més que a una resolució directa del problema juridicopenal (a la protecció de béns jurídics), a la producció en l'opinió pública de la impressió tranquil·litzadora d'un legislador atent i decidit"³⁴⁴. Aquest plantejament deixa en un segon pla els interessos individuals i posa en constant punt de conflicte el binomi punició-educació.

Efectivament, tots els models i filosofies exposades ens porten a la conclusió que el debat actual gira al voltant de la sanció versus l'educació. Dins d'aquest debat, cal observar si, en les mesures penals contra els joves, hi ha un criteri socioeducatiu, o si bé, preval la sanció sota el criteri de proporcionalitat respecte al delictes comès, donant lloc a un model que sembla d'alguna forma desatendre l'interès superior del menor. Tots dos criteris intenten trobar un punt de connexió

³⁴³ "A l'estat se li exigeix molt més que abans, que tuteli tots els drets dels ciutadans, que brindi seguretat davant el nous riscos socials i les possibles catàstrofes, en definitiva, que ens asseguri el benestar general. Davant la manca de mecanismes de tutela adequats, a la primera instància de controls que acudeix la ciutadania és al sistema penal, els mitjans de comunicació reforcen aquesta tendència i els poders públics usen l'eina penal també com a una resposta simbòlica davant la problemàtica social subjacent" (ZÚÑIGA RODRÍGUEZ, Laura. *Política Criminal... Op cit.* P. 268).

³⁴⁴ SILVA SÁNCHEZ, Jesús-María *Aproximación al Derecho penal contemporáneo*. J. M. Bosch. Barcelona. 2002. P. 30.

en els diferents models de justícia de menors, els quals actualment es pot afirmar que semblen orientats a la prevenció especial de la mesura respecte al menor infractor.

Tal i com expressa Barry FELD³⁴⁵, una política de justícia juvenil ha de gestionar els riscos que els joves suposen per a ells mateixos i per als altres, preservar les seves opcions de futur per tal que puguin prendre decisions més responsables i evitar conseqüències destructives, creant espais per al canvi que permetin al jove tenir opcions futures davant una mala decisió en el present. Cal entendre els condicionants que caracteritzen el menor amb el benentès que aquests han de tenir-se en compte per a la determinació de les conseqüències jurídiques des de la responsabilitat. Segons Emily BUSS³⁴⁶, la visió del mateix jove sobre la seva situació és un element clau per al desenvolupament d'un pla d'intervenció efectiu, un pla que ha de contribuir al compromís actiu del jove infractor en la realització de l'esmentat pla i en l'assumpció de la responsabilitat penal que es desprèn del seu comportament per tal que aquesta vagi més enllà d'un càstig i un reforç negatiu per evitar la reincidència, i contribueixi al desenvolupament intern del menor que el porti a fer-se responsable de manera que esdevingui plenament conscient de la connexió entre els seus actes previs, la resposta que rep del sistema judicial i les seves obligacions de cara al futur en societat.

En aquesta línia, les darreres tendències en política criminal en molts països semblen haver apostat per l'anomenada justícia restaurativa, la qual aglutina la víctima, l'infractor, les comunitats de suport de totes dues i el sistema penal per tal de fer una anàlisi de la conducta del delinqüent i les seves conseqüències, a partir de la qual establir un pla de restitució. La principal limitació, però, d'aquest tipus d'enfocament rau en la necessitat que el jove infractor estigui absolutament predisposat a acceptar la comissió del delicte i el compromís de respectar el

³⁴⁵ FELD, Barry C. *A Century of Juvenile Justice: A Work in Progress or a Revolution that Failed?* 34 Northern Kentucky Law Review 189 (2007).

³⁴⁶ BUSS, Emily. *The Missed Opportunity in Gault*. Centennial Tribute Essays. 70 University of Chicago Law Review (2003).

procés judicial i les mesures que s'hi determinin. A més, aquesta opció no està exempta de crítiques. Al respecte, per exemple, ALASTUEY manifesta que la reparació voluntària *“no satisfà la funció d'exemplaritat o efecte pedagògic de la pena i, en no satisfer plenament els efectes de la prevenció general, no pot constituir l'única resposta al delictes”*. Així mateix, des del punt de vista de la *prevenció general negativa*, a judici de l'autora: *“si la reparació constitueix la sanció amb què s'amenaça la realització d'un delictes, els seus efectes intimidatoris serien menors que els de les sancions penals tradicionals”*. També considera dins de l'àmbit de la *prevenció especial* que *“la reparació voluntària és un indicatiu que el delinqüent ha entès la il·licitud de la seva conducta, que assumeix la seva responsabilitat i fins i tot que es penedeix del seu comportament, la qual cosa ha de ser considerada un factor positiu de cara a la seva realització”*³⁴⁷.

Altres crítiques apunten que la reparació conculca seriosament el principi d'igualtat ja que, com senyala QUERALT, *“no tots els subjectes podran ser tractats idènticament, a la vista de les seves possibilitats personals o materials de reparació a la víctima”*³⁴⁸, de manera que els individus amb més recursos econòmics i una millor integració en la societat es veuran afavorits. Així mateix, en matèria de prevenció general, la reparació no aporta elements que la reforcin, ni en el vessant negatiu ni en el vessant positiu.

Ens trobem en un moment històric de crisi de l'estat del benestar, una crisi que va més enllà de l'àmbit financer, ja que afecta també aspectes culturals i polítics, en el qual sorgeixen nous valors com l'individualisme, l'egoisme o la recerca de l'èxit material personal, els quals es combinen amb un augment exponencial de reclamació de drets i d'expectatives que demanden la tutela dels poders públics. Ens trobem davant una criminalitat que sovint busca l'aventura, l'excitació, el plaer immediat i la satisfacció dels seus desitjos encara que sigui per mitjans danyosos.

³⁴⁷ ALASTUEY DOBÓN, Ma. Carmen. *La reparación a la víctima en el marco de las sanciones penales*. Tirant lo blanch. València. 2000. P. 447 i seg.

³⁴⁸ QUERALT JIMÉNEZ, Joan Josep. "Víctimas y garantías: algunos cabos sueltos". A SILVA SÁNCHEZ, Jesús Ma. (Ed.). *Política Criminal y nuevo Derecho Penal* (Libro Homenaje a Claus Roxin). Bosch. Barcelona. 1997. P. 163.

Això és conseqüència, però, del fet inexorable que els joves són un reflex de la societat, ja que imiten el que observen³⁴⁹.

Cal una reflexió madura i completa, que pugui integrar totes les realitats i circumstàncies de tots els actors implicats -delinqüents, víctimes i comunitat-, ja que els poders públics tenen la comesa de vetllar per les necessitats de tots ells, buscant el just equilibri que permeti que la resposta a les necessitats d'una de les parts no fagociti les legítimes expectatives de les altres parts pel que fa a l'atenció a les seves necessitats. I en aquest difícil joc d'equilibri, la política criminal ha de fer una anàlisi en profunditat des de les dades reals i des del coneixement que les diferents disciplines li ofereixen. Probablement, totes i cadascuna de les escoles criminològiques i de les diverses perspectives politicocriminals tenen elements que, des d'un vessant científic i analític, donen pistes sobre la gènesi, les raons i les conseqüències del fenomen de la delinqüència juvenil. Totes elles posen l'èmfasi en un objectiu genèric únic: la lluita contra la criminalitat. El que les diferencia són els enfocaments i l'abordatge que proposen, el qual es redueix en l'actualitat entre l'objectiu d'aplicar un càstig com a resposta a una infracció penal i el d'entendre la importància d'oferir als menors infractors els recursos necessaris per resoldre les mancances que els han portat a una actitud disruptiva. A aquest objectiu, cal afegir-ne un altre, i és que les respostes que es dissenyin siguin eficaces i no simplement un exercici científicoliterari d'idees, teories i hipòtesis.

Tot el coneixement i bagatge històric de què disposem ens ha de permetre començar a saber què funciona i què no funciona i, des d'aquesta revelació, emprendre amb valentia una autèntica política criminal democràtica i social que posi negre sobre blanc les transformacions necessàries en la societat i retorni el dret penal al seu paper d'última ràtio per tal que deixi de ser el *front desk* de tots

³⁴⁹ "Així es posa de manifest la importància que té que els joves tinguin models on observar-se en la família, en l'escola i en la societat ja que si no els tenen o no són els adequats, els buscaran en els mitjans de comunicació o en el seu propi grup" (VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *Delincuencia juvenil: consideraciones penales y criminológicas*.... Op.cit. P. 40).

els problemes que haurien de trobar resposta molt probablement en altres àrees de coneixement i d'intervenció.

Això implica que les polítiques criminals han de plantejar-se des de la interdisciplinarietat, sense obviar el dret penal, el qual, com a eina fonamental i també transformadora de la societat, no pot quedar al marge sinó que ha d'assumir el difícil paper de determinar, sinó la ideal, sí la millor de les respostes que l'estat ha d'oferir als menors infractors per tal d'evitar que delinqueixin i, en cas de fer-ho, el seu contacte amb l'Administració de justícia serveixi per evitar-ne la reincidència³⁵⁰. Aquest és l'autèntic repte del dret penal, ja que, si bé és cert que una part important de la delinqüència juvenil és tan sols un episodi esporàdic que s'esvaeix en l'edat adulta, cal que es donin respostes que ajudin en aquest camí cap a la maduresa, i que en tots els casos la intervenció dels poders públics frustri les possibles carreres criminals que alguns d'aquests joves podrien arribar a desenvolupar si les estratègies no són les encertades.

Hem de tenir present que ens trobem davant un fenomen que té un impacte important en la vida social de la comunitat on es troben aquests joves i que necessita d'atenció dels poders públics perquè estigui a l'agenda política. Segons l'estadística comparada oficial que elaboren les policies dels països occidentals industrialitzats, i per tant del nostre entorn cultural, la delinqüència juvenil suposa el 15% de la delinqüència general total, xifra que, com en el cas de França, arriba fins al 22%³⁵¹. A aquesta dada oficial cal afegir la notable participació dels menors en il·lícits penals que rebel·len les enquestes de victimització i els informes de

³⁵⁰ Tal i com va escriure PITÀGORES fa més de cinc-cents anys: "*Eduqueu els nens i no caldrà castigar els homes*". I en aquest paper educador, el sistema penal juvenil té una funció rellevant i necessita d'una vertebració que ajudi a materialitzar les tan necessàries cohesió i pau socials, una funció que va més enllà de la protecció dels béns jurídics i que demanda la força transformadora i integradora del dret penal.

³⁵¹ HERRERO HERRERO, César. "Tipologías de delitos y de delincuentes en la delincuencia juvenil actual. Perspectiva criminológica". A *Actualidad Penal*. N. 41. 2002. P. 1069.

delinqüència autorrevelada³⁵², i per tant l'existència d'una xifra negra força alta que no queda reflectida en els percentatges abans esmentats³⁵³.

Així mateix, cal notar que, tal i com senyala SCHNEIDER³⁵⁴, gran part dels crims comesos per menors d'edat formen part de la xifra negra de delictes que no arriben a coneixement de la policia i dels tribunals³⁵⁵, però es tracta de delictes lleus que els joves deixen de realitzar en arribar a l'edat adulta sense necessitat d'una intervenció dels poders públics³⁵⁶. La majoria de menors que cometen delictes, aquests són de poca importància i tenen un caràcter episòdic, però, com hem vist en el capítol I³⁵⁷, també hi ha una minoria de menors que són responsables d'un elevat nombre de delictes, normalment més greus i que cometen amb certa freqüència, de manera que presenten un alt risc de reincidència que pot arribar a consolidar-se de manera que segueixin carreres delictives durant l'edat adulta. A aquest fet, s'afegeix la teoria defensada per autors com FREY, GLUECK i HAMMOND, segons la qual l'inici de l'activitat delictiva a una edat primerenca implica un major índex de probabilitat d'esdevenir un delinqüent habitual a l'edat adulta i que més atenció reclamaran dels poders

³⁵² Com ara els *Crime Reports for the United States* des de 1994; el *British Crime Survey* de 1994 i ss.; així com *Annuari di Statistica Giudiziaria dell' ISTAT*; i els *Anuarios Estadísticos del Ministerio del Interior de España*.

³⁵³ Alguns autors, com ara QUELOZ apunten que alguns estudis fets a Amèrica del Nord i en alguns països europeus revelen que el 80% dels joves d'entre 12 i 18 anys reconeixen haver comès algun o alguns delictes. (QUELOZ, Nicolas. "Effilochage de liens sociaux, comportements deviants des jeunes et interventions sociales". A *Revue Internationale de Criminologie et de police technique*. T. 4. 1994. P. 449). En aquest mateix sentit, s'expressa ROBERT i d'altres autors a: ROBERT, Philippe - ZAUBERMAN, Renée - POTTIER, Marie-Lys - LAGRANGE, Hugues. "Mensurer le crime. Entre statistiques de Police et enquêtes de victimation (1985-1995)". A *Revue Française de Sociologie*. Volum 40. N. 40-2. 1999. P. 255- 294.

³⁵⁴ SCHNEIDER, Hans Joachim. *Naturaleza y manifestaciones de la delincuencia infantil y juvenil*. A *Revista de Derecho Penal y Criminología (RDPCrim)*. N. 4. UNED. Madrid. 1994. P. 827 i seg.

³⁵⁵ En el capítol IV es fa una reflexió més detallada al voltant de la xifra negra.

³⁵⁶ ALBRECHT en aquest sentit afirma que "la realització única i sovint múltiple de delictes és normal en el sentit que, per regla general, no és expressió de cap dèficit estructural, d'una necessitat d'educació compensadora estatal. En la seva majoria és un procés concomitant normal del desenvolupament del subjecte" (ALBRECHT, Peter-Alexis. *El derecho penal de menores*. PPU. Barcelona. 1990. P. 38).

³⁵⁷ *Vid supra* capítol I, epígraf 3.2 sobre els reincidents.

públics tant a nivell preventiu com per evitar la reincidència i la consolidació de carreres delictives³⁵⁸.

Això ens hauria de portar a defensar una actuació dels poders públics que no renunciï a una intervenció en les edats més primerenques, entenent que aquesta intervenció ha d'anar en primera instància a buscar el vessant més educatiu des de la responsabilització i l'oportunitat d'adquirir les eines suficients per evitar la reincidència. Es tracta de fugir de models tutelars o estrictament punitius, i apostar per un model que proporcioni plenes garanties processals en què els joves entenguin la il·licitud de la seva actuació i alhora tinguin la possibilitat d'afrontar la seva integració social amb més garanties, però tot plegat des d'una perspectiva realista i acceptant la funció admonitòria en aquells casos en què s'evidencia una trajectòria que clarament portarà el menor a mantenir-se en el crim, configurant-se així el delinqüent adult del futur. Per tant, ha de ser un sistema que permeti una certa flexibilitat però respectant al màxim la seguretat jurídica i garantint el principi d'igualtat des del tracte diferencial als diferents perfils criminològics que un model així representa. La LORPM sembla que podria respondre a aquesta filosofia, però tant aquest punt com l'anàlisi de la qualitat i l'eficàcia de la materialització real de les mesures que finalment els òrgans jurídics imposen són elements d'anàlisi que s'abordaran en altres capítols d'aquest treball des d'una perspectiva crítica per fer propostes d'interpretació i aplicació de la LORPM.

³⁵⁸ “La major part de la delinqüència infantil és només un episodi que s’oblida ràpidament i que no deixa posteriors efectes negatius. [...] Ara bé, els nens que es troben involucrats en un sistema de justícia juvenil a una edat primerenca, estan més exposats a continuar delinquant que els seus homòlegs de major edat. S’estima que 6 de cada 10 nens de deu a dotze anys enviats al jutjat de menors, posteriorment retornaran (SNYDER i SYCKMUND, 1995). [...] El risc d’esdevenir un delinqüent habitual, per exemple, és dos o tres cops més alt per a nens que comencen a delinquir a l’edat de 7 a 12 anys, que per a joves que comencen a delinquir més tard (LOEBER i FARRINGTON, 2004).” (VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *Delincuencia juvenil: consideraciones penales y criminológicas...* Op.cit. P. 39).

CAPÍTOL III: La llei del menor

*"Eduqueu els nens i no serà necessari
castigar els homes"*

Pitàgores

1. Necessitat de definir el menor

Podem dir que el concepte de menor ha variat al llarg de la història, en funció de diversos factors relacionats, principalment, amb la cultura i la moral de cada societat en cada època. De fet, una clara mostra de la complexitat de trobar un concepte unitari pel que fa a quina edat ha de marcar l'existència de responsabilitat penal és que ni tan sols trobem coincidència amb altres àmbits de la vida en societat, com ara la majoria d'edat a efectes civils. En aquest sentit, podem senyalar que a Espanya, segons el Codi civil, un menor de 16 anys pot emancipar-se i, a través de la figura de l'emancipació, tot i certes restriccions, la capacitat d'obrar s'equipara a la del major d'edat. Així, per exemple, pot casar-se o comparèixer per si mateix en un judici.

En el cas de l'àmbit penal, determinar la minoria d'edat és un element essencial ja que té a veure amb la imputabilitat penal, perquè l'edat és una circumstància que la modifica en determinar el moment a partir del qual l'individu és responsable penalment.

Va ser precisament a Roma on per primer cop es va fer un tractament juridicopenal diferenciat per trams d'edat, de manera que es definien diferents graus d'imputabilitat en funció de l'edat del menor: infants, impúbbers i púbbers. La primera d'aquestes etapes es definia per la màxima *in parvulis nulla deprehenditur*

culpa (als nens no se'ls troba cap culpa) i, per tant, es considerava que no podien cometre cap delictes i, en conseqüència, no tenien cap responsabilitat criminal. A partir dels set anys i fins als deu i mig els nens, i nou i mig les nenes, es considerava que no tenien consciència suficient per entendre la il·licitud dels seus actes, motiu pel qual les condemnes no eren usuals. A partir d'aquesta edat i fins als catorze anys per als nois i els dotze per a les noies, es considerava que el menor era capaç d'obrar amb dol, i per tant, es donava pas a la imputabilitat penal, de manera que, si s'apreciava dol, l'impúber era considerat responsable criminalment, malgrat que hi hagués una atenuació de la pena per la circumstància de la seva edat. La darrera etapa del menor es perllongava des d'aquesta edat impúber fins als divuit anys, període en què es considerava el menor plenament responsable penalment, situació que es mantenia fins als vint-i-cinc anys, quan l'individu adquiria la plena capacitat penal i, per tant, se li aplicava el règim dels adults³⁵⁹.

El canvi més significatiu va tenir lloc al segle XVIII de la mà de nous corrents reformistes com ara BECCARIA i ROSSEAU, entre d'altres. A Espanya, també va tenir una destacada influència el regnat de Carles III, que, impregnat de les idees de la Il·lustració, va suposar l'inici de la substitució de la penalitat en els menors delinqüents, pel seu tractament educatiu i en què quedava establerta l'edat penal mínima en setze anys. Amb l'arribada del segle XIX i el pensament mèdic positiu i la Codificació, Europa legislarà sobre els menors i la seva responsabilitat penal a partir dels criteris de discerniment, la filosofia tutelar i les concepcions correccionalistes, i en general s'establien diversos codis d'edat: un de plena minoria d'edat i d'irresponsabilitat (fins als set, nou o deu anys, segons el codi), un altre d'imputabilitat si s'havia actuat amb discerniment (fins als catorze, quinze, setze o disset anys, segons el codi), i finalment un altre fins als divuit anys (o vint-i-

³⁵⁹ CÁMARA ARROYO, Sergio. *Derecho penal de menores y centros de internamiento. Una perspectiva penitenciaria*. Dirigida per Enrique Sanz Delgado. Tesi doctoral. Universitat d'Alcalà (UAH). Data de lectura: 03/03/2011. P.13.

un anys, segons la legislació) en què es considerava el menor responsable, tot i que amb una responsabilitat atenuada en atenció a la seva joventut³⁶⁰.

En aquest punt, cal plantejar si el dret penal juvenil s'ha d'aplicar a tots els joves, és a dir, cal aplicar un mètode biològic, o bé si cal seguir el criteri de discerniment i de l'examen individual de la capacitat de conèixer i voler, és a dir, un mètode psicològic, que tingui en compte la maduresa com a condició per a la seva aplicació. Evidentment, totes dues fórmules plantegen avantatges i inconvenients. Per exemple, la fórmula biològica proporciona seguretat jurídica, però la fórmula psicològica respon millor al principi de justícia en tenir en compte el grau de maduresa, el qual pot ser molt diferent en joves de la mateixa edat. Tot i aquest segon argument, sembla que el mètode biològic és més convenient, precisament per raons de seguretat jurídica i perquè la valoració de la capacitat de comprensió i de volició de cada jove es pot fer en la decisió final que afecta la naturalesa i el grau de la conseqüència jurídica a aplicar³⁶¹.

En qualsevol cas, cal remarcar que cada país s'ha decantat per un règim o altre, i no hi ha una tendència uniforme en aquest sentit. Així, per exemple, països com Espanya o Portugal prioritzen els criteris de certesa i seguretat jurídica per sobre dels aspectes de maduresa i grau de desenvolupament del menor, i han optat per un criteri biològic o cronològic, que estableix uns límits d'edat fixos per a determinar la responsabilitat penal juvenil. En canvi, altres països, com Alemanya o França, han optat per un criteri mixt o biopsicològic, en què els menors, per tenir responsabilitat penal juvenil, a més de tenir una edat determinada, també han de mostrar un grau de maduresa que els permeti comprendre el caràcter il·lícit de la seva conducta³⁶².

³⁶⁰ *Ibid.* P. 18 i seg.

³⁶¹ SÁNCHEZ GARCÍA DE PAZ, Isabel. "Minoría de edad y derecho penal juvenil. Aspectos político criminales". A *Eguzkilore. Cuaderno del Instituto Vasco de Criminología*. N. 12. San Sebastian. Desembre 1998.

³⁶² VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *La Responsabilidad penal de los menores en Europa*. Ponència al Congrés Internacional de Responsabilitat Penal de Menors: *Hacia un modelo compartido de reeducación y reinserción en el ámbito Europeo*. Madrid, 12 i 13 febrer 2008. Disponible a: <http://www.madrid.org/cs/Satellite?blobcol=urldata&blobheader=application%2Fpdf&blobheaderna>

Sigui com sigui, s'evidencia que no ens trobem davant una qüestió pacífica, doncs, malgrat l'acord generalitzat que els menors han de tenir un tractament penal diferenciat dels adults, fins i tot determinant la total absència de responsabilitat penal, és a dir, la inimputabilitat, d'alguns d'ells, les legislacions dels diferents països no mostren un criteri unitari i unànim ni tan sols respecte al criteri més adequat (cronològic o psicològic)³⁶³ per determinar la frontera entre la imputabilitat i la inimputabilitat. Aquesta qüestió fins i tot genera disputes en el si de les societats, que sovint demanen una rebaixa de l'edat penal mínima, sobretot davant dels il·lícits més violents que els menors comenten. Aquesta discussió no és nova, malgrat que al llarg dels segles de convivència en societat s'ha abordat des de diverses perspectives i s'ha estudiat des de diversos àmbits del coneixement –des de la filosofia, passant pel dret, la sociologia, la psicologia o la pedagogia-, però sense arribar a una conclusió respecte on la culpabilitat d'un individu comença a ser mereixedora d'imputabilitat.

Ni tan sols a nivell d'organismes internacionals s'ha arribat més enllà de, per exemple, demanar als països que integren l'ONU, a través de la Convenció sobre els Drets dels Infants de 1989, que s'estableixi una edat mínima abans de la qual es presumeixi que els nens no tenen capacitat per cometre infraccions legals³⁶⁴, però amb una formulació tan oberta i flexible que ha donat com a resultat que cap disposició internacional sobre justícia juvenil determini quina és aquesta edat mínima. Com a molt, el dret internacional ha aconseguit que es consensuïn

[me1=Content-Disposition&blobheadervalue1=filename%3DOK.+I+Congreso+Int+Respon.+Penal+Menores.pdf&blobkey=id&blobtable=MungoBlobs&blobwhere=1271620083441&ssbinary=true.](#)

³⁶³ Així, veiem com, per exemple, a França, a diferència d'una bona part de països europeus, es manté un sistema que atenua la responsabilitat establint diferents trams d'edat (menors de 10 anys, entre 10 i 13 anys, de 13 a 16 anys, i de 16 a 18 anys), de manera que es combina el criteri biològic, de caràcter objectiu, amb el psicològic, de caràcter subjectiu, i que té en compte aspectes com ara la maduresa i la capacitat de raciocini del menor per tal de determinar si aquest és conscient de les conseqüències dels seus actes i, per tant, responsable penalment.

³⁶⁴ Art.40.3 de la Convenció dels Drets de l'Infant: "*Els estats membres han de promoure l'establiment de lleis, procediments, autoritats i institucions específiques aplicables a infants de qui es presumeix que han infringit la llei penal, se'ls acusa d'haver-ho fet o se n'han declarat culpables, i especialment: a) Establir una edat mínima per sota de la qual s'ha de considerar que l'infant no té la capacitat d'infringir la llei.*"

algunes regles mínimes per a tots els ordenaments jurídics, les regles mínimes de les Nacions Unides per a l'administració de la justícia de menors (Regles de Beijing), adoptades per l'Assemblea General en la Resolució 40/33, de 28 de novembre de 1985. En el text de la Resolució, s'inclouen comentaris a les Regles, dels quals és interessant destacar el de la regla 2, que explicita que "*Les Regles mínimes s'han formulat deliberadament de manera que siguin aplicables en diferents sistemes jurídics i, alhora, estableixin algunes normes mínimes per al tractament dels menors delinqüents, d'acord amb qualsevol definició de la noció de jove i a qualsevol sistema de tractament dels menors delinqüents [...] Cal destacar que les regles disposen expressament que correspondrà a cada sistema jurídic nacional fixar les edats mínima i màxima a aquests efectes, respectant així cabalment els sistemes econòmic, social, polític, cultural i jurídic dels estats membres. Això significa que la noció de "menor" s'aplicarà a joves d'edats molt diferents, edats que van dels 7 als 18 anys o més. Aquesta flexibilitat sembla inevitable davant la diversitat de sistemes jurídics nacionals [...]*".

Pel que fa concretament a la legislació espanyola, cal destacar que un dels canvis importants respecte a la determinació de la minoria d'edat penal es va produir als codis penals de 1932 i de 1944, en què no es diferenciaven etapes, sinó que s'estableix un criteri purament biològic en determinar que el menor, a partir dels setze anys, serà responsable penalment i se li aplicarà un tractament educatiu tutelar específic. I ja no serà fins a l'aprovació del Codi penal aprovat per la LO 10/1995, de 23 de novembre, en què s'introdueix una important modificació pel que fa a la responsabilitat penal del menor, en establir a l'art. 19 l'equiparació entre la minoria d'edat penal i la civil, els divuit anys³⁶⁵, mantenint així, però, el criteri purament biològic. Tot i això, es diferencia el concepte de majoria d'edat penal, establert en divuit anys, del concepte de responsabilitat penal del menor, establert en els catorze anys per la LO 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la

³⁶⁵ En concordança amb allò que preveu la Convenció sobre els Drets de l'Infant, de les Nacions Unides, del 20 de novembre de 1989, que en l'article 1 el defineix com "*Pel que fa a aquesta Convenció, s'entén per infant tot ésser humà menor de 18 anys, tret que en virtut de la llei que li sigui aplicable, hagi assolit la majoria d'edat abans.*"

responsabilitat penal dels menors (en endavant LORPM). Així, tal i com afirma GIMÉNEZ-SALINAS³⁶⁶, "*amb els joves compresos en aquesta edat, sí que es segueix un criteri de responsabilitat compaginable per descomptat amb l'exigència d'una resposta basada en l'educació i no en el càstig*".

La LORPM diferencia diverses categories en funció de l'edat, de manera que als menors de 14 anys no se'ls exigeix responsabilitat penal, i només els són d'aplicació les normes sobre protecció de menors previstes al Codi civil i la resta de disposicions vigents³⁶⁷. Pel que fa al menors d'entre 14 i 18 anys, queden sotmesos al sistema de responsabilitat de la LORPM, sempre i quan no concorrin causes d'exempció o d'extinció de la responsabilitat criminal previstes al Codi penal. Tot i això, la Llei estableix una diferenciació de dos trams pel que fa a l'àmbit de la seva aplicació i a la graduació de les conseqüències pels fets comesos: un primer tram que comprèn els menors entre els 14 i 16 anys, i un segon tram amb els menors de 17 i 18 anys. Aquests trams suposen un tractament diferenciat que es tradueix en un agreujament específic per al segon tram quan es tracti de delictes violents o comesos amb intimidació o amb perill per a les persones³⁶⁸. La LO 5/2000 inicialment preveia també la possibilitat d'aplicar les seves disposicions als joves entre 18 i 21 anys, sota alguns condicionants, com ara que el delicte o falta comès fos menys greu i no hi hagués intervingut violència o intimidació ni risc per a la vida o integritat física de les persones, juntament amb la circumstància que el jove no hagués estat condemnat en sentència ferma per fets delictius comesos un cop fets els divuit anys, així com que la situació personal

³⁶⁶ GIMÉNEZ-SALINAS COLOMER, Esther. "Nuevos jóvenes, nuevas formas de violencia". A *Cuaderno del Instituto Vasco de Criminología San Sebastián*. N. 20. 2006. P. 23-39.

³⁶⁷ Art. 3 LORPM: "*Quan l'autor dels fets que esmenten els articles anteriors sigui menor de catorze anys, no se li exigeixen responsabilitats d'acord amb aquesta Llei, sinó que se li aplica el que disposen les normes sobre protecció de menors que preveuen el Codi civil i altres disposicions vigents.*"

³⁶⁸ Exposició de motius LORPM, apartat II.10: "*De conformitat amb els principis assenyalats, s'estableix, inequívocament, el límit dels catorze anys d'edat per exigir aquest tipus de responsabilitat sancionadora als menors d'edat penal i es diferencien, en l'àmbit d'aplicació de la Llei i de la graduació de les conseqüències pels fets comesos, dos trams, de catorze a setze i de disset a divuit anys, perquè un grup i l'altre presenten diferències característiques que requereixen, des d'un punt de vista científic i jurídic, un tractament diferenciat, ja que la comissió de delictes que es caracteritzen per la violència, la intimidació o el perill per a les persones constitueix un agreujament específic en el tram dels majors de setze anys.*"

i el grau de maduresa de l'imputat aconsellessin l'aplicació de la Llei. Tanmateix, aquesta opció va quedar definitivament suspesa amb la LO 8/2006, de 4 de desembre, la qual l'exposició de motius així ho especifica, tot fent referència també a l'augment considerable de delictes comesos per menors, fet que ha provocat una gran preocupació social i ha contribuït a desgastar la credibilitat de la Llei.³⁶⁹

La LORPM, des de la seva entrada en vigor, també ha patit modificacions posteriors que han suposat un enduriment progressiu de les condicions previstes inicialment. A més de la modificació abans apuntada operada per la LO 8/2006³⁷⁰, que suposà l'eliminació de la categoria "joves", trobem altres exemples d'aquest enduriment, com ara la LO 7/2000, de 22 de desembre, que va introduir modificacions en matèria de delictes de terrorisme comesos per menors que suposa la creació del Jutjat Central de Menors per enjudiciar aquests fets i introdueix mesures com el perllongament dels terminis d'internament. Un altre exemple el trobem a la LO 15/2003, de 25 de novembre, que introdueix en el procés de menors l'acusació particular, entre d'altres mesures.

Aquestes reformes probablement responen a la pressió de les víctimes, amplificada pels mitjans de comunicació, davant una opinió pública que té la sensació d'impunitat a causa de l'alarma social pels diversos delictes, alguns d'ells greus, comesos per menors i el que entenen una normativa massa laxa i benevolent amb els menors infractors³⁷¹. Al marge d'aquestes causes concretes, l'augment de la duresa penal s'ha vingut a explicar amb autors com GARLAND en dos fets socials fonamentals del darrer terç del segle XX: per una banda, la normalització d'elevades taxes de delictes, i per una altra, les limitacions reconegudes per la justícia penal estatal. Segons aquest autor, en totes les nacions industrialitzades es va enregistrar, entre els anys 70 i 80, elevades taxes

³⁶⁹ ALEMÁN MONTEREAL, Ana. "Reseña histórica sobre la minoría de edad penal". A *AFDUDC*. N. 11. 2007. P. 27-44. Disponible a: <http://ruc.udc.es/dspace/bitstream/2183/2506/1/AD-11-3.pdf>

³⁷⁰ L'art 1 de la LO 8/2006 estableix: "*Es suprimeixen els apartats 2 i 4 de l'art. 1, passant l'actual apartat 3 d'aquest article a convertir-se en el nou apartat 2*". L'esmentat apartat 2 que queda suprimit disposava: "*També s'aplicarà allò disposat en aquesta Llei per als menors a les persones majors de divuit anys i menors de vint-i-un, en els termes establerts en l'article 4.*"

³⁷¹ *Vid supra* capítol II, punts 2.4 i 2.5.

de delictes, com a fet social general i incontestable, les quals troben una explicació en el vincle entre la transició de la modernitat tardana i la creixent susceptibilitat de la societat respecte al delictes, una societat on hi ha més oportunitats per cometre delictes, menys controls situacionals, una major població en risc i una reducció important de l'eficàcia del control social i de l'autocontrol com a conseqüència de les normes culturals, aspectes que tenen un especial impacte entre les generacions més joves. Aquestes han gaudit d'un major accés a activitats d'oci, alhora que això ha suposat més temps fora de casa i menys supervisió per part dels adults en una cultura comercial universalista amb un alt nivell d'expectatives i demandes de gratificació instantània, i on la desviació passa a ser un emblema de llibertat³⁷².

Per una altra banda, cal també tenir present una altra qüestió, i és el límit mínim per a exigir responsabilitat penal juvenil i que la LORPM eleva dels 12 anys que determinava l'anterior legislació als 14 anys actuals, decisió que no va comptar amb un consens tan ampli com el que hi va haver respecte a la necessitat d'augmentar el límit de responsabilitat penal dels 16 als 18 anys. En aquest sentit, el legislador de l'any 2000 va apel·lar a l'exigència de la Convenció dels Drets dels Infants, amb l'argument que els delictes comesos pels menors de 14 anys eren poc greus i que es tractava d'una delinqüència residual, la qual podia trobar respostes adequades en l'àmbit familiar i en el de protecció de menors. Tanmateix, estudis com el que va fer Castella-La Manxa l'any 2000³⁷³ van determinar que els menors de 12 i 13 anys representaven el 30% dels delinqüents entre 12 i 18 anys i que els delictes que cometia aquest grup eren molt similars als de la resta d'edats, la qual cosa posava de manifest que els infractors més joves no cometien delictes més lleus i, fins i tot, molts d'ells podien estar en inicis prematurs de carreres delictives. De fet, l'esmentat estudi afirma que són els subjectes de menor edat els

³⁷² GARLAND, David. *La cultura del control... Op. cit.* P.160, 161 i 183.

³⁷³ RECHEZ ALBEROLA, Cristina - FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. "Impacto de la nueva ley penal juvenil en Castilla-La Mancha". A *Centro de Investigación en Criminología*. Universitat de Castella-La Manxa. N. 7. 2000. Disponible a: https://www.uclm.es/centro/criminologia/pdf/informes/07_2000.pdf.

que manifesten majors percentatges de circumstàncies agreujants³⁷⁴. Per tant, a la vista d'aquests arguments, no sembla massa legítima la decisió d'elevat el mínim d'edat per la minsa gravetat dels fets comesos pels menors de 12 i 13 anys. Caldria, doncs, buscar les justificacions en altres arguments, com ara la no conveniència que els menors entrin en contacte amb el control formal a una edat molt primerenca. Tot i això, malgrat que es pot arribar a entendre que el sistema penal no és la millor resposta per a aquests menors, no podem obviar l'evidència que molts d'aquests menors necessiten una intervenció intensiva per evitar la consolidació d'una carrera delictiva, fet que avalen els estudis criminològics que afirmen que els menors que comencen a delinquir a una edat primerenca tenen pitjor pronòstic i necessiten una intervenció immediata.³⁷⁵ En aquest sentit s'expressen algunes de les opinions dels professionals, tal i com revela la investigació qualitativa realitzada en el marc d'aquest treball i que s'exposa en el capítol IV.

Respecte als menors de 14 anys, la LORPM estableix a l'article 3 que *"no se li exigeixen responsabilitats d'acord amb aquesta Llei, sinó que se li aplica el que disposen les normes sobre protecció de menors que preveuen el Codi civil i altres disposicions vigents."* Així, si ens remetem al RD 1774/2002, de 30 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de la LO 5/2000, trobem que l'art. 8.6 determina que, quan les instàncies jurisdiccionals remetin un menor de 14 anys a l'entitat pública de protecció, serà aquesta entitat pública la competent *"per a valorar la situació i decidir si s'ha d'adoptar alguna mesura, d'acord a les normes del Codi civil i la legislació de protecció de menors"*. Així doncs, a Espanya la legislació penal de menors encarrega a les institucions de protecció de menors la intervenció sobre uns menors, ja no en situació de desprotecció de la infantesa o que pateixen abandonament familiar, sinó menors que podem dir que estan en situació de risc

³⁷⁴ "[...] dels 2329 subjectes encausats en aquesta jurisdicció, en el període de dos anys i mig estudiat, 723 pertanyen al rang d'edat de 12 a 13 anys; això és, un 31% d'aquesta població [...]" (*Ibid.* P. 49).

³⁷⁵ BERNUZ BENEITEZ, Ma. José - FERNÁNDEZ MOLINA, Esther - PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. "El tratamiento institucional de los menores que cometen delitos antes de los 14 años". A *Revista Española de Investigación Criminológica*. N. 4. Article 5. 2006.

social, ja que han comès alguna infracció penal i tenen el risc d'instal·lar-se en la delinqüència si no s'hi actua, una actuació que la norma no estableix com a obligada, sinó com a conseqüència d'una valoració. A aquesta circumstància, s'afegeix la dificultat que suposa que no hi hagi una mesura de seguretat, ni una pena per a aquests menors de 14 anys, és a dir, no hi ha cap mena de conseqüència penal per la infracció comesa. Aquest fet ens porta a haver de reflexionar sobre si seria adequat rebaixar la minoria penal als 12 anys per permetre una intervenció des de les institucions judicials per aconseguir les finalitats de prevenció especial que evitin que aquests menors continuïn l'escala de fets delictius fins al moment que en arribar als 14 anys ja entrin en el sistema judicial amb un comportament delictiu més o menys consolidat per la manca d'intervenció en una edat més primerenca³⁷⁶.

1.1. La culpabilitat i l'exclusió de responsabilitat penal per raó d'edat

El Codi penal considera que l'individu és responsable, perquè es dona la possibilitat que la seva conducta s'ajusti a dret, passa perquè l'individu hagi pogut conèixer el precepte i que hagi pogut actuar d'acord amb el seu coneixement. La imputació personal del fet antijurídic, és a dir, la culpabilitat, exigeix tenir en compte, no només criteris normatius, sinó també condicionants que tenen a veure amb l'individu i amb la situació en què es produeixen els fets, per tal que es pugui considerar que hi ha hagut accés a la norma de manera que aquesta pot influir en el seu comportament, i que aquest accés s'ha donat en una situació de normalitat, sense elements que puguin considerar-se que alteren el procés de motivació de l'individu, de manera que la seva actuació no respongui a la que es pot esperar en base al contingut concret de l'elenc normatiu.

³⁷⁶ Al voltant d'aquesta qüestió, *vid* capítol IV.

D'aquesta manera, la culpabilitat implica analitzar les capacitats intel·lectuals i volitives de l'individu³⁷⁷, per tal de determinar l'aplicació i, si és el cas, el límit, de la pena, respectant així el principi *nulla poena sine culpa*. Aquest enfocament suposa acceptar que hi ha circumstàncies que es considera que modifiquen la culpabilitat, atenuant-la o bé exculpant-la³⁷⁸. La inimputabilitat estaria inclosa en aquest segon supòsit, i per tant, exclou la pena. La premissa que explica aquesta exclusió de la pena és que només té sentit quan pot complir la seva finalitat davant una transgressió dels preceptes establerts, i aquest és el cas dels inimputables, sense capacitat de responsabilitat, de manera que, si s'imposés una pena que no pot per definició complir cap finalitat, no estaríem davant d'un exercici del poder punitiu de l'estat, sinó d'un exercici impropí, ja que es tractaria d'un ús arbitrari i il·legítim d'aquestes prerrogatives.

Segons MIR PUIG³⁷⁹, la possibilitat de ser motivat d'alguna manera és un supòsit sense el qual no es pot parlar de coneixement de l'antijuridicitat ni, per tant, d'un mínim d'imputabilitat. Els nens petits, per exemple, no poden ser motivats per

³⁷⁷ "[...] distinció entre la capacitat d'entendre i la capacitat de voler. La primera, denominada capacitat d'entendre -o capacitat intel·lectual- suposa la representació anticipada de l'acte o omissió de què es tracti. Una persona té capacitat d'entendre quan posseeix el suficient discerniment per comprendre tant l'entitat de l'acte que executa com les seves possibles conseqüències, així com per valorar adequadament la seva repercussió social. En definitiva, un subjecte és capaç d'entendre quan pot representar-se l'esdeveniment -conseqüència directa i immediata de la seva pròpia activitat- i pot reconèixer i valorar els efectes de la seva pròpia conducta. La segona, la capacitat de voler -o capacitat volitiva- opera en funció i en dependència de l'anterior i significa que el subjecte és apte per determinar-se de forma autònoma, resistint-se als impulsos. És la capacitat de dirigir la voluntat conforme a la pròpia comprensió de les coses. La capacitat de voler s'acostuma a identificar amb el lliure albir: l'home que actua és lliure perquè el seu acte és voluntari i es manifesta en dos temps: per un costat, pot actuar o no actuar -aquesta és la llibertat d'exercir- i per una altra banda, pot escollir un acte o un altre -i aquesta és la llibertat d'especificació. El subjecte ha de tenir consciència de l'acte que executa i ha de poder realitzar-lo i voler-ho. En efecte, mentre l'element intel·lectual suposa que es posseeix capacitat suficient per valorar el fet en ordre a la seva licitud o il·licitud, l'element volitiu es refereix a la presència en el subjecte d'un poder de la voluntat necessària per adequar la seva conducta al mandat normatiu" (LÓPEZ SÁNCHEZ, Cristina. "Menores de edad discernientes. La capacidad intelectual y la capacidad volitiva". A LÓPEZ SÁNCHEZ, Cristina. *La responsabilidad civil del menor. Capítulo III. Minoría de edad, capacidad e imputabilidad*. Dykinson. 2003).

³⁷⁸ Ja el dret hispànic, concretament al segle XIII amb el rei Alfons X, va regular eximents com la legítima defensa o l'estat de necessitat, entre d'altres. Així mateix, també va establir la irresponsabilitat penal dels bojós, furiosos i desmemoriats, i va preveure circumstàncies atenuants de la pena motivades per l'edat, la pobresa, etc.

³⁷⁹ MIR PUIG, Santiago. "Límites del normativismo en Derecho penal". A *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología* (en línia). N. 07-18. 2005. P. 1-24. Disponible a: <http://criminet.uqr.es/recpc/07/recpc07-18.pdf>.

normes jurídiques per manca de desenvolupament mental. En aquest sentit, la minoria d'edat pot entendre's com una causa d'exclusió de la punibilitat, afirmació que pot interpretar-se com una causa d'inimputabilitat, però també com una forma de substituir la coerció penal per mesures de caràcter educatiu, resocialitzador, o retributiu, segons el cas. És clar que l'edat és un element determinant en la definició de l'estructura del procés de motivació de l'individu, i en el cas dels menors, la seva maduresa no és equiparable a la dels adults, per la qual cosa, l'inici de la responsabilitat penal ha de definir-se en virtut d'aquesta realitat.

La minoria d'edat penal fa referència, doncs, a la capacitat psicològica de l'individu per entendre la il·licitud dels seus actes i assumir-ne la responsabilitat que se'n derivi. Aquesta ha de ser determinada normativament i, per fer-ho, els sistemes normatius han seguit diferents mètodes, bàsicament, el biològic, el psicològic i el mixt, comentats en l'anterior apartat. Aquesta qüestió és de vital importància ja que marca la frontera entre la manca de responsabilitat penal i l'assumpció de les conseqüències penals dels delictes comesos pels menors.

En el cas d'Espanya, el Codi penal diferencia el tractament de la minoria d'edat penal de la resta de supòsits d'inimputabilitat, dedicant un article específic (art. 19) a establir, no l'exempció de responsabilitat penal als menors de 18 anys, sinó simplement establint la inaplicació del Codi penal i remetent la possible exigència de responsabilitat penal del menor a la llei específica que la reguli³⁸⁰. D'aquesta manera, no s'apunta a la minoria d'edat penal com a causa d'exempció de responsabilitat penal basada en la *iuris et de iure*, sinó que es configura com a un límit personal per a l'aplicació del Codi penal, i deixa oberta la qüestió de la responsabilitat penal del menor, en aplicació d'una llei específica que la reguli, la LORPM.

³⁸⁰ Art.19 Llei orgànica 10/1995, de 23 de novembre, del Codi penal: "*Els menors de divuit anys no són responsables criminalment d'acord amb aquest Codi. Quan un menor de l'edat esmentada cometi un fet delictiu pot ser-ne responsable d'acord amb el que disposa la llei que reguli la responsabilitat penal del menor*".

Veiem doncs que la legislació penal del menor parteix de la imputabilitat del menor en considerar-lo amb capacitat suficient per comprendre les conseqüències de la seva conducta disruptiva i per adequar el seu comportament a les normes, tot i que amb un seguit de particularitats tenint present que el menor està encara en el seu procés de desenvolupament. Per tant, els menors estan exempts de responsabilitat penal si concorre alguna de les causes d'inimputabilitat previstes al Codi penal³⁸¹ i, en aquest sentit, l'art. 5.2 LORPM estableix que, quan concorri alguna de les circumstàncies previstes als números 1, 2 i 3 de l'art. 20 del Codi penal³⁸², als menors se'ls podrà aplicar alguna mesura terapèutica de l'art. 7.1 d i e³⁸³, les quals es poden assimilar a mesures de seguretat.

En definitiva, el límit de 18 anys no es pot considerar un límit absolut de responsabilitat penal ja que, en aplicació de la LORPM, els menors de 18 anys poden ser declarats responsables si cometen alguns dels il·lícits recollits al Codi

³⁸¹ L'article 20 del Codi penal declara un seguit de supòsits en què l'autor de la infracció està exempt de responsabilitat criminal. Així mateix, l'art. 130 del Codi penal determina les causes d'extinció de responsabilitat, també aplicables als menors.

³⁸² "1r. El qui en el moment de cometre la infracció penal, a causa de qualsevol anomalia o alteració psíquica, no pugui comprendre la il·licitud del fet o actuar d'acord amb aquesta comprensió. El trastorn mental transitori no eximeix de pena quan l'hagi provocat el subjecte amb el propòsit de cometre el delictes o n'hagi previst o n'hagi hagut de preveure la comissió. 2n. El qui en el moment de cometre la infracció penal es trobi en estat d'intoxicació plena pel consum de begudes alcohòliques, drogues tòxiques, estupefaents, substàncies psicòtropes o d'altres que produeixin efectes anàlegs, sempre que no ho hagi buscat amb el propòsit de cometre-la o no n'hagi previst o no n'hagi hagut de preveure la comissió, o es trobi sota la influència d'una síndrome d'abstinència, a causa de la seva dependència d'unes tals substàncies, que li impedeixi comprendre la il·licitud del fet o actuar d'acord amb aquesta comprensió. 3r. El qui, pel fet de patir alteracions en la percepció des del naixement o des de la infantesa, tingui alterada greument la consciència de la realitat."

³⁸³ "d) Internament terapèutic en règim tancat, semiobert o obert. En els centres d'aquesta mena es porta a terme una atenció educativa especialitzada o tractament específic adreçat a persones que tinguin anomalies o alteracions psíquiques, un estat de dependència de begudes alcohòliques, drogues tòxiques o substàncies psicòtropes, o alteracions en la percepció que determinin una alteració greu de la consciència de la realitat. Aquesta mesura es pot aplicar sola o com a complement d'una altra mesura prevista en aquest article. Quan l'interessat rebutgi un tractament de deshabitació, el jutge li ha d'aplicar una altra mesura adequada a les seves circumstàncies. e) Tractament ambulatori. Les persones sotmeses a aquesta mesura han d'assistir al centre designat amb la periodicitat requerida pels fets culturals que les atenguin i seguir les pautes fixades per al tractament adequat de l'anomalia o alteració psíquica, addicció al consum de begudes alcohòliques, drogues tòxiques o substàncies psicòtropes, o alteracions en la percepció que pateixin. Aquesta mesura es pot aplicar sola o com a complement d'una altra mesura prevista en aquest article. Quan l'interessat rebutgi un tractament de deshabitació, el jutge li ha d'aplicar una altra mesura adequada a les seves circumstàncies."

penal. El model aprovat per la LORPM comporta, per tant, que només els menors de 14 anys puguin considerar-se que no són penalment responsables. Els menors compresos entre 14 i 18 anys són capaços de culpabilitat i, en aquest sentit, poden ser imputables, i només poden ser declarats exempts de responsabilitat penal si es donen els supòsits de justificació, inimputabilitat o exculpació recollits a la norma.

Això ens porta a concloure que l'actual regulació de la responsabilitat penal dels menors a Espanya entén que els menors infractors no es poden desvincular de la imputabilitat, excepte els menors de 14 anys que són subjectes que el legislador exclou de la culpabilitat, tot i que les conseqüències jurídiques per la comissió de delictes s'adaptin a la realitat dels menors.

2. La Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors (LORPM)

Amb l'aprovació de la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors, Espanya adopta un instrument jurídic que posa de manifest la necessitat d'intervenir amb els menors infractors, però amb una perspectiva preventiva especial, basada en la reinserció i en el superior interès del menor. Aposta clarament, per tant, per un model de responsabilitat com el defensat en aquestes pàgines. La reeducació i la responsabilització esdevenen pilar i, com constata l'exposició de motius, apartat II.7 de la LORPM, s'estableix:

"Aquesta Llei orgànica té certament la naturalesa de disposició sancionadora, ja que desenvolupa l'exigència d'una veritable responsabilitat jurídica als menors infractors, encara que es refereixi específicament a la comissió de fets tipificats com a delictes o faltes pel Codi penal i les restants lleis penals especials. Atès que la reacció jurídica adreçada al menor infractor pretén ser una intervenció de naturalesa educativa, encara que, per descomptat, d'una intensitat

especial, i rebutja expressament altres finalitats essencials del dret penal d'adults, com la proporcionalitat entre el fet i la sanció o la intimidació dels destinataris de la norma, es pretén impedir tot el que pugui tenir un efecte contraproductiu per al menor, com l'exercici de l'acció per la víctima o per altres particulars. I és que en el dret penal de menors ha de prevaldre, com a element determinant del procediment i de les mesures que s'adoptin, l'interès superior del menor."

Ens trobem davant una llei que assumeix el model de justícia que proposa Nacions Unides en la Convenció dels Drets dels Infants, un model que pretén castigar i educar alhora, en concebre els menors com a subjectes de drets i també de deures. Amb aquesta perspectiva, la resposta penal aspira a tutelar els drets dels menors sense renunciar a la necessitat que assumeixin la seva responsabilitat i els seus deures en la societat.

Així, la LORPM "*pretén educar castigant o castigar educant*", i donar resposta tant a la delinqüència ocasional, mitjançant una política de segona oportunitat a través d'estratègies com el desistiment o la mediació, com a la delinqüència perseverant, per a la qual es recorre a mesures més intenses que culminen en la privació de llibertat³⁸⁴.

2.1. El principi d'oportunitat

Podem dir que el dret penal juvenil mira al futur en plantejar-se des d'un tractament socialitzador del menor infractor³⁸⁵. En aquest sentit, és revelador el

³⁸⁴ FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. "Repensando la justicia de menores". A MIRÓ LINARES, Fernando - AGUSTINA SANLLEHÍ, José R. - MEDINA SARMINETO, José E. - SUMMERS, Lucía (editors). *Crimen, Oportunidad y Vida diaria: Libro homenaje al Profesor Dr. Marcus Felson*. Dykinson. 2015. P. 618.

³⁸⁵ L'art. 7 de la LORPM estableix un catàleg de sancions, anomenades mesures, amb un caràcter marcadament educatiu, en consonància amb l'esperit de la norma expressat en la seva exposició de motius, on es determina al punt 1.5 de manera clara que aquestes mesures "[...] no poden ser

contingut de l'exposició de motius II. 7, quan declara "*En pretendre ser la reacció jurídica dirigida al menor infractor una intervenció de naturalesa educativa, tot i que d'especial intensitat, rebutjant expressament altres finalitats essencials del dret penal d'adults, com la proporcionalitat entre el fet i la sanció o la intimidació dels destinataris de la norma [...]*"³⁸⁶. Així doncs, la reacció jurídica que aquesta Llei estableix per als menors d'edat infractors no queda determinada tant pel fet en si mateix, sinó per les circumstàncies personals, familiars i socials del menor de manera individualitzada, element diferenciador respecte al dret penal d'adults, el qual ve eminentment marcat pel fet comès.

A aquesta característica, s'hi afegeix de manera clarament diferenciadora respecte als processos d'adults, l'aplicació del principi d'oportunitat³⁸⁷, el qual està íntimament lligat al principi d'intervenció mínima en el marc del procés penal juvenil i que ja les regles mínimes de les Nacions Unides per a l'administració de la justícia de menors (Regles de Beijing) incorporen com a eix vertebrador del tractament penal del menor infractor³⁸⁸ i que també té un clar reflex en la Recomanació 87 (20), de 17 de setembre de 1987, del Comitè de Ministres del Consell d'Europa, sobre reaccions socials davant la delinqüència juvenil, on es defensa la creació de mecanismes per a desjudicialitzar i incorporar la mediació en aquests procediments³⁸⁹. La LORPM admet aquesta possibilitat a través de l'art.

repressives, sinó preventivoespecials, orientades cap a l'efectiva reinserció i el superior interès del menor".

³⁸⁶ BARQUIN SANZ, Jesús - CANO PAÑOS, Miquel Àngel. "Justicia penal juvenil en España: una legislación a la altura de los tiempos". A *Revista de Derecho Penal y Criminología*, 2ª Época. N. 18. 2006. P. 37-95.

³⁸⁷ Consagrat a l'art. 8 de la LORPM: "*La durada de les mesures privatives de llibertat que especifica l'article 7.1.a, b, c, d i g tampoc no pot excedir, en cap cas, el temps que hauria durat la pena privativa de llibertat que se li hauria imposat pel mateix fet si el subjecte hagués estat major d'edat i declarat responsable, d'acord amb el Codi penal.*"

³⁸⁸ Regla de Beijing 11.2: "*La policia, el Ministeri Fiscal i altres organismes que s'ocupen dels casos de delinqüència de menors estaran facultats per fallar aquests casos discrecionalment, sense necessitat de vista oficial, segons els criteris establerts a tal efecte en els respectius sistemes jurídics i també en harmonia amb els principis continguts en aquestes Regles.*"

³⁸⁹ Apartat II Desjudicialització (diversion) - mediació: "*2. Alentar el desenvolupament de procediments de desjudicialització i de mediació a nivell de l'òrgan de persecució (classificació sense persecució) o a nivell policial, en els països on la policia tingui funcions de persecució, amb la finalitat d'evitar als menors l'assumpció pel sistema de justícia penal i les conseqüències que se'n deriven; associar els serveis o comissions de protecció dels infants a l'aplicació d'aquests procediments*".

18³⁹⁰, en facultar el Ministeri Fiscal per no incoar el corresponent expedient, fins i tot amb la constància de l'existència d'una infracció penal.

Veiem, doncs, que tot i que la naturalesa de la LORPM inclou la vessant sancionador en exigir al menor infractor responsabilitat jurídica, el seu vessant educatiu avantposa l'interès del menor i implica la renúncia a finalitats essencials del dret penal d'adults, com ara la proporcionalitat entre el fet i la sanció, tot i que no de manera absoluta, ja que la mateixa norma estableix la necessitat de valorar els fets, encara que no de manera exclusiva³⁹¹ i des d'un lloc secundari, perquè el més important és valorar les circumstàncies personals, psicològiques, familiars, educatives i socials que es detallen a l'informe tècnic³⁹². Així doncs, les circumstàncies que el jutge valorarà de manera prioritària no seran les que recullen els articles 21 a 23 del Codi penal, sinó la realitat psicosocial del menor infractor, conjuntament amb l'entitat del fet.

Aquest plantejament respon a l'objectiu d'evitar l'estigmatització del jove infractor possibilitant la no-incoació del procediment³⁹³ o bé el desestiment per continuar-ne instant el sobreseïment (art 19 LORPM). Això implica que el Ministeri públic compta amb un ampli marge per poder decidir no exercir l'acció penal tot i la

³⁹⁰ "El Ministeri Fiscal pot desistir de la incoació de l'expedient quan els fets denunciats constitueixin delictes menys greus sense violència o intimidació en les persones o faltes, tipificats en el Codi penal o en les lleis penals especials."

³⁹¹ No es pot perdre de vista que la valoració del fet comès no està totalment abolida a la LORPM. Podem afirmar que la proporcionalitat actua com a un límit a la flexibilitat definida a l'article 7.3 LORPM, el qual fa referència a la necessitat d'atendre també la valoració jurídica dels fets: "Per a l'elecció de la mesura o mesures adequades s'ha d'atendre, de manera flexible, no només la prova i valoració jurídica dels fets, sinó especialment l'edat, les circumstàncies familiars i socials, la personalitat i l'interès del menor [...]".

³⁹² Art.27.1. "Durant la instrucció de l'expedient, el Ministeri Fiscal ha de requerir l'equip tècnic, que a aquests efectes depèn funcionalment d'aquell, sigui quina sigui la seva dependència orgànica, l'elaboració d'un informe o l'actualització dels informes emesos anteriorment, que li ha de lliurar en el termini màxim de deu dies, prorrogable per un període no superior a un mes en casos de gran complexitat, sobre la situació psicològica, educativa i familiar del menor, així com sobre el seu entorn social, i en general sobre qualsevol altra circumstància rellevant als efectes de l'adopció d'alguna de les mesures que preveu aquesta Llei."

³⁹³ Art.18.1 LORPM: "El Ministeri Fiscal pot desistir de la incoació de l'expedient quan els fets denunciats constitueixin delictes menys greus sense violència o intimidació en les persones o faltes, tipificats en el Codi penal o en les lleis penals especials."

constatació d'un fet delictiu³⁹⁴, una decisió que, segons la Circular 1/2000, de 18 de desembre, de la FGE en l'apartat VI.2.C relatiu al desestiment, està "*vinculada a aconseguir els objectius d'educació i inserció social del menor que informen el text de la Llei*".

Aquestes prerrogatives del Ministeri Fiscal es configuren com una autèntica política desjudicialitzadora³⁹⁵ sota l'empara de l'interès del menor, la qual va més enllà de la seva capacitat de no admetre a tràmit la denúncia quan indiciàriament els fets no siguin constitutius de delictes (art. 16.2 LORPM) o, en base a la supletorietat de la LECRIM, quan la denúncia sigui manifestament falsa (art. 269 LECRIM). Aquestes prerrogatives passen per l'admissió a tràmit de la denúncia per practicar les diligències que el Ministeri Fiscal estimi oportunes, i acordar el desestiment de la incoació de l'expedient en els supòsits que recull la LORPM, així com sol·licitar-ne l'arxiu (art.19 i 30.4³⁹⁶).

³⁹⁴ LANDROVE (LANDROVE DIAZ, Gerardo. "Marco operativo de la Ley Orgánica Reguladora de la Responsabilidad Penal de los Menores". A *La Ley: Revista jurídica española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía*. N. 4. 2000. P. 1667-1673) senyala: "*des de qualificats sectors professionals s'ha constatat, a la vista de les estadístiques publicades al respecte pel CGPJ, que des de la reforma de 1992 el nombre d'assumptes tramesos en els jutjats de menors va disminuir escandalosament, per una utilització incontrolada del principi d'oportunitat i la consegüent vulneració dels principis de seguretat jurídica i tutela judicial efectiva*". Per tot això, a judici d'aquest autor, es troba a faltar en la LORPM "*alguna via de control per l'exercici per part del Ministeri Fiscal del criteri d'oportunitat, tan present en la vigent Llei*". Opinió contrària a la defensada per MARTÍN (MARTÍN PALLÍN, José Antonio. "Un proceso penal distinto para los menores". A *El menor en la legislación actual*. Fundación Antonio de Nebrija. Madrid. 1998. P.202) que manté que "*en matèria de menors s'ha d'establir amb caràcter general i inqüestionable el principi d'oportunitat amb l'objecte de flexibilitzar la pròpia actuació de la Fiscalia concedint-li vies alternatives per evitar arribar al què seria la última solució; confrontació de la seva postura acusatòria davant un jutge en petició d'aplicació de mesura de seguretat*".

³⁹⁵ "Un 58,8% de les diligències incoades són finalment arxivades pel Ministeri Fiscal [...] Més de la meitat dels arxius (51,6%) obeeixen a aquesta política desjudicialitzadora que en atenció a l'interès del menor tracta d'evitar l'enjudiciament formal de la causa. La resta d'arxius estan justificats per, la comissió de la infracció (16,1%) o no existeixen evidències per considerar-lo autor (9,1%), si el fet ha prescrit seguint els criteris que estableix l'art. 15 de la LO 5/2000 o qualsevol altre motiu previst en la legislació". (FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. "Datos oficiales de la delincuencia juvenil: valorando el resultado del proceso de producción de datos de la Fiscalía de menores". A *Indret, Revista para el Análisis del Derecho*. Barcelona. Any 2013. N. 2. P. 13-15. Disponible a: <http://www.indret.com/pdf/961.pdf>).

³⁹⁶ Art.19.1: "*El Ministeri Fiscal també pot desistir de la continuació de l'expedient, considerant la gravetat i les circumstàncies dels fets i del menor, de manera particular la falta de violència o intimidació greus en la comissió dels fets i la circumstància que a més a més el menor s'hagi conciliat amb la víctima o hagi assumit el compromís de reparar el dany causat a la víctima o al perjudicat pel delictes, o s'hagi compromès a complir l'activitat educativa proposada per l'equip tècnic en el seu informe. El desistiment en la continuació de l'expedient solament és possible quan*

Tanmateix, el desistiment de la incoació de l'expedient no vol dir que no s'actui sobre el menor ja que aquest pot ser traslladat a l'entitat pública de protecció de menors per aplicar les mesures que recull la Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener, a més d'haver de respondre de la responsabilitat civil davant els ofesos i perjudicats en la jurisdicció civil. A més, aquest desistiment, tal i com estableix l'art. 19 LORPM, està subjecte a un seguit de requisits: que el fet constitueixi un delictes menys greu o lleu i que el menor s'hagi conciliat amb la víctima, hagi assumit el compromís de reparar el dany causat a la víctima o al perjudicat pel delictes³⁹⁷ o s'hagi compromès a complir l'activitat educativa proposada per l'equip tècnic en el seu informe. Tot i això, coincideixo amb les veus més crítiques, i que també apareixen en veu d'alguns professionals que han participat en la investigació qualitativa que es detalla en el capítol IV d'aquest document, que entenen que el marge tan ampli que la norma concedeix tant al Ministeri Fiscal com al jutge per evitar l'acció penal esdevé una porta del darrera que alimenta les veus que defensen una injustificada laxitud de la llei penal del menor i que provoca la seva ineficàcia en la lluita contra la delinqüència juvenil. Aquests mecanismes estan inspirats en la política de la segona oportunitat, absolutament necessaris i adequats en el dret penal en general i en el dret penal juvenil en especial. Tanmateix, un ús inadequat, excessiu o una aplicació automàtica d'aquests

el fet imputat al menor constitueixi delictes menys greu o falta." Tanmateix, quan consti que el menor ha comès amb anterioritat altres fets de la mateixa naturalesa, el Ministeri Fiscal haurà d'incoar l'expedient.

Art.30.4: "El Ministeri Fiscal també pot sol·licitar al jutge de menors el sobreseïment de les actuacions per algun dels motius que preveu la Llei d'enjudiciament criminal, així com la remissió dels particulars necessaris a l'entitat pública de protecció de menors, si escau."

³⁹⁷ De fet, la LORPM dona especial rellevància a l'atenuant que el propi Codi penal recull a l'art. 21.5, i que fa referència a la reparació del dany, la qual planteja com a via de resolució extrajudicial del conflicte. Aquesta opció va en consonància amb les directrius internacionals en l'àmbit de la delinqüència juvenil que resalten la necessitat de substituir les mesures privatives de llibertat per altres mecanismes que siguin menys estigmatitzants (l'art. 40.3.b) de la Convenció dels Drets dels Infants, de 20 de novembre de 1989, assenyala que els estats procurin "sempre que sigui apropiat i desitjable, l'adopció de mesures per tractar a aquests nens sense recórrer a procediments judicials, en l'enteniment que es respectaran plenament els drets humans i les garanties legals". A través d'aquest mecanisme de desinstitucionalització, el menor infractor pot evitar el procés si hi ha conciliació amb la víctima o bé el menor accedeix a la reparació del dany causat, produint-se així l'arxiu del procediment o bé suspenten la mesura imposada en cas de donar-se en una fase més avançada del procediment ja iniciat.

mecanismes de desjudicialització és pervers i contraproduent, ja que pot evitar l'acció de l'Administració en casos en què seria necessari intervenir en el menor.

2.2. Institucions intervinents en el procés penal dels menors

En coherència amb el model de responsabilitat, el procés penal de menors, tal i com estableix l'exposició de motius de la LORPM, reconeix totes les garanties processals que presideixen els processos d'adults, de manera que la imposició de la sanció es farà en base a la presumpció d'innocència i conciliant els criteris educatius i de valoració de l'interès del menor que dirigeixen el procés i que porten a la flexibilitat pel que fa al principi de proporcionalitat.

Per tant, aquest procés es regeix pels principis garantistes generals, com el principi acusatori, el principi de defensa, el principi de legalitat, el principi de culpabilitat, el principi de resocialització, el principi de concentració processal, el principi de desjudicialització, d'intervenció mínima i d'oportunitat reglada, el principi d'especialització, el principi de seguretat jurídica, el principi d'igualtat i el principi de tipicitat. Així mateix, també cal tenir presents els principis rectors de l'actuació dels poders públics que, segons l'art. 11.2 de la Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener, de protecció jurídica del menor, són: la supremacia de l'interès del menor, el manteniment del menor en el medi familiar d'origen excepte que no sigui convenient per al seu interès, la seva integració familiar i social, la prevenció de totes aquelles situacions perjudiquen el seu desenvolupament personal, la sensibilització de la població davant situacions d'indefensió del menor, la promoció de la participació i la solidaritat social, i l'objectivitat, imparcialitat i seguretat jurídica en l'actuació protectora garantint el caràcter col·legiat i interdisciplinar en la seva adopció.³⁹⁸

³⁹⁸ RODRÍGUEZ LÓPEZ, Pedro. *Ley Orgánica de responsabilidad penal de menores. Especial análisis de la reparación del daño*. Ed. Dijusa. 2015. P. 38-40.

Tres són les institucions principals al voltant de les quals s'articula el procés de menors regits pels principis abans esmentats i sobre les quals recau la materialització de la naturalesa sancionadora-educativa que pretén la LORPM: el jutge de menors, el Ministeri Fiscal i l'equip tècnic.

2.2.1. El jutge de menors

Els jutges de menors, els quals han de ser magistrats i pertànyer a la carrera judicial, segons la disposició final tercera, 2n paràgraf de la LORPM, són competents per conèixer dels fets comesos per les persones que descriu l'art. 1.1 de la Llei³⁹⁹, i per fer executar les seves sentències, sens perjudici de les facultats que, tal com enuncia l'art. 2.1 de la mateixa Llei, la norma atorga a les comunitats autònomes respecte de la protecció i la reforma dels menors⁴⁰⁰, la qual haurà de ser escoltada en nombrosos tràmits⁴⁰¹. Cal tenir present que aquests jutges pertanyen als jutjats d'instrucció, excepte en els casos de delictes de terrorisme comesos pels menors, els quals són competència del Jutjat Central de Menors de l'Audiència Nacional.

³⁹⁹ Persones majors de catorze anys i menors de divuit.

⁴⁰⁰ Art.45.1 LORPM: "L'execució de les mesures adoptades pels jutges de menors en les seves sentències fermes és competència de les comunitats autònomes i de les ciutats de Ceuta i Melilla"

⁴⁰¹ Alguns exemples d'aquesta circumstància els trobem als següents articles de la LORPM, entre d'altres: art. 3 "[...] El Ministeri Fiscal ha de remetre a l'entitat pública de protecció de menors el testimoni dels particulars que consideri necessaris respecte al menor, a fi de valorar la seva situació, i l'entitat esmentada ha de promoure les mesures de protecció adequades a les seves circumstàncies d'acord amb el que disposa la Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener"; art. 10.4: "Les mesures de llibertat vigilada que preveu aquest article han de ser ratificades mitjançant una interlocutòria motivada, amb l'audiència prèvia del Ministeri Fiscal, del lletrat del menor i del representant de l'entitat pública de protecció o reforma de menors en finalitzar l'internament, i les han de portar a terme les institucions públiques encarregades del compliment de les penes."; art. 28.1: "El Ministeri Fiscal [...] pot sol·licitar al jutge de menors, en qualsevol moment, l'adopció de mesures cautelars per a la custòdia i defensa del menor expedientat [...].El jutge, escoltat el lletrat del menor, així com l'equip tècnic i la representació de l'entitat pública de protecció o reforma de menors, que han d'informar especialment sobre la naturalesa de la mesura cautelar, ha de resoldre sobre el que s'hagi proposat [...]"; art. 40.1: "El jutge competent per a l'execució, d'ofici o a instància del Ministeri Fiscal o del lletrat del menor, i escoltats en tot cas aquests, així com el representant de l'equip tècnic i de l'entitat pública de protecció o reforma de menors, pot acordar motivadament la suspensió de l'execució de la decisió continguda en la sentència [...]".

Tot i que, en termes generals, el Ministeri Fiscal té la competència per a la instrucció de les causes penals, el jutge és el responsable de la sentència i l'Administració és la competent per a l'execució de la sentència a través de les comunitats autònomes. Hem de dir que la funció del jutge no és limitada a sentenciar, ja que en la fase instructora actua com a garant dels drets del menor⁴⁰² i també li correspon la supervisió, el control i la resolució de les qüestions que es plantegin en execució (art. 49 i ss LORPM) i actuar com a jutge de vigilància penitenciària en les penes privatives de llibertat (art. 44 LORPM). Així mateix, també actua com a jutge de primera instància pel que fa a la tramitació de les peces civils.

Un dels aspectes més importants que ens interessa destacar aquí pel que fa a la funció del jutge en la jurisdicció penal de menors és l'ampli marge de discrecionalitat judicial de què gaudeix. Cal tenir present en l'àmbit penal juvenil la indeterminació legal i la individualització de les mesures, ja que la norma no assigna una mesura a cada conducta, sinó que planteja un catàleg general de mesures (art. 7 LORPM), d'entre les quals el jutge de menors pot escollir la que estipuli més adequada al fet i a la personalitat del menor infractor (art. 7.3 LORPM). En conseqüència, veiem que els criteris que imperen en la decisió del jutge a l'hora de sentenciar sobre les mesures a prendre davant l'infractor en l'àmbit de la justícia juvenil difereixen de manera clara respecte al dret penal d'adults.

Aquesta discrecionalitat es considera a priori un element positiu, però també pot generar conflicte ja que el jutge pren un important protagonisme i assumeix gairebé en solitari la responsabilitat de la decisió final que es prengui. Així mateix, genera debat al voltant de com aquesta discrecionalitat va en detriment de la seguretat jurídica, ja que no hi ha una única resposta de l'Administració davant de

⁴⁰² Art.23.3 LORPM: "*El Ministeri Fiscal no pot practicar pel seu compte diligències restrictives de drets fonamentals, sinó que ha de sol·licitar del jutjat la pràctica de les que calguin per al bon fi de les investigacions. El jutge de menors ha d'emetre resolució sobre aquesta petició mitjançant interlocutòria motivada [...]*".

casos similars. Per una altra banda, la discrecionalitat té límits, com ara no poder imposar una mesura d'internament en règim tancat quan no hi ha hagut violència o intimidació, malgrat que les circumstàncies que rodegen al menor aconsellin un internament de curta durada per fer una aturada necessària per evitar que el menor segueixi per un camí que el condueixi a la reincidència i a una possible carrera delictiva consolidada.

2.2.2. El Ministeri Fiscal

Una de les principals característiques del procés de menors respecte als processos penals d'adults és la figura del Ministeri Fiscal, que assumeix la direcció de la fase instructora i alhora exerceix l'acusació i vetlla pel compliment dels drets dels menors, a més de tenir àmplies prerrogatives pel que fa a l'aplicació del principi d'oportunitat, abans ja analitzades.

Les funcions del Ministeri Fiscal en el procés de menors s'enumeren en els articles 6 i 23.1 LORPM. Aquestes fan referència bàsicament a la protecció dels drets dels menors, la instrucció del procediment i l'exercici de l'acusació. Pel que fa a la protecció de drets, el Ministeri Fiscal ha de conèixer de les situacions de risc o desemparament que pugui patir el menor per tal que adopti o sol·liciti l'adopció de les mesures necessàries per donar-hi resposta. En aquesta mateixa funció s'encabeix la possibilitat del Ministeri Fiscal de no exercir l'acció penal sol·licitant el sobreseïment de les actuacions, o no incoar l'expedient d'investigació, fent prevaler així l'interès del menor.

Quant a la funció d'investigació, aquesta consisteix bàsicament a esbrinar els fets i determinar la participació del menor. També, en el marc d'aquesta funció, el Ministeri Fiscal ha de rebre l'informe elaborat per l'equip tècnic sobre la situació psicològica, educativa i familiar del menor, i de qualsevol altra circumstància que reclami la necessitat d'adoptar alguna mesura. Aquesta fase d'investigació té com

a finalitat primera elaborar l'escrit d'al·legacions en què queda plasmada la funció acusadora, per la qual cosa podria semblar un contrasentit que una mateixa figura tingui la funció de salvaguarda dels drets de la persona respecte de la qual també té la funció instructora del procés i la funció acusadora⁴⁰³.

Un dels punts que cal tenir presents respecte a aquesta institució en l'àmbit de la justícia juvenil és que, a partir de la reforma operada per la LO 8/2006, no té el monopoli de l'acusació, ja que l'esmentada norma permet l'acusació particular. Aquest fet fa que la víctima tingui veu i pugui influir en la decisió final. Aquesta circumstància es contraposa a un dels principis axiològics fonamentals i que és l'interès superior del menor⁴⁰⁴, ja que les víctimes, per definició, acostumen a demanar una resposta de l'Administració en termes admonitoris i no educatius.

2.2.3. L'equip tècnic

La mateixa exposició de motius de la LORPM determina, en el paràgraf II.7, que: *"en el dret penal de menors ha de prevaler, com a element determinant del procediment i de les mesures que s'adoptin, l'interès superior del menor. Interès que ha de ser valorat amb criteris tècnics i no formalistes per equips de professionals especialitzats en l'àmbit de les ciències no jurídiques, sens perjudici, per descomptat, d'adequar l'aplicació de les mesures a principis garants generals tan indiscutibles com el principi acusatori, el principi de defensa o el principi de presumpció d'innocència."*

⁴⁰³ "Segons l'exposició de motius de la LORPM, la posició del Ministeri Fiscal és relevant, en la seva doble condició d'institució que constitucionalment té encomanada la funció de promoure l'acció de la justícia i la defensa de la legalitat, així com dels drets dels menors, vetllant pel seu interès. [...] D'aquesta forma, podem afirmar que el Ministeri Fiscal compleix així el mandat constitucional de promoure l'acció de la justícia en defensa de la legalitat en incoar l'expedient (art. 16), en defensa dels drets dels ciutadans (art. 61), dels drets dels menors (art. 6), de l'interès del menor (art. 23), i de l'interès públic tutelat per la llei (art. 18 i 19) en exercir el principi d'oportunitat reglat per a resoldre el conflicte social a través de la possibilitat de conciliació entre menor i víctima." (RODRÍGUEZ LÓPEZ, Pedro. *Ley Orgánica de responsabilidad penal de menores...* Op cit. P. 65-66).

⁴⁰⁴ Vid Supra capítol IV, epígraf 3.

En aquest sentit, s'integren els equips tècnics, formats per psicòlegs, educadors i treballadors socials⁴⁰⁵, adscrits als jutjats de menors i depenent orgànicament del Ministeri de Justícia o de les comunitats autònomes amb competències assumides. Tenen dependència funcional respecte de la Fiscalia de Menors només a la fase d'instrucció de l'expedient (art. 27.1 LORPM) i del Jutjat de Menors en tot el procés, excepte en la fase d'execució de la mesura.

Els equips tècnics són els encarregats de l'elaboració d'un informe sobre la situació psicològica, educativa i familiar del menor infractor⁴⁰⁶, així com del seu entorn social i, en general, sobre qualsevol altra circumstància rellevant als efectes de l'adopció de mesures (art. 27.1 LORPM). També presten assistència professional al menor des del moment de la seva detenció i fan funcions de mediació entre l'autor i el perjudicat⁴⁰⁷.

Volem destacar que l'informe dels equips tècnics té un important impacte en el procés ja que, tal i com determina l'art. 27 LORPM, l'equip tècnic també pot proposar una intervenció socioeducativa sobre el menor, així com la possibilitat que aquest efectui una activitat reparadora o de conciliació amb la víctima, o la conveniència de no continuar la tramitació de l'expedient en interès del menor, perquè ja se li ha reprotxat prou per mitjà dels tràmits ja efectuats, o perquè es considera inadequada per a l'interès del menor qualsevol intervenció, atès el temps transcorregut des de la comissió dels fets.

⁴⁰⁵ Als equips tècnics poden també incorporar-se temporalment o permanentment professionals que estiguin relacionats amb les funcions que té assignades quan sigui necessari i així ho acordi l'òrgan competent. (art.4.1, segon i tercer paràgraf RD 1774/2004).

⁴⁰⁶ La LORPM (art.27.6) també preveu la possibilitat que l'informe sigui emès per entitats públiques o privades que treballin en l'àmbit de l'educació de menors i coneguin la situació del menor expedientat. Aquestes entitats també poden complementar l'informe de l'equip tècnic.

⁴⁰⁷ En aquest sentit, s'expressa l'art.4.1 del RD 1774/2004, de 30 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de la LO 5/2000: "*Els equips tècnics estaran formats per psicòlegs, educadors i treballadors socials la funció dels quals és assistir tècnicament en les matèries pròpies de les seves disciplines professionals als jutges de menors i al Ministeri Fiscal, elaborant els informes, efectuant les propostes, sent sentits en els supòsits i en la forma establerts en la Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors, i, en general, exercint les funcions que tinguin legalment atribuïdes. De la mateixa manera, prestaran assistència professional al menor des del moment de la seva detenció i realitzaran funcions de mediació entre el menor i la víctima o perjudicat.*"

Quant a la naturalesa jurídica d'aquest informe, hi ha la discussió sobre si té naturalesa pericial o no. Mentre que alguns exposen que simplement té caràcter obligatori sense més, ja que no pot ser instat per les parts, una altra part de la doctrina entén que pot considerar-se una prova pericial qualificada, ja que aporta al procés els coneixements d'un grup d'experts⁴⁰⁸. En el fons, el que es planteja a aquest informe és identificar les mancances del menor infractor per proposar una solució al problema⁴⁰⁹. En qualsevol cas, el que queda palès és que, malgrat que aquest informe no sigui vinculant per al jutge de menors, és determinant quant a fixar la conclusió o la continuació de les actuacions, així com les mesures a adoptar si finalment se'n determina la necessitat per part de l'òrgan sentenciador. Efectivament, l'opinió de l'equip tècnic és decisiva ja que jutges i fiscal per norma assumeixen el seu criteri. Aquest fet rep les crítiques d'alguns dels professionals que veurem en el capítol IV i que estimen que l'equip tècnic, en poc temps i amb pocs recursos, es pronuncia sobre quines són les necessitats del menor. El pes decisiu d'aquesta valoració ens obliga a plantejar-nos de quina manera podem millorar el diagnòstic d'aquests menors. En la investigació qualitativa duta a terme en el capítol IV, algunes veus suggereixen un ingrés breu en un centre de menors que permeti fer una valoració més completa a partir d'una observació més intensiva i propera del menor.

2.3. Les mesures

Quant al règim sancionador aplicable als menors, destaca el que estableix l'exposició de motius de la LORPM, on es constata de manera expressa que *"[...] pot dir-se que la redacció d'aquesta Llei orgànica ha estat conscientment guiada pels següents principis generals: naturalesa formalment penal però materialment sancionadora-educativa del procediment i de les mesures aplicables als infractors*

⁴⁰⁸ SALA DONADO, Cristina. *Proceso penal de menores: especialidades derivadas del interés de los menores y opciones de política criminal*. Tesis Doctoral. Universitat de Girona. Octubre 2002. P. 122.

⁴⁰⁹ RODRÍGUEZ LÓPEZ, Pedro. *Ley Orgánica de responsabilidad penal de menores...Op cit.* P. 68.

*menors d'edat [...]»⁴¹⁰. Una lectura d'aquesta exposició de motius ens porta a concloure que aquesta norma, en els termes que va ser promulgada l'any 2000, es tracta d'un model de dret penal de caràcter educatiu, el qual queda reflectit en diversos punts al llarg del text, en què s'imposa el denominat superior interès del menor, definit per la mateixa LORPM com a "*element determinant del procediment i de les mesures que s'adopten*"⁴¹¹.*

De fet, la LORPM ni tan sols defineix el concepte de mesura sinó que es limita a assenyalar les conseqüències jurídiques dels fets delictius comesos per menors des de la perspectiva d'accions de correcció no punitives, és a dir, actuacions sobre el menor des d'un vessant sancionadoreducatiu⁴¹² basades en l'interès del menor que es materialitza a través del mecanisme de la flexibilitat per garantir la idoneïtat de la mesura aplicada d'acord amb les necessitats del menor. Així, l'art. 7.1 LORPM detalla les mesures que els jutges de menors poden imposar, però sense determinar una mesura ni la seva extensió per a cada tipus delictiu, sinó que es fa una remissió genèrica al Codi penal i a les lleis especials.⁴¹³

2.3.1. Internament

A nivell internacional, trobem literatura diversa que defensa l'internament del menor com a última ràtio. Un clar exemple són les Regles de Beijing, concretament la regla 19.1 determina que "*El confinament de menors en establiments penitenciaris s'utilitzarà en tot moment com a últim recurs i pel més breu termini possible*". Aquesta premissa s'inspira en la Resolució 4 del Sisè Congrés de Nacions Unides sobre Prevenció del Delicte i Tractament del

⁴¹⁰ Exposició de motius II, 6.

⁴¹¹ Exposició de motius II, 7.

⁴¹² En aquest sentit, la STC 36/1991, de 18 de març 1991, senyala que "*Les mesures que el jutge de menors pot adoptar [...] no s'adopten en exercici de l'ius puniendi, ni tenen finalitat retributiva. [...] No són penes en sentit estricte, però s'adopten precisament com a conseqüència de conductes penalment tipificades i resultaria paradoxal que l'atribució d'aquestes conductes a un menor portés com a conseqüència una disminució en contra de les garanties de les quals gaudiria si no ho fos*".

⁴¹³ RODRÍGUEZ LÓPEZ, Pedro. *Ley Orgánica de responsabilidad penal de menores... Op cit.* P. 77.

Delinqüent de l'any 1980, el qual va posar de manifest que un menor delinqüent no pot ser empresonat excepte que no hi hagi cap altra resposta adequada i, en cas d'haver de ser així, cal que sigui pel mínim temps possible.

Pel que fa a la interpretació del principi abans esmentat de temps més breu possible, de manera general s'ha d'entendre com el temps durant el qual s'espera que la privació de llibertat serveixi per a rehabilitar el menor infractor, idea que ratifiquen les anomenades Regles de Tòquio, adoptades per l'Assemblea General de l'ONU en Resolució 45/110, de 14 de desembre de 1990⁴¹⁴. Al respecte, cal remetre'ns concretament a la regla 1.5 (*"Els estats membres introduiran mesures no privatives de la llibertat en els seus respectius ordenaments jurídics per proporcionar altres opcions, i d'aquesta manera reduir l'aplicació de les penes de presó, i racionalitzar les polítiques de justícia penal, tenint en compte el respecte dels drets humans, les exigències de la justícia social i les necessitats de rehabilitació del delinqüent"*) i la 2.6 (*"Les mesures no privatives de la llibertat seran utilitzades d'acord amb el principi de mínima intervenció."*)

Els principis establerts internacionalment s'integren en la normativa espanyola, la qual limita l'ús de les penes privatives de llibertat en els menors a determinats casos. Així, comprovem que, a l'exposició de motius III, 16, la LORPM senyala que les mesures d'internament *"responen a una perillositat més gran, manifestada en la naturalesa peculiarment greu dels fets comesos, caracteritzats en els casos més destacats per la violència, la intimidació o el perill per a les persones. L'objectiu prioritari de la mesura és disposar d'un ambient que tingui les condicions educatives adequades perquè el menor pugui reorientar les disposicions o les deficiències que han caracteritzat el seu comportament antisocial, quan per aconseguir-ho calgui assegurar, almenys de manera temporal, l'estada de l'infractor en un règim físicament restrictiu de la seva llibertat. La intensitat més gran o menor d'aquesta restricció dona lloc als diversos tipus d'internament"*.

⁴¹⁴ RODRÍGUEZ LÓPEZ, Pedro. *Ley Orgánica de responsabilidad penal de menores... Op cit.* P. 79.

Quant a la seva durada, cal remetre'ns a l'art. 9 LORPM, en què s'estableix un sistema de regles per a diferents mesures, entre elles la d'internament. Per la seva banda, l'art. 7 de la LORPM gradua la intensitat d'aquesta mesura i distingeix quatre tipus d'internaments: l'internament en règim tancat, l'internament en règim semiobert, l'internament en règim obert i l'internament terapèutic.

Certament, considero que, en justícia juvenil, la privació de llibertat ha de limitar-se als casos en què sigui necessària. Tanmateix, entendre que aquesta limitació ha d'aplicar-se de manera generalitzada i gairebé automatitzada suposa que l'interès superior del menor, principi que hauria de prevaler per sobre de tots els que esmenta l'exposició de motius de la LORPM, no sigui l'autèntic eix de la intervenció de l'Administració. Això implica que en alguns casos que aconsellarien un internament, la Llei no ho permet, i viceversa, imposa aquesta mesura en casos en què potser no seria necessari, o fins i tot desaconsellable, des de la perspectiva de l'interès del menor.

2.3.1.1. Internament en règim tancat

L'exposició de motius III, 16, determina: "*L'internament en règim tancat pretén l'adquisició per part del menor dels recursos de competència social suficients per permetre un comportament responsable en la comunitat, mitjançant una gestió de control en un ambient restrictiu i progressivament autònom.*" Per tant, ens trobem davant una mesura que determina la residència permanent del menor infractor en un centre especialitzat, on segons l'art. 7.1.a) LORPM, també hi porten a terme activitats formatives, educatives, laborals i d'oci.

Cal tenir present que, segons l'art. 9.2 LORPM, "*La mesura d'internament en règim tancat només es pot aplicar quan: a) Els fets estiguin tipificats com a delictes greus pel Codi penal o les lleis penals especials. b) Tractant-se de fets tipificats com a delictes menys greus, en la seva execució s'hagi utilitzat violència o*

intimidació en les persones o s'hagi generat greu risc per a la vida o la integritat física de les persones. c) Els fets tipificats com a delictes es cometin en grup o el menor pertanyi o actuï al servei d'una banda, organització o associació, fins i tot de caràcter transitori, que es dediqui a la realització d'aquestes activitats."

Malgrat les intencions expressades a la norma, part de la doctrina científica crítica aquesta mesura negant la seva eficàcia com a mecanisme de reeducació i reinserció⁴¹⁵. Tanmateix, no es pot obviar que la resposta estatal en l'àmbit penal del menor també es defineix com a sancionadora, sense que aquest vessant entri en contradicció amb les finalitats també educatives que proclama la norma. És a dir, negar que la mesura d'internament en els termes que es planteja a la LORPM no pot respondre a la naturalesa educativa que predica la norma és, al meu entendre i també segons l'opinió de professionals, tal i com es desprèn de la investigació qualitativa presentada al capítol IV d'aquest document, una opinió esbiaixada i que no s'ajusta a la realitat, ja que es basa en estudis que fan una aproximació quantitativa i que no prenen en consideració que els menors que arriben als centres d'internament responen a joves amb majors necessitats criminògenes i, per tant, porta a equívoc pretendre comparar l'eficàcia de les diferents mesures sota aquests condicionants.

⁴¹⁵ En aquest sentit, podem senyalar FEIJOO, qui afirma: "*cal tenir en compte que l'important índex de reincidència que presenten les mesures d'internament, especialment en règim tancat, obliga a adoptar aquesta mesura amb cautela, tot i que això sigui a causa en part que precisament els menors més problemàtics i de pitjor pronòstic són els que acostumen a patir aquest tipus de mesura. En cas que sigui necessària una mesura d'internament per allunyar el menor del seu entorn familiar o de convivència, el règim tancat ha de ser l'últim recurs i ha de ser aplicat de forma absolutament excepcional. La preferència ha de ser sempre per a les mesures ambulatories o en mitjà obert*" (FEIJOO SÁNCHEZ, Bernardo José. "Comentarios al art. 7.3 LORPM. Reglas generales de determinación de las medidas". A *Estudios y comentarios legislativos (Civitas)*. Editorial Aranzadi, S.A. Març 2008.). També GARCIA PÉREZ s'expressa en el mateix sentit i fa referència a estudis empírics fets a Alemanya i a Catalunya: "*en un estudi que es va fer recentment a Alemanya es va analitzar el nivell de reincidència durant els quatre anys següents al compliment de la sanció penal, prenent com a punt de partida l'any 1994 i conclouent el seguiment l'any 1998. La principal conclusió és que l'índex de reincidència és tant més alt quan més greu és la sanció [...] Recentment Capdevila/Ferrer/Luque han estudiat a Catalunya els nivells de reincidència dels menors que són tractats per l'Administració de Justícia [...] aquest estudi ve a corroborar els resultats que presenten les investigacions fetes a l'estranger.*" (GARCIA PÉREZ, Octavio. "La reforma de 2006 del sistema español de justicia penal de menores". A *Política Criminal: Revista Electrónica Semestral de Políticas Públicas en Materias Penales*. N. 5. 2008. Disponible a: http://www.politicacriminal.cl/n_05/A_1_5.pdf).

2.3.1.2. Internament en règim semiobert

L'exposició de motius III, 16, determina: "*L'internament en règim semiobert implica l'existència d'un projecte educatiu en què des del principi els objectius substancials es porten a terme en contacte amb persones i institucions de la comunitat; el menor té la residència en el centre i està subjecte al seu programa i al seu règim intern.*" Aquesta mesura implica que el menor resideixi en un centre especialitzat, però realitza les activitats formatives, educatives, laborals i d'oci fora d'aquest, segons determina l'art. 7.1.b) LORPM, amb l'objectiu d'aconseguir una millor integració a la societat a través del contacte amb la comunitat.

Els objectius d'aquesta mesura poden passar, entre d'altres, per incorporar i desenvolupar actituds i valors que facilitin l'adaptació i integració del menor en la societat; estimular el desenvolupament de la consciència ètica i responsable que condueixi el menor a exercir els seus drets i complir les seves obligacions, i desenvolupar les capacitats del menor per adquirir coneixements i hàbits per a la seva orientació professional.⁴¹⁶

2.3.1.3. Internament en règim obert

L'exposició de motius III, 16, determina: "*L'internament en règim obert implica que el menor porta a terme totes les activitats del projecte educatiu en els serveis normalitzats de l'entorn, i resideix en el centre com a domicili habitual.*" Es tracta d'un règim molt més flexible que permet el menor portar la seva vida amb normalitat amb l'única obligació de residir en un centre especialitzat⁴¹⁷. A més, tal i com estableix l'art. 26.4 RD 1774/2004, "*quan l'entitat pública entengui que les*

⁴¹⁶ RODRÍGUEZ LÓPEZ, Pedro. *Ley Orgánica de responsabilidad penal de menores...op cit.* P. 80.

⁴¹⁷ En general, el temps mínim de permanència al centre és de vuit hores, i té l'obligació de pernoctar-hi. Ara bé, tal i com estableix l'art 26.3 RD 1774/2004, quan una activitat així ho requereixi, l'entitat pública pot proposar al jutjat de menors la possibilitat de no pernoctar en el centre durant un temps determinat.

característiques personals del menor i l'evolució de la mesura d'internament en règim obert ho aconsellen, podrà proposar al jutjat de menors que aquella continuï en habitatges o institucions de caràcter familiar situades fora del recinte del centre, sota el control d'aquesta entitat."

2.3.1.4. Internament terapèutic

L'exposició de motius III, 16, determina: "*L'internament terapèutic es preveu per als casos en què els menors, per raó de la seva addicció a l'alcohol o a altres drogues, o per disfuncions significatives en el seu psiquisme, necessiten un context estructurat on puguin seguir una programació terapèutica i no es donin, d'una banda, ni les condicions idònies en el menor o en el seu entorn per al tractament ambulatori, ni, de l'altra, les condicions de risc que exigirien que se li apliqués un internament en règim tancat.*" Es tracta d'un internament en centres especials per a la integració de persones que pateixen una dependència a substàncies o algun tipus d'alteració o anomalia de caràcter psíquic que suposin una greu alteració de la percepció de la realitat.

Aquest tipus de mesura es pot aplicar sola o com a mesura complementària d'una altra mesura, i és d'aplicació en els casos de les eximents dels apartats 1, 2 i 3 de l'art. 20 CP, així com en el cas que siguin valorades com a eximents incompletes de l'art.21.1 CP o atenuants analògiques. Quan l'interessat rebutgi un tractament de deshabitació, el jutge li ha d'aplicar una altra mesura adequada a les seves circumstàncies (art.7.1.d) LORPM).

2.3.2. Tractament deambulatori

L'exposició de motius III, 20, determina: "*El tractament ambulatori és una mesura destinada als menors que disposen de les condicions adequades en la seva vida per beneficiar-se d'un programa terapèutic que els ajudi a superar processos*

d'addicció o disfuncions significatives del seu psiquisme. Previst per als menors que presentin una dependència de l'alcohol o les drogues, i que per al seu interès puguin ser tractats d'aquesta dependència en la comunitat, en el tractament es poden combinar diferents tipus d'assistència mèdica i psicològica. És molt apropiat per a casos de desequilibri psicològic o pertorbacions del psiquisme que es puguin atendre sense que calgui internament. La diferència més clara amb la tasca socioeducativa és que aquesta pretén aconseguir una capacitat, un objectiu d'aprenentatge, utilitzant una metodologia no tan clínica, sinó d'orientació psicoeducativa. El tractament ambulatori també es pot entendre com una tasca socioeducativa molt específica per a un problema ben definit."

Aquesta mesura és una orientació psicoeducativa específica per a un problema que es pot aplicar sola o com a complement d'una altra mesura i, juntament amb la d'internament terapèutic, es pot imposar quan es doni alguna de les circumstàncies eximents que recullen els apartats 1, 2 i 3, de l'art. 20 CP, o bé que es valorin com a eximent incomplet de l'art. 21.1 CP o atenuants analògiques. Cal tenir present que, tal i com estableix l'art. 7.1.e) LORPM, en cas que el menor rebutgi un tractament de deshabitació, *"el jutge li ha d'aplicar una altra mesura adequada a les seves circumstàncies."*

L'art.16.2 i 16.3 RD 1774/2004 determina que els especialistes o facultatius que correspongui examinaran el menor i elaboraran un programa de tractament que s'adjuntarà al programa individualitzat d'execució de la mesura, en el qual s'especificaran les pautes sociosanitàries recomanades i els controls que haurà de seguir el menor.

2.3.3. Assistència centre de dia

L'exposició de motius III, 17, determina: *"En l'assistència a un centre de dia, el menor és derivat a un centre plenament integrat en la comunitat, on es porten a*

terme activitats educatives de suport a la seva competència social. Aquesta mesura serveix al propòsit de proporcionar al menor un ambient estructurat durant bona part del dia, en què es portin a terme activitats socioeducatives que puguin compensar les mancances de l'ambient familiar del menor. La característica del centre de dia és que és on pren forma el que és essencial del projecte socioeducatiu del menor, per bé que també pot assistir a altres llocs per fer ús d'altres recursos d'oci o culturals. Per tant, el menor sotmès a aquesta mesura pot continuar residint a casa seva, o a la de la seva família, o a l'establiment d'acolliment." Per tant, en aquesta mesura, el menor resideix al seu domicili habitual i assisteix a un centre integrat en la comunitat per realitzar activitats de suport, educatives, formatives, laboral o d'oci (art.7.1.f) LORPM).

Amb aquesta mesura es busca facilitar al menor un ambient estructurant durant gran part del dia amb l'objectiu de fer activitats de caràcter socioeducatiu per compensar les carències que presenta l'ambient familiar del menor.

2.3.4. Permanència de cap de setmana

L'exposició de motius III, 21, determina: "*La permanència de cap de setmana és l'expressió que defineix la mesura per la qual un menor es veu obligat a quedar-se a casa seva des del divendres a la tarda o al vespre fins al diumenge a la nit, llevat del temps en què porti a terme les tasques socioeducatives assignades pel jutge. En la pràctica, combina elements de l'arrest de cap de setmana i de la mesura de fer tasques socioeducatives o prestacions en benefici de la comunitat. És adequada per a menors que cometen actes de vandalisme o agressions lleus els caps de setmana.*" Aquesta mesura implica que el menor ha de romandre al seu domicili fins a un màxim de trenta-sis hores entre la tarda/vespre de divendres i la nit de diumenge (art.7.1.g) LORPM), excepte el temps per fer les tasques socioeducatives que el professional determini en el programa individualitzat aprovat pel jutge de menors.

2.3.5. Llibertat vigilada

L'exposició de motius III, 18, determina: "*En la mesura de llibertat vigilada, el menor infractor està sotmès, durant el temps que estableix la sentència, a una vigilància i una supervisió a càrrec de personal especialitzat, amb la finalitat que adquireixi les habilitats, les capacitats i les actituds necessàries per a un desenvolupament personal i social correctes. Durant el temps que duri la llibertat vigilada, el menor també ha de complir les obligacions i les prohibicions que, d'acord amb aquesta Llei, el jutge li pot imposar.*" Aquesta mesura obliga el menor a seguir les pautes socioeducatives establertes per l'entitat pública o professional a càrrec del seu seguiment i busca que el menor pugui superar els factors que el van portar a cometre la infracció. El menor ha d'assistir a les entrevistes amb el responsable del seu seguiment i a complir el programa individualitzat i les normes de conducta que el jutge determini, entre les quals es troben les determinades per l'art.7.1.h) LORPM⁴¹⁸. L'esmentat programa ha de detallar els aspectes concrets en referència als àmbits personal, familiar, social, educatiu, formatiu i laboral en què cal incidir.

2.3.6. Convivència amb una altra persona, família o grup educatiu

L'exposició de motius III, 22, determina: "*La convivència amb una persona, família o grup educatiu és una mesura que intenta proporcionar al menor un ambient de*

⁴¹⁸ "1a Obligació d'assistir amb regularitat al centre docent corresponent, si el menor està en edat d'escolarització obligatòria, i acreditar davant del jutge aquesta assistència regular o justificar, si escau, les absències, tantes vegades com sigui requerit per fer-ho. 2a Obligació de sotmetre's a programes de tipus formatiu, cultural, educatiu, professional, laboral, d'educació sexual, d'educació viària o altres de similars. 3a Prohibició d'acudir a determinats llocs, establiments o espectacles. 4a Prohibició d'absentar-se del lloc de residència sense autorització judicial prèvia. 5a Obligació de residir en un lloc determinat. 6a Obligació de comparèixer personalment davant el jutjat de menors o professional que es designi, per informar de les activitats realitzades i justificar-les. 7a Qualsevol altres obligacions que el jutge, d'ofici o a instància del Ministeri Fiscal, estimi convenients per a la reinserció social del sentenciat, sempre que no atemptin contra la dignitat com a persona [...]."

socialització positiu, mitjançant la convivència, durant un període determinat pel jutge, amb una persona, amb una família diferent de la seva o amb un grup educatiu que s'ofereixi a complir la funció de la família pel que fa al desenvolupament de pautes socioafectives prosocials en el menor." Aquesta mesura pretén clarament allunyar el menor dels factors de risc de l'entorn social i familiar del menor que hi influeixen negativament. És necessari el disseny d'un programa individualitzat i una acceptació expressa del menor, així com de la família o grup educatiu amb qui farà la convivència⁴¹⁹.

2.3.7. Realització d'activitats i tasques específiques per a aconseguir la integració del menor

En aquest grup s'inclouen dues mesures: les prestacions en benefici de la comunitat i la realització de tasques socioeducatives.

2.3.7.1. Prestacions en benefici de la comunitat

L'exposició de motius III, 15, determina: "*La mesura de prestacions en benefici de la comunitat que, d'acord amb l'article 25.2 de la nostra Constitució, no es pot imposar sense el consentiment del menor, consisteix a dur a terme una activitat, durant un nombre de sessions prèviament fixat, ja sigui en benefici de la col·lectivitat en el seu conjunt o de persones que estiguin en una situació de precarietat per qualsevol motiu. Preferentment, es busca relacionar la naturalesa de l'activitat en què consisteixi aquesta mesura amb la dels béns jurídics afectats pels fets comesos pel menor. La característica d'aquesta mesura és que el menor ha de comprendre, durant la seva execució, que la col·lectivitat o determinades persones han sofert de manera injustificada unes conseqüències negatives*

⁴¹⁹ Durant l'execució de la mesura, el menor maté el dret de relacionar-se amb la seva família, excepte que hi hagi una prohibició judicial expressa (art.19.6 RD 1774/2004).

derivades de la seva conducta. Es pretén que el subjecte compregui que va actuar de manera incorrecta, que mereix el retret formal de la societat i que la prestació de les tasques que se li exigeixen és un acte de reparació just." Cal tenir present que aquesta mesura només es pot imposar al menor si aquest dona el consentiment i implica que el menor realitzi activitats no retribuïdes d'interès social o en benefici de persones en situació de precarietat. És important subratllar que la naturalesa de les activitats que s'assignen al menor ha d'estar relacionada amb la naturalesa del bé jurídic lesionat a causa de la infracció realitzada pel menor, ja que es pretén que, a través d'aquestes activitats, el menor es responsabilitzi i restitueixi la comunitat i la compensi del dany causat. Així mateix, té un objectiu resocialitzador, ja que el menor pren consciència de les conseqüències de la seva conducta i es fomenta el respecte pel bé jurídic protegit per la norma i les pautes solidàries amb la societat.

2.3.7.2. Realització de tasques socioeducatives

L'exposició de motius III, 19, determina: "L'execució de tasques socioeducatives per part del menor consisteix a portar a terme activitats específiques de contingut educatiu que li facilitin la reinserció social. Pot ser una mesura de caràcter autònom o pot formar part d'una altra de més complexa. Utilitzada de manera autònoma, pretén satisfer necessitats concretes del menor percebudes com a limitadores del seu desenvolupament integral. Pot suposar l'assistència i la participació del menor en un programa ja existent en la comunitat, o bé en un de creat ad hoc pels professionals encarregats d'executar la mesura. Com a exemples de tasques socioeducatives, es poden mencionar les següents: assistir a un taller ocupacional, a una aula d'educació compensatòria o a un curs de preparació per al treball; participar en activitats estructurades d'animació sociocultural, assistir a tallers d'aprenentatge per a la competència social, etc." Així mateix, cal tenir present que, tal i com estableix l'art. 7.1.k) LORPM, "La persona sotmesa a aquesta mesura ha de dur a terme, sense internament ni llibertat

vigilada, activitats específiques de contingut educatiu encaminades a facilitar-li el desenvolupament de la competència social".

El contingut concret de la mesura l'estableix l'entitat pública o el professional encarregat del seguiment del programa d'intervenció elaborat en funció de les seves necessitats, situació i característiques personals del menor i que el jutge hagi aprovat. L'objectiu del programa passa pel desenvolupament de la competència social del menor.

2.3.8. Amonestació

L'exposició de motius III, 14, determina: "*En la mesura d'amonestació, el jutge, en un acte únic que té lloc a la seu judicial, manifesta al menor de manera concreta i clara les raons que fan socialment intolerables els fets comesos, li exposa les conseqüències que aquests fets han tingut o podien haver tingut per a ell i per a la víctima, i li formula recomanacions per al futur.*" A través d'aquesta mesura, el jutge pretén que el menor compregui la gravetat dels seus actes amb un clar objectiu preventiu per evitar futures infraccions.

2.3.9. Privació del permís de conduir i de les llicències administratives per a l'ús d'armes

L'exposició de motius III, 23, determina: "*La privació del permís de conduir ciclomotors o vehicles de motor, o del dret a obtenir-lo, o de llicències administratives per a caça o per a l'ús de qualsevol mena d'armes, és una mesura accessòria que es pot imposar en els casos que el fet comès tingui relació amb l'activitat que porta a terme el menor i que necessiti autorització administrativa.*" Aquesta mesura sembla indicada per als casos en què el menor hagi comès una infracció relativa a la seguretat contra el trànsit o bé de robatori i furt d'ús de

vehicles/motocicletes. Cal tenir present, però, que ja que per a obtenir el permís de conducció de vehicles i de la majoria de motocicletes, cal ser major d'edat, l'aplicació d'aquesta mesura en l'àmbit dels menors es redueix a casos gairebé anecdòtics.

2.3.10. Inhabilitació absoluta

Aquesta mesura la trobem descrita a l'art. 7.1.ñ) LORPM en els següents termes: "*La mesura d'inhabilitació absoluta produeix la privació definitiva de tots els honors, ocupacions i càrrecs públics sobre aquell en qui recaigui, encara que siguin electius, així com la incapacitat per obtenir aquests o qualssevol altres honors, càrrecs o ocupacions públics, i la de ser elegit per a un càrrec públic, durant el temps de la mesura.*" L'art. 10.3 LORPM determina l'aplicació d'aquesta mesura en els casos de terrorisme, sens perjudici de les altres mesures que correspongui.

2.4. Regles per a l'aplicació de les mesures

Tal i com ja s'ha indicat anteriorment, el dret penal de menors es caracteritza per la seva naturalesa educativa i per donar especial importància a la flexibilitat i la individualització pel que fa a la determinació de la mesura més beneficiosa per al menor en funció de les seves particulars característiques personals, donant lloc a un model que consagra amb caràcter general la discrecionalitat judicial, que no arbitrarietat, pel que fa a d'imposició de la mesura⁴²⁰.

⁴²⁰ Vid. GONZÁLEZ CUSSAC, Jose Luís - CUERDA ARNAU, Maria Luisa. "Derecho Penal de menores: criterios generales de aplicación de las medidas". A GONZÁLEZ CUSSAC, Jose Luís - CUERDA ARNAU, Maria Luisa - altres autors. *Justicia penal de menores y jóvenes. Análisis sustantivo y procesal de la nueva regulación*. Tirant lo Blanch. València. 2002. P. 105.

Per aplicar aquesta flexibilitat, l'elecció de la mesura es pren en funció dels informes que elaboren els equips tècnics i les entitats públiques de protecció i reforma dels menors, els quals, tot i no tenir caràcter vinculant, participen de la naturalesa del dictamen de pèrits, determinen les circumstàncies tant socials com familiars del menor, així com la seva edat, personalitat i interès⁴²¹. Tanmateix, cal que el jutge motivi la sentència en relació amb les raons que el porten a prendre aquella decisió que ha de defensar l'interès del menor⁴²², la qual cosa reafirma que la flexibilitat pel que fa a la decisió judicial no es pot confondre amb arbitrarietat.

La imposició de les mesures ha de seguir les normes que recull l'art. 9 LORPM⁴²³, i que suposen uns límits respecte a la seva aplicació i durada, basant-se en

⁴²¹ Art.27.1 LORPM: "[...] el Ministeri Fiscal ha de requerir a l'equip tècnic, [...] l'elaboració d'un informe o l'actualització dels informes emesos anteriorment [...] sobre la situació psicològica, educativa i familiar del menor, així com sobre el seu entorn social, i en general sobre qualsevol altra circumstància rellevant als efectes de l'adopció d'alguna de les mesures que preveu aquesta Llei."

⁴²² Art.7.3 LORPM: "Per a l'elecció de la mesura o mesures adequades s'ha d'atendre, de manera flexible, no només la prova i valoració jurídica dels fets, sinó especialment l'edat, les circumstàncies familiars i socials, la personalitat i l'interès del menor, posats de manifest aquests dos últims aspectes en els informes dels equips tècnics i de les entitats públiques de protecció i reforma de menors quan aquestes hagin tingut coneixement del menor per haver executat una mesura cautelar o definitiva amb anterioritat, d'acord amb el que disposa l'article 27 d'aquesta Llei. El jutge ha de motivar a la sentència les raons per les quals aplica una determinada mesura, així com el seu termini de durada, als efectes de la valoració de l'esmentat interès del menor."

⁴²³ "[...] l'aplicació de les mesures s'ha d'atenir a les regles següents:

1. Quan els fets comesos siguin qualificats de falta, només es poden imposar les mesures de llibertat vigilada fins a un màxim de sis mesos, amonestació, permanència de cap de setmana fins a un màxim de quatre caps de setmana, prestacions en benefici de la comunitat fins a cinquanta hores, privació del permís de conduir o d'altres llicències administratives fins a un any, la prohibició d'aproximar-se o comunicar-se amb la víctima o amb aquells dels seus familiars o altres persones que determini el jutge fins a sis mesos, i la realització de tasques socioeducatives fins a sis mesos.
2. La mesura d'internament en règim tancat només es pot aplicar quan: a) Els fets estiguin tipificats com a delicte greu pel Codi penal o les lleis penals especials. b) Tractant-se de fets tipificats com a delicte menys greu, en la seva execució s'hagi utilitzat violència o intimidació en les persones o s'hagi generat greu risc per a la vida o la integritat física de les persones. c) Els fets tipificats com a delicte es cometin en grup o el menor pertanyi o actuï al servei d'una banda, organització o associació, fins i tot de caràcter transitori, que es dediqui a la realització d'aquestes activitats.
3. La durada de les mesures no pot excedir els dos anys; a aquests efectes s'ha de computar, si escau, el temps que ja hagi complert el menor en mesura cautelar, d'acord amb el que disposa l'article 28.5 d'aquesta Llei. La mesura de prestacions en benefici de la comunitat no pot superar les cent hores. La mesura de permanència de cap de setmana no pot superar els vuit caps de setmana.
4. Les accions o omissions imprudents no poden ser sancionades amb mesures d'internament en règim tancat.
5. Quan en la postulació del Ministeri Fiscal o en la resolució dictada en el procediment s'hi apreciïn algunes de les circumstàncies a què es refereix l'article 5.2 d'aquesta

lògiques de proporcionalitat respecte del fet comès. Per tant, l'acció judicial no compta amb un poder discrecional total, sinó que està subjecte a certes regles que no pot obviar. Tanmateix, la mateixa LORPM descriu en l'art.10⁴²⁴ un seguit de regles especials que amplien la durada màxima de les mesures establertes a l'art. 9 de la mateixa norma, sense perdre de vista que el jutge pot imposar una o varies mesures dins d'aquests límits temporals, "encara que el menor sigui responsable de dues infraccions o més, en el cas que aquestes siguin connexes o es tracti d'una infracció continuada, i també quan un sol fet constitueixi dues infraccions o més" (art.11 LORPM). Les lògiques de proporcionalitat i culpabilitat responen a models de responsabilitat. Tanmateix, en un model racional, tal i com es descriu al capítol II d'aquest treball, caldria que la mesura es basés en el superior interès del

Llei, només es poden aplicar les mesures terapèutiques descrites a l'article 7.1, lletres d i e de la mateixa Llei."

⁴²⁴ "1. Quan es tracti dels fets que preveu l'apartat 2 de l'article anterior, el jutge, escoltat el Ministeri Fiscal, les parts personades i l'equip tècnic, ha d'actuar de conformitat amb les regles següents: a) si en el moment de cometre els fets el menor té catorze o quinze anys d'edat, la mesura pot arribar als tres anys de durada. Si es tracta de prestacions en benefici de la comunitat, aquest màxim és de cent cinquanta hores, i de dotze caps de setmana si la mesura imposada és la de permanència de cap de setmana. b) si en el moment de cometre els fets el menor té setze o disset anys d'edat, la durada màxima de la mesura és de sis anys; o, en els seus casos respectius, de dues-centes hores de prestacions en benefici de la comunitat o permanència de setze caps de setmana. En aquest cas, quan el fet sigui d'extrema gravetat, el jutge ha d'imposar una mesura d'internament en règim tancat d'un a sis anys, complementada successivament amb una altra mesura de llibertat vigilada amb assistència educativa fins a un màxim de cinc anys. Només es pot fer ús del que disposen els articles 13 i 51.1 d'aquesta Llei orgànica una vegada transcorregut el primer any de compliment efectiu de la mesura d'internament. Als efectes previstos en el paràgraf anterior, s'entenen sempre supòsits d'extrema gravetat aquells en els quals s'aprecii reincidència.

2. Quan el fet sigui constitutiu d'algun dels delictes tipificats en els articles 138, 139, 179, 180 i 571 a 580 del Codi penal, o de qualsevol altre delicte que tingui assenyalada en aquest Codi o en les lleis penals especials una pena de presó igual o superior a quinze anys, el jutge ha d'imposar les mesures següents: a) si en el moment de cometre els fets el menor té catorze o quinze anys d'edat, una mesura d'internament en règim tancat d'un a cinc anys de durada, complementada, si escau, per una altra mesura de llibertat vigilada de fins a tres anys. b) si en el moment de cometre els fets el menor té setze o disset anys d'edat, una mesura d'internament en règim tancat d'un a vuit anys de durada, complementada, si escau, per una altra de llibertat vigilada amb assistència educativa de fins a cinc anys. En aquest cas només pot fer ús de les facultats de modificació, suspensió o substitució de la mesura imposada a què es refereixen els articles 13, 40 i 51.1 d'aquesta Llei orgànica, quan hagi transcorregut, almenys, la meitat de la durada de la mesura d'internament imposada.

3. En el cas que el delicte comès sigui algun dels compresos en els articles 571 a 580 del Codi penal, el jutge, sense perjudici de les altres mesures que corresponguin d'acord amb aquesta Llei, també ha d'imposar al menor una mesura d'inhabilitació absoluta per un temps superior entre quatre i quinze anys al de la durada de la mesura d'internament en règim tancat imposada, atenent proporcionalment la gravetat del delicte, el nombre dels comesos i les circumstàncies que concorrin en el menor."

menor, tal i com he esmentat en l'epígraf 5 del capítol II i com estableix l'apartat II.7 de la LORPM.

Tanmateix, la sentència pot ser suspesa mitjançant resolució motivada del jutge competent per a l'execució, tal i com preveu l'art. 40.1 LORPM, sempre i quan "*la mesura imposada no sigui superior a dos anys de durada, durant un temps determinat i fins a un màxim de dos anys*" i es compleixin les condicions que estableix l'art. 40.2 de la Llei⁴²⁵. També, cal tenir present l'art.41 que estableix uns criteris que permeten la refosa de diferents mesures, entre les quals destaca la refosa de diferents mesures de la mateixa naturalesa en una de sola, sumant la durada de cadascuna d'elles, però sense poder superar el límit del doble de la més greu.

3. Recapitulant: La naturalesa educativa del dret penal de menors

La necessitat de regular la responsabilitat penal dels menors de manera específica i diferent a la legislació d'adults és una qüestió que compta amb un consens àmpliament generalitzat. Determinar com ha de ser aquesta regulació i quin és el concepte de menor en termes de responsabilitat penal no és ja una qüestió tan pacífica. Pel que fa a la definició de menor, a Espanya s'aplica un criteri biològic que estableix els límits de 14 i 18 anys com el rang on ha de ser d'aplicació la LORPM. El límit dels 18 anys, que en l'anterior regulació es determinava als 16 anys, és coincident en les democràcies del nostre entorn, tanmateix el límit inferior de 14 anys no compta amb una opinió tan unànime en base a la tesi empíricament provada que els menors que comencen a delinquir entre els 10 i 12 anys tenen

⁴²⁵ "a) No ser condemnat en sentència ferma per un delicte comès durant el temps que duri la suspensió, si ha assolit la majoria d'edat, o no ser-li aplicada cap mesura en sentència ferma en un procediment regulat per aquesta Llei durant el temps que duri la suspensió. b) Que el menor assumeixi el compromís de mostrar l'actitud i la disposició de reintegrar-se a la societat, i no incorri en noves infraccions. c) A més a més, el jutge pot establir l'aplicació d'un règim de llibertat vigilada durant el termini de suspensió o l'obligació d'exercir una activitat socioeducativa, recomanada per l'equip tècnic o l'entitat pública de protecció o de reforma de menors en el tràmit d'audiència precedent, fins i tot amb compromís de participació dels pares, els tutors o guardadors del menor, i ha de fer constar la naturalesa i el termini en què s'ha de portar a terme l'activitat."

més probabilitats de desenvolupar una carrera delictiva. Per tant, tal i com queda reflectit en les opinions dels professionals de la investigació qualitativa del capítol IV d'aquest document, és pertinent plantejar si amb els menors de 14 anys caldria regular una intervenció més enllà de l'aplicació de les mesures de protecció ja establertes per permetre una intervenció més intensiva en l'àmbit de la responsabilitat penal.

Quant a la definició del dret penal de menors, aquest constitueix un autèntic dret penal en el qual regeixen tots els principis garantistes materials i processals del dret penal d'adults, un punt d'especial importància tenint en compte que va ser tot just l'any 1991 que l'anterior model tutelar vigent aleshores va ser declarat parcialment inconstitucional⁴²⁶ per vulnerar alguns drets fonamentals dels menors,

⁴²⁶ STC 36/1991: "L'art. 16 LTTM, la constitucionalitat del qual es qüestiona, disposa que «els fets qualificats de delictes o faltes en el Codi penal o en lleis especials que s'atribueixin als menors de setze anys seran apreciats pels tribunals tutelars, amb raonada llibertat de criteri, tenint en compte la naturalesa dels expressats de fets en directa relació amb les condicions morals i socials que els menors les hagin executat, i prescindint en absolut del concepte i abast jurídic amb que, a l'efecte de la respectiva responsabilitat, es qualifiquen tals fets com a constitutius de delictes o faltes en el Codi penal i en les esmentades lleis especials». [...] La molt genèrica descripció de les conductes que poden donar lloc a l'adaptació de mesures correctores fa impossible establir un sistema de relacions clar entre aquestes i aquelles i viola així tant el principi de seguretat jurídica com el de legalitat, especialment quan aquest implica també el de tipicitat. [...] tampoc pot ignorar-se que les mesures que el jutge pot adoptar (les especificades en l'art. 17 LTTM) comporten importants restriccions a la llibertat del menor. No són penes en sentit estricte, però s'adopten precisament com a conseqüència de conductes penalment tipificades i resultaria paradoxal que l'atribució d'aquestes conductes a un menor portés com a conseqüència una disminució en contra seva de les garanties de les quals gaudiria si no ho fos. Per això, ni la qualificació de les mesures com a mesures de correcció i no penes, ni el major pes que respecte d'elles cal atribuir a la finalitat de readaptació social, tampoc absent de la pena en sentit estricte (art. 25.2 CE) permeten entendre que el legislador resulti alliberat en aquest cas de l'obligat respecte al principi de tipicitat, encara que, sens dubte, calgui admetre en aquest àmbit una flexibilitat major que en el penal de manera que es deixi més espai a la discrecionalitat judicial per ponderar les circumstàncies personals i socials del menor, amb vista a obtenir la seva efectiva reinserció social. D'acord amb tot això, si l'art. 16 LTTM no fos susceptible d'una altra interpretació que aquella que veu en ell una simple autorització al jutge perquè aquest, amb absoluta discrecionalitat, qualifiqui les conductes i determini, en conseqüència, també amb absoluta llibertat, les mesures a adoptar, no hi hauria una altra alternativa que la de declarar la seva inconstitucionalitat i consegüent nul·litat. Però aquesta interpretació no és, no obstant això, l'única possible. El tenor literal del precepte qüestionat, en assenyalar que el jutge apreciarà els fets qualificats en el Codi penal com a delictes o mancades, en relació amb les condicions socials i morals del menor i que al temps de determinar la seva responsabilitat prescindirà del concepte i abast jurídic amb què tals fets són qualificats penalment, ha de ser entès només com una prohibició que s'utilitzi en la jurisdicció de menors el catàleg de circumstàncies que atenuen o agreugen la responsabilitat en tot el seu rigor i extensió, per tractar-se d'inimputables penals. Però aquesta prohibició no implica que el jutge no vegi la llibertat de qualificació dels fets limitada per la tipificació continguda en els preceptes penals transgredits, ni

en especial l'art. 24 de la Constitució espanyola, que reconeix el dret a la tutela judicial efectiva, ja que en l'anterior llei dels tribunals tutelars de menors podien imposar qualsevol mesura prevista a la norma sense cap mena de límit temporal, de manera que el resultat era que el menor podia ser sotmès a una mesura més greu que un adult pel mateix fet, fins i tot es podien castigar fets no tipificats com a infracció penal⁴²⁷.

Amb la LORPM s'imposa una llei que, tot i mantenir la seva naturalesa penal, o precisament per això, es configura bàsicament com una llei de reinserció social, i es defineix com a una llei sancionadora-educativa que prioritza les circumstàncies i l'interès superior del menor davant els mateixos fets per determinar quina ha de ser la resposta jurídica, la qual es constitueix com a una intervenció de caràcter socioeducatiu⁴²⁸.

El caràcter educatiu de la LORPM s'evidencia de manera clara en el catàleg de mesures previstes i que posen de relleu la intervenció de l'Administració davant dels menors infractors. Aquestes destaquen per la incidència que volen tenir en les necessitats dels menors infractors amb l'objectiu de proporcionar-los les eines suficients per aconseguir la seva reeducació de manera que no reincideixin en futures actituds disruptives. Des d'aquesta perspectiva, es plantegen mesures com les prestacions en benefici de la comunitat o les activitats socioeducatives,

que la seva discrecionalitat per a l'adopció de mesures no hagi de tenir en compte la correlació entre delictes i mancades i les penes per a ells previstes. Així, juntament amb la necessària flexibilitat que ha de disposar el jutge en l'apreciació dels fets i de la seva gravetat, també cal que se subjecti a determinats principis que operen com límits a aquesta discrecionalitat, reconeguts en alguns casos en la mateixa LTTM -les mesures imposades no poden excedir de la majoria d'edat civil-, i en altres implícits en la imposició de qualsevol mesura restrictiva de drets fonamentals, com són la proporcionalitat entre la gravetat del fet i la mesura imposada o la impossibilitat d'establir mesures més greus o d'una durada superior a la qual correspondria pels mateixos fets si d'un adult es tractés."

⁴²⁷ DOMÍNGUEZ IZQUIERDO, Eva Ma. "El interés superior del menor y la proporcionalidad en el derecho penal de menores: contradicciones del sistema". A CRUZ BLANCA, Ma. José - BENÍTEZ ORTÚZAR, Igancio F. *El Derecho penal de menores a debate. I Congreso Nacional sobre Justicia Penal Juvenil*. Dykinson. 2010. P. 103-105.

⁴²⁸ PANTOJA GARCÍA, Félix. "La naturaleza jurídica de la Ley Orgánica 5/2000 reguladora de la responsabilidad penal de los menores. La singularidad del proceso de menores". A *Estudios Jurídicos, Ministerio Fiscal, Ley Orgánica Reguladora de la Responsabilidad Penal de los Menores*. Vol. VI. 2000. P. 21.

algunes de les quals s'incorporen com a pauta a la llibertat vigilada, la qual pretén fer un seguiment de prop dels menors per tal d'ajudar-los a un correcte desenvolupament personal i també social.

Dins d'aquest marc de mesures previstes per la LORPM, les mesures de privació de llibertat són les que més debat politicocriminal han suscitat, fins al punt que s'ha arribat a defensar la seva eliminació com a mesura per als menors infractors. Al respecte, és important tenir en compte alguns elements de reflexió. Per una banda, si ens remetem al dret penal d'adults, veiem que les penes privatives de llibertat, a tenor de l'art. 25.2 CE⁴²⁹, compleixen una funció essencialment resocialitzadora. Així doncs, podríem arribar a afirmar que tant en el dret penal d'adults com en el dret penal de menors, la resposta jurídica pretén actuar sobre l'infractor per tal de donar-li les eines necessàries que li permetin una reinserció social que el portin a no tornar a cometre cap infracció en el futur, una resposta que inclou, entre d'altres mesures, la privació de llibertat des d'un vessant resocialitzador i d'assumpció de responsabilitat pels fets comesos.

Així mateix, la pena privativa de llibertat també té el seu impacte pel que fa a la prevenció general, a la qual, malgrat que el dret penal juvenil li assigni un pes més discret, l'estat no hi hauria de renunciar. No podem obviar que l'*ius punendi* és una eina de què l'estat disposa per garantir la defensa social mitjançant respostes amb contingut repressiu i de control social, finalitats que també han d'estar contingudes en la legislació penal juvenil. La defensa de certs béns jurídics es pot materialitzar mitjançant l'ús d'instruments preventius generals ja que contenen una important capacitat dissuasiva només pel fet de fer pública la seva possible aplicació. La mesura privativa de llibertat permet no només la dissuasió davant la seva certesa i immediatesa, sinó que també té un efecte educatiu ja que, a llarg termini, es produeix una incorporació de les actituds i accions que són legals en el comportament habitual de la societat, és a dir, la mesura pot educar la societat a

⁴²⁹ "Les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat estaran orientades cap a la reeducació i reinserció social [...]."

través de la publicació de quines conductes poden ser castigades per estar prohibides. En aquest sentit, podem dir que la LORPM no pot renunciar a les mesures de caràcter repressiu, sens perjudici que aquestes mesures configurin una intervenció educativa orientada a la resocialització del menor infractor⁴³⁰.

Per una altra banda, la LORPM reserva les mesures de privació de llibertat als delictes greus, al terrorisme, a la criminalitat organitzada, als delictes d'homicidi i violació i als comesos amb violència o intimidació. Ja que la majoria dels fets comesos pels menors no s'encabeixen en aquestes tipificacions⁴³¹, es pot afirmar que la majoria de menors infractors són sancionats amb mesures més benèvols, circumstància que molt probablement ha ajudat a estendre la sensació que els menors són immunes a la justícia penal⁴³².

Quant a la definició de quines són les conductes que cal recriminar penalment als menors, es fa una remissió en bloc al Codi penal i les lleis penals especials d'aplicació als adults, les quals, a més, actuen com a supletòries en l'àmbit substantiu per tot allò que la LORPM no reguli de manera expressa. Així mateix, en l'àmbit procedimental, també té caràcter supletori la Llei d'enjudiciament criminal, i els principis del procés penal d'adults també són d'aplicació en la jurisdicció de menors. Per tant, s'ha de respectar el principi de legalitat i l'acusatori, i també s'ha de tenir en compte la proporcionalitat entre la gravetat de la mesura imposada i el fet que el menor ha comès⁴³³, tot i que l'exposició de motius de la

⁴³⁰ ARÓSTEGUI MORENO, José. "La incidencia de la política criminal en las medidas de seguridad, en el principio de culpabilidad, en la ley del menor y en la ley de violencia de género". A PÉREZ ÁLVAREZ, Fernando (ed. lit.) - DÍAZ CORTÉS, Lina Mariola (coord.). *Temas actuales de investigación en ciencias penales: Memorias I Congreso Internacional de Jóvenes Investigadores en Ciencias Penales, 26, 27 y 28 de octubre de 2009*. Universidad de Salamanca. 2011. Pp. 281-302.

⁴³¹ Segons l'*Informe del Defensor del Pueblo* sobre el primer any de vigència de la LORPM i en xifres de 2001, del total de menors detinguts (22.906), el 28,89% ho van ser per robatori amb força; el 21,90% per sostracció de vehicles; el 20,54% per robatori violent; el 7,78% per furt; el 3,39% per danys, el 2,98% per tràfic de drogues, i el 2,93% per lesions.

⁴³² ÁLVAREZ GARCÍA, Francisco Javier. "Política criminal de menores". A *Cuadernos de Política Criminal. Segunda Época*. N. 88. Gener 2006. P. 42.

⁴³³ TAMARIT SUMALLA, Josep Maria. "Principios político-criminales y dogmáticos del sistema penal de menores". A GONZÁLEZ CUSSAC, José Luís - TAMARIT SUMALLA, Josep Maria. *Justicia penal de menores y jóvenes (análisis sustantivo y procesal de la nueva regulación)*. Tirant

LORPM, en l'apartat II.7, estableixi que la Llei rebutja aquesta finalitat essencial del dret penal d'adults ja que "es pretén impedir tot el que pugui tenir un efecte contraproductiu per al menor", fent prevaler l'interès superior del menor.

Aquesta és, per tant, una mena de contradicció que podem apreciar a la norma, ja que l'art. 8 LORPM regula els principis acusatori i de proporcionalitat, clars límits de l'arbitri judicial, i a l'art. 9 fixa les regles que han de guiar les decisions del jutge de menors quant a la determinació de la mesura a aplicar en funció de la naturalesa i gravetat dels fets per evitar que el menor quedi en pitjor situació que si fos adult i limitant la privació de llibertat en règim tancat als supòsits d'especial gravetat. Per tant, d'alguna manera, la proporcionalitat entre la gravetat de la mesura i del fet és present en les decisions en l'àmbit penal del menor, malgrat que aquesta proporcionalitat estigui subjecta a l'interès del menor i la necessitat d'ajustar la resposta judicial a les seves especials circumstàncies i necessitats⁴³⁴.

Aquesta naturalesa formalment penal i materialment sancionadora-educativa de la LORPM deriva en una justícia que es caracteritza principalment per ser individualitzadora ja que cada figura delictiva no compta amb una única possible sanció i, fins i tot, no tota infracció produeix una resposta judicial -en aquest sentit, destaca la política desjudicialitzadora abans esmentada i que es materialitza en les possibilitats de desistiment i arxiu de la causa per part del Ministeri Fiscal. Aquesta àmplia discrecionalitat que caracteritza l'actuació del Ministeri Fiscal en el procés de menors també es materialitza en la figura del jutge de menors, qui té la potestat de decidir sobre el tipus i la durada de la mesura a imposar, dins dels límits establerts per la Llei, en base a la gran flexibilitat que en aquest sentit li confereix la norma.

lo Blach. València. 2002. P. 25.

⁴³⁴ "[...] en la mesura que la LORPM opta per un criteri cronològic pur, no inclou les conseqüències relatives al grau de maduresa del menor entre les causes que poden afectar la seva capacitat de culpabilitat, la mesura d'aquesta última dependrà quasi exclusivament de la gravetat dels fets." (CRUZ MÁRQUEZ, Beatriz. "Ausencia de política criminal en el Derecho penal juvenil"...*Op.cit.* P. 207-230).

Les mesures que es poden adoptar configuren un extens catàleg per tal d'ajustar-se a les circumstàncies concretes del menor de manera que es pugui aconseguir la seva reinserció i correcció, això implica buscar un equilibri entre l'educació i el control del menor⁴³⁵. Aquesta circumstància també planteja un possible desequilibri amb un altre principi bàsic, la seguretat jurídica⁴³⁶, consagrat a l'art.9.3 CE. En efecte, si un mateix fet pot derivar en diferents respostes judicials, hom podria entendre compromès aquest principi, ja que les resolucions judicials que poden derivar de situacions similars poden ser molt dispars. L'interès superior del menor torna a ser l'argument que justifica aquesta individualització a través del principi de flexibilitat de la mesura, dins dels límits permesos per la mesura de la proporcionalitat del delictes comès, i la prevalença de la prevenció especial davant la prevenció general.

La immaduresa dels menors i, per tant, de la menor possibilitat d'influi-hi, fan evident la conveniència de posar l'accent en la prevenció especial davant la prevenció general. Tanmateix, no es pot arribar a l'absència de prevenció general, tot i que cal situar-la majoritàriament abans de la comissió del fet delictiu, comminant comportaments amb penes que tinguin una capacitat intimidatòria.

Pel que fa a la prevenció especial abans esmentada, cal tenir present que les penes privatives de llibertat, tan criticades per molts autors per considerar-les poc efectives, jugarien un paper important ja que els programes de reinserció que es porten a terme durant la privació de llibertat en règim tancat poden realitzar-se de

⁴³⁵ SAP La Rioja, 197/2002, de 20 de desembre: *"Ha de tenir-se en compte que la Llei orgànica 5/2000 (RCL 2000, 90) tendeix, indubtablement, a obtenir la reinserció i correcció dels menors que incorren en activitat delictiva, encara que en aquesta Llei també imperi el principi de responsabilitat penal dels menors, de manera que les mesures de correcció, previstes en aquesta Llei, participen de la doble naturalesa, formalment penal i materialment sancionadora educativa, amb el que es tracta de buscar un equilibri entre educació i control del menor. També ha de tenir-se en compte que, en tot cas, a l'hora d'aplicar qualsevol mesura educativa s'ha d'intentar protegir el superior interès del menor, del que reiteradament es parla tant en l'exposició de motius de la Llei com al llarg del seu articulat, encara que també, indubtablement, en adoptar una resolució que afecti a un menor, l'interès del qual ha de prevaler, també han de tenir-se en compte altres interessos legítims de particulars o de defensa social, quan es vegin vulnerats per l'actuació del menor [...]"*.

⁴³⁶ El principi de seguretat jurídica, en canvi, és el que preval en el fet que el nostre sistema penal de menors s'hagi decantat pel criteri biològic pel que fa a la determinació de l'edat a partir de la qual exigir responsabilitat penal als menors.

manera completa i efectiva, actuant de revulsiu i provocant un autèntic canvi de les circumstàncies personals de l'individu en pro de la seva reinserció. Tot i així, hi ha casos en què la llei no permet l'imposició d'una pena d'internament, i també es produeix el cas contrari ja que la norma exigeix la imposició d'aquest tipus de mesura en algunes tipologies delictives. A aquesta circumstància, s'afegeix el fet que, tot i que la mesura de privació de llibertat pugui estar pensada en algun moment en base a l'interès del menor, la durada es determina d'acord amb els principis de culpabilitat i de proporcionalitat del fet. A la vista d'aquests arguments, cal plantejar-se si realment l'interès superior del menor, en tant que la norma el defineix com a superior i per tant ha de prevaldre davant la resta de principis, realment és el principi que s'imposa en l'aplicació de la LORPM.

La pretesa naturalesa educativa no pot assignar al dret penal la resolució de problemes de caire social, ja que el seu objectiu per definició és el control social. Aquesta afirmació no implica l'equiparació del dret penal d'adults amb el de menors ja que és evident que l'estat no pot exigir als menors la mateixa responsabilitat que als adults. Tanmateix, la legislació actual accepta la capacitat dels menors per entendre els seus actes i assumir-ne la responsabilitat, i cal tenir present que l'educació i la socialització dels menors no hauria de correspondre al dret penal, l'acció del qual s'ha de plantejar sempre com l'última ràtio davant dels comportaments que la societat ha determinat que mereixen una resposta més severa, la resposta penal.

SEGONA PART: Aproximació al fenomen de la delinqüència juvenil a Espanya

CAPÍTOL IV : La realitat de la justícia penal de menors a Espanya

"La llei té naturalesa formalment penal però materialment sancionadora-educativa"

Número 6 exposició de motius LORPM

1. Investigació quantitativa

1.1. Dificultats respecte a les dades delinqüencials oficials

Les dades estadístiques sobre qualsevol fenomen que es vulgui estudiar des d'una perspectiva científica, social, política, criminològica o de qualsevol altra índole esdevenen una font de coneixement i de raonament de gran interès. El cas de la delinqüència juvenil no és un fenomen diferent i les dades oficials que es publiquen al respecte haurien d'actuar com a eina per a la seva diagnosi i com a fonament per a les decisions en política criminal⁴³⁷, des de l'assumpció que aquesta informació compta amb la necessària legitimitat que li atorguen els estaments que les publiquen.

A Espanya, les dades oficials relatives a la criminalitat juvenil són les facilitades per les institucions que intervenen en el sistema de justícia de menors i que són la Fiscalia i els jutjats de menors, a més de la policia. Tanmateix, la comparació de la informació provinent de les diferents fonts ja posa de manifest algunes incongruències com a conseqüència de fer servir diferents metodologies de tractament de les dades i de mesurar coses diferents. Mentre les dades de la policia fan referència als menors detinguts, les de la Fiscalia General de l'Estat

⁴³⁷ Vid *Supra* epígraf recapitulant del capítol II.

es refereixen al nombre de diligències en què un menor està implicat com a autor d'una infracció penal, i les del Consell General del Poder Judicial (CGPJ) fan referència als expedients incoats i a l'activitat judicial.

Així mateix, les xifres oficials pateixen importants biaixos com a conseqüència de defectes en els processos de captació, extracció i tractament de les dades, problemes que, per exemple, la Fiscalia General de l'Estat esmenta en diverses ocasions a les seves memòries anuals:

*"Totes les xifres han de ser valorades i estudiades amb màxima prudència, ja que, com és sabut [...], sovint s'incoen vàries preliminars per un sol fet delictiu en arribar la notícia criminis per diversos conductes. Igualment, la incoació de preliminars no implica necessàriament la comissió d'una infracció penal o que tal infracció hagi estat comesa per un menor"*⁴³⁸

*"La llista de factors que desvirtuarien els resultats finals s'amplia si considerem que la majoria de les aplicacions permeten registrar una sola infracció per diligències, tot i que se n'hagin comès vàries; que el nombre d'infractors pot ser superior al de diligències si concorren varis menors com a coautors; que, tot i que s'arxivin unes diligències per a un menor pot continuar com a expedient per a altres. Per tant, és molt arriscat valorar el nombre de diligències preliminars incoades per conèixer i avaluar l'evolució anual de la criminalitat. Aquesta xifra és molt relativa, malgrat que pugui tenir un valor indicatiu de tendències, sobretot, si durant varis exercicis consecutius mostra uns números a l'alça o a la baixa."*⁴³⁹

A les dificultats que poden derivar-se de qüestions purament tècniques pel que fa al disseny de les eines informàtiques emprades per a la gestió de les dades,

⁴³⁸ Memòria de la Fiscalia General de l'Estat de l'any 2011. P. 1097. Disponible a: https://www.fiscal.es/fiscal/PA_WebApp_SGNTJ_NFIS/descarga/vol1_amf_12.pdf?idFile=842e6ce4-597d-4bf8-bb44-fe89177c6e6a (consultat el 29/02/2016).

⁴³⁹ Memòria de la Fiscalia General de l'Estat de l'any 2012. P. 952. Disponible a: https://www.fiscal.es/fiscal/PA_WebApp_SGNTJ_NFIS/descarga/memoria2012_vol1_amf_12.pdf?idFile=ca1fe485-4cef-4289-bff8-7a10146e938e (consultat el 29/02/2016).

o a problemes de disparitat de criteris pel que fa a la seva recollida i posterior explotació, s'afegeix un altre element: la xifra negra. Una orientació sobre quin impacte real té aquesta xifra sobre el coneixement de l'activitat delictual ens l'aporta l'Enquesta de seguretat pública de Catalunya de l'any 2015, la qual afirma que els catalans no denuncien un 65% dels delictes:

Font: Enquesta de seguretat pública de Catalunya. P.15. Disponible a:
http://interior.gencat.cat/web/.content/home/010_el_departament/publicacions/seguretat/estudis_i_enquestes/enquesta_de_seguretat_publica_de_catalunya/docs/ESPC_2015.pdf

En aquest mateix sentit s'expressa FERNÁNDEZ MOLINA, quan afirma que "*la delinqüència oficial és delinqüència registrada, la magnitud de la delinqüència oficial està afectada indubtablement per l'actitud que tinguin els ciutadans a l'hora de denunciar delictes*". I afegeix que "*la propensió dels ciutadans a denunciar és variable en estar afectat per una gran varietat de factors, que van des de l'exercici racional de costos beneficis que realitza la víctima a l'hora de denunciar, fins a consideracions socials o morals, com el sentit del deure o la solidaritat*"⁴⁴⁰.

⁴⁴⁰ FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. "Datos oficiales de la delincuencia juvenil: valorando el

MONTERO⁴⁴¹ assegura que es desconeix l'abast del fenomen de la delinqüència juvenil i que els experts defensen que aquesta és més extensa del que mostren les estadístiques oficials ja que només una part de les infraccions que cometen els menors es denuncia, és descoberta, perseguida i sancionada. Aquesta afirmació troba base en diversos estudis, com ara el realitzat l'any 1991 per NEGRE i SABATÉ⁴⁴² consistent en una autoenquesta a mil escolars de Barcelona entre 12 i 17 anys que va revelar que 333 es confessaven haver comès algun delictes, dels quals només un 21,92% havien estat detinguts per la policia i només un 1,59% havien estat presentats davant els tribunals tutelars de menors.

En el mateix sentit s'expressa l'estudi realitzat l'any 1992 per la Universitat de Castella-La Manxa⁴⁴³ en 2.100 menors d'entre 14 i 21 anys, el qual revela que els organismes de control social van detectar menys del 10% de les conductes disruptives.

A aquestes dades, s'afegeix el que estableix el Dictamen del Comitè Econòmic i Social Europeu esmentat en anteriors capítols d'aquest treball⁴⁴⁴ on s'afirma que, segons les estadístiques comparades dels estats membres, la delinqüència de menors als països europeus es situa com a mitjana en un 15% del total de la delinqüència, tot i que en alguns països aquest percentatge arriba a quotes del 22%.

resultado del proceso de producción de datos de la Fiscalía de menores" ...*Op. cit.* P. 4.

⁴⁴¹ MONTERO HERNANZ, Tomás. "La delincuencia juvenil en Castilla y León". A *Revista Jurídica de Castilla y León*. N. 27. Maig 2012. Disponible a: http://www.jcyl.es/junta/cp/boletin/Revista_Juridica_27.pdf.

⁴⁴² NEGRE RIGOL, Pere - SABATÉ DELGADO, Juli. *Els menors i la justícia. Estudi sociològic*. Editorial Hacer. Barcelona. 1991. Citat a: GARRIDO GENOVÉS, Vicente - STANGELAND UTNE, Per - REDONDO ILLESCAS, Santiago. *Principios de Criminología*. Tirant lo Blanch. València. 1999. P. 712 i seg.

⁴⁴³ RECHEA, Cristina - BARBERET, Rosemary - MONTAÑÉS, Juan - ARROYO, Luis. *La delincuencia juvenil en España: autoinforme de los jóvenes*. Universitat de Castella-La Manxa/Ministerio del Interior. 1995. Disponible a: https://www.uclm.es/centro/criminologia/pdf/informes/00_1995.pdf.

⁴⁴⁴ Dictamen del Comitè Econòmic i Social Europeu sobre *La prevenció de la delinqüència juvenil, els modes de tractament de la delinqüència juvenil i el paper de la justícia del menor en la Unió Europea* (2006/C 110/13), publicat al Diari Oficial de la Unió Europea C 110/75, el dia 9 de maig de 2006. Disponible a: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:110:0075:0082:ES:PDF>

Ens trobem, per tant, davant la necessitat de posar de manifest que, malgrat que les estadístiques oficials són una font necessària per a l'estudi del fenomen, aquestes no poden entendre's com el reflex de la realitat, ja que només mostren una petita part de la delinqüència juvenil perquè no totes les infraccions penals són denunciades i en molts dels fets que sí són denunciats i no s'aconsegueix identificar l'autor del fet, ens poden trobar davant de fets comesos per menors⁴⁴⁵. En aquest sentit, també s'expressa la Fiscalia General de l'Estat: "*L'existència a la nostra societat d'una massa crítica de delinqüència oculta, no denunciada o descoberta per motius diversos [...] és un fet desafortunat que hem de considerar a l'hora d'avaluar l'apropament de les dades [...] a l'entitat real del delictes en la nostra comunitat. Ha d'evitar-se particularment l'establiment d'una simplista equivalència matemàtica entre el nombre de causes i delictes: el creixement o decreixement del conjunt de procediments judicials o intervencions fiscals en la seva comparació amb exercicis anteriors no guarda necessàriament proporció amb el creixement o decreixement de l'índex real de la delinqüència*"⁴⁴⁶.

Amb aquesta perspectiva, l'interrogant que se'ns presenta és decidir quines dades oficials prendre en consideració per fer una aproximació al fenomen que ens permeti estudiar-lo, avaluar el seu tractament i donar pautes que orientin la política criminal més adequada per fer-hi front. Tradicionalment, les dades policials⁴⁴⁷ s'han considerat sempre de gran interès per trobar-se més a prop

⁴⁴⁵ "[...] mentre la societat, en general, atorga a les xifres oficials de la delinqüència una alta credibilitat, els científics han arribat a qualificar l'estadístiques de la delinqüència com <<les menys fiables de totes les estadístiques>> (SUTHERLAND 1947:29); i és que, efectivament, són múltiples els sesgos que afecten aquestes dades" (FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. *Datos oficiales de la delincuencia juvenil... Op.cit.* P. 4).

⁴⁴⁶ Memòria de la Fiscalia General de l'Estat de l'any 2012. Pp. 139-140. Disponible a: file:///C:/Users/Usuari%201/Downloads/memoria2012_vol1_edpj_01.pdf (consultat el 29/02/2016).

⁴⁴⁷ Al respecte de les dades policials, hi ha autors, com AEBI i LINDE, que opinen que: "*les estadístiques policials no reflexen l'evolució de la delinqüència. En efecte, aquestes estadístiques estan influenciades per factors legals, estadístics, substancials i de política criminal, que afecten la seva validesa com a indicadors de la delinqüència. En particular, la comparació amb països europeus sobre la base del total d'infraccions incloses en aquest total i la manera de comptabilitzar-les varien enormement d'un país a un altre. [...]* Aquestes estadístiques només s'ocupen d'algunes infraccions i grups d'infraccions, i proporcionen informació general, sense presentar de manera detallada cada infracció i les seves formes." (AEBI, Marcelo F. - LINDE GARCIA, Antonia. "El misterioso caso de la desaparición de las estadísticas policiales españolas". A *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Crimología*. N. 12. 2010. Disponible a: <http://criminnet.ugr.es/recpc/12/recpc12-07.pdf>).

del delict, però ja que tots els assumptes, fins i tots aquells que no són posats en coneixement de la policia, són adreçats a la Fiscalia de Menors, sembla que és aquest actor qui coneix de més assumptes, malgrat que el seu procés de producció de dades presenta dubtes quant a la seva validesa i robustesa⁴⁴⁸.

Tanmateix, es fa imprescindible recórrer a altres informacions per intentar arribar a conclusions menys esbiaixades i que, en conseqüència, siguin d'utilitat per determinar l'abast i evolució de la criminalitat juvenil com a primera passa per poder valorar amb més garanties la intervenció de l'Administració amb els joves infractors i les polítiques criminals per afrontar aquesta problemàtica.

Segons FERNANDEZ MOLINA, els estudis realitzats amb delinqüents juvenils han utilitzat al llarg del temps diverses fonts d'informació. Les primeres anàlisis es van basar en els registres policials, per tant, dades oficials. Posteriorment, es van utilitzar estudis de delinqüència autoinformada, els quals van proporcionar molta informació. I finalment, es va recórrer als estudis longitudinals, que van permetre fer un seguiment de grans mostres de joves per poder saber com els menors s'involucren en la carrera delictiva i per què hi ha joves que deixen de delinquir. L'abast de la informació de cadascuna d'aquestes fonts és diferent. Mentre les dades oficials ens proporcionen una foto fixa del que passa en un país en un moment determinat, les dades autoinformades ens permeten intuir la xifra negra, fer associacions entre determinades variables i testar les hipòtesis que s'elaboren dins del marc teòric. Per la seva banda, les dades longitudinals han permès una elaboració més precisa cap a l'etiologia de la delinqüència juvenil en poder comprovar l'efecte de les variables en cada subjecte. En aquest sentit, FERNÁNDEZ

⁴⁴⁸ "Tradicionalment, s'ha considerat que les dades oficials que ofereix el Ministeri de l'Interior constiuïen la font més idònia (DIEZ-RIPOLLES i CEREZO, 2001 i GARRIDO et al. 2006). En general, la investigació criminològica sempre ha recomanat utilitzar la informació més propera al delict (ESTRADA, 1999). Tanmateix, en l'àmbit del sistema de justícia de menors espanyol aquesta valoració pot ser objectable ja que des de 1992, però molt especialment, des de l'entrada en vigor de la LO 5/2000, la Fiscalia de Menors es consolida com l'agent de referència del sistema i al qual finalment s'acaben remetent tots els assumptes que tenen a veure amb joves i menors infractors. [...] sembla que en el cas de justícia de menors espanyola té sentit remetre'ns a les dades que ofereix la FGE perquè semblen les més completes. Tanmateix, en anar a aquesta font sorgeixen interrogants sobre com és el procés de producció de les dades i quin és el grau de validesa i fiabilitat de la informació que ofereix" (FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. *Datos oficiales de la delincuencia juvenil... Op.cit.* P.7 i 8).

MOLINA destaca que no hi ha a Espanya estudis longitudinals, i per tant cal recórrer als fets en altres països, els quals ofereixen conclusions similars, la qual cosa ens fa pensar que poden ser plausibles també per a Espanya⁴⁴⁹.

En qualsevol cas, s'evidencia, per tant, la necessitat de comptar amb dades més qualitatives que donin una dimensió més aproximada que les meres dades quantitatives, les quals, per tot el que s'ha esmentat a l'inici d'aquest capítol, presenten diverses limitacions que posen en dubte la veracitat de les possibles conclusions a què poden conduir per si mateixes les xifres que revelen. Aquesta qüestió es perfilarà en el proper l'epígraf i en l'epígraf dedicat a la investigació qualitativa en aquest capítol.

1.2. Xifra delinqüencial

Tenint presents totes les limitacions abans esmentades, les dades oficials que faciliten les memòries que anualment publica la Fiscalia General de l'Estat ens poden servir per emmarcar de manera general el fenomen de la delinqüència juvenil i fer una primera aproximació per prendre el pols així a la situació a què des dels poders públics s'ha de fer front. Es tracta de poder fer una valoració en la mesura del possible de les tendències que en aquest àmbit es detecten i poder aportar algunes primeres conclusions per a una anàlisi de l'abordatge de la criminalitat exercida pels més joves. En aquest sentit, es fa necessari aturar-nos en els delictes concrets comesos per menors que s'han registrat en els darrers anys. Cal senyalar que algunes de les dades no són completes perquè, per exemple, els anys 2007-2010, la memòria de la FGE no recull la informació relativa a les faltes. En qualsevol cas, les dades sobre delictes sí són completes i poden ser comparades, tot i aquesta desvirtualització que produeix no comptar amb la xifra relativa a les faltes i que podria, en algun moment, evidenciar per exemple un transvasament de delictes a faltes (Quadre 1).

⁴⁴⁹ FERNANDEZ MOLINA, Esther. *La delincuencia en España*. Conferència dins de la VI Jornada de Criminologia: La Criminologia davant de la delinqüència juvenil i les seves noves formes. Àrea d'Investigació i Formació Social i Criminològica del CEJFE. 28 de gener de 2016 <http://www.cejfe.tv/ca/vijornadacriminologia.aspx>.

Quadre 1: Evolució de les tipologies delictives 2007-2014

TIPOLOGIES DELICTIVES	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Faltes contra el patrimoni					9.593	10.864	11.463	10.455
Faltes contra les persones					11.051	12.269	13.100	13.044
Altres faltes					2.895	2.329	3.045	1.635
Total Faltes					23.539	25.462	27.608	25.134
Lesions	17.539	16.412	17.887	14.157	13.402	11.748	13.402	9.186
Robatoris amb força	8.448	8.225	9.673	8.658	8.156	7.738	6.935	5.630
Robatoris violència/intimidació	10.042	8.740	8.730	7.474	7.852	7.386	6.377	4.752
Furts	9.294	7.669	8.520	7.002	7.352	6853	6.623	5.292
Danys	7.620	7.113	7.315	5.791	4.803	4.576	3.532	3.154
Delictes contra seg trànsit	840	4.443	5.518	4.229	3.715	2.505	2.109	2.090
Violència familiar	2.683	4.211	5.201	4.995				
Violència gènere					473	632	327	409
Violència domèstica					5.377	4.936	4.659	4.753
Contra la llibertat sexual	1.501	1.740	1.513	1.363	1.251	1.217	1.124	1.081
Homicidis i assassinats			90	67	68	65	42	48
Delictes contra la vida	189	266						
Delictes contra la salut pública	1.037	901	928	819	788	680	665	657
Total Delictes	59.193	59.720	65.375	54.555	53.237	48.336	45.795	37.052

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades publicades a les memòries anuals del a Fiscalia General de l'Estat

Un cop d'ull ràpid a la informació continguda en aquesta graella ens porta a la immediata conclusió que s'evidencia un clar descens de la delinqüència juvenil.

Tanmateix, aquestes dades s'han de posar necessàriament en contrast amb la informació relativa a la població de menors per poder avaluar de manera més real si efectivament les xifres que mostren les estadístiques pures de la Fiscalia responen a un decreixement de la majoria de les figures delictives descrites o a un descens de la població menor d'edat:

Quadre 2: Evolució de la població menor d'edat 2007-2014

	2007*	2008*	2009*	2010*	2011*	2012*	2013*	2014*
14 anys								
Homes	223.268	217.842	216.482	217.027	220.727	221.120	225.899	232.804
Dones	210.498	205.145	204.392	206.318	209.240	206.769	214.199	217.726
15 anys								
Homes	230.946	226.560	219.534	217.589	218.121	220.952	220.678	226.061
Dones	218.323	213.252	206.335	205.069	207.356	209.264	206.358	214.277
16 anys								
Homes	231.481	234.684	228.485	220.774	218.680	218.519	220.753	220.946
Dones	217.202	221.330	214.765	207.235	205.767	207.498	208.831	206.449
17 anys								
Homes	235.356	235.789	237.223	230.195	222.306	219.208	218.508	221.219
Dones	221.565	220.628	223.104	215.993	208.318	205.914	207.132	208.990
TOTAL	1.788.640	1.775.231	1.750.320	1.720.200	1.710.516	1.709.244	1.722.359	1.748.471

* La xifra de cada any correspon a la dada a 1 de gener del següent any

Font: Institut Nacional d'Estadística

Aquesta graella mostra que, des de l'any 2007 fins a l'any 2012, hi ha hagut un progressiu descens de la població de menors. Tanmateix, els anys 2013 i 2014, es detecta una lleugera recuperació de les xifres. El resultat és que, si comparem la xifra de l'any 2007 i l'any 2014, es registra un descens de 40.169 joves, la qual cosa representa un decreixement del 2,4% en el nombre de menors entre 14 i 17 anys. Els delictes comesos per menors, segons les xifres de la Fiscalia General de l'Estat, en canvi, haurien disminuït en 22.141, la qual cosa suposa un decreixement del 36,4%.

La deducció a què ens porta aquestes dades és que la criminalitat juvenil ha patit una clara disminució. Ara bé, aquest descens s'emmarca en un context de disminució global de la delinqüència. A més, cal tenir present que les memòries de la Fiscalia General de l'Estat posen de manifest tot un seguit de limitacions pel que fa a la robustesa mateixa de les dades com a conseqüència no tan sols de problemes tècnics, sinó de diferències en els mateixos criteris d'enregistrament de les dades. En aquest sentit, tal i com senyalen les memòries de 2012, trobem alguns elements que així ho posen de manifest, com ara el fet que és freqüent que pel mateix fet delictiu s'incoen diverses diligències preliminars ja que la *notitia criminis* arriba a Fiscalia per diversos conductes, la qual cosa suposa que es pugui fins a quadruplicar el còmput final.

Així mateix, altres factors que desvirtuen les dades és que la majoria d'aplicacions només permeten enregistrar una infracció per diligència, tot i que s'hagi comès més d'una infracció, o que el nombre d'infractors pugui ser superior al de diligències si hi ha diversos menors com a coautors, o que, tot i que s'arxivin unes diligències per a un menor, aquestes puguin continuar com a expedients per a altres. Tots aquests factors ens porten a afirmar que és molt arriscat valorar el nombre de diligències preliminars incoades o els delictes registrats per valorar l'evolució de la criminalitat.

En aquestes mateixes memòries editades l'any 2012, s'intenta buscar una explicació a aquest aparent retrocés de la criminalitat, i diferents seccions provincials aporten possibles explicacions, malgrat que no hi ha evidència científica de les seves afirmacions. Així, per exemple, Barcelona, en base a estudis realitzats amb les dades de diversos anys, senyala l'eficàcia de la LORPM com a argument i afirma que el 80% dels menors infractors que passa pel sistema no torna a reincidir. Per la seva banda, Saragossa interpreta que la profunda crisi econòmica ha propiciat un major control familiar sobre els menors. També indica que el fet que molts menors infractors estrangers hagin tornat als seus país d'origen per motius econòmics també ha tingut un impacte important en aquestes xifres. En el mateix sentit es pronuncia Guipúscoa, que relaciona directament la disminució dels delictes patrimonials amb la disminució de menors estrangers nord-africans, argument que coincideix amb la memòria de Cadis, on es senyala que un elevat percentatge d'aquests menors estan implicats en la comissió de fets delictius⁴⁵⁰.

En la mateixa línia s'expressa la memòria de 2015, en què s'afirma que l'aplicació de les noves pautes per evitar duplicitats i adequar el registre a la realitat criminològica ha generat descens acusat del nombre de diligències incoades en els tres darrers anys, els quals no impliquen un correlatiu descens de la delinqüència juvenil. L'aplicació d'aquestes pautes no és uniforme i els

⁴⁵⁰ Memòria de la Fiscalia General de l'Estat de l'any 2012. P. 953. Disponible a: https://www.fiscal.es/fiscal/PA_WebApp_SGNTJ_NFIS/descarga/memoria2012_vol1_amf_12.pdf?idFile=ca1fe485-4cef-4289-bff8-7a10146e938e (consultat el 29/02/2016).

descensos en el nombre de diligències preliminars són enganyosos de cara a valorar la criminalitat juvenil⁴⁵¹.

Per tant, sembla prudent anar a altres fonts d'informació que permetin fer algun tipus de contrast de les dades i corroborar si es pot concloure que efectivament hi ha una clara tendència a la baixa pel que fa al fenomen de la criminalitat juvenil, com ara les dades relatives a menors condemnats per sentència ferma publicades per l'Institut Nacional d'Estadística extretes del Registre Central de Sentències de Responsabilitat Penal dels Menors, la titularitat del qual correspon al Ministeri de Justícia. Es presenten a continuació, doncs, les xifres relatives a infraccions judicialitzades dels anys 2007 al 2014 diferenciades per tipologies delictives:

⁴⁵¹ Memòria de la Fiscalia General de l'Estat de l'any 2015. P. 489-490. Disponible a: https://www.fiscal.es/fiscal/PA_WebApp_SGNTJ_NFIS/descarga/MEMFIS15.pdf?idFile=989ed5e3-7339-4575-91d5-3a3b246db8af (consultat el 29/02/2016)

TIPOLOGIES DELICTIVES	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1. Homicidi i les seves formes	25	46	56	69	45	44	49	34
2. Avortament		1		1				
3. Lesions	1.644	3.042	2.249	2.369	2.336	2.416	2.149	2.163
4. Lesions al fetus		2						
6. Contra la llibertat	679	784	728	839	734	781	797	721
7. Tortures i integritat moral	1.009	195	1.072	1.235	1.339	1.450	1.502	1.636
8. Contra la llibertat i indemnitat sexuals	195	299	259	276	222	267	232	278
9. Omissió del deure de socors	1	2			3			
10. Contra la intimitat, dret pròpia imatge	65	118	80	112	115	112	114	111
11. Contra l'honor	8	10	3	9	12	4		
12. Contra les relacions familiars	1	1	2	1	4			
13. Contra el patrimoni i l'ordre socioeconòmic	9.685	10.292	10.867	10.886	10.603	9.782	9.198	8.449
14. Contra la Hisenda Pública i Seguretat Social	1		3	1				
15. Contra els drets dels treballadors	1							
15.BIS. Contra els drets dels ciutadans estrangers					1	1		
16. Ordenació del territori, urbanisme, protecció patrimoni històric i medi ambient	4	8	8	29	10	17		
17. Contra la seguretat col·lectiva	578	1.063	2.740	2.601	1.936	1.607	1.279	1.192
18. Falsedats	96	100	111	86	79	69	50	62
20. Contra l'Administració de Justícia	460	441	523	495	597	539	581	543
21. Contra la Constitució	24	2	14	38	24	13		
22. Contra l'ordre públic	866	1.115	1.010	1.054	991	906	676	798
Resta de delictes	155	4					19	25
Faltes contra les persones	4.270	5.313	6.048	6.831	6.415	6.365	5.719	5.898
Faltes contra el patrimoni	2.189	2.756	3.345	3.571	3.515	3.286	3.132	3.506
Faltes contra interessos generals	12	16	9	10	11	17	15	14
Faltes contra l'ordre públic	249	492	542	546	405	346	302	287
Resta de faltes	149	31						
Total faltes	6.869	8.608	9.944	10.958	10.346	10.014	9.168	9.705
Total delictes	15.497	17.526	19.729	20.103	19.051	18.008	16.626	16.012
Total infraccions	22.366	21.134	29.673	31.061	29.397	28.022	25.814	25.717

Quadre 3: Infraccions judicialitzades 2007-2014

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades publicades per l'Institut Nacional d'Estadística

Les xifres exposades es presenten sota epígrafs generals. A continuació, es detallen de manera més concreta les figures delictives que major impacte tenen entre els joves condemnats entre els anys 2007 i 2014:

Quadre 4: Figures delictives amb major impacte entre els menors 2007-2014

TIPOLOGIES DELICTIVES	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
1. Homicidi i les seves formes	25	46	56	69	45	44	49	34
3. Lesions	1.644	3.042	2.249	2.369	2.336	2.416	2.149	2.163
6. Contra la llibertat	679	784	728	839	734	781	797	721
6.2. Amenaces	556	667	630	732	649	672	767	607
7. Tortures i integritat moral	1.009	195	1.072	1.235	1.339	1.450	1.502	1.636
8. Contra la llibertat i indemnitat sexuals	195	299	259	276	222	267	232	278
8.1. Agressions sexuals	104	138	125	149	105	123	112	98
8.2. Abusos sexuals	75	136	110	106	96	115	99	142
13. Contra el patrimoni i l'ordre socioeconòmic	9.685	10.292	10.867	10.886	10.603	9.782	198	8.449
13.1. Furts	1.251	1.073	998	907	937	871	838	846
13.2. Robatoris	6.216	6.880	7.620	7.882	7.892	7.446	6.923	6.354
13.2.1 Robatoris amb violència							3.623	3.056
13.2.2 Robatoris amb força							3.300	3.298
13.4. Robatori i furt d'ús de vehicle	1.317	1.356	1.170	944	677	480	455	302
13.9. Danys	673	742	820	840	824	681	630	596
13.14. Receptació	104	95	125	151	124	132	151	167
17. Contra la seguretat col·lectiva	578	1.063	2.740	2.601	1.936	1.607	1.279	1.192
17.3. Contra la salut pública	254	324	326	326	277	268	222	249
17.4. Contra la seguretat del trànsit	296	710	2.395	2.245	1.631	1.303	1.035	931
20. Contra l'Administració de Justícia	460	441	523	495	597	539	581	543
20.8. Trencament de condemna	353	324	385	341	447	391	423	404
22. Contra l'ordre públic	866	1.115	1.010	1.054	991	906	676	798
22.2. Atemptats contra l'autoritat	774	1.020	938	976	920	832	631	717
22.2.1 Atemptat							471	497
22.2.2 Resistència i desobediència							160	220
Faltes contra les persones	4.270	5.313	6.048	6.831	6.415	6.365	5.719	5.898
Faltes contra el patrimoni	2.189	2.756	3.345	3.571	3.515	3.286	3.132	3.506
Faltes contra l'ordre públic	249	492	542	546	405	346	302	287

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades publicades per l'Institut Nacional d'Estadística

Les dades ens mostren que entre els anys 2009 i 2012 es va evidenciar un important creixement de les condemnes a menors per fets delictius, però el 2013 i el 2014 registren xifres inferiors, essent aquestes tanmateix encara molt superiors als anys 2007 i 2008. Per tant, aquesta informació no corrobora les dades de la

Fiscalia referents a un constant, sostingut i significatiu descens de la criminalitat juvenil en els darrers anys.

A partir d'aquestes dades oficials, les quals tampoc no preveuen la xifra negra de l'activitat delictiva realitzada pels menors però no denunciada i que sovint suposa una important part del fenomen, ni tampoc aquella informació relativa a fets delictius en què no s'ha identificat l'autor, no podem concloure de manera clara que la criminalitat juvenil vagi disminuint any rere any. A més, diversos estudis apunten que els nivells de delinqüència juvenil es mantenen estables en el temps i amb predomini dels delictes patrimonials, sense que l'aprovació de la LORPM hagi suposat gaires variacions⁴⁵².

El que sí semblen corroborar totes les estadístiques és que els delictes i les faltes contra el patrimoni són de lluny les infraccions més nombroses que cometten els menors, les quals, segons les dades oficials aportades en aquest treball, a Espanya suposen entre el 50% i el 60%, seguides de les faltes contra les persones i les lesions. Segons REDONDO, MARTÍNEZ i ANDRÉS⁴⁵³, la majoria de les infraccions juvenils responen al desig d'obtenir de manera immediata i sense esforç allò que desitgen, motiu que justifica que siguin precisament els delictes contra la propietat els que constitueixen el gruix d'aquesta delinqüència, la qual supera en molts països europeus el 70% del total de les denúncies. Majoritàriament es tracta de furts i de delictes de robatori amb força en les coses o violència i intimidació en les persones.

Tal i com s'ha esmentat anteriorment, no podem perdre de vista que totes les dades registrades només mostren aquella porció de la realitat coneguda, obviant

⁴⁵² "[...] *malgrat els canvis legals, les xifres es mantenen estables*" (PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. "Perfil del menor infractor y de los ilícitos cometidos". A BENÍTEZ ORTÚZAR, Ignacio E. - CRUZ BLANCA, María José (dir.). *El derecho penal de menores a debate. I Congreso Nacional sobre Justicia Penal Juvenil*. Dykinson. Madrid. 2010. P. 229).

⁴⁵³ REDONDO ILLESCAS, Santiago – MARTÍNEZ CATENA, Ana – ANDRÉS PUEYO, Antonio. *Factores de éxito asociados a los programas de intervención con menores infractores*. Informes, estudios e investigación 2011. Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad. Madrid. P. 22 (Disponible a: <http://www.observatoriodelainfancia.msssi.gob.es/productos/pdf/factoresDeExito.pdf>).

les xifres referides a tots els delictes que, tot i ser denunciats, se'n desconeix l'autor⁴⁵⁴, així com a tota la delinqüència no denunciada (xifra negra), sobre la qual, tal i com consta en el capítol II d'aquest treball, autors com ara SCHNEIDER, estimen que gran part dels crims comesos per menors d'edat formen part de la xifra negra de delictes que no arriben a coneixement de la policia i dels tribunals⁴⁵⁵.

Respecte a la xifra negra, per poder anar més enllà del números que ens ofereixen les dades registrades, trobem diferents eines. Una d'aquestes eines són les anomenades "enquestes de victimització", les quals ens poden apropar a una imatge més exacta de la realitat. Tal i com afirma KILLIAS: *"Les enquestes sobre la criminalitat són també útils per avaluar les tendències del crim. En general, les tendències del crim basades en les enquestes coincideixen bastant bé amb les tendències del crim registrat per la policia. Les enquestes sobre la criminalitat també permeten avaluar si les víctimes tenen cada cop més tendència a denunciar les victimitzacions a la policia. De fet, sembla que això no és així a la majoria de països i en termes més substancials. Les enquestes sobre la criminalitat, com a tals, mostren, per cert, que –en oposició al robatori– els crims violents no han disminuït en general a Europa, com molts observadors podrien creure."*⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ Aquesta circumstància pot tenir un impacte destacable si tenim present que en l'àmbit dels delictes patrimonials, que són els més nombrosos, el percentatge de casos que no tenen autor conegut poden ascendir al 80%.

⁴⁵⁵ En aquest mateix sentit s'expressa Dictamen del Comitè Econòmic i Social Europeu sobre *La prevenció de la delinqüència juvenil, els modes de tractament de la delinqüència juvenil i el paper de la justícia del menor en la Unió Europea* (2006/C 110/13), publicat al Diari Oficial de la Unió Europea C 110/75, el dia 9 de maig de 2006: "[...] convé assenyalar que l'anomenada xifra negra de la criminalitat (percentatge o nombre d'actes delictius que no arriben al coneixement de les instàncies de control social formal, és a dir, policia i tribunals) es dona en major mesura en la delinqüència comesa per menors, principalment a causa de la naturalesa pel general lleu de les accions, i perquè amb freqüència les víctimes són també menors d'edat, menys propensos a recórrer a aquelles instàncies" (Disponible a:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:110:0075:0082:ES:PDF>).

⁴⁵⁶ KILLIAS, Martin. *Les enquestes sobre delinqüència com a eines per a la creació de polítiques*. En Diversos autors. *10 anys d'Enquesta de seguretat pública de Catalunya. Experiències europees. Balanç i reptes de futur*. Recull de les ponències del seminari internacional, celebrat els dies 21, 22 i 23 d'octubre de 2009 a Barcelona. Primera edició. Setembre 2010. Barcelona. P. 17 (Disponible a:

http://interior.gencat.cat/web/.content/home/010_el_departament/publicacions/seguretat/estudis_i_enquestes/enquesta_de_seguretat_publica_de_catalunya/docs/10-anys-espcc_cat.pdf).

L'any 1999, la Generalitat de Catalunya va iniciar la prova pilot d'una gran enquesta sobre seguretat i policia al conjunt del país. Des d'aleshores, s'ha portat a terme anualment. Malauradament, aquesta enquesta no ens proporciona dades sobre la criminalitat juvenil, però sí que hi podem trobar informació sobre la victimització en general, la qual ens confirma algunes informacions abans esmentades relatives a la delinqüència juvenil segons les xifres oficials, com ara que entre els anys 2009 i 2011 es va produir un augment de la criminalitat, i l'any 2013 els registres són inferiors, però aquests no suposen una disminució de la criminalitat respecte a dates anteriors, tan sols mostren una disminució respecte al període 2008-2011.

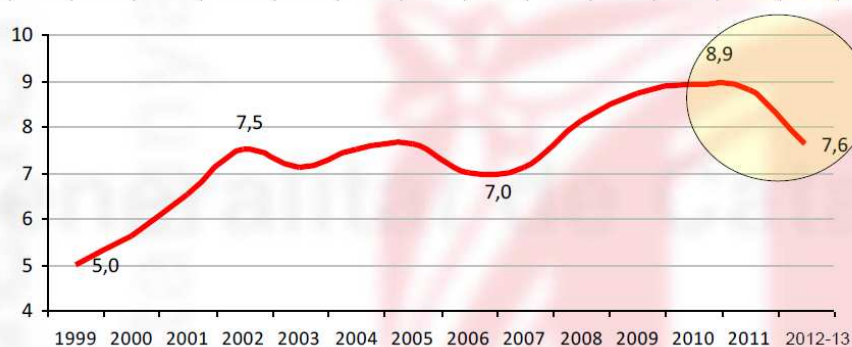
El record espontani de la victimització delictiva, 1999 – 2013

Formulació de la pregunta:

Recorda si els darrers dotze mesos, o sigui des de juliol de l'any passat, ha estat víctima d'algun delictes (robatori, atracament, agressió...)?

El record espontani d'haver estat víctima d'un delictes ha disminuït de manera notòria: 1,2 punts (13,6%).

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012-13
%	5,0	5,6	6,5	7,5	7,1	7,5	7,6	7,0	7,1	8,1	8,7	8,9	8,8	7,6

Font: Enquesta de seguretat pública de Catalunya 2013. Disponible a:

http://interior.gencat.cat/ca/el_departament/publicacions/seguretat/estudis_i_enquestes/enquesta_de_seguretat_publica_de_catalunya

Finalment, la informació que també cal tenir present és la relativa als procediments incoats i quants d'aquests han estat desjudicialitzats per les diferents vies que la LORPM preveu, és a dir: a) pel fiscal, qui, d'acord amb l'art. 18 LORPM⁴⁵⁷, pot suspendre el procés si el menor és delinqüent primari i el delicte no es greu; i b) pel jutge, qui, en virtut de la filosofia implícita en la justícia de la restauració, pot oferir a les parts el tancament del procediment sempre que el delinqüent s'avingui a reparar el dany causat a la víctima, o bé participi en alguna activitat social acordada, o arribi a conciliar-se d'alguna altra forma amb la víctima mitjançant un procés de mediació.

Quadre 5: Procediments incoats i desjudicialitzacions 2007-2014

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Diligències incoades	108.720	114.776	110.212	105.879	102.865	97.817	89.756	81.107
Desestiment (art. 18)	13.113 (12,06%)	14.010 (12,20%)	13.688 (12,41%)	12.410 (11,72%)	10.040 (9,76%)	10.238 (10,25%)	9.450 (10,52%)	9205 (11,35%)
Expedients incoats	31.343	35.353	34.019	32.259	29.614	29.598	29.428	27.472
Sobreseïment art. 27.4 LORPM					2863 (9,67%)	2911 (9,83%)	1981 (6,73%)	1823 (6,63%)
Sobreseïment art. 19 LORPM	5.101 (16,27%)	5.307 (15,01%)		4.912 (15,22%)	6.297 (21,26%)	4.794 (16,19%)	4.706 (15,99%)	5117 (18,62%)
Arxiu (Suma art. 19 i 27.4)					9160 (30,93%)	7705 (26,03%)	6687 (22,47%)	6940 (25,48%)
Arxius menors de 14 anys			13.499	11.832	10.425	8.058	8.226	7.734

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades publicades a les memòries anuals del a Fiscalia General de l'Estat

⁴⁵⁷ Art. 18 LO 5/2000: *Desistiment de la incoació de l'expedient per correcció en l'àmbit educatiu i familiar: El Ministeri Fiscal pot desistir de la incoació de l'expedient quan els fets denunciats constitueixin delictes menys greus sense violència o intimidació en les persones o faltes, tipificats en el Codi penal o en les lleis penals especials. En aquest cas, el Ministeri Fiscal ha de traslladar les actuacions a l'entitat pública de protecció de menors per a l'aplicació del que estableix l'article 3 d'aquesta Llei. Així mateix, el Ministeri Fiscal ha de comunicar als ofesos o perjudicats coneguts el desistiment acordat. No obstant això, quan consti que el menor ha comès anteriorment altres fets de la mateixa naturalesa, el Ministeri Fiscal ha d'incoar l'expedient i, si escau, actuar tal com autoritza l'article 27.4 d'aquesta Llei.*

Així comprovem que, tot i que el nombre total de diligències incoades també pateixen un descens clar, els percentatges que es registren pel que fa als mecanismes de desjudicialització es mantenen més o menys estables, entre el 25% i el 30%. Novament, comprovem que les dades del 2007 al 2010 són incompletes, però en qualsevol cas permeten fer-ne una extrapolació i arribar a una mitjana aproximada. També, a partir del 2009, es comptabilitzen els arxius que s'han produït per ser l'infractor menor de 14 anys, en aquest àmbit es detecta un descens important del 43%. Aquesta informació ens permet afirmar que les dades oficials sobre la delinqüència existent ignoren un important nombre de casos, fent disminuir de manera important la xifra final que aquestes estadístiques proposen com a descripció del fenomen de la delinqüència juvenil.

1.3. Sobre els menors infractors

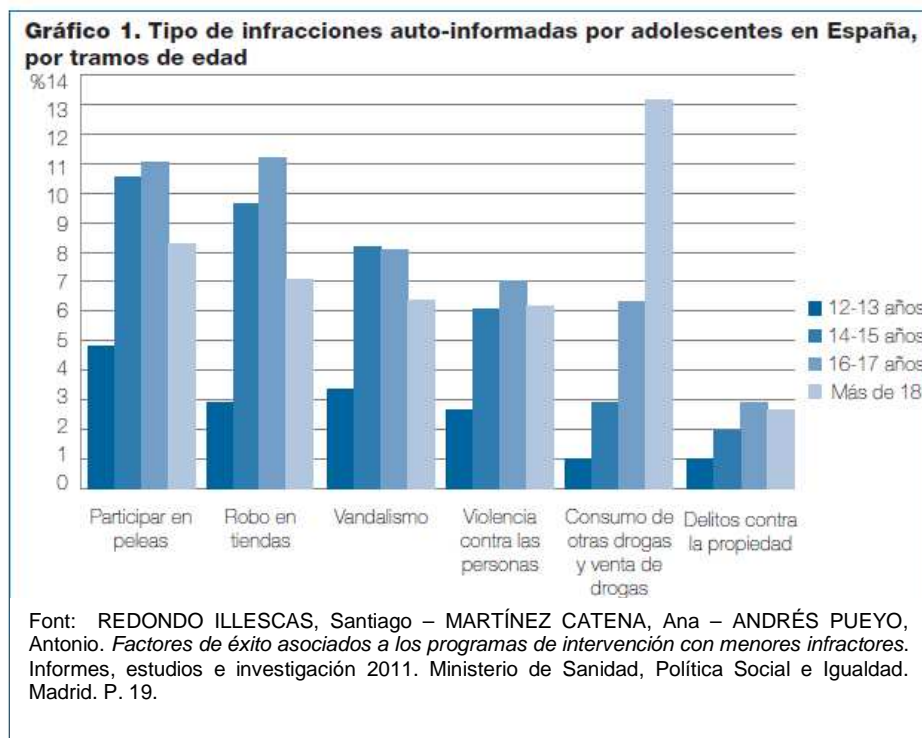
Tal i com afirma REDONDO⁴⁵⁸, diferents investigacions⁴⁵⁹ estimen que fins a un 80% dels adolescents i joves, especialment entre els 16 i 17 anys, han comès alguna infracció, tot i que generalment es tracti de conductes lleus. Aquesta informació coincideix amb el ja esmentat al capítol II d'aquest treball, quan senyalava que alguns autors, com ara QUELOZ, apunten que alguns estudis fets a Amèrica del Nord i en alguns països europeus revelen que el 80% dels joves d'entre 12 i 18 anys reconeixen haver comès algun o alguns delictes.

L'aproximació abans esmentada, que situa en el 80% els menors que algun cop han transgredit la norma, es desprèn dels anomenats "autoinformes". A Espanya, l'any 2008, RECHEA en va fer un que va revelar que la majoria dels joves manifesten haver comès la seva primera infracció als 13 anys, i la freqüència a

⁴⁵⁸ REDONDO ILLESCAS, Santiago – MARTÍNEZ CATENA, Ana – ANDRÉS PUEYO, Antonio. *Factores de éxito asociados ... Op cit.* P. 18.

⁴⁵⁹ En aquest sentit, REDONDO, MARTÍNEZ i ANDRÉS esmenten en el seu treball els següents autors: McMurrin i Hollin, 1993; Redondo i Garrido, 2001; Sampson i Laub, 2005; Farrington, 2008; Rechea, 2008; Howell, 2009.

cometre'n més augmenta fins als 17 anys. Afirma l'informe que la majoria d'aquestes conductes es circumscriuen a consum d'alcohol i cànnabis⁴⁶⁰ i baralles.

A. Els multireincidentes

REDONDO també afirma que un reduït grup de joves és el responsable de la majoria dels delictes, especialment dels més greus i violents⁴⁶¹. Aquests menors

⁴⁶⁰ Cal tenir present que ni el consum d'alcohol, ni el consum de cànnabis són figures delictives. Aquest tipus d'autoinformes es centren no tan sols en les conductes que s'ajusten a les tipologies penals, sinó que abarquen altres tipus de conductes que etiqueten com "il·lícites lleus". Tal i com descriuen REDONDO, MATÍNEZ i ANDRÉS, "Aquest estudi ofereix informació no només sobre comportaments delictius més o menys greus sinó sobre una àmplia tipologia de possibles infraccions legals, moltes d'elles lleus" (REDONDO ILLESCAS, Santiago – MARTÍNEZ CATENA, Ana – ANDRÉS PUEYO, Antonio. *Factores de éxito asociados ... Op cit.* P. 19).

⁴⁶¹ REDONDO ILLESCAS, Santiago – MARTÍNEZ CATENA, Ana – ANDRÉS PUEYO, Antonio. *Factores de éxito asociados ... Op cit.* P. 18.

seran, per tant, el principal objectiu de les intervencions en el marc de la justícia juvenil, intervencions que tenen com a principal objectiu reduir la reincidència.

En aquest mateix sentit s'expressa també GARRIDO GENOVÉS⁴⁶², qui afirma que un petit nombre de menors mantenen una activitat delictiva sostinguda. Per la seva banda MONTERO⁴⁶³, per a qui la majoria dels autors sostenen que en la majoria dels casos, les transgressions dels menors només són un episodi esporàdic i transitori a la vida, afirma que en una avaluació que es va fer a la Comunitat de Madrid⁴⁶⁴ es va detectar que el 50% dels delictes eren comesos per tan sols el 15% de tots els menors infractors.

Comprovem doncs que diversos autors apunten en aquesta direcció. De fet, hi ha un consens generalitzat en aquest sentit, tot i no comptar amb gaires referències a xifres que quantifiquin de manera concreta la dimensió d'aquest fenomen. Aquest punt ha estat també tractat en la investigació qualitativa que es presenta en aquest mateix capítol i que justifica la necessitat de trobar solucions específiques per a aquest perfil de menor.

B. Sobre l'edat d'inici de la conducta delictiva

Un altre aspecte important a tenir present en l'estudi de la criminalitat juvenil és l'edat a què els menors comencen a delinquir. PÉREZ JIMÉNEZ⁴⁶⁵ apunta que de les estadístiques judicials es desprèn que l'edat més comuna d'inici de conductes delictives, les quals són majoritàriament delictes contra la propietat, es situa als 13 anys, i que l'edat on es detecta més activitat delictiva es troba entre els 16 i els 17,

⁴⁶² GARRIDO GENOVÉS, Vicente. STANGELAND UTNE, Per - REDONDO ILLESCAS, *Principios de Criminología...* Op.cit. P.730.

⁴⁶³ MONTERO HERNANZ, Tomás. *La delincuencia juvenil en Castilla y León...* Op.cit. P. 8.

⁴⁶⁴ GRAÑA GÓMEZ, José Luis - GARRIDO GENOVÉS, Vicente - GONZÁLEZ CIEZA, Luis. *Reincidencia delictiva en menores infractores de la Comunidad de Madrid: evaluación, características delictivas y modelos de predicción*. Agencia para la Reeducción y Reinserción del Menor Infractor. Madrid. 2008. P. 3.

⁴⁶⁵ PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. "Perfil del menor infractor" Op.cit. P. 235.

dada que coincideix plenament amb l'autoinforme fet per RECHEA abans esmentat. Moltes carreres delictives acostumen a començar a edats molt primerenques, a l'edat de 10, 12 ó 14 anys, i es consoliden i adquireixen el seu moment més àlgid entre els 16 i 20 anys.

C. La importància de l'escola

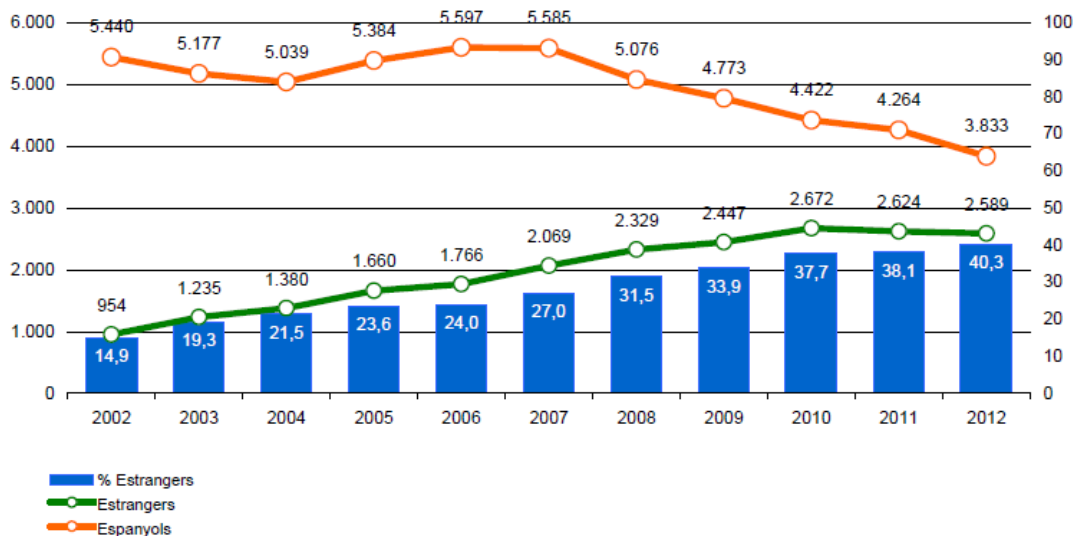
A partir de la informació que apareix als expedients judicials, es pot afirmar que la justícia juvenil recull joves de diversos àmbits socials, des de famílies normalitzades fins a menors amb un bagatge marcat per situacions conflictives a nivell familiar o social. Tot i això, una de les característiques que sí sembla repetir-se en un elevat percentatge dels menors infractors (entre el 60% i el 80%) és que presenten problemes relacionats amb fracàs escolar, absentisme i/o conductes conflictives⁴⁶⁶.

D. Els menors estrangers

Així mateix, també sembla constatar-se en un estudi amb les dades de joves infractors a Catalunya del 2008⁴⁶⁷ que hi ha un elevat nombre de menors estrangers que delinqueixen (prop d'un 40%), amb especial incidència entre els joves procedents d'Amèrica Llatina, del Magrib i romanesos, la qual cosa ve a corroborar l'abans esmentat sobre l'especial incidència com a factor de risc associat a la delinqüència que tenia sobre la població immigrada certes carències econòmiques, socials i formatives.

⁴⁶⁶ PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. "*Perfil del menor infractor...* Op cit. P. 236.

⁴⁶⁷ Àrea d'Investigació i Formació Social i Criminològica. *El temps en la justícia de menors*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, de la Generalitat de Catalunya. 2013.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Espanyols	5.440	5.177	5.039	5.384	5.597	5.585	5.076	4.773	4.422	4.264	3.833
Estrangers	954	1.235	1.380	1.660	1.766	2.069	2.329	2.447	2.672	2.624	2.589
% Espanyols	85,1	80,7	78,5	76,4	76,0	73,0	68,5	66,1	62,3	61,9	59,7
% Estrangers	14,9	19,3	21,5	23,6	24,0	27,0	31,5	33,9	37,7	38,1	40,3

Font: *Estadística bàsica justícia juvenil 2012*. Generalitat de Catalunya, Departament de Justícia. http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Home/Departament/estadistiques/justicia_juvenil/2012_dades_jj.pdf

Si bé és important conèixer les dades referents a la criminalitat juvenil i els factors que incideixen en els joves per transgredir la norma, el que esdevé d'especial interès per a aquest treball és entendre què porta el menor a mantenir-se en conductes disruptives, és a dir, quins factors poden influir perquè el menor reincideixi. Aquesta informació esdevé vital quan es vol valorar l'impacte de la resposta de l'estat davant els menors infractors que entren dins del circuit de la justícia penal. Malauradament, els problemes que abans s'han esmentat respecte a les xifres oficials per tal de determinar quin és l'abast de la criminalitat juvenil són encara més evidents quan el que es pretén conèixer és el nivell de reincidència que hi ha entre els joves infractors.

1.4. Reincidència

La taxa de reincidència, com ja s'afirmava en el capítol II d'aquest treball, el diversos estudis realitzats la situen, en termes generals, en xifres al voltant del 40%. Al respecte, es pot senyalar un estudi de BRAVO, SIERRA i DEL VALLE⁴⁶⁸ en què es van analitzar tots els joves amb expedients incoats en el Principat d'Astúries a partir de gener de 2001 (moment d'entrada en vigor de la LO 5/2000) i ja tancats al desembre de 2004. L'estudi va posar de manifest que, a mesura que augmenta el termini de seguiment dels casos, el percentatge de menors que reincideixen augmenta. Així, amb una mitjana de seguiment d'un any, es va detectar una reincidència de l'11,4%, amb un seguiment de dos anys el percentatge augmentava fins al 25,7%, fins al 34,9% amb tres anys de seguiment i 39,2% en els seguiments de quatre anys.

En aquest mateix sentit, REDONDO i GARRIDO afirmen que "*diversos estudis en països europeus obtenen taxes mitjanes de reincidència, per a períodes de seguiment d'entre 3 i 5 anys, del voltant al 40-45%. [...] La primera investigació espanyola sobre reincidència en el delictes es va efectuar el 1992 [...] La reincidència global [...] va ser de 37,9%*"⁴⁶⁹. Un estudi més recent fet a Catalunya l'any 2011 per CAPDEVILA i FERRER⁴⁷⁰ va constatar una mitjana de 44,15% en la taxa de reincidència, amb una major proporció de reincidents entre els delinqüents

⁴⁶⁸ BRAVO, Amaia - SIERRA, Mª Jesús - DEL VALLE, Jorge F. "Evaluación de resultados de la ley de responsabilidad penal de menores...*Op.cit.* P. 615-621.

⁴⁶⁹ REDONDO ILLESCAS, Santiago - GARRIDO GENOVÉS, Vicente. *Principios de Criminología...Op.cit.* P. 1009.

⁴⁷⁰ "la definició de reincidència que s'ha utilitzat en tots els estudis és la de retorn dels subjectes objecte d'estudi al sistema de justícia penal com a inculpats d'un nou delictes o una nova falta, sempre amb posterioritat a la finalització del compliment d'una mesura determinada durant l'any que es pren de referència. En el cas d'aquest estudi, la reincidència es comet quan, un cop finalitzada una mesura d'internament en centre educatiu o de llibertat vigilada en l'any 2007 (any de referència), es registra un nou delictes o una nova falta, dut a terme durant el període de seguiment establert." (CAPDEVILA CAPDEVILA, Manel - FERRER PUIG, Marta. *Taxes de reincidència 2010 de justícia juvenil. Actualització de la taxa de reincidència dels joves sotmesos a mesures de llibertat vigilada i internament en centre.* Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. 2011. P. 8. Disponible a:

http://www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/180151/SC-1_089_11cat.pdf?sequence=1).

contra la propietat (més del 65%)⁴⁷¹. Així mateix, es constata que reincideixen més els més joves.

Per tant, podem afirmar que el període de seguiment de les investigacions sobre reincidència és un factor crucial que explica les diferències, sovint importants, en la taxa detectada. En perllongar el temps de seguiment, les taxes de reincidència augmenten, i a aquest factor s'afegeix el fet de no fer un seguiment dels menors un cop assoleixen la majoria d'edat. És a dir, cap estudi inclou les xifres relatives al seguiment dels menors infractors un cop passen a la jurisdicció d'adults, on el comptador dels antecedents es posa a zero a nivell judicial.

2. Valoració del risc de reincidència

El gran interrogant que envolta les polítiques i les teories criminològiques, moltes d'elles analitzades en el capítol I d'aquest treball, és per què els joves delinqueixen. Tal i com ja s'ha exposat en capítols anteriors, la recerca d'explicacions i respostes al fenomen de la delinqüència juvenil ha conclòs que no es poden delimitar les causes de la criminalitat entre els joves a una de sola, sinó que es tracta d'un problema multifactorial, sense poder apuntar només en una direcció, per la qual cosa es fa necessari estudiar les circumstàncies de cada menor⁴⁷² per trobar respostes que ajudin a modular la intervenció de l'estat davant una infracció comesa per un menor. Aquest fet fa necessari valorar quina

⁴⁷¹ CAPDEVILA CAPDEVILA, Manel - FERRER PUIG, Marta. *Taxes... Op. cit.* P. 55.

⁴⁷² La Carme GUIL ROMÁN, fiscal especialitzada en menors, afirmava en una entrevista en referència al perfil d'un delinqüent juvenil que: "*El perfil és molt variat i va des de l'adolescent que comet una infracció per tastar el risc o per posar-se a prova davant del grup d'iguals, fins a aquell menor amb una família desestructurada que no ha rebut pautes educatives adequades o bé amb consum de tòxics que incrementen el risc de delinquir*". I en referència a quin és l'entorn familiar del menor que comet un delicte, afegia: "*Si la tipologia del menor varia considerablement, també ho fa l'entorn familiar. La meua experiència és que en entorns 'normalitzats' també hi ha infraccions comeses pels fills o filles adolescents. A Barcelona, fins i tot els casos més greus no van ser comesos per menors d'entorns marginals, sinó de classe mitjana-alta, amb estudis i dels que podem incloure dins aquesta categoria de 'normalitzat'*". (Entrevista publicada a la revista *Joves Advocats de Girona (JAG)*. Ed. II-lustre Col·legi d'Advocats de Girona. N. 25. Maig-juliol 2013. P. 8-9).

rellevància tenen els trets personals i psicològics del menor per cometre delictes, així com quin paper juga el seu entorn personal, familiar i social, ja que aquests factors són els que han de donar-nos la clau sobre quines intervencions poden ser més adequades i eficaces per prevenir la reincidència.

Efectivament, el jove i el seu entorn són una unitat que cal tractar de manera conjunta. No podem perdre de vista que els elements que envolten el jove tenen un impacte en la seva conducta⁴⁷³ i que, tal i com diversos autors i estudis remarquen, el binomi pobresa-delinquència ha quedat superat⁴⁷⁴, i les motivacions que porten el menor a delinquir són diverses i dispars⁴⁷⁵. MONTERO⁴⁷⁶ es remet

⁴⁷³ VÁZQUEZ i SERRANO afirmen que la delinquència juvenil es caracteritza per ser expressiva i instrumental, i buscar el plaer immediat per recreació o per rebel·lia, que demanda sovint aventura, emoció, excitació, fórmules per satisfer els seus desitjos tot i que sigui de manera hostil o danyosa per a la societat, en una exploració inacabada de la seva pròpia identitat. En aquesta mateixa línia s'expressa SÁEZ (2010) que es refereix al fet que els joves es caracteritzen actualment per la impulsivitat, la qual és conseqüència de la cultura de la immediatesa i de l'hedonisme, i queda lligada a la debilitació del sentit de la responsabilitat com a valor, el qual ha quedat substituït per la recerca de respostes immediates i el principi universal de viure al dia, amb la cultura de l'oci i l'entreteniment al capdavant en la llista de les seves prioritats (VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos - SERRANO TÁRREGA, M.Dolores. *Derecho Penal Juvenil...Op.cit.*). En els mateixos termes s'expressa Avelino FIERRO, que afirma que "[...] la cultura actual no compleix la seva tradicional funció moderadora. El consumisme, l'hedonisme, la inexistència de límits o restriccions, la creació de necessitats artificials i els models educatius o familiars inadequats, el tractament informatiu de la delinquència juvenil, molts cops sobredimensionat, i alguns trastorns socials, són algunes de les causes. Són importants l'educació i la prevenció per acabar amb el problema". (Entrevista publicada a *Leonoticias.com* el 18/08/2013 <http://www.leonoticias.com/frontend/leonoticias/Al-Joven-Se-Le-transmite-que-Poco-Vale-El-Trabajo-Que-Es-M-vn125073-vst305> (consultat el 14/03/2016)).

⁴⁷⁴ En aquest sentit, un estudi realitzat per la Consejería de Empleo y Beneestar Social del Govern de Cantàbria sota el títol *La predicción y la intervención con los menores infractores: Un estudio en Cantabria*, afirma que: "[...] la procedència dels joves en el sistema de justícia juvenil a Cantàbria està lluny de poder caracteritzar-se com a "marginal": un 70% de la família dels joves posseeix o està comprant el seu propi habitatge. Així doncs, també en aquesta comunitat autònoma el nivell econòmic dels joves que cometen delictes ha augmentat en comparació amb l'extracció social més precària que era habitual en una època anterior.[...] El 36,4% dels menors disposen d'un habitatge, en termes generals, de classe mitjana, el 28,4% de classe mitjana-baixa, el 14,8% de classe mitjana-alta i el 12,5% de classe baixa [...] Podem dir que tant en la classe baixa com en l'alta, hi ha un major nombre de menors reincidents, mentre que en la classe mitjana hi ha aproximadament el mateix nombre de reincidents que de no-reincidents...[...] la majoria dels joves de la mostra no procedeixen d'un context socioeconòmic marginal, com era habitual fa tan sols uns anys: el comú denominador és la classe mitjana, i només un 12,5% procedeixen de classe baixa" (Disponible a: <http://www.serviciossocialescantabria.org/uploads/documentos%20e%20informes/La%20prediccion%20y%20la%20intervencion%20con%20los%20menores%20infractores.pdf>).

⁴⁷⁵ MORILLAS CUEVA, Lorenzo. "La política criminal de menores como expresión de una continuada contradicción". A BENÍTEZ ORTÚZAR, Ignacio E. - CRUZ BLANCA, María José (dir.). *El derecho penal de menores a debate. I Congreso Nacional sobre Justicia Penal Juvenil*. Dykinson. Madrid. 2010.

al treball de GARRIDO, STANGELAND i REDONDO⁴⁷⁷ per fer una radiografia dels trets característics que defineixen els menors reincidents, i senyala que es tracta de casos en què el procediment judicial tendeix a finalitzar en audiència, sovint el primer delictes és el de robatori amb força i en els primers informes predomina la mesura de llibertat vigilada. Aquestes característiques contrasten amb els menors no reincidents que de manera habitual cometen danys com a primer delictes i en els quals acostuma a produir-se una resolució extrajudicial.

Tenir en compte aquests factors és important per poder valorar el risc de reincidència dels menors infractors que entren en el sistema judicial i respecte als quals l'Administració té la responsabilitat d'actuar. Aquesta actuació ha de permetre evitar que el menor torni a infringir la norma, la qual cosa serà possible des de la perspectiva de conèixer què ha portat el menor a delinquir en primera instància i quins elements poden incidir en la seva reincidència, adequant així la resposta de l'Administració.

L'avaluació del risc de violència ha esdevingut útil en l'àmbit penal del menor per conèixer les causes que han portat el menor a cometre un delictes, saber quina és la probabilitat que torni a delinquir en el futur i com les intervencions presents de l'Administració poden gestionar aquest risc de reincidència. De fet, els professionals de la justícia juvenil han de fer front a la necessitat d'estimar la possibilitat que un menor cometi novament un delictes. Per fer-ho, s'han desenvolupat diferents eines estructurades, basades tant en la investigació com en l'experiència professional, per valorar i gestionar el risc, com ara el HCR-20⁴⁷⁸, per valorar el risc de qualsevol tipus de violència.

⁴⁷⁶ MONTERO HERNANZ, Tomás. "La delincuencia juvenil en Castilla y León"... *Op.cit.* P. 195-197.

⁴⁷⁷ GARRIDO GENOVÉS, Vicente - STANGELAND UTNE, Per - REDONDO ILLESCAS, *Principios de Criminología...* *Op.cit.* P. 726.

⁴⁷⁸ L'HCR-20 és una guia de valoració del risc de violència publicada l'any 1995 al Canadà, dissenyada específicament per a predir i gestionar el risc de violència futura en grups de persones amb malaltia mental o en persones que han comès un o més delictes violents. Permet fer una avaluació personalitzada orientada a la gestió preventiva mitjançant la consideració de vint factors de risc seleccionats per la seva associació amb la violència en la bibliografia científica i professional, i també mitjançant la consulta a professionals de la salut mental forense. Conté tres subescales que aglutinen factors de risc: històrica, clínica i de risc. La primera subescala conté deu

En el cas dels menors, la majoria d'instruments que s'utilitzen per valorar el risc són adaptacions dels utilitzats amb els adults. En els darrers anys, diversos autors, com ara BORUM⁴⁷⁹, defensen la necessitat d'una aproximació específica per a valorar el risc en menors, com ara l'EARL-20⁴⁸⁰ i el SAVRY. Aquestes eines es basen en el model risc-necessitat-resposta (RNR)⁴⁸¹ i posen l'èmfasi en la intervenció amb els menors de major risc amb l'objectiu d'afavorir conductes prosocials i prevenir actituds delictives. Defensa una intervenció més intensiva en els infractors de major risc a través d'un pla d'actuació que proposi objectius adequats partint dels factors de risc i dels factors de protecció. A Espanya, es fan servir dos d'aquests instruments orientats a la intervenció amb menors amb mesures judicials: el YLS/CMI (*Youth Level Servis/Case Management Inventory*) i el SAVRY (*Structured Assessment of Violence Risk in Youth*). Tots dos instruments descrits s'utilitzen amb els menors per identificar els factors de risc, valorar-ne les necessitats, dirigir la intervenció i orientar el pronòstic amb al finalitat de reduir la reincidència⁴⁸².

El YLS/CMI s'estructura en vuit apartats que recullen diferents ítems: delictes i mesures judicials passades i actuals, pautes educatives, educació formal i feina,

ítems de caràcter estàtic relativus a informació de registres oficials i que fan referència a la biografia de l'individu. La subescala clínica conté cinc ítems relacionats amb el funcionament actual de l'individu, i la subescala de risc està formada per cinc ítems sobre factors de risc situacionals futurs.

⁴⁷⁹ BORUM, Randy. "Assessing violence risk among youth". *A Journal of Clinical Psychology*. Vol. 56. Octubre 2000. P. 1263–1288.

⁴⁸⁰ Es tracta d'una guia clínica i estructurada d'avaluació que proporciona un marc global als responsables d'avaluar factors de risc del menor, de la família i de la comunitat que es saben que tenen un impacte en la propensió del menor a involucrar-se en actituds disruptives en el futur, de manera que es pugui implementar un tractament i plans de gestió del risc adequats. Conté vint ítems organitzats en tres grans blocs: jove, família i receptivitat. Cada ítem es valora en una escala del 0 al 2, on una puntuació més alta representa un major risc. Tots els factors tenen el mateix pes per arribar a una puntuació màxima de 40.

⁴⁸¹ El model RNR es va formalitzar l'any 1990 per Andrews, Bonta i Hoge, i es basa en tres principis: 1) el principi de risc, afirma que el comportament criminal es pot predir de forma fiable i que el tractament ha de centrar-se en els delinqüents d'alt risc; 2) el principi de necessitat, que destaca la importància de les necessitats criminogenès en el disseny i administració d'un tractament; i 3) el principi de responsivitat, que descriu com ha de ser el tractament.

⁴⁸² BOTIJA YAGÜE, M^a de las Mercedes. "Herramientas útiles en Trabajo social: Instrumentos de valoración del riesgo en menores y jóvenes con medidas judiciales". *A Documentos de Trabajo Social*. N. 49. Disponible a: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/4111376.pdf>.

relació amb el grup d'iguals, consum de substàncies, oci, personalitat/conducta, i actituds, valors i creences⁴⁸³.

El SAVRY es va implementar a Catalunya l'any 2006 amb l'objectiu d'ajudar a valorar el risc de reincidència i les necessitats específiques d'intervenció (de manera que els factors de risc dinàmics es converteixin en àrees d'intervenció), així com la intensitat de la intervenció. Està format per 24 ítems de risc agrupats en quatre seccions: històrics, socials/contextuals, individuals i de protecció⁴⁸⁴.

⁴⁸³ Els ítems que inclou cada apartat són: 1. Delictes i mesures judicials passades i actuals: tres o més mesures judicials anteriors, dos o més incompliments de mesures, mesures en medi obert, internament en centre de reforma, tres o més mesures judicials en l'expedient actual; 2. Pautes educatives, supervisió inadequada, dificultat per controlar el comportament, disciplina inadequada, educació dels pares inconsistent, males relacions amb els pares; 3. Educació formal i feina: comportament disruptiu a classe, danys en la propietat de l'escola, baix rendiment, problemes amb el grup d'iguals, problemes amb els professors, absentisme, atur; 4. Relació amb el grup d'iguals; alguns dels seus coneguts o amics són delinqüents, pocs coneguts són models positius, cap/poc amics models positius; 5. Consum de substàncies: consum ocasional o crònic de drogues i/o alcohol, l'abús de substàncies interfereix la seva vida, delictes relacionats amb el consum de substàncies; 6. Oci: acitivitats organitzades limitades, podria fer millor ús del temps, no té interessos personals; 7. Personalitat/conducta: autoestima inflada, agressivitat física, atacs de còlera, incapacitat per mantenir l'atenció, baixa tolerància a la frustració, sentiments de culpa inadequats, insolent/agressiu verbalment; 8. Actituds, valors i creences: actituds procriminals/antisocials, no busca ajut, rebutja activament l'ajut, desafia l'autoritat, insensible, poc preocupat per la resta.

⁴⁸⁴ Respecte els *factores de risc historics*, s'inclouen: violència prèvia, història d'actes delictius no violents, inici primerenc de la violència, seguiments en el passat/fracàs d'intervencions anteriors, intents d'autolesió o de suïcidi anteriors, exposició a violència a la llar, història de maltractament infantil, delinqüència dels pares o cuidadors, separació primerenca dels pares o cuidadors i baix rendiment a l'escola. Els *factores de risc socials/contextuals* tenen en compte la influència de les relacions interpersonals, el contacte amb institucions socials i l'entorn. S'hi inclouen la delinqüència en el grup d'iguals, el rebuig del grup d'iguals, l'estrès experimentat i incapacitat per enfrontar dificultats, l'escassa habilitat per educar dels pares, la manca de suport personal/social d'altres adults i l'entorn marginal. Quant als *factores de risc individuals*, es centren en les actituds del jove i en aspectes crucials del seu funcionament psicològic i comportamental. S'hi inclouen actituds negatives, assumpció de riscos/impulsivitat, problemes de consum de substàncies, problemes amb el maneig de l'enuig, baix nivell d'empatia/remordiments, problemes de concentració/hiperactivitat, baixa col·laboració en les intervencions i baix interès/compromís escolar o laboral. Finalment, *els factors de protecció* que poden reduir l'impacte negatiu dels factors de risc o, en algunes circumstàncies, disminuir la probabilitat que la seva conseqüència sigui un acte violent, reflecteixen el compromís i la implicació amb les regles socials convencionals, les quals actuen com a control davant les activitats no normatives. S'hi inclouen la implicació prosocial, suport social fort, forts vincles i llaços amb almenys un adult prosocial, actitud positiva cap a les intervencions i l'autoritat, fort compromís amb l'escola o la feina i perseverança com a tret de personalitat. (Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. SAVRY: *Manual per a la valoració estructurada de risc de violència en joves*. Generalitat de Catalunya. Barcelona. 2006)

Podem dir que tant el YLS/CMI com el SAVRY estan adreçats a dissenyar les intervencions concretes per a cada jove infractor en funció de les seves necessitats. Per fer-ho, com a element clau, fa una valoració del nivell de risc del menor per tal d'ajustar la intensitat de la intervenció, reservant les intervencions més específiques als menors amb més factors de risc i menys factors de protecció. L'objectiu és la individualització de les mesures entrades en els factors dinàmics que puguin possibilitar un canvi prosocial en el menor, augmentant així les opcions d'èxit respecte a la reinserció del jove i reduint-ne la reincidència.

No hi ha encara evidència científica respecte a la validesa predictiva d'aquestes eines a nivell internacional. Tanmateix, sí que s'han evidenciat útils per a facilitar la presa de decisió sobre les mesures a aplicar als menors infractors, adequar la intensitat de la intervenció segons els nivell de risc, establir objectius centrats en els factors dinàmics⁴⁸⁵ que faciliten el canvi i fer un seguiment dels progressos del jove.

Val a dir, però, que, malgrat que aquests mecanismes estan molt estesos, hi ha molt poques anàlisis sobre el seu contingut i la influència d'aquesta racionalització en la justícia de menors contemporània. Al respecte, KEMSHALL subratlla la diferència entre formalitzar l'impacte de determinats factors socials, en incloure'ls com a factors de risc dins dels perfils individuals, i comprendre la influència que aquests elements socials tenen sobre tots els factors que formen part del perfil de valoració del risc, també sobre els individuals⁴⁸⁶. Existeix una enorme dificultat a identificar autèntics factors de risc independents, ja que la majoria dels factors que les eines de predicció del risc preveuen estan causats o definits en relació amb altres, a més de ser difícils de definir i de mesurar. A més, sovint alguns factors de risc, com ara els relatius a la situació familiar del menor, no deixen clar quins

⁴⁸⁵ Aquells que poden ser millorats amb intervencions adequades, com ara les actituds i valors, les creences, les habilitats socials, l'empatia, l'autocontrol, el suport familiar, els amics, la parella, l'educació, la feina, etc.

⁴⁸⁶ VILA VIÑAS, David. "Valoración de riesgos y nuevas políticas de seguridad y control de la infancia". A *Revista de derecho penal y criminología*. N. 9. 2013. P. 348.

aspectes concrets són més rellevants, ni com influencien en una major possibilitat de reincidència.

Cal senyalar també que es produeixen desajustaments tècnics entre les valoracions de risc i la planificació de les intervencions, ja que sovint s'apliquen solucions similars a situacions molt diferents. Això provoca que moltes necessitats criminògenes no siguin ateses si l'índex de risc resultant no destaca de la resta de manera clara en favor de les necessitats on es disposa de més recursos o aquests són més estables⁴⁸⁷.

3. Mesures aplicades als menors infractors

Tal i com expressa PÉREZ JIMÉNEZ⁴⁸⁸, cal senyalar que els menors que presenten major nombre d'intervencions per part de la justícia juvenil són els que major reincidència presenten, la qual cosa ens ha de fer plantejar quin paper juga i quin paper hauria de jugar la resposta en els processos penals amb menors per tal d'actuar com un autèntic revulsiu aconseguint que els joves que entren en contacte amb el sistema penal no tornin a reincidir en el futur.

REDONDO, MARTÍNEZ i ANDRÉS afirmen que *"Tot i que són molts els factors que poden estar associats al risc de comportament delictiu, no tots són susceptibles de canvi amb la finalitat de reduir aquest risc delictiu"*⁴⁸⁹. La intervenció amb els joves infractors es configura com una de les eines per reduir el risc delictiu futur. Tanmateix, la criminalitat és un fenomen complex i multicausal, la qual cosa implica que la prevenció s'ha de plantejar tant a nivell personal com social.

⁴⁸⁷ VILA VIÑAS, David. *Valoración de riesgos y nuevas políticas de seguridad... Op cit.* P. 359.

⁴⁸⁸ PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. "Perfil del menor infractor Op cit." P. 239.

⁴⁸⁹ REDONDO ILLESCAS, Santiago – MARTÍNEZ CATENA, Ana – ANDRÉS PUEYO, Antonio. *Factores de éxito asociados ... Op cit.* P. 39.

Totes les mesures que s'apliquen als joves es fonamenten en algun model teòric sobre la conducta delictiva i la reincidència. Recentment, s'ha donat especial èmfasi a l'origen multifactorial del comportament disruptiu dels menors, on la família tindria un destacat paper, la qual cosa ha comportat intervencions en la família. Tanmateix, aquestes no són les intervencions més habituals, i les mesures que s'adopten envers els menors infractors estan bàsicament adreçades al mateix menor. Concretament, segons les dades de la Fiscalia General de l'Estat, en els darrers anys les mesures adoptades són les següents:

Quadre 6: Mesures adoptades 2007-2014 segons la FGE

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Sentències	24.923	20.052	23.531	23.440	22.581	19.959	19.401	18.134,00
Sentències condemnatòries	22.812 (91,53%)	17.992 (89,72%)	21.467 (91,22%)	21.290 (90,82%)	20.359 (90,16%)	18.143 (90,90%)	17121 (88,24%)	16540 (91,20%)
Mesures adoptades								
Llibertat vigilada	8.218	9.382	10.346	10.527	10.920	10.289	10.085	9.184
Prestacions benefici comunitat	7.012	5.371	5.441	6.072	5.888	5.206	4.697	4.642
Internament règim tancat	961	853	771	687	797	766	754	629
Internament règim semi obert	3.200	2.891	3.225	3.352	3.491	3.265	3.079	2.818
Internament règim obert					265	252	231	267
Internament terapèutic	236	299	306	395	443	491	523	495
Permanència caps de setmana	2.180	1.462	1.583	1.487	1.622	1.306	1.256	1.272
Amonestacions	1.634	1.306	1.513	1.280	1.263	926	751	807
Convivència amb família, persona o grup educatiu			500	573	556	510	483	516

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades publicades a les memòries anuals del a Fiscalia General de l'Estat

Una de les coses que més crida l'atenció d'aquestes dades és l'elevadíssim percentatge de sentències condemnatòries, que es situa sobre el 90%. Aquest percentatge troba la seva explicació en el fet que, després dels desestiments respecte a les diligències incoades que suposen una xifra important (sobre l'11%), un elevat nombre dels expedients que finalment s'incoen són arxivats (entre el

25% i el 30%), i quan el fiscal decideix promoure la celebració del judici és perquè es tracta de les infraccions més greus i disposa d'elements de prova contundents. Les xifres que ofereix l'Institut Nacional d'Estadística⁴⁹⁰, per la seva banda, no coincideixen amb les de la Fiscalia, probablement per les diferents metodologies seguides per una i altra institució, producte de les inconsistències en aquest sentit que ja s'han comentat a l'inici d'aquest capítol. Tanmateix, totes dues fonts d'informació mostren unes dades coherents en el mateix sentit:

Quadre 7: Mesures adoptades 2007-2014 segons l'INE

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Assistència a un centre de dia	121	102	160	177	175	143	130	177
Amonestació	1.224	1.276	1.460	1.330	1.111	873	756	786
Convivència amb altra persona, família o grup educatiu	245	256	278	440	424	426	383	429
Internament obert	134	106	111	113	139	182	153	171
Internament tancat	629	733	702	643	587	680	611	581
Internament semiobert	2.457	2.516	2.812	2.884	2.937	3.058	2.945	2.851
Internament terapèutic	178	279	317	375	368	470	455	372
Llibertat vigilada	5.612	7.860	8.533	8.710	8.249	9.566	9.413	9.596
Prohibició d'aproximar-se a víctima	28	88	156	145	169	564	673	819
Prestació en benefici comunitat	5.681	4.749	4.893	5.297	5.050	4.892	4.303	4.316
Permanència de cap de setmana	1.418	1.282	1.448	1.539	1.445	1.398	1.255	1.306
Privació permís de conduir	74	142	163	154	117	124	91	41
Realització de tasques socioeducatives	1.063	2.012	3.100	3.137	2.790	2.660	2.289	2.666
Tractament ambulatori	65	93	143	138	157	357	314	385
Mesures sense especificar	19	116	80					
Total	18.948	21.610	24.356	25.082	23.718	25.393	23.771	24.496

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades publicades per l'Institut Nacional d'Estadística

Si transformem aquestes dades a xifres percentuals, podem veure amb més claredat quina evolució ha fet cadascuna de les mesures al llarg dels darrers anys:

⁴⁹⁰ A partir de l'any 2007, en base a l'Acord de Col·laboració entre el INE i el Ministeri de Justícia subscrit el mes de juliol de 2007, es substitueix la recollida directa de la informació rebuda dels jutjats de menors per l'explotació estadística del Registre de Sentències sobre Responsabilitat Penal del Menor, en base a la informació relativa a les sentències fermes.

Quadre 8: Mesures adoptades 2007-2014 segons l'INE en percentatges

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Assistència a un centre de dia	0,64%	0,48%	0,66%	0,71%	0,74%	0,56%	0,55%	0,72%
Amonestació	6,46%	5,94%	6,01%	5,30%	4,69%	3,44%	3,18%	3,21%
Convivència amb altra persona, família o grup educatiu	1,30%	1,19%	1,15%	1,75%	1,79%	1,68%	1,61%	1,75%
Internament obert	0,71%	0,49%	0,46%	0,45%	0,59%	0,72%	0,64%	0,70%
Internament tancat	3,32%	3,41%	2,89%	2,56%	2,48%	2,67%	2,57%	2,38%
Internament semiobert	12,98%	11,70%	11,58%	11,50%	12,38%	12,04%	12,39%	11,64%
Internament terapèutic	0,94%	1,30%	1,31%	1,50%	1,55%	1,85%	1,91%	1,52%
Llibertat vigilada	29,65%	36,57%	35,15%	34,73%	34,78%	37,67%	39,60%	39,17%
Prohibició d'aproximar-se a víctima	0,15%	0,41%	0,64%	0,58%	0,71%	2,22%	2,83%	3,34%
Prestació en benefici comunitat	30,00%	22,10%	20,16%	21,12%	21,29%	19,27%	18,10%	17,62%
Permanència de cap de setmana	7,50%	5,96%	5,96%	6,14%	6,09%	5,50%	5,28%	5,33%
Privació permís de conduir	0,40%	0,66%	0,67%	0,61%	0,49%	0,49%	0,38%	0,17%
Realització de tasques socioeducatives	5,61%	9,36%	12,77%	12,50%	11,76%	10,48%	9,64%	10,88%
Tractament ambulatori	0,34%	0,43%	0,59%	0,55%	0,66%	1,41%	1,32%	1,57%

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades publicades per l'Institut Nacional d'Estadística

Una primera aproximació ja revela de manera palmària que actualment la llibertat vigilada és la mesura que de lluny més s'utilitza (suposa aproximadament el 40% de les mesures), seguida de la prestació en benefici de la comunitat (suposa un 20% aproximadament), l'internament en règim obert (suposa tan sols un 12%) i les tasques socioeducatives (suposa un 11%). Es comprova que l'internament en règim tancat, la mesura més restrictiva, només és un 2,5% del total de les mesures adoptades.

També comprovem que, al llarg dels anys, la majoria de les mesures mantenen el seu pes respecte de la resta, a excepció de la llibertat vigilada que gairebé ha augmentat 10 punts percentuals (de representar gairebé el 30% del total de les

mesures ha passat a ser gairebé el 40%) i les prestacions en benefici de la comunitat, que han passat de ser el 30% del total de les mesures a ser tan sols el 18%. En contraposició, la realització de tasques socioeducatives s'ha duplicat, passant de representar un 6% aproximadament del total de les mesures a representar gairebé l'11%.

3.1. Mesures sancionadores-educatives privatives de llibertat

La *Jugendgerichtsgesetz* (JGG), és a dir, la llei juvenil alemanya, determina diverses sancions pel que fa a la seva intensitat. Per una banda, estableix un seguit de mesures educatives⁴⁹¹, en un segon bloc trobem les mesures disciplinàries, que suposen un estadi intermedi entre les mesures educatives i les correctives de caràcter absolutament penal⁴⁹², i finalment la pena juvenil (*Jugendstrafe*), que és la mesura més intensa i que consisteix en la privació de llibertat en centre penitenciari de menors. Aquesta darrera mesura s'aplica quan s'entén que ni les mesures educatives ni els mitjans coercitius anteriors no es

⁴⁹¹ Entre aquestes es troben les que la norma denomina *Weisungen*, i apareixen descrites al paràgraf 10 JGG. Es tracta d'un seguit de mesures que el jutge pot imposar al menor, i entre les quals es troba fer algun tipus de treball, viure amb una família concreta, assistència a cursos de capacitat, prohibició d'apropament a alguna persona, etc.: "1. Complir disposicions referides al lloc de residència, 2. Viure amb una família o en una llar, 3. Assistir a una formació o a un lloc de treball, 4. Provar el rendiment en la feina, 5. Quedar sota l'assistència i supervisió d'una persona concreta (tutor), 6. Participar en una formació de tipus social, 7. Intentar indemnitzar la víctima de (Autor-Víctima-Indemnització), 8. Evitar la comunicació amb certes persones o la visita a certs llocs d'oci o 9. Assistir a classes sobre disciplina viària". També al paràgraf 12, es poden trobar les denominades *Hilfe zur Erziehung* (ajuts a l'educació), amb l'objectiu de reconduir el comportament de l'adolescent que ha delinquit per promoure la seva educació.

⁴⁹² S'apliquen quan no es consideren suficients les mesures educatives, però tampoc no es valora necessari l'internament del menor. Així, el paràgraf 13.1 JGG determina que el jutge castigarà el delicte amb mitjans disciplinaris quan la pena d'internament del menor no estigui prohibida, tanmateix el jove hagi de prendre consciència que ha de respondre per la injustícia comesa per ell. En aquest sentit, estableix en els paràgrafs 13 a 16 les mesures d'amonestació, la llibertat amb condicions (reparació del dany, disculpes a la víctima, imposició de tasques, etc.) i l'internament juvenil, el qual contempla diverses modalitats, com ara l'internament durant el temps lliure del menor (*Freizeitarrest*) i l'intermanent per a un curt període de temps que no supera els sis dies (*Kurzarrest*) o per un període llarg de temps (*Dauerarrest*) que va d'una a quatre setmanes.

consideren apropiats en base a la perillositat i les tendències nocives del menor o bé a causa de la gravetat del fet comès⁴⁹³.

En el cas espanyol, la LORPM regula un sistema similar a l'alemany, tot i que amb diferències. Destaca com a característica essencial el procediment que regula les conseqüències jurídiques aplicables als menors infractors, que els exigeix una autèntica responsabilitat jurídica en relació amb la comissió de fets tipificats al Codi penal. A la mateixa exposició de motius de la norma es ressalta que aquesta pretén que la reacció jurídica dirigida al menor infractor sigui una intervenció de naturalesa educativa d'especial intensitat, rebutjant qualsevol altra finalitat essencial del dret penal d'adults. En aquest sentit, es proposen les mesures com a conseqüències pròpies i diferenciades de les penes i les mesures de seguretat del dret penal d'adults, les quals persegueixen altres finalitats⁴⁹⁴.

La regulació espanyola de la responsabilitat penal del menor diferencia dos tipus bàsics de mesures per als menors infractors, totes elles, però, amb la intenció de ser flexibles en la seva aplicació en base a la valoració jurídica dels fets i a les circumstàncies concretes del menor pel que fa a la seva família, personalitat i entorn social. Així, es poden dividir les mesures en privatives de llibertat i no privatives de llibertat. Les segones inclouen tractament ambulatori, assistència a centre de dia, llibertat vigilada, convivència amb una família, prestacions en benefici de la comunitat, entre d'altres. Quant a les privatives de llibertat, es preveu l'internament en règim tancat, l'internament en règim semiobert, l'internament en règim obert, l'internament terapèutic en règim tancat, semiobert i obert, i finalment la permanència en cap de setmana.

S'ha polemitzat molt en els darrers anys en el sentit que s'han aprovat reformes que han anat en el camí d'endurir les conseqüències penals⁴⁹⁵, de manera que

⁴⁹³ Paràgraf 17 JGG.

⁴⁹⁴ Segons MORILLAS, el caràcter preventiu general és molt present al dret penal d'adults (MORILLAS CUEVA, Lorenzo. "La política criminal de menores como expresión de una continuada contradicción... *Op.cit.* P. 15-52).

⁴⁹⁵ *Vid Supra* epígraf 3 capítol II.

s'amplien els supòsits en què es pot aplicar una mesura d'internament en règim tancat, ampliar la durada de les mesures i restringir la discrecionalitat del jutge per modificar-les, suspendre-les o substituir-les. Aquesta orientació més punitiva respon a un sentiment d'inseguretat generalitzat entre la comunitat cap als joves delinqüents, el qual ha alimentat les darreres demandes de reforma del sistema de justícia juvenil, no només a Espanya, sinó també en altres països, com ara els EUA. Algun autor ha relacionat aquesta actitud punitiva amb la incapacitat del sistema per reduir les taxes de criminalitat juvenil de manera efectiva i permanent⁴⁹⁶. Tanmateix, tal i com s'ha desenvolupat al capítol II d'aquest treball, hi ha factors com els mitjans de comunicació que han tingut molt a veure amb aquesta demanda social de més punició⁴⁹⁷.

Malgrat aquesta regulació més restrictiva, la mesura d'internament no és la més habitual i les mesures comunitàries són les que tenen el major protagonisme pel que fa a la resposta judicial davant els menors infractors, tendència que ha anat imposant-se cada cop més amb el pas dels anys. Així ho demostren les dades abans esmentades.

Quant a les mesures d'internament de règim tancat, la legislació inicialment les reservava per als supòsits en què el menor hagués utilitzat violència o intimidació, o bé hagués actuat amb greu risc per a la vida o la integritat física de les persones. Tanmateix, el legislador ha anat modificant alguns preceptes de la LO 5/2000 des de la seva publicació, que es tradueixen en un enduriment de les mesures d'internament⁴⁹⁸.

⁴⁹⁶ COUPET, Sacha M. *What to Do with the Sheep in Wolf's Clothing: The Role of Rhetoric and Reality about Youth Offenders ... Op.cit.*

⁴⁹⁷ En aquest sentit, al capítol II d'aquest treball, s'apuntava que a Espanya hi ha instal·lada una política criminal basada en el *model penal de seguretat ciutadana* a causa de la sensació d'inseguretat generalitzada entre la ciutadania, malgrat la taxa decreixent de la criminalitat, però en contrast amb un important augment de l'atenció que els mitjans de comunicació presten a la delinqüència provocant en la societat el convenciment que la criminalitat està augmentant. La conseqüència immediata d'aquesta circumstància és l'expansió del dret penal que passa a tenir un paper de *prima ratio* en molts aspectes socials on no hauria d'actuar en exclusiva, ni tan sols de manera prioritària.

⁴⁹⁸ La LO 7/2000, de 22 de desembre, va introduir modificacions que suposen per exemple l'articulació a l'Audiència Nacional d'un jutge central de menors, la possible prolongació dels

Malgrat aquest qualificat enduriment de les mesures aplicades als menors infractors, un cop d'ull a les dades estadístiques posa de manifest que precisament el règim tancat ha disminuït en favor del semiobert. A tall d'exemple, si agafem les dades de l'any 2014 de l'Institut Nacional d'Estadística més amunt reflectides, veiem que, dels 5.281 internaments, un 3% corresponen a règim obert, un 7% són internaments terapèutics, uns 11% són de internaments en règim tancat, el 25% corresponen a permanència en cap de setmana i el 54% equivalen a internaments en règim semiobert. Per tant, el règim semiobert és àmpliament el règim de privació de llibertat més imposat. A aquestes dades, s'afegeix el fet que el menor

terminis d'internament i la previsió de l'execució de les mesures d'internament que l'Audiència acordi amb el suport i el control del personal especialitzat que el Govern posi a disposició i sota direcció de la mateixa Audiència Nacional. La LO 7/2000 modifica els articles 7 i 9 i incorpora una disposició addicional a la LORPM, en els termes següents: Els paràgrafs primer i tercer de la regla 5a de l'article 9 queden redactats en els termes següents: "5a Excepcionalment, quan els supòsits previstos a la regla anterior revesteixin gravetat extrema, apreciada expressament en la sentència, el jutge ha d'imposar una mesura d'internament de règim tancat d'un a cinc anys de durada, complementada successivament per una altra mesura de llibertat vigilada amb assistència educativa fins a un màxim de cinc anys més. Només es pot fer ús del que disposen els articles 14 i 51.1 d'aquesta Llei una vegada transcorregut el primer any de compliment efectiu de la mesura d'internament. Tot això sens perjudici del que preveu la disposició addicional quarta." I afegeix: "Als efectes d'aquest article, s'entenen sempre supòsits d'extrema gravetat aquells en què s'aprecii reincidència." Per una altra banda, també estableix "Disposició addicional quarta. Aplicació als delictes que preveuen els articles 138, 139, 179, 180, 571 a 580 i els altres sancionats en el Codi penal amb pena de presó igual o superior a quinze anys: 1. El que disposa l'article 4 d'aquesta Llei orgànica no és aplicable als més grans de divuit anys imputats en la comissió dels delictes a què es refereix aquesta disposició addicional. 2. Als imputats en la comissió dels delictes esmentats a l'apartat anterior, menors de divuit anys, se'ls apliquen les disposicions d'aquesta Llei orgànica, amb les especialitats següents: a) La competència per conèixer dels delictes que preveuen els articles 571 a 580 del Codi penal correspon al Jutjat Central de Menors de l'Audiència Nacional, les actuacions i sentències del qual poden ser objecte de recurs d'apel·lació davant la Sala corresponent de la mateixa Audiència. c) Quan algun dels fets comesos sigui dels que preveu aquesta disposició addicional i el responsable del delicte sigui més gran de setze anys, el jutge ha d'imposar una mesura d'internament en règim tancat d'un a vuit anys, complementada, si escau, per una altra mesura de llibertat vigilada, fins a un màxim de cinc anys, amb el compliment dels requisits que estableix el paràgraf segon de la regla 5a de l'article 9 d'aquesta Llei orgànica. En aquest supòsit només es pot fer ús de les facultats de modificació, suspensió o substitució de la mesura imposada a què es refereixen els articles 14, 40 i 51.1 d'aquesta Llei orgànica, quan hagi transcorregut, almenys, la meitat de la durada de la mesura d'internament imposada. Si els responsables d'aquests delictes són menors de setze anys, el jutge ha d'imposar una mesura d'internament en règim tancat d'un a quatre anys, complementada, si escau, per una altra mesura de llibertat vigilada, fins a un màxim de tres anys, amb el compliment dels requisits que estableix el paràgraf segon de la regla 5a de l'article 9 d'aquesta Llei orgànica. No obstant el que preveuen els dos paràgrafs anteriors, la mesura d'internament en règim tancat pot assolir una durada màxima de deu anys per als més grans de setze anys i de cinc anys per als menors d'aquesta edat, quan siguin responsables de més d'un delicte, algun dels quals estigui qualificat de greu i sancionat amb pena de presó igual o superior a quinze anys dels delictes de terrorisme compresos entre els articles 571 a 580 del Codi penal.[...]"

privat de llibertat pot veure, en virtut de l'art. 51.1 LORPM la seva mesura d'internament deixada sense efecte o substituïda per una altra mesura si així ho valora el jutge de menors d'ofici o a instància del Ministeri Fiscal, del lletrat del menor o de l'Administració competent.

3.2. La llibertat vigilada

La mesura més freqüent aplicada als menors infractors és, amb diferència, la llibertat vigilada. Fins i tot, en base a les dades estadístiques abans exposades, podem dir que amb els anys ha anant adquirint més protagonisme: l'any 2007, la llibertat vigilada suposava un 30% de les mesures adoptades, i l'any 2014, aquest percentatge s'elevava a gairebé el 40%.

Aquesta forma part del conjunt de mesures no privatives de llibertat que la LORPM estableix. Segons la Llei, l'objectiu essencial d'aquesta mesura és que el menor adquireixi les competències necessàries per a desenvolupar-se adequadament en societat sota la vigilància i supervisió d'un professional.

Aquesta mesura pot adoptar-se tant amb caràcter cautelar com ferm i també se n'admet l'ús com a segon període de compliment de les mesures d'internament (art. 7.2 LORRPM), com a mesura complementària d'una mesura d'internament en els supòsits d'extrema gravetat (art. 10.1 LORRPM) o quan el menor cometi alguns dels delictes previstos als art. 138, 139, 179, 180 i 571 a 580 del CP i qualsevol altre delicte que tingui assenyalada una pena de presó igual o superior a quinze anys (art. 10.2 LORRPM), així com a mesura cautelar (art. 28.1 LORRPM) fins a l'enjudiciament de la causa i com a condició per a la suspensió de l'execució de la pena (art. 40.2.c LORRPM).

La mesura obliga el menor a seguir les pautes socioeducatives que senyali l'entitat pública o professional encarregat del seu seguiment, d'acord amb el programa

d'intervenció aprovat pel jutge de menors. A més, també obliga el menor a mantenir entrevistes amb aquest professional i a complir, si escau, les regles de conducta que el jutge li imposi i que poden ser les que estan contingudes a l'art.7.1.h) LORPM⁴⁹⁹.

L'art. 18.2 RD 1774/2004 estableix que, per elaborar el programa individualitzat, el professional encarregat de l'execució de la mesura valorarà els aspectes concrets referents *“als àmbits personal, familiar, social, educatiu, formatiu o laboral en què es considera necessari incidir, així com les pautes socioeducatives que el menor haurà de seguir per a superar els factors que van determinar la infracció comesa. També proposarà la freqüència mínima de les entrevistes amb el menor, que possibilitin el seguiment i el control de la mesura”*.

Són interessants algunes conclusions a què, respecte a aquest tipus de mesura, arriba un estudi realitzat per BERNUZ, FERNANDEZ i PÉREZ⁵⁰⁰. Les autores d'aquest estudi afirmen que determinades carències no van associades a exigències del programa d'intervenció aprovat pel jutge o, al contrari, que hi ha activitats que no es relacionen amb carències del menor. En realitat, es detecta una certa homogeneïtat a la pràctica que fa que les intervencions siguin molt

⁴⁹⁹ 1a Obligació d'assistir amb regularitat al centre docent corresponent, si el menor està en edat d'escolarització obligatòria, i acreditar davant del jutge aquesta assistència regular o justificar, si escau, les absències, tantes vegades com sigui requerit per fer-ho.

2a Obligació de sotmetre's a programes de tipus formatiu, cultural, educatiu, professional, laboral, d'educació sexual, d'educació viària o altres de similars.

3a Prohibició d'acudir a determinats llocs, establiments o espectacles.

4a Prohibició d'absentar-se del lloc de residència sense autorització judicial prèvia.

5a Obligació de residir en un lloc determinat.

6a Obligació de comparèixer personalment davant el jutjat de menors o professional que es designi, per informar de les activitats realitzades i justificar-les.

7a Qualsevol altres obligacions que el jutge, d'ofici o a instància del Ministeri Fiscal, estimi convenientes per a la reinserció social del sentenciat, sempre que no atemptin contra la seva dignitat com a persona. Si alguna d'aquestes obligacions implica la impossibilitat del menor de continuar convivint amb els pares, tutors o guardadors, el Ministeri Fiscal ha de remetre testimoni dels particulars a l'entitat pública de protecció del menor, i aquesta entitat ha de promoure les mesures de protecció adequades a les circumstàncies del menor, d'acord amb el que disposa la Llei orgànica 1/1996.

⁵⁰⁰ BERNUZ BENEITEZ, M. Jesús – FERNÁNDEZ MOLINA, Esther – PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. "La Libertad Vigilada como medida individualizadora en la Justicia de Menores". A *Revista Española de Investigación Criminológica*. N. 7. Article 6. 2009.

similars entre casos, de manera que queda en entredit la teòrica individualització de la mesura.

També afirmen les autores que és important que la mesura s'imposi i executi el més ràpidament possible per tal que el menor relacioni la mesura imposada amb el delicte comès, ja que segons la mostra estudiada, els menors comencen a delinquir als 14,65 anys, el delicte pel qual se'ls imposa la llibertat vigilada el cometem un any després i es comença a executar poc abans d'arribar a la majoria d'edat penal (17,4 anys), convertint així en ineficaç qualsevol mesura imposada, a més de no permetre comptabilitzar correctament la taxa de reincidència ja que, quan el menor arriba als 18 anys, passa al sistema d'adults i la seva reincidència no computa a efectes de justícia juvenil.

Així mateix, i segons manifesten els mateixos educadors, el temps que dura la llibertat vigilada, que és generalment inferior a un any, no permet aconseguir objectius a llarg termini. Això podria explicar que l'incompliment es situï en un 13,3% i la reincidència posterior a l'execució de la mesura arribi al 21,7%.

3.3. Prestacions en benefici de la comunitat

Les prestacions en benefici de la comunitat (PBC) són mesures que s'executen en l'entorn social i familiar del menor. L'objectiu principal és que es responsabilitzi de les accions i dels danys que ha causat. El tipus d'infraccions penals per les quals els jutges de menors acostumen a aplicar aquest tipus de mesura és divers, en base al principi de flexibilitat en la individualització de la mesura, el qual es constitueix com una regla general del procés de determinació de la resposta penal aplicable als menors penalment responsables, en consonància amb allò que determina l'art. 7.3 LORPM⁵⁰¹.

⁵⁰¹ GONZÁLEZ TASCÓN, María Marta. *Estudio teórico y práctico de la pena de trabajos en beneficio de la comunidad*. Colección Premios Victoria Kent. Ministerio del Interior – Secretaría

El Reial decret 1774/2004, de 30 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de la LORPM exposa a l'art. 6 els principis inspiradors de l'execució de les mesures⁵⁰², els quals també han de ser presents en les PBC, a més de permetre la responsabilització del menor amb l'objectiu d'aconseguir-ne una major integració en la societat i que entengui l'abast i les conseqüències dels danys produïts per la seva acció. En aquest sentit, la mesura ha de ser proporcional als danys produïts i adaptada a la capacitat del menor, i ha d'estar relacionada directament amb la naturalesa del fet infractor comès pel menor.

Les PBC habitualment es concreten en activitats de neteja, manteniment i conservació d'espais públics i mobiliari urbà o ajut a col·lectius menys afavorits, entre d'altres. La prestació pot suposar tan sols que el menor sigui receptor de l'activitat o bé que sigui ell qui l'hagi d'executar. Correspon a l'entitat pública la responsabilitat de proporcionar les activitats d'interès social o en benefici de persones en situació de precarietat, sens perjudici de convenis o acords que aquesta subscrigui amb altres entitats públiques o privades sense ànim de lucre. És també l'entitat pública qui assumeix el deure d'informar el jutge de menors i el fiscal de menors sobre el compliment de la mesura.

Alguns exemples de quines són les PBC que s'imposen al nostre país els trobem en els següents catàlegs de Catalunya i Astúries:

General Técnica. 2014. P. 200.

⁵⁰² a) *El superior interès del menor d'edat sobre qualsevol altre interès concurrent.* b) *El respecte al lliure desenvolupament de la personalitat del menor.* c) *La informació dels drets que els corresponen a cada moment i l'assistència necessària per poder exercir-los.* d) *L'aplicació de programes fonamentalment educatius que fomentin el sentit de la responsabilitat i el respecte pels drets i llibertats dels altres.* e) *L'adequació de les actuacions a l'edat, la personalitat i les circumstàncies personals i socials dels menors.* f) *La prioritat de les actuacions en el propi entorn familiar i social, sempre que no sigui perjudicial per a l'interès del menor. Així mateix en l'execució de les mesures s'utilitzaran preferentment els recursos normalitzats de l'àmbit comunitari.* g) *El foment de la col·laboració dels pares, tutors o representants legals durant l'execució de les mesures.* h) *El caràcter preferentment interdisciplinari en la presa de decisions que afectin o puguin afectar a la persona.* i) *La confidencialitat, la reserva oportuna i l'absència d'ingerències innecessàries en la vida privada dels menors o en la de les seves famílies, en les actuacions que es realitzin.* j) *La coordinació d'actuacions i la col·laboració amb els altres organismes de la pròpia o de diferent Administració, que intervinguin amb menors i joves, especialment amb els quals tinguin competències en matèria d'educació i sanitat.*

Catalunya:

CATÀLEG DE SERVEIS

Atenció i ajuda a les persones

- Animació sociosanitària
- Atenció a menjador
- Banc d'aliments
- Discapacitats adults
- Discapacitats menors
- Drogodependents
- Gent gran
- Guarderia
- Malalts
- Transport adaptat

Col·laboració en campanyes

- Nadal
- Reis
- Cíviques
- Prevenció
- Sensibilització
- Solidàries
- Casals d'estiu

Activitats i accions formatives

- Alfabetització
- Aprenentatge de l'idioma per a immigrants
- Educació maternal
- Informàtica
- Inserció laboral
- Orientació laboral
- Prevenció en drogodependències
- Taller ocupacional

Manteniment i neteja

- Bugaderia
- Manteniment en brigades municipals
- Manteniment d'espais públics
- Manteniment de museus municipals
- Manteniment de parcs públics
- Manteniment de poliesportius
- Manteniment general d'instal·lacions
- Neteja d'espais públics
- Neteja de cementiris
- Pintura en escoles
- Pintura a mercats municipals

Suport administratiu i altres tasques

- Arxiu
- Atenció telefònica
- Consergeria
- Disseny de fullets
- Emmagatzematge
- Informàtica
- Missatgeria
- Redacció de documents

Organització d'actes

- Actes esportius
- Col·laboració en actes públics
- Col·laboració en activitats culturals
- Muntatge d'actes públics
- Organització de festes majors

Suport a tasques d'informació i de prevenció

- Col·laboració amb la policia local
- Regulació del trànsit a la sortida d'escoles
- Protecció civil
- Seguretat viària
- Socorrisme
- Teleassistència
- Vigilància d'aparcaments
- Vigilància d'instal·lacions esportives
- Vigilància de platges

Suport a monitors i entitats

- Activitats d'acompanyament
- Activitats de lleure
- Biblioteques
- Drogodependents
- Projectes d'integració social
- Menjador social
- Monitors d'activitats esportives
- Monitors de casal d'estiu
- Monitors per a discapacitats
- Monitors d'esplai
- Monitors de formació
- Monitors per a infants
- Monitors de residència
- Monitors de tallers
- Tallers
- Tasques de formació per a discapacitats

Medi ambient i reciclatge

- Banc d'excedents no alimentaris
- Botiga de roba de segona mà
- Cura d'animals
- Deixalleria
- Emmagatzematge de medicaments
- Emmagatzematge de roba usada
- Jardineria
- Manteniment forestal
- Neteja de platges
- Plantació d'arbres
- Reciclatge de bicicletes
- Reciclatge de residus
- Reciclatge de medicaments
- Recollida de roba
- Recollida selectiva

Font: Guia d'ús TBC i PBC, de la Generalitat de Catalunya
(http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/arxius/guia_d_us_tbc-abc_catala.pdf)

Astúries:

- Servicios de Deporte:
 - Limpieza y mantenimiento no cualificado de instalaciones deportivas.
- Servicios Municipales de Limpieza:
 - Limpieza y mantenimiento de zonas públicas de ocio.
 - Retirada de carteles y pintadas.
 - Limpieza de mobiliario urbano.
 - Ayudantía en recogidas selectivas.
 - Ayudantía en recogida de pilas usadas.
 - Limpieza de fuentes públicas.
- Servicio de Medio Ambiente:
 - Limpieza y mantenimiento de parques y jardines.
 - Limpieza de mobiliario urbano y juegos infantiles de parques y jardines.
 - Restauración y pintado de bancos en parques y jardines.
 - Ayudantía en vivero municipal.
- Ayudantía en trabajos de plantación de arbolado.
- Limpieza de fuentes públicas de parques y jardines.
- Servicio de Mercados:
 - Pintura y señalización de puestos de mercados al aire libre.
- Centros de Servicios Sociales:
 - Recepción de usuarios.
 - Información de uso de las instalaciones.
 - Mantenimiento de las plantas de ornamentación del centro.
 - Preparación de salas para celebración de cursos, encuentros, etc.
- Servicio de Cementerio Municipal:
 - Limpieza de paredes del cementerio.
 - Limpieza y cuidado de acceso y pasillos.
 - Cuidado y mantenimiento de zonas verdes dentro del recinto.
- Servicio de Bibliotecas.
- Centros Sociales.

Font: Boletín Oficial del Principado de Asturias del día 19-10-2005.
(<http://www.asturias.es/bopa/disposiciones/repositorio/LEGISLACION10/66/1/001U002DJB0001.pdf>)

Val a dir que, segons les dades de l'INE abans mostrades, les PBC representaven un 30% del total de les mesures l'any 2007, un percentatge que ha decrescut fins a gairebé el 18% de l'any 2014. Tanmateix, la tendència contrària s'aprecia en la realització de tasques socioeducatives, les quals han sofert una evolució inversa, i han crescut de manera que l'any 2014 es van imposar aquest tipus de mesures gairebé en el doble de casos que l'any 2014. Podem concloure, doncs, que probablement una gran part de les mesures de PBC han cedit en favor dels tractaments socioeducatius, però en cap cas aquesta disminució percentual s'ha traslladat a mesures privatives de llibertat, sinó més aviat a la de llibertat vigilada, la qual ha patit un creixement exponencial en els darrers anys.

3.4. Intervencions educatives i tractaments

Com ja hem vist anteriorment, el risc de comportament delictiu porta associats diversos factors però no tots són susceptibles de canvi. Per tant, les intervencions en el marc de la justícia juvenil han d'estar adreçades als factors que puguin esdevenir objectius plausibles. Al respecte REDONDO, MARTÍNEZ i ANDRÉS afirmen que "*[...] els tractaments no són la solució de la delinqüència. [...] la seva prevenció necessita intervencions en diversos nivells, tant personals com socials: mecanismes bàsics de socialització familiar i educativa, estructures econòmiques i d'ocupació, lleis i justícia, etc. En aquesta multicausalitat, un dels factors destacats del manteniment de les carreres delictives juvenils és [...] la motivació delictiva dels mateixos infractors. És a dir, el grau en què tendeixen a buscar oportunitats delictives, a imaginar possibles delictes, a justificar les seves accions antisocials, a no prendre en consideració els danys que puguin causar a les víctimes. Així, una forma de prevenir els delictes i interrompre les carreres delictives juvenils és reduir la motivació antisocial dels menors infractors (Blackburn, 1994; Hollin i*

*Palmer, 2006). Per fer-ho, el tractament intenta produir canvis en les conductes, cognicions i emocions que s'orienten a la infracció delictiva*⁵⁰³.

Amb aquest objectiu, totes les intervencions basades en tractaments que s'imposen als menors infractors en el marc de la LORPM es fonamenten en algun model teòric sobre la conducta delictiva i la reincidència, com ara entendre que hi intervenen disfuncions psicològiques i emocionals, carències educatives, models de conducta delictiva apresada o dèficits en competència psicosocial, o bé que cal evitar l'etiquetatge dels infractors o, pel contrari, que calen mesures més punitives per augmentar l'efecte dissuasiu. Cada perspectiva dona lloc a un tipus d'intervenció, que pot ser d'orientació psicològica, d'educació compensatòria, basada en teràpia conductual o cognitivoconductual, etc.

Tenint present aquesta perspectiva, sembla pertinent saber en quines activitats es concreten aquestes teories i la valoració del risc que es fa dels menors. Al respecte, REDONDO i GARRIDO⁵⁰⁴ fan una descripció d'algunes de les intervencions realitzades a les diverses comunitats autònomes espanyoles, diferenciant-les en set categories principals i senyalant quins factors de risc cada actuació podria estar relacionada de forma més estreta: 1) intervencions educatives i escolars, 2) prelaborals i laborals, 3) educació psicosocial, 4) intervencions psicoterapèutiques i tractaments, 5) intervencions en salut i trastorns mentals, 6) oci i temps llibre, i 7) intervencions amb menors i les seves famílies.

⁵⁰³ REDONDO ILLESCAS, Santiago – MARTÍNEZ CATENA, Ana – ANDRÉS PUEYO, Antonio. *Factores de éxito asociados ... Op cit.* P. 43.

⁵⁰⁴ REDONDO ILLESCAS, Santiago - GARRIDO GENOVÉS, Vicente. *Principios de Criminología... Op cit.* 2013.

Categories de les intervencions	Activitats desenvolupades	Factors de risc freqüents en delinqüents juvenils, que podrien estar relacionats amb les intervencions fetes
1) Activitats educatives i escolars	Cursos de neoelectors i d'alfabetització. Cursos de formació reglada. Tallers d'alfabetització i castellà per a estrangers. Tallers d'escriptura. Taller de foment de la lectura. Taller de noves tecnologies.	Dèficit en habilitat lectora. Baix rendiment acadèmic. Desvinculació/fracàs escolar. Absentisme escolar. Abandó de l'escola secundària.
2) Activitats prelaborals i laborals	Tallers prelaborals i cursos de formació ocupacional. Programa d'experiències professionals per a la feina: visita a empreses, entrevistes a professionals, pràctiques professionals, etc. Programa d'orientació i inserció laboral. Tallers de tècniques de cerca de feina. Habilitats socials específiques per a la feina. Plans ocupacionals.	Dèficit d'aspiracions laborals. Molts canvis de lloc de treball. Atur freqüent.
3) Activitats d'educació psicosocial	Capacitació domèstica. Programa "Ahórrate la cárcel". Prevenió violència de gènere. Relacions interpersonals/ habilitats socials, comunicació, autocontrol, resolució problemes interpersonals, responsabilització del delicte, violència,...). Educació afectivosexual. Prevenió violència familiar. Educació maternal. Seguretat vial. Prevenió de drogodependències. Prevenió conductes violentes. Prevenió conductes xenòfobes. Cura d'animals. Dilema moral i valors.	Hostilitat i irritabilitat . Impulsivitat. Propensió a mentir i enganyar. Assetjament a altres. Baixes habilitats interpersonals. Manca d'empatia/altruisme. Creences i actituds favorables al comportament antisocial (i de neutralització de culpa). Dèficit de raonament moral. Dèficit en role-taking i role-playing. Baixa autoestima / autoconcepte.
4) Intervencions psicoterapèutiques i tractaments	Programa específic maltractament familiar. Tractament substàncies tòxiques. Programa gestió agressivitat. Programa control d'impulsos i habilitats socials. Programa específic delictes agressió sexual. Programa específic per a menors sotmesos a mesures de llarga durada per delictes greus i d'alarma social. Programa de tractament basat en el Sistema de Crèdits Positiu/Negatiu. Programa de mediació i resolució de conflictes. Programa gestió del risc de reincidència.	Mateixos factors de risc anteriors (consolidats).
5) Activitats i intervencions en salut i trastorns mentals	Educació per a la salut: primers auxilis, hàbits higièncs i dietètics, creences sobre el consum de tabac, alcohol i altres drogues. Revisions mèdiques. Tramitació de targetes sanitàries.	Problemes d'atenció. Trastorn d'estrès posttraumàtic. Esquizofrènia. Tendències suïcides. Dèficit d'atenció amb hiperactivitat.

	Tractament de patologies físiques del menor. Tractament i prevenció de trastorns mentals: depressió, ansietat, enuresis, drogodependències, etc. Trastorns sexuals. Taller prevenció VIH.	
6) Activitats d'oci i temps lliure	Programa d'optimització del temps d'oci. Temps lliure organitzat (activitats esportives, culturals, sociabilitat, etc.) i temps lliure no organitzat (limitacions en horaris, amistats i llocs, etc.). Taller educació física i esportiva. Visites a sales d'oci i festes. Relació amb el grup. Jocs i lectura.	Pocs amics. Amics delinqüents. Pertinença a una banda juvenil. Tendència a l'avorriment. Cerca de noves experiències i sensacions.
7) Activitats i intervencions amb menors i les seves famílies	Promoure la implicació de la família. Programa de suport familiar. Programa d'atenció a conductes violentes dins l'àmbit familiar. Sessions dissenyades per millorar les relacions paterno-materno-filial. Intervenció amb grups de pares i mares. Programa d'entrenament a pares i mares. Intervenció sobre les relacions intrafamiliars (conflictivitat, fugides, comunicació, etc.). Expressió de les emocions i sentiments.	Baixos ingressos familiars. Dependència social. Famílies monoparentals. Famílies nombroses i incompetència parental. Tensió. Desacord familiar. Conflicte entre pares i fills. Maltractament de l'infant. Criança inconsistent/punitiva/abandonament/rebuig.

Les dades estadístiques de l'INE abans esmentades sobre mesures que s'apliquen als joves mostren un aposta per aquesta modalitat ja que, si bé al 2007 només representaven gairebé el 6% del total de les mesures, l'any 2014 representen gairebé l'11%. Per tant, queda palesa l'aposta que els jutjats de menors fan per aquesta mesura.

3.5. Realització de tasques socioeducatives i conciliació: Un apunt sobre la justícia restaurativa

Moltes de les mesures socioeducatives que s'imposen als menors responen als casos de sobreseïment de l'expedient per aplicació de l'art. 19 de la LORPM, és a dir, el que esdevé per desistiment del Ministeri arran de la conciliació o reparació

entre el menor i la víctima. Aquest concepte representa una important xifra ja que, segons les dades estadístiques més amunt esmentades, aquests suposen una mitjana d'un 20% del total d'expedients incoats.

Efectivament, la LORPM, en l'art.19, preveu el model de reparació de la víctima sota certes premisses que tenen a veure amb la gravetat dels fets i l'ús per part del menor de violència, entre d'altres. En el mateix sentit s'expressa l'art. 51.2 de la mateixa Llei, el qual preveu que, per acord conciliador o reparador entre la víctima i l'infractor, es pugui produir el cessament de la mesura imposada al menor, sempre i quan es cregui que la part de la mesura ja complerta es valora que és significativa com a menyspreu dels fets realitzats per l'infractor.

Aquesta opció prevista a justícia juvenil s'emmarca en l'anomenada justícia restaurativa, des de la perspectiva de la reparació a la víctima i la pacificació social, entenent que hi ha un ampli consens respecte que la funció del dret penal ha de garantir la protecció dels béns jurídics i alhora ser un instrument de defensa social. CID MOLINÉ⁵⁰⁵ es refereix a justícia restaurativa com una opció que dona un paper central a la víctima en la resolució del conflicte, alhora que privilegia respostes diferents a la presó i busca la rehabilitació del delinqüent. Es pot dir que la justícia restaurativa s'entén com un procés on s'agrupen les diferents parts amb interès per determinar com resoldre la situació al voltant del delicte comès i les seves implicacions futures⁵⁰⁶.

Les primeres experiències de la societat moderna en justícia restauradora es van iniciar els anys 80, destacant la mediació entre la víctima i el delinqüent, i entre les sancions es poden enumerar el perdó, la reparació i el treball en benefici de la

⁵⁰⁵ CID MOLINÉ, José. "Medios alternativos de solución de conflictos y Derecho penal". A *REJ – Revista de Estudios de la Justicia*. N. 11. 2009.

⁵⁰⁶ Segons especifica BRAITHWAITE, mentre la justícia restauradora pretén trobar una solució justa que restauri la víctima i la comunitat pel dany que el delicte ha provocat, la resolució alternativa de conflictes busca arribar a una solució pactada.

comunitat. Segons BRAITHWAITE⁵⁰⁷, les finalitats purament punitives són alienes a la justícia restaurativa, la qual té un clar objectiu rehabilitador a través de l'assumpció de responsabilitats per part de l'infractor pel fet comès i l'oportunitat per tal que el menor es reconciliï amb la comunitat a través de la sanció. Així mateix, tal i com senyala BOTTOMS⁵⁰⁸, a més, el penediment i la sol·licitud de disculpes suposa el reconeixement de la norma infringida contribuint a la restauració de la comunitat pel delicte comès.

Els estudis empírics, entre els quals es troba el projecte australià RISE⁵⁰⁹, conclouen que la justícia restauradora millora la justícia penal pel que fa al tractament dels delictes violents, tot i que es constata que no aconsegueix resultats superiors en el cas d'infraccions contra la propietat. Aquesta dada és absolutament rellevant donat que en el nostre país aquest tipus d'infraccions, les relatives al patrimoni, suposen, com ja hem esmentat, un elevat percentatge del total dels il·lícits penals.

Per tant, malgrat que es pugui argumentar que aquest tipus de justícia té la capacitat de prevenir delictes i donar resposta a les finalitats de prevenció especial, així com de prevenció general, donat que els procediments justos

⁵⁰⁷ "[...] els valors centrals de la justícia restaurativa, que van sobre curar i no ferir, aprenentatge moral, participació i cura de la comunitat, diàleg respectuós, perdó, responsabilitat, disculpa i fer canvis [...] La justícia restaurativa va sobre restuarar les víctimes, els infractors i les comunitats [...] La idea del procés de la justícia restaurativa és un mètode que uneix els ators en un diàleg entre iguals sobre les conseqüències de una injustícia i que és important què cal fer per corregir-les. Però la idea de la justícia restaurativa és una alternativa que té un marc de valors molt diferent a la justícia punitiva." BRAITHWAITE, John. *Restorative Justice and Responsive Regulation*. Oxford University Press. Nova York. 2002. P. 11 i 12.

⁵⁰⁸ "No importa com de sincera o efectiva sigui, una disculpa no pot desfer el que s'ha fet [...] es viola una norma social i per tant un imperatiu moral compeleix la persona que s'ha equivocat a prendre nota de la infracció i a demanar disculpes" (BOTTOMS, Anthony. "Some Sociological Reflections On Restorative Justice". A VON HIRSCH, Andrew - ROBERTS, Julian V. - BOTTOMS, Anthony - ROACH, Kent - SCHIFF, Mara (Eds.). *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms?*. Hart Publishing. Oregon. 2003. P. 79-114).

⁵⁰⁹ El projecte RISE inclou un estudi que va englobar un grup de joves infractors menors de 30 anys que havien comès delictes violents. També es va estudiar un grup de control format per joves de característiques similars que van ser processats conforme la justícia penal formal, convencional. L'estudi va comparar la freqüència de detencions dels joves i van constatar un nivell de reducció de detencions significativament menor en la justícia restaurativa que en la justícia penal formal. Concretament, es va concloure que la justícia restaurativa enregistrava 84 detencions menys per cada 100 joves infractors per any, que el grup de control.

promouen un major consens social sobre la necessitat de fer complir les normes, sembla poc eficaç la seva aplicació en el nostre país si, tal i com afirmen el estudis, la justícia restauradora no sembla funcionar en els casos d'il·lícits contra la propietat, els quals són la majoria. Caldria, per tant, conèixer el perquè d'aquesta conclusió, ja que la literatura no dona arguments que expliquin la manca d'impacte d'aquest tipus de justícia en els tipus penals que major presència tenen en la nostra societat moderna, i que, afortunadament, no impliquen violència.

4. Eficàcia de les mesures

L'eficàcia de les intervencions amb menors infractors va lligada al concepte de reincidència, de manera que la mesura més directa de l'eficàcia d'aquestes intervencions passa per valorar les taxes de reincidència. Així doncs, hem d'entendre que un programa de rehabilitació efectiu reduiria el nombre de delictes que el jove reincident podria fer ja sigui escurçant la seva carrera delictiva o disminuint la freqüència dels actes criminals. Tanmateix, alguns autors entenen que reduir l'eficàcia al càlcul de la reincidència s'allunya del principal objectiu de la justícia juvenil i que passa per la reintegració social dels joves, la qual no es limita que el jove no torni a delinquir, sinó que realment es produeixin canvis vitals en la seva conducta. Aquest fet evidencia que la rehabilitació dels joves reincidents és una tasca extremadament difícil a causa de la incertesa que es desprèn de l'elevat nombre de diferents problemes conductuals, cognitius i emocionals dels joves delinqüents. Aquesta circumstància ens porta a preguntar-nos si la rehabilitació és realment possible.

En relació amb la resposta a aquest interrogant, es planteja la idea de predir el risc que permeti de manera prioritària identificar els delinqüents amb una major possibilitat d'esdevenir delinqüents habituals per tal de dissenyar programes que donin lloc a una estratègia efectiva de control del delicte, i la reducció de l'índex de criminalitat per sota del que s'esperaria sense la intervenció.

Tanmateix, cal remarcar que la diferent literatura sobre l'efectivitat o no d'aquests programes no porta a conclusions clares, ja que alguns han aconseguit enregistrar índexs de reincidència inferiors als esperats, mentre que en d'altres de naturalesa similar no ha estat així, de manera que no sembla que es puguin fer afirmacions absolutes en relació amb aquest tema⁵¹⁰. Aquesta circumstància probablement ha estat determinant perquè en les darreres dècades s'instal·li la idea que res no funciona i que la rehabilitació no és possible, donant pas, per tant, a la demanda de major punició com a únic instrument efectiu per lluitar contra la delinqüència juvenil.

Des de la dècada dels vuitanta s'han avaluat molts programes amb joves infractors en diversos països, avaluacions que s'han integrant a través de l'anomenada metanàlisi. En aquest tipus d'estudi, l'eficàcia es mesura mitjançant el coeficient de correcció de Pearson r , el qual pot tenir un valor entre -1 i +1, de manera que a major sigui el valor d'aquest coeficient, major haurà estat l'eficàcia de la mesura estudiada. El valor negatiu d'aquest coeficient implica que la intervenció ha estat contraproductent. GARRIDO, MARTÍNEZ i ANDRÉS⁵¹¹ han estudiat diverses metanàlisis en aquest sentit. Concretament han estat les següents:

- Primera metanàlisi, d'Anne Garret (1985)
- Les metanàlisis de Gottschalk, Davidson II, Mayer i Gensheimer (1987)
- La metanàlisi de Witehead i Lab (1989) i la reanàlisi de Sánchez-Meca, Marín i Redondo (1998)
- Metanàlisi d'Andrews, Zinger, Hoge et al. (1990a)

⁵¹⁰ “[...] les metanàlisis integrades aquí presenten un alt grau d'heterogeneïtat pel que fa a la magnitud dels efectes del tractament [...] hi ha metanàlisis que obtenen mides de l'efecte molt reduïdes i fins i tot negatives, com passa en els 9 programes de tractament avaluats per Petrosino et al. (2000); d'altres, en canvi, obtenen mides de l'efecte molt per sobre de la mitjana, sent el cas més destacat el dels 17 programes avaluats per Sánchez-Meca i Redondo (2002)” (REDONDO ILLESCAS, Santiago – MARTÍNEZ CATENA, Ana – ANDRÉS PUEYO, Antonio. *Factores de éxito asociados ... Op cit.* P. 74-75).

⁵¹¹ REDONDO ILLESCAS, Santiago – MARTÍNEZ CATENA, Ana – ANDRÉS PUEYO, Antonio. *Factores de éxito asociados ... Op cit.*

- Metanàlisi de Latimer (2001)
- Metanàlisi de Sánchez-Meca i Redondo (2002)
- Revisió de cinc metanàlisis, de Grietens i Hellinckx (2004)
- Metanàlisi de Garrido, Anyela i Sánchez-Meca (2006)
- Metanàlisi de Piquero, Jennings, i Farrington (2009)
- Metanàlisi de Jolliffe i Farrington (2009) sobre delinqüents violents
- Les metanàlisis de Lipsey i col·laboradors (1992-2009)

Les conclusions a què aquests autors han arribat sobre l'eficàcia de les mesures en justícia juvenil ha estat que la taxa de reincidència mitjana en els grups d'intervenció es situa en el 44% davant el 53,5% en els grups de control. Tanmateix, les metanàlisis integrades presenten un alt grau d'heterogeneïtat pel que fa als efectes dels diferents tractaments, motiu pel qual es fa necessari saber quines intervencions concretes són més efectives i quines són ineficaces o, fins i tot, contraproductes.

En aquest sentit, ens podem referir a alguns estudis sobre eficàcia realitzats en diverses comunitats autònomes de l'Estat espanyol i que GARRIDO, MARTÍNEZ i ANDRÉS resumeixen de la següent manera:

- Astúries: BRAVO, SIERRA i DEL VALLE⁵¹² esmenten que hi ha poques investigacions valoratives sobre l'aplicació de la LORPM i també sobre l'efectivitat de les intervencions. En el seu estudi, van analitzar 382 joves que entre el 2001 i el 2003 havien complert alguna mesura judicial. Les principals conclusions a què van arribar van ser que un 73% dels joves amb sentència aplicada en medi obert (incloent les permanències en centre i domicili de cap de setmana) no van reincidir després de la intervenció, i tan sols el 30% dels casos amb una primera sentència d'internament van

⁵¹² BRAVO, Amaia - SIERRA, Mª Jesús - DEL VALLE, Jorge F. "Evaluación de resultados de la ley de responsabilidad penal de menores... *Op.cit.*

abandonar les conductes disruptives. Tanmateix, les mateixes autores remarquen que els casos en què es va aplicar una sentència d'internament coincidien amb els de major gravetat penal i amb major presència de factors de risc associats. Per tant, cal matisar que una major probabilitat de reincidència en aquells que van tenir mesures d'internament no ha de relacionar-se únicament amb la mesura aplicada.

Tal i com afirma ROSE⁵¹³, un perfil més dur es correspon amb mesures més restrictives aplicades en medi tancat. En aquest sentit, l'estudi desvetlla que, a mesura que augmenta i s'agreuja el nombre de problemàtiques familiars, major és la probabilitat i el grau de reincidència. També l'estil educatiu familiar juga un paper important ja que les dades descriuen un elevat nivell de permissivitat en tres de cada quatre casos. Per aquest motiu, senyalen que els programes destinats a incidir bàsicament en habilitats personals i comportaments dels joves infractors podrien tenir efectes molt limitats.

- Catalunya: CAPDEVILA, FERRER i LUQUE⁵¹⁴ van realitzar un estudi de reincidència delictiva l'any 2006 amb una mostra de 2.903 joves que havien complert diferents mesures i durant un període de seguiment entre dos i tres anys. La majoria d'aquesta mostra eren d'origen espanyol (82%) i havien comès un delictes contra la propietat (65,8%). Tan sols un 17,3% de la mostra eren responsables d'un delictes de lesions, el 4,3% contra la seguretat del trànsit i el 0,7% contra la llibertat sexual. Les conclusions a què van arribar no difereixen de l'estudi anterior. Tot i que la taxa general de reincidència es va situar en el 22,73%, es van evidenciar diferències significatives en aquesta taxa en funció de la mesura aplicada, tot subratllant que els joves que havien complert mesura d'internament (62,8%)

⁵¹³ ROSE, Jim. *Working with Young People in Secure Accommodation. From Chaos to Culture* . Brunner-Routledge. Londres. 2002.

⁵¹⁴ CAPDEVILA CAPDEVILA, Manel - FERRER PUIG, Marta - LUQUE, Eulàlia. *La reincidència en el delictes en la justícia de menors...Op.cit.*

presentaven majors dèficits i necessitats criminògenes. Veiem doncs que *“els resultats d’aquesta anàlisi indiquen a més que existeix una clara correlació entre el perfil infractor que presenta el jove, la mesura aplicada i la taxa de reincidència. En general, s’observa que quan el perfil és més normalitzat, és a dir, presenta major nombre de factors de protecció i menor nombre de factors de risc, la mesura aplicada tendeix a ser de caràcter comunitari i la seva taxa de reincidència menor”*⁵¹⁵.

- País Basc: SAN JUAN i OCÁRIZ⁵¹⁶ van portar a terme un estudi l’any 2009 sobre l’avaluació de les mesures en medi obert del pla de justícia juvenil de la comunitat autònoma del País Basc. El resultat van posar de manifest que el 40,4% dels joves que havien complert una mesura prèvia en medi obert havia reincidit, mentre que els que havien complert la mesura en règim tancat mostraven una reincidència del 59%. Novament, es senyala que aquesta major taxa de reincidència troba la seva explicació en el fet que la mesura en règim tancat es va imposar a joves amb un major risc delictiu. Tanmateix, van trobar que el principal predictor de la reincidència delictiva va ser el fracàs escolar dels joves, i que en el cas de les mesures de règim tancat, es van detectar millores en la vinculació escolar i a la feina, així com un major control informal.

Dels estudis esmentats es pot concloure que hi ha una tendència a considerar que les anomenades mesures alternatives a la privació de llibertat, com ara les PBC, són més eficaces perquè mostren taxes més baixes de reincidència. Tanmateix, els mateixos estudis insisteixen de manera recurrent a subratllar que no es pot afirmar tal cosa, ja que les mesures privatives de llibertat es reserven als joves que comenten delictes més greus i que presenten més factors de risc. Al respecte, és interessant remetre’ns a altres estudis.

⁵¹⁵ REDONDO ILLESCAS, Santiago – MARTÍNEZ CATENA, Ana – ANDRÉS PUEYO, Antonio. *Factores de éxito asociados a los programas de intervención... Op. cit.* P. 103.

⁵¹⁶ SAN JUAN GUILLÉN, César - OCÁRIZ PASSEVANT, Estefanía. *Evaluación de la intervención educativa y análisis de la reincidencia en la justicia de menores en la CAPV...Op.cit.*

KILLIAS⁵¹⁷ va fer un estudi longitudinal d'onze anys de seguiment a Suïssa per comparar els efectes que, a llarg termini, en matèria de reincidència i integració social, té haver estat condemnat a una mesura de treball en benefici de la comunitat o haver estat condemnat a una pena privativa de llibertat de curta durada (fins a 14 dies de privació de llibertat). Tot i que aquest estudi no s'ha fet en l'entorn de menors, és interessant veure les conclusions a què arriba. Aquest estudi posa de manifest que, si bé durant els primers cinc anys la reincidència va ser inferior entre aquells que van fer el treball en benefici de la comunitat (35% versus el 39%), aquesta tendència s'inverteix en el segon període i passats onze anys, les xifres s'equiparen (58% dels que van complir mesures de presó i 53% dels que van realitzar treballs en benefici de la comunitat van reincidir).

Així mateix, l'estudi va observar que les noves condemnes que es dictaven no mostraven un canvi en la gravetat de la conducta del condemnat. Aquests resultats posaria en dubte la tesi estesa que el treball en benefici de la comunitat contribueix en major mesura que la pena de presó per evitar la reincidència⁵¹⁸.

VILLACAMPA, TORRES i LUQUE⁵¹⁹ van publicar l'any 2006 un estudi sobre l'efecte que la mesura de treball en benefici de la comunitat té en la reincidència dels condemnats adults en el nostre país, concretament a Catalunya. Aquest estudi va prendre una mostra de 329 persones, de les quals 241 van ser condemnades a mesures de treball en benefici de la comunitat que van finalitzar la mesura al llarg de l'any 2000 i amb un seguiment d'entre quatre anys i mig, i cinc anys i mig. La principal conclusió a què va arribar és que, si bé sembla que les persones condemnades a aquestes mesures reincideixen menys en relació amb

⁵¹⁷ KILLIAS, Martin. – AEBI, Marcelo – RIBEAUD, Denis. "Does community service rehabilitate better than short-term imprisonment? Results of a controlled experiment". A *The Howard Journal of Criminal Justice*. Volum 39. Issue 1. Febrer 2000. P. 40-57.

⁵¹⁸ GONZÁLEZ TASCÓN, María Marta. *Estudio teórico y práctico de la pena de trabajos en beneficio de la comunidad...Op.cit.* P. 225.

⁵¹⁹ VILLACAMPA ESTIARTE, Carolina – TORRES ROSELL, NÚRIA - LUQUE REINA, María Eulàlia. *Penas alternativas a la prisión y reincidencia: un estudio empírico*. Ed. Aranzadi. Pamplona. 2006.

les condemnades a mesures de privació de llibertat, existeixen diferències importants entre reincidents i no reincidents pel que fa a les variables relacionades amb la carrera delictiva, de manera que van registrar un 9,6% de reincidència entre aquells condemnats sense antecedents previs i el 31% entre els que sí que en tenien⁵²⁰.

A banda de tot l'exposat fins ara, cal remarcar la necessitat d'una resposta jurídica immediata com a element bàsic per tal que el càstig sigui eficaç, ja que la immediatesa permet al jove infractor establir una relació directa entre el seu comportament i les conseqüències de la seva conducta. Jeffrey BUTTS, per la seva banda, conclou, en base a un estudi realitzat el 2009⁵²¹ juntament amb Gretchen Ruth CUSICK i Benjamin ADAMS, amb infractors menors d'edat de Phoenix, que la rehabilitació dels joves és difícil d'aconseguir si el procés s'allarga massa en el temps, de manera que els joves reincideixen abans que es facin efectives les sancions i mesures imposades pel jutge. El temps excessiu que els operadors jurídics triguen a resoldre els expedients actua com a circumstància que malmet el contingut educatiu de la resolució judicial.

Ara bé, a banda de la immediatesa, hi ha altres factors que contribueixen a l'eficàcia de les sancions, com ara que la seva intensitat i durada siguin proporcionals o que la intencionalitat de la mesura sigui clara i coherent respecte al comportament a castigar, entre d'altres.

Pel que fa a la reincidència, cal afegir també la importància, no només d'una resposta immediata, sinó que certs comportaments no es quedin sense resposta per part del sistema, ja que això envia un missatge al menor que el pot portar a tenir una percepció d'impunitat⁵²² que, lluny de facilitar la seva integració social, el

⁵²⁰ GONZÁLEZ TASCÓN, María Marta. *Estudio teórico... Op. cit.* P. 226-227.

⁵²¹ BUTTS, Jeffrey - CUSICK Gretchen Ruth - ADAMS, Benjamin. *Delays in youth justice.* University of Chicago. 2009. Disponible a: http://www.ncjj.org/pdf/Butts_Delays.pdf.

⁵²² "deixar sense resposta certs tipus de comportaments es mostra contraproduent, per la percepció d'impunitat que el noi o la noia rep" (PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. "Perfil del menor infractor Op cit. P. 238).

manté en el seu comportament fins a l'edat adulta, amb el consegüent risc que l'individu s'instal·li definitivament en el camí de la delinqüència i normalitzi la seva activitat delictiva convertint-la en el seu modus vivendi.

Els delinqüents reincidents representen una part dels transgressors de la norma que sovint comencen la seva activitat delictiva com a menors i continuen delinquant passada aquesta etapa. Així doncs, sembla raonable poder arribar a conèixer les dinàmiques que es creen entre els joves transgressors com una eina bàsica que contribueixi de manera efectiva i eficaç a evitar que els menors, un cop han entrat en contacte amb el sistema penal, no tornin a reincidir, evitant així que aquests joves esdevinguin els delinqüents del futur, una vegada arribin a l'edat adulta. Malgrat la senzillesa d'aquest plantejament des d'un punt de vista teòric, es tracta d'una empresa absolutament complexa, origen d'històrics plantejaments filosòfics de diversa i dispar visió. Prova d'aquesta realitat és, per exemple, que, tot i que els estudis realitzats sobre les mesures no punitives en aquest grup no mostren una reducció dels nivells de reincidència, el fet d'incrementar les penes de privació de llibertat tampoc no sembla una mesura efectiva per reduir els nivells de delinqüència.

5. El punt de vista qualitatiu

Per entendre els fenòmens socioculturals, la investigació quantitativa esdevé insuficient i es fa necessari recórrer a l'anomenada investigació qualitativa, la qual *"inclou una manera específica de comprendre la relació entre el problema i el mètode"*⁵²³.

De la mateixa manera, per comprendre el fenomen de la delinqüència juvenil, els elements que intervenen en la seva gènesi i, sobretot, la forma d'incidir-hi per evitar que els joves es mantinguin en la delinqüència i desenvolupin carreres

⁵²³ FLICK, Uwe. *Introducción a la investigación cualitativa*. Trad. DEL AMO, Tomás. Ediciones Morata, SL. 2a. edició. Madrid. 2007. P. 55.

delinqüencials en l'edat adulta, no n'hi ha prou amb les xifres estadístiques que ofereix la investigació quantitativa, la qual s'ajusta més a verificar o configurar teories i s'orienta cap a la identificació de patrons generals que caracteritza la totalitat d'una població. L'enfocament de la investigació qualitativa s'acostuma a aplicar als fets socials perquè en aquests interfereixen emocions i pensaments dels actors socials, i permet arribar a comprendre la realitat social i a elaborar noves línies d'investigació⁵²⁴. En aquest sentit s'expressa SALGADO:

*"Segons JIMÉNEZ-DOMINGUEZ (2000) els mètodes qualitatius parteixen del supòsit bàsic que el món social està construït de significats i símbols. [...] La investigació qualitativa pot ser vista com l'intent d'obtenir una comprensió profunda dels significats i definicions de la situació tal com ens la presenten les persones, més que la producció d'una mesura quantitativa de les seves característiques o conducta"*⁵²⁵.

En termes de qualitat, la investigació qualitativa ha d'aplicar els criteris de fiabilitat, vinculada amb la consistència de la investigació i, per tant, amb la transparència en la interpretació de les dades obtingudes; validesa interna, des de la perspectiva de facilitar a l'investigador una explicació de la realitat, i validesa externa, entesa com a la possibilitat de generalitzar els resultats a altres contextos⁵²⁶.

⁵²⁴ UGALDE BINDA, Nadia. "Investigación cuantitativa e investigación cualitativa: buscando las ventajas de las diferentes metodologías de investigación". A *Revista Ciencias Económicas*. Vol. 31. No. 2. Juliol 2013. Univesitat de Costa Rica. P. 179 -188.

⁵²⁵ SALGADO LEVANO, Ana Cecilia. "Investigación cualitativa: diseños, evaluación del rigor metodológico y retos". A *Liber*. [online]. Vol.13. N. 13. 2007. P. 71-78. Disponible a: http://www.scielo.org.pe/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1729-48272007000100009&lng=es&nrm=iso.

⁵²⁶ "[...] el que diferencia fonamentalment la investigació qualitativa de la quantitativa no són els procediments metodològics ni els instruments que utilitzen, sinó la seva perspectiva epistemològica, l'interès teòric que persegueixen i la forma d'aproximar-se conceptualment a la realitat humana i social. El paradigma qualitatiu posseeix un fonament decididament humanista per entendre la realitat social de la posició idealista que ressalta una concepció evolutiva i de l'ordre social [...] La investigació qualitativa busca la comprensió i interpretació de la realitat humana i social, amb un interès pràctic, és a dir amb el propòsit d'ubicar i orientar l'acció humana i la seva realitat subjectiva [...] Es busca examinar la realitat tal com altres l'experimenten, a partir de la interpretació dels seus propis significats, sentiments, creences i valors" (MARTÍNEZ RODRÍGUEZ. Jorge. "Métodos de investigación cualitativa". A *Revista Silogismos de Investigación*. No. 8. Juliol-Desembre, 2011. Disponible a: <http://www.cide.edu.co/ojs/index.php/silogismo/article/download/64/53> (Consultat: 17/06/2016)).

Tot i que "des de la perspectiva quantitativa, interessa primordialment l'explicació causal derivada d'unes hipòtesis donades, i des de la qualitativa, importa la comprensió global de fenòmens estudiats en la seva complexitat"⁵²⁷, això no implica que la investigació quantitativa i la qualitativa no puguin combinar-se per poder, no només conèixer què passa en l'àmbit de la justícia juvenil des d'un punt de vista més descriptiu, sinó també poder fer una aproximació al perquè del fenomen de la delinqüència juvenil des d'una perspectiva més global i transversal. Per aquest motiu, he decidit incorporar la investigació qualitativa a través d'entrevistes semiestructurades amb professionals que treballen amb els menors infractors, com ara jutges, fiscals, membres de l'equip tècnic, responsables d'execució penal, policies i responsables de centres..

Es planteja, per tant, com a població objecte d'estudi qualitatiu els professionals que treballen amb els menors infractors dins de la província de Barcelona. El fet d'escollir Barcelona ve motivat, per una banda, per la creença que la comunitat autònoma de Catalunya és una de les referents a l'Estat espanyol pel que fa al tractament dels menors infractors, i per una altra banda, per la rellevància pel que fa al volum que representa respecte el conjunt de l'Estat, ja que Barcelona és, juntament amb Madrid, la ciutat amb major nombre d'expedients incoats per Fiscalia de Menors.

Es tracta de fer un estudi transversal amb un mostra que busca la diversitat de punts de vista i experiències per conèixer la percepció dels diferents agents sobre l'eficàcia de la resposta de l'Administració davant dels menors infractors, i en especial dels menors reincidents, i descobrir els punts que s'escapen a les dades quantitatives⁵²⁸. La investigació qualitativa es planteja a través d'una entrevista

⁵²⁷ ÁLVAREZ MÉNDEZ, Juan Manuel. "Investigación cuantitativa/Investigación cualitativa: ¿Una falsa disyuntiva?". A COOK, Thomas D. - REICHARDT, Charles S. *Métodos cualitativos y cuantitativos en investigación evaluativa*. 5a. edició. Ed. Morata. Madrid. P. 20.

⁵²⁸ "La investigació qualitativa pren en consideració que els punts de vista i les pràctiques en el camp són diferents a causa de les diferents perspectives subjectives i els ambients socials relacionats amb elles". (FLICK, Uwe. *Introducción a la investigación cualitativa...* Op.cit. P. 20).

semiestructurada que posa sobre la taula preguntes al voltant de diferents categories: els menors infractors i la seva trajectòria vital; les mesures i els criteris emprats per imposar-les; l'eficàcia de les mesures imposades i la valoració de la LORPM i la seva aplicació.

Els objectius concrets de la investigació qualitativa que es planteja són:

1. Conèixer quins factors criminògens es detecten en els menors infractors que passen actualment pel sistema de justícia juvenil a Espanya.
2. Determinar si existeixen uns factors criminògens determinats associats als menors reincidents.
3. Valorar la utilitat i les limitacions de les eines utilitzades pel sistema de justícia juvenil per valorar el risc d'incidència, i com influencia aquesta valoració i la reincidència en la determinació de mesures a aplicar als menors infractors.
4. Conèixer quins elements intervenen en la decisió final del jutge a l'hora d'imposar mesures sancionadores als menors infractors, en especial en el cas dels menors reincidents.
5. Esbrinar com es dissenyen les mesures concretes, en especial les PBC i les mesures socioeducatives, que finalment s'apliquen als menors, i fins a quin punt són eficaces, entenent que això suposa que s'orienten a l'objectiu final, que és evitar la reincidència.
6. Determinar si la regulació de la responsabilitat penal del menor a Espanya és la més adequada per evitar la reincidència.
7. Determinar si la materialització real de la regulació existent en l'actualitat a Espanya suposa una resposta eficaç per part de l'Administració de justícia per frustrar futures carreres delictives.

A continuació es presenten els resultats de la investigació qualitativa realitzada, un cop categoritzada la informació en diversos apartats per a una millor comprensió i anàlisi de les dades obtingudes.

5.1. Com són els menors infractors

Tot i que no es pot parlar de perfil de menors infractors com a tal, tots els professionals coincideixen a afirmar que sí que hi ha tot un seguit d'elements que acostumen a ser presents en la majoria dels menors que passen per justícia juvenil. Tal i com expressa 1J, sovint trobem: *"fracàs escolar; relació amb altres nois que no fan res i aleshores uns a altres es potencien; molts d'ells amb perfil molt dissocial; família amb molt poca capacitat d'incidència, o bé perquè són amb llargues hores laborals de feina, o bé perquè ja des de petits no han incidit i quan el noi té 12, 13, sobretot 14 anys, ja és més difícil incidir-hi"*.

9ET esmenta els problemes de salut mental i d'addicció, a banda de l'entorn social i familiar, i sobretot la influència del grup d'iguals, com a elements que tenen una forta incidència en els menors. Entén que molts dels joves infractors són persones fràgils que *"no accepten la frustració i ràpidament passen a la impotència, la ràbia, [...] L'actitud de perseverança no hi és. Són persones que tendeixen a moure's molt amb un acting out en la qual la impulsivitat té un pes molt clau i es troben que aquesta impulsivitat no està continguda en els diferents entorns en els quals es mobilitzen"*. A això, s'afegeixen altres elements, com ara la publicitat, *"són molts models als quals accedeixen els joves, que no fan una bona gestió de què signifiquen, perquè si mirem l'etapa evolutiva, com a adolescent, molts no es troben amb un pensament abstracte, molts es troben amb un pensament concret, i això també incideix en la forma d'assimilar i de poder fer una anàlisi de què suposen les seves accions i conseqüències [...] Pot més la impulsivitat que no pas l'anàlisi."* (9ET). Es tracta de joves sense disciplina, ni hàbits. 2J s'hi refereix dient que: *"Són nois amb un perfil molt determinat reticents totalment a l'actuació [...] moltes vegades el noi que t'arriba al judici no té un referent adult que li posi límits"*.

Per la seva banda i en la mateixa línia, 15C opina que *"no podem dir que tots els nanos que estan a Justícia pertanyen a famílies desestructurades perquè aquí"*

tenim nanos que estaven en instituts, que tenen una família molt implicada i que per motius X, s'han vist implicats en fets delictius [...] Molts dels nanos que tenim nosaltres, el que nosaltres evidenciem és fracàs escolar. Jo penso que és una variable que es repeteix en la majoria de casos, no en tots però sí en la majoria de casos, penso que és un bon predictor de la possibilitat que aquests nanos acabin en la delinqüència o en conductes diguéssim fora de la norma. El consum de tòxics és una variable que es deu donar en el 95% dels casos. Un consum que molts d'ells minimitzen, <<no, si només fumo haixís, si només fumo porros>> [...] Una altra característica és el problema de la salut mental [...], més del 50% dels menors del centre estan actualment rebent atenció psiquiàtrica [...]; a nivell més de característiques personals, a part de la salut mental, [...] veus nanos amb dificultats per gestionar els conflictes, per gestionar les seves emocions [...] El grup d'iguals és un factor molt important [...], la gran majoria de nanos que ens arriben aquí, ens arriben amb un dia a dia, amb un quotidià molt desestructurat. O sigui, fa molt de temps que estan despenjats del sistema educatiu, a vegades ens arriben nanos que no van a l'escola, que no fan res. Per tant, si no tenen una activitat que els organitza amb una horaris, amb unes responsabilitats, i amb unes obligacions, tot es destarota i fa que tinguin uns horaris diferents, que surtin més, que estiguin més al carrer".

Es pot dir que tots els professionals coincideixen a posar èmfasi, entre d'altres, en la família, com un dels elements que té una forta incidència en la trajectòria criminal dels joves. En aquest sentit, però, no es pot parlar tan sols de famílies desestructurades, ni del binomi marginalitat-delinquència. La idea que són delinqüents perquè la família és desestructurada és molt reduccionista (15C). En aquest sentit, 1J afirma que: "*De vegades són famílies estructurades, de nivell mig o fins i tot alt, amb mitjans, educativament en col·legis bons [...] però potser falta aquella tasca estructural de la família. Hi ha nois que no s'han ocupat d'ells [...] són famílies molt desestructurades, encara que tinguin mitjans, i nois molt desestructurats també. Hi ha perfils amb molt odi, molta ràbia.*"

Es tracta, per tant, de famílies amb molt poca capacitat d'incidir en els menors, molts cops perquè no han tingut habilitats, altres cops perquè no han pogut, o per la mateixa dinàmica de la família que ha perdut el control, i no els inculquen valors. No és una qüestió de manca de recursos econòmics, ja que les necessitats bàsiques estan cobertes, sinó de models familiars amb poca capacitat de contenció dels joves o baixa instrucció. Fins i tot, es troben famílies disfuncionals en la dinàmica que estableixen perquè *“adopten una relació molt horitzontal amb els fills i per tant aquell component d'ascendència, de jerarquia queda molt més desdibuixat, o dinàmiques en les quals s'han invertit els rols”* (9ET). Al fracàs escolar, per tant, s'hi afegeix la manca de control per part d'un referent adult, surten de nit i fan vida de carrer.

En general, es presenten els menors infractors com a joves que estan immersos en la societat hedonista, que volen *“les seves Nike, els agrada la roba, necessiten la discoteca, necessiten consumir. Aleshores, què han de fer? Robatoris. Molts cops són robatoris amb violència, robatoris amb força”* (1J). 12CME corrobora que *“el delicte més habitual en menors és el robatori amb violència. Amb força també n'hi ha, però jo diria que els delictes que més fan són els robatoris amb violència, tot i que de vegades alguns es qualifiquen com a furt perquè la barrera entre robatori amb violència i furt a vegades no queda igual de clara per a tothom”*. I afegeix que *“saben perfectament la diferència entre un furt i un robatori amb violència. Tot això ho aprenen a mesura de relacionar-se amb altres companys i a mesura que ells delinqueixen [...] Molts saben perfectament el que fan. Per exemple, això de l'edat, que a partir dels 18 ja seran tractats com a adults, això ho saben, igual que el tema dels furts i la violència que passa a ser robatori. Saben una sèrie de coses que les posen en pràctica a l'hora de delinquir”*.

Aquest perfil respon, tal i com afirma 7ET, al fet que *“ens estem movent també amb una joventut potser també menys responsable [...] en una societat on no hi ha valors.”* Es tracta de nois bàsicament de *“16 ó 17 anys que han abandonat l'escola, que no fan absolutament res, que es relacionen amb altres nois de*

característiques també dissocials, amb molt poc estímul" (1J). 10EP s'hi refereix com a joves que busquen omplir unes necessitats materials no bàsiques, sinó personals, de context, d'estatus, que moltes vegades actuen "sense una consciència que això sigui delictiu, i minimitzant i trivialitzant el dany a l'altre".

Cal tenir present que a un nombre elevat de joves només se'ls incoa un expedient i no tornen a delinquir. Per a aquests, el seu pas per justícia juvenil és anecdòtic, no tenen un perfil delinqüencial. Tampoc no podem obviar que mitjançant els mecanismes de desjudicialització, hi ha molts expedients que no arriben al circuit. Aquesta circumstància afecta bàsicament joves estructurats que han pogut cometre un fet puntual i, amb la mediació, reparació, arxiu o desestiment, no arriben al procés judicial. Tanmateix, tal i com afirma 10EP, tot i que l'habitual és veure joves amb pocs expedients acumulats, *"saps que al darrera hi ha una activitat concreta delictiva - ni que sigui de baixa intensitat."*

Després, hi ha un gruix important de joves que acumulen un nombre important d'expedients i que *"saps que al darrera hi ha tota una carrera tot i ser tan joves. Nanos que potser havien acumulat una cadena de detencions abans dels 14 anys. Solen estar immersos en unes situacions familiars amb estils de vida en què els nanos s'incorporen [...] Són nanos amb escolaritzacions que van ser més o menys normals fins al pas a la secundària. Comencen aquí a trontollar les coses. A 2n o 3r d'ESO hi ha un trencament. Acostumen a ser nanos d'una simplicitat molt gran, amb una capacitat d'anàlisi i retenció molt petita, molt poca capacitat reflexiva, molt centrats en allò concret i molt lluny d'allò abstracte, i amb molta vida de carrer i de grup de carrer. Es dona la circumstància que gran part d'aquests nanos veuen judicialitzades coses que per a ells no tenen sentit"* (10EP).

Es pot dir que els que comencen a ser reincidents són multireincidents, en el sentit que tenen molt expedients oberts a justícia juvenil i que arriben a audiència. Aquests menors *"tenen un perfil delinqüencial, més dissocial, estan molt institucionalitzats, és a dir, a ells no els impressiona el pas per justícia juvenil [...] A*

sala es porten molt bé [...] però el seu món és el món delinqüencial o dissocial, està com molt interioritzat. Saben dir-te allò que vols escoltar, compleixen els mínims, hi ha molts nois que amb la llibertat vigilada assisteixen a les entrevistes, però per una altra part es continuen incoant expedients [...] Alguns són molt respectuosos, altres són passotes, tancats, molt difícil de treballar amb ells, i altres molt institucionalitzats, molt ficats en aquest món, el seu món de tripijocs de mòbils, de robatoris” (1J).

En referència a aquest grup anomenat multireincidentes, 9ET fa especial esment a *“pautes de consum, el grup d'iguals i el tema d'escolarització com a fracàs. També diria més, ens trobem amb casos en què la mateixa família pot tendir a protegir i a no responsabilitzar el fill.”* Es refereix a menors amb un model familiar que no ofereix cap control ni supervisió, la qual cosa deriva en moltes dinàmiques de carrer i això els fa molt més susceptibles a participar d'activitats il·lícites. Dins d'aquesta categoria que s'ha mantingut al llarg del temps, es troben els menors *“que tenen a veure més amb famílies amb més dèficits, o que ja dins la història familiar hi ha antecedents de delinqüència en els pares, amb un entorn molt desfavorit, amb dificultats personals [...] Després sí que hi ha uns altres grups que són com uns fenòmens que van sorgint, que són un reflex d'allò que passa a la societat”* (15C). Un d'aquests fenòmens són les bandes llatines.

Efectivament, fa uns anys, destacaven com a menors multireincidentes els joves que pertanyien a bandes llatines, tot i que aquesta tipologia ha disminuït molt en els darrers anys, *“per dos motius: menors immigrants que han retornat i una labor policial molt bona als centres educatius [...] A més, es tracta d'un grup d'identitat [...] i quan els dones una altra sortida, aquests nois poden funcionar”* (1J). Per una altra banda, però, des de fa uns quatre o cinc anys, han començat a despuntar de manera molt significativa els menors autors de violència filioparental. Tal i com afirma 6ET, *“tenim casos de violència filioparental [...] Són persones que són insensibles a moltes coses perquè pensen que s'ho mereixen tot”*.

A banda d'aquests fenòmens que han anat sorgint o desapareixent, actualment, i des de fa uns anys, dins del grup de multireincidentes, destaquen els anomenats menors estrangers no acompanyats, els quals són bàsicament magrebins, i els menors romanesos. Els primers *“al seu país viuen al carrer i aquí continuen amb la mateixa dinàmica. Un gran gruix es dedica a delinquir, consumeixen substàncies inhalants i són de molt difícil treball. L'altre grup són els menors utilitzats per delinquir, normalment són famílies gitanes romaneses que utilitzen els seus fills per delinquir. Són menors multireincidentes perquè estan emparats en la dinàmica familiar.”* (12CME). Aquests grups, tot i no ser excessivament nombrosos, són responsables d'un elevat nombre de fets delictius i acumulen molts expedients dins de justícia juvenil.

5.1.1. Els menors estrangers no acompanyats

Tal i com els descriu 1J, el perfil general dels menors infractors estrangers no acompanyats és de *“magrebins, que venen en un procés migratori en solitari i passen automàticament a ser tutelats en centres de protecció, no tenen contenció, fan fugues contínues, presenten consum de tòxics, pegaments de tot tipus, i a més són nois que ja en el seu propi país d'origen molts d'ells eren molt problemàtics, i amb un concepte de la família totalment diferent al nostre [...] Molts són multireincidentes i tenen una quantitat de mesures d'internament refoses totes, compleixen divuit mesos, dos anys d'internament [...], acaben de complir la mesura quan ja són majors d'edat, aleshores, es queden al carrer. I què han de fer? Delinquir. Sense formació, sense habilitats, sense suport adult.”* Segons 8J, aquests menors viuen al dia, no tenen cap cultura de l'esforç, i roben sense pensar en les conseqüències en deu anys vista, *“són triples ninis: ni estudio, ni treballo, ni m'importa [...] Tenen moltíssims expedients”*.

Aquest és el col·lectiu que més delinqueix entre els joves. Són joves que conviuen en centres de la DGAIA i que comparteixen vida amb nois que ja estan, han estat

o estaran, en contacte amb justícia juvenil, amb la qual cosa entren en cercle, "són xavals que són normalment consumidors, roben per a consumir bàsicament, per a tenir unes bambes Nike." (13C). En aquest mateix sentit s'expressa 16CME quan parla dels joves estrangers que estan tutelats i viuen en centres: "*Els que arriben i no delinqueixen al cap d'un temps acaben delinquant [...] La gran majoria són nens marroquins [...] i delinqueixen molt [...] Venen aquí com si el centre fos el seu hotel i el seu modus vivendi, perquè no en coneixen un altre i tampoc no volen ser educats, roben i consumeixen [...]. No segueixen les normes del centre perquè en principi els fan recursos perquè vagin a estudiar i molts no hi van, i si hi van, hi van quan volen. [...] Al centre exigeixen, manen, amenacen, hi ha moltes denúncies d'educadors [...] I quan venen als jutjats de menors, les mesures que se'ls imposen, que per a mi són molt fluixes, en alguns casos, no serveixen.[...] Un menor delinqüent multireincident pensa: total, delinqueixo i tampoc no em passa mai res. [...] Els magrebins venen últimament molt passats, molt consumits, molt violents, agressius, no sempre, però bastant [...] i els rellisca tot, passar per aquí no té cap impacte. Jo he tingut a nanos que els he tornat a detenir i sempre diuen que no han fet mai res, l'impacte que tenen per a ells no és res un cop ho aprenen.*"

Es tracta de nois que fan molta vida de carrer. 13C diu que en el centre de reforma poden representar fins al 40% dels joves que hi estan complint mesura de tancament. Segons ell, "*el perfil és un noi que fa molta vida de carrer, en general, no té vinculació amb recursos exteriors, com poden ser escoles, o formació, o esports, amb la qual cosa la vida de carrer és estar assegut en el banc del parc amb els amics. Això acaba degenerant en consum, normalment marihuana, alcohol, i aquesta vida de no tenir res a fer al final acaba en delinquir [...]; una vida sense cap tipus de vinculació en cap estructura normalitzada [...]. La vida de carrer degenera en consum, en males companyies i delinqüència.*"

Per tal de conèixer la realitat d'aquests joves, més enllà de l'àmbit purament delictual, es fa necessari contrastar la visió dels professionals que actuen des del

vessant de justícia juvenil amb la dels professionals que treballen des de protecció de menors. Des del dia a dia dels centres de protecció, 17CP constata que es tracta de nois que, malgrat estan tutelats per la DGAIA, en realitat, tot i que hi ha un petit percentatge de menors realment desemparats per ser nens de carrer al Marroc, el 90% tenen família aquí, no sempre pares, però sí tiets, germans o cosins, tot i que la DGAIA no els pot localitzar perquè els nois menteixen molt i amaguen informació per forçar que se'ls acabi decretant el desemparament perquè pensen que aquesta via els permetrà obtenir la documentació i la regularització en el país. De fet, en les primeres entrevistes del centre de protecció amb els joves, aquests acostumen a expressar que volen papers, roba, paga i permís, i ho fan d'una forma força exigent. 17CP diu que *"els mateixos nanos et diuen que tenen un tiet que viu aquí i que van a veure quan surten de l'escola però no et donaran telèfon ni adreça, i tu saps que estan aquí [...] Hi ha nois amb pares aquí i que te n'acabes assabentant perquè un educador els veu un dia, però el sistema és: entra en un centre de menors perquè sortiràs amb papers."*

Malgrat que sovint el centre de protecció com a primera mesura acostuma a demanar el reagrupament familiar, el que abans s'anomenava repatriació, per considerar que molts d'aquests menors no estan en realitat desemparats en el seu país d'origen, aquesta mesura no es fa i el menor acaba sent tutelat per la DGAIA. 17CP insisteix que molts d'aquests menors no venen de viure al carrer, són de famílies de classe mitjana-baixa, on tots treballen, les germanes estan casades amb fills, *"no tenen situacions molt diferents de les que hi ha aquí. Potser l'economia no és molt bollant però no només per això ingresses en un centre"*. Per tant, segons 17CP *"no és un tema de marginalitat, sí que el sistema acaba afavorint aquesta marginalitat, perquè estem en centre gueto, acaba en un punt que acabem desemparant-los"*.

Aquesta manera de funcionar porta que 17CP afirmi que *"hi ha una instrumentalització brutal del sistema de protecció. El sistema no està funcionant a nivell de protecció, i a nivell de justícia és la gota. No està funcionant perquè*

nosaltres estàvem preparats per atendre una població, no només nacional, de nanos desemparats, nanos maltractats, nanos amb dificultats per treballar en família, a nivell terapèutic per poder treballar retorns. El sistema no ha canviat però el perfil sí. Ens hem instrumentalitzat i el tècnic es dedica a fer informes i demanar documentació, i l'equip educatiu es dedica a apuntar-los a futbol, a comprar-los roba, i és molt difícil establir un vincle perquè ells la vivència que tenen cap a tu és molt el banc: tu ets qui em fa els papers, tu ets el que em compra la roba, tu ets qui em dona els permisos [...] Hem entrat en una perversió total del sistema. [...] No tens cap autoritat de cara als nanos [...]. El que més em preocupa és que aquesta població està començant a generar un cert rebuig perquè no els podem absorbir, perquè un nano t'arriba, aquí va funcionant, els apuntes a l'escola, li fas un permís de residència inicial, però és molt difícil inserir-los laboralment [...] Aleshores, estàs creant una bossa d'exclusió que s'està multiplicant. Venen en massa de manera que els centres són 100% d'ells i els nanos nacionals han desaparegut del sistema de protecció [...] Estem creant un gueto tan gran que aquests mateixos nanos són els que estan anant als recursos formatius fora del sistema ordinari, perquè els majors de 16 ja no poden accedir a l'escolarització obligatòria, i a nivell de treball [...] és molt difícil perquè no tenen cap tipus de formació."

El resultat de tot plegat és, segons 17CP, que "més enllà del centre, com a societat no els podem assumir, no tenim els recursos formatius, ni laborals, ni d'habitatge per a majors de 18 anys, que acaben al carrer amb una mà al davant i una altra al darrera, perquè no n'hi ha per a tot. Creem una bossa de delinqüència i desemparament brutals. Un nano que entra en el sistema i no està desemparat, com el sistema l'acull i no fa la feina de retornar-lo, que és el que hauria de fer, al final surt d'aquí desemparat [...]. És la bossa dels inhalants, dels robatoris. Ells saben perfectament quina quantitat poden robar, quan la poden robar, on la poden robar. Ells saben que han de robar els turistes perquè aquesta gent no denuncia, ells saben què han de fer i què no han de fer. [...] Des de tots els àmbits: salut, educació, justícia i nosaltres, se'ns escapen. És molt preocupant, i retorns en els

anys que porto n'he fet un [...] Són nanos que tenen com un encàrrec familiar, un pes molt gran, que és que has de tornar al Marroc però amb els papers d'Espanya [...] Crec que es barreja des d'un encàrrec familiar, des d'un somni americà, des d'una ignorància de la realitat d'aquí, des d'un punt molt subsidiari també que li paguem les coses, que li fem. De vegades ens demanen que els fem un reagrupament cap aquí, i diuen <tu pots fer coses, tu pots fer que vingui, em pots donar un pis>>".

18CP afirma que molts d'aquests menors escullen venir a Barcelona per motius com ara que *"aquí està el Messi, perquè els agrada el Barça, perquè ho feien molts amics del meu barri, perquè aquí et fan la documentació abans, perquè Barcelona té la imatge que hi plouen xoriços, i perquè aquí si robes no passa res".* I quan fan els 18 anys i surten del sistema de protecció, *"es queden aquí consumint en els punts calents de trobada i fent res. Els costa molt tornar perquè també no han complert amb les expectatives i fer-ho visual allà quan arriba per a ells és complicat."*

Aquestes opinions són compartides per 11EP, qui entén que, amb els pas dels anys, i el fet que cada vegada siguin més els menors estrangers no acompanyats que arriben al país i no hi hagi recursos per a tots, afegit al tarannà que segons quins menors que van arribant han agafat, tot plegat s'ha convertit en *"un campí qui pugui. Hi ha per una banda l'obligació absoluta legal que a aquests joves fins als 18 anys se'ls ha d'atendre absolutament, però per altra banda, hi ha la impossibilitat que obtinguin documentació segons quins casos, hi ha la impossibilitat que puguin treballar la majoria dels casos [...]".* Es crea així una bossa de personatges itinerants que creen no només molts problemes per a la resta del món, sinó molts problemes per a ells mateixos perquè estan absolutament perduts".

5.1.2. Els menors romanesos

L'altre grup de multireincidentes més actiu són els menors romanesos, els quals, a diferència dels menors magrebins no acompanyats, són víctimes de bandes organitzades. 1J explica que és molt difícil treballar amb aquests menors perquè molts cops ni tan sols està determinada la seva filiació i un dels membres del clan diu ser el pare, el xicot o el marit; *"són xarxes, la família biològica potser és a Romania i són clans que utilitzen els menors per a delinquir, i és un modus vivendi. És molt difícil d'incidir en ells perquè és una forma de vida, un clan molt tancat, donen poca informació, és molt difícil d'integrar. Molts d'ells són multireincidentes, de tenir trenta i tant, i quaranta furts."*

Aquests menors, segons 8J, estan especialitzats en furts i la seva sistemàtica d'actuació és cometre delictes i, quan comencen a acumular expedients, els porten cap a un altre lloc, on continuen delinquant, de manera que els expedients acaben prescrivint *"o no van enlloc, i fins i tot quan tenen intervenció, no té molta eficàcia perquè solen ser normalment delictes lleus de furt amb la limitació que té d'extensió de mesura, en cas de llibertat vigilada sis mesos. I en sis mesos de llibertat vigilada, què fas amb un noi que ve aquí, que no té cap esperança de res?"* En els mateixos termes s'expressa 3F, per a qui aquests menors no coneixen una altra forma de vida perquè, de fet, *"els pares els donen a Romania [...], sempre apareix algú en representació legal dient que els seus pares li han encomanat perquè el cuidi"*. Es tracta de clans que venen a delinquir perquè viuen d'això (16CME).

De fet, segons 10EP, aquestes xarxes utilitzen els menors perquè *"les penes són mínimes. I quan m' enxampen, com sóc molt itinerant, marxo a una altra població, a una altra comunitat i torno a començar, sense cap mena de problema."* Segons 13C, aquests menors, quan entren en centres per complir alguna mesura de tancament, el seu comportament és exquisit ja que *"venen molt alligonats, tenen un compliment exemplar de mesura aquí dins a nivell formal, i formalment poden*

arribar a dir-te que sí que feien malament, però és cert que culturalment tenen molt establert aquest tema. Solen ser itinerants, per tant, la reincidència no la vivim aquí perquè quan els enxampen aquí a Catalunya marxen potser a Saragossa i inicien un altre cop un procés amb un altre nom diferent, o a França o a Itàlia. Són gent molt reincident, culturalment ja tenen aquest mitjà de vida però aquí no es viu la reincidència, no crec que ni arribin a complir la llibertat vigilada, quan surten, marxen."

17ET comenta que es tracta de menors que poden acumular potser 13 o 14 expedients a justícia juvenil, "*que potser són fets que no hi ha lloc per passar per una guàrdia fiscalia, però això ja són casos, que penso que s'haurien de tractar a part, allò de dir, un judici ràpid com es fa en adults, i posar mecanismes.*"

5.2. Les mesures

La diferenciació més important pel que fa a les mesures que s'imposen als menors infractors és que es tracti d'una mesura privativa de llibertat o no. Respecte a les no privatives de llibertat, tal i com ja evidencien les estadístiques, la llibertat vigilada pren un important protagonisme.

5.2.1. La llibertat vigilada

Dins de les mesures no privatives de llibertat, destaca de manera notable la imposició de la llibertat vigilada. El motiu d'aquesta circumstància és, segons 1J, que "*és un abordatge en medi obert, és la primera mesura que s'intenta abans d'una més gravosa que és l'internament*". 6ET entén aquesta mesura com un intent de reconduir tot el que sigui possible en el mateix medi del menor.

Tanmateix, 1J reconeix que *"hi ha nois que amb llibertat vigilada és impossible treballar. En funció del perfil i del delicte i de l'escalada delictiva, hi ha mesures que han de ser d'internament. Hi ha nois que encara que vulguem treballar en llibertat vigilada de vegades és pràcticament impossible perquè no hi ha autocontenció, no hi ha consciència d'aquesta situació de risc, perquè no tenen direcció familiar, amb un risc elevadíssim de consum"*.

10EP, per la seva banda, afegeix que *"la gran majoria de llibertats vigilades s'imposen sense regles de conducta"⁵²⁹. Recau sobre el tècnic l'autoritat total –amb permís del jutge sempre, evidentment– de dissenyar un programa d'intervenció que respon a les necessitats d'aquell jove"*.

En aquest sentit, 6ET remarca que *"si tu ja veus que hi ha una mancança de voluntarietat per part del noi, és quan forces una mica i poses una pauta educativa a aquella llibertat vigilada, com per exemple el tractament terapèutic -ves al psicòleg perquè t'ho diu el jutge. O tu vas aquell curs, o jo et diré que vagis a fer aquell curset o aquella classe o aquell recurs puntual sobre, per exemple, educació sexual, vial, control d'impulsos [...] Alguna cosa molt puntual que reforça per cobrir alguna mancança."*

Tanmateix, 2J creu, respecte a aquesta mesura que, especialment amb els reincidents, *"de vegades surt gratis, es conforma refundir i surt gratis, perquè tens el límit legal de dos anys."* De fet, és partidari *"que els casos més greus estiguin internats"*. També 1J entén que la llibertat vigilada no és efectiva amb els multireincidents i comenta que *"quan has exhaurit totes les possibilitats d'intervenció amb la llibertat vigilada, segueixen delinquant, fins i tot hi ha un ascens en l'escala delictiva, quan assisteixen a les entrevistes però no hi ha cap interiorització perquè no atenen les indicacions del delegat, ni del programa, aleshores ja és internament i punt"*.

⁵²⁹ La regla de conducta s'estableix a les llibertats vigilades com a mesura cautelar. Quan aquestes són mesures fermes, la regla de conducta esdevé tasca educativa.

Així mateix, cal ressaltar que les llibertats vigilades tenen un compliment realment pobre, entre d'altres coses perquè, tal i com comenta 7ET, sovint les entrevistes es fan al despatx del delegat, la qual cosa suposa que sovint els menors no apareixen i que molts cops l'entrevista es converteix en un mer tràmit que un cop fet, el menor se'n torna cap a casa. Aquest funcionament suposa que s'hagi perdut *"la vivesa de què és la comunitat"*. A més, com diu 13C, el contingut de les mesures no està detallat en la llei, i si un educador de medi obert determina que la llibertat vigilada sigui que es porti bé a casa, ajudi la seva mare a fer la compra i tingui una entrevista amb ell cada quinze dies, *"doncs aquesta és la llibertat vigilada que ha de complir el xaval. Si el professional de la llibertat vigilada li diu que el vagi a veure en una setmana i vull que t'hagis apuntat a un curs d'anglès i que em portis informació de tots els gimnasos del teu barri i dels equips de futbol, i vindràs amb la teva mare perquè m'expliqui a quina hora t'has llevat, aquesta mesura és molt més dura, però depèn dels professionals perquè el contingut de la mesura no està a la llei."*

Cal destacar també el fet que, quan es produeixen incompliments de mesures de llibertat vigilada, *"si són delictes lleus, poc es pot fer. Es pot canviar per una altra mesura [...] en els casos que el delicte ho permeti, fins i tot es podria convertir en un internament [...] fins a cert punt"* (3F). S'afegeix la circumstància, senyala 3F, que també molts cops *"t'assabentes tard [...] els delegats diuen que no ha aparegut més que el primer dia de llibertat vigilada i el tornes a tenir aquí per un robatori amb violència, sense haver avisat fins a aquell moment"*.

Al respecte, 12CME valora que les eines que té l'Administració no són adequades, són insuficients, i no només des de justícia juvenil, sinó també des del vessant de protecció ja que afirma que *"tenim uns centres de protecció de portes obertes amb nanos que tenen una conducta dissociada, antisocial, i molts tenen addiccions a substàncies i fan vida de carrer."* En relació amb justícia juvenil, remarca que *"dins de les mesures que té justícia, hi ha alguna mesura que és intermèdia, que aniria*

molt bé i que no s'aplica perquè no està pressupostada, que és l'assistència a un centre de dia, una manera que la contenció no l'hagi de fer infància sinó justícia. [...] Què passa? Que hi ha un salt de la llibertat vigilada a l'internament i els jutges i fiscals es resisteixen bastant a fer internaments [...] La llibertat vigilada amb els menors magrebins tutelats i multireincidentes no funciona. Moltes vegades, algun nano que ha vingut aquí detingut, reincident amb una llibertat vigilada i després no ha anat ingressat a centre. [...] T'estem vigilant perquè no facis res i quan fas alguna cosa no et tanquem. [...] estem donant un missatge que no és."

5.2.2. L'internament

L'internament no és una mesura fàcil d'imposar, tot i que en alguns casos, des del punt de vista de les necessitats i de la situació del menor, pugui ser la mesura més aconsellable, ja que la mateixa llei estableix quan és possible, en funció de la gravetat del delicte. És a dir, a vegades no coincideix el que estableix la norma amb les necessitats del menor, fins i al punt que hi ha autors que demonitzen l'internament; són veus que contrasten, però, amb aquells que entenen l'internament com a una oportunitat per parar, per fer una intervenció més intensa. Sobre aquesta qüestió, 10EP comenta que "*hi ha menors que no poden estar circulant amb normalitat perquè no saben circular amb normalitat en la societat.*" De fet, 13C diu que, com és lògic, els que arriben a centre per complir un internament són els més reincidentes "*perquè han fracassat totes les mesures anteriors.*"

Així doncs, trobem, segons expressa 6ET, que les limitacions de la llei fan que malauradament no sigui possible l'internament en alguns casos en què aniria bé per aturar una carrera delictiva incipient, "*perquè tu ja preveus que allò que comença a aparèixer és la punta de l'iceberg si no l'atures amb contundència.*" Fins i tot quan la llei permet l'internament, aquest no s'estableix en funció de les necessitats del menor, tal i com explica 2J: "*moltes vegades, el noi porta 14*

expedients, no fa res. Tu l'internes per frenar l'escala delictiva, perquè, no ens enganyem, moltes vegades la durada dels internaments no ve marcada per la necessitat del noi, sinó pel tipus d'infracció penal sense ponderar, equilibrar el tipus d'infracció penal a la necessitat que tingui el noi." 3F afegeix que l'internament és en molts casos l'única forma de treure els menors d'on són per intentar actuar amb ells i per garantir-ne una contenció.

Molts professionals valoren l'internament com una mesura que potser s'hauria d'utilitzar més sovint, tot i que *"no un internament tan llarg. Hi ha cops que arriben els nois que tenen set o vuit causes. Potser si a la primera vegada el segon cop que ho fa, li posen un mes d'internament, hauria complert millor la llibertat vigilada"* (13C). De fet, l'estada en un centre suposa una millor intervenció, en estar-hi de forma permanent. Segons 15C, *"no és el mateix si només els veus un cop a la setmana que si els estàs veient cada dia. Això facilita molt la vinculació, i poder treballar molts aspectes. Una de les claus de l'internament és que és una intervenció molt global. [...] L'internament és tenir un lloc adequat, amb una contenció màxima, per a treballar amb aquella persona. [...] Ben aplicat l'internament és una molt bona opció "*.

Per a 1J, *"si es treballa bé i es treballa a temps, es pot prevenir un delinqüent adult."* En aquest sentit, 1J destaca que *"amb la Llei 4/1992, que era la llei que estava vigent abans que entrés en vigor la Llei 5/2000, el termini d'internament era un mes cautelar. Automàticament, encara que no hi hagués reincidència, si hi havia un noi de molt risc, l'internàvem. L'efecte de fer una aturada en la seva vida, de fer un bon estudi porminoritzat de quines són les circumstàncies del noi, l'efecte dissuasiu donava moltíssims més resultats que tots aquests nois que hem d'esperar que ja siguin multireincidentes, arribem tard. Però aquí juguem amb el principi de proporcionalitat. A un noi infractor per un delictes lleus, les antigues faltes, o menys greu, se li ha de donar l'oportunitat. De vegades funciona la llibertat vigilada. Però quan veus que són nois que ja no hi ha possibilitats, que incompleixen la llibertat vigilada, no s'ha de deixar que passi massa temps, perquè*

l'internament és el que més treballa tot. Estan privats de llibertat, però els nois molts d'ells estan estudiant, escolaritzats, estan fent esport, tenen una tutoria tots els dies amb un tutor que els incideix en les causes, si necessiten tractament psicològic el tenen, si necessiten tractament terapèutic, el tenen, mengen, no consumeixen, tenen una vida estructurada, ordenada, organitzada. Hi ha molts nois que han funcionat perfectament." Per una altra banda, ja no existeix la possibilitat de l'internament de cap de setmana en centre, que també es podia imposar amb la LO 5/2000, ja que la recent reforma del Codi penal ha deixat pràcticament buida de contingut aquesta mesura en determinar que només es pugui imposar quan el fet delictiu tingui atribuïda una pena no privativa de llibertat⁵³⁰.

5.2.3. Algunes dificultats afegides

Alguns professionals també destaquen la dificultat afegida que suposa que com a mesura cautelar no es puguin imposar treballs i intervencions educatives, quan el que es tracta és precisament incidir en aquestes àrees "preocupants" (3F). De fet, 15C afirma que s'haurien d'aplicar més mesures cautelars, "*i no estic parlant d'internament, per prevenir que l'escala delictiva vagi en augment, i per reduir aquesta sensació d'impunitat que moltes vegades els nanos et diuen que tenen.*"

⁵³⁰ Segons el Dictamen de la Fiscalia General de l'Estat 1/2015 sobre criteri d'adaptació de la LORPM a la reforma del Codi penal per la LO 1/2015: "*La incidència que la LO 1/2015 tindrà en la futura aplicació de la LORPM resulta més evident en afectar, sobretot les faltes, la repercussió de les quals, dins de la delinqüència juvenil, es pot situar, de manera aproximada i segons les memòries de les FGE, al voltant del 40% de les infraccions comeses pels adolescents [...]. La reforma del CP, en transformar el marc legal punitiu de referència de la LORPM, arrossegarà conseqüències polític criminals sens dubte no previstes pel legislador, singularment una reducció del ventall de mesures imposables als menors infractors, impedit, en la pràctica, l'aplicació de mesures privatives de llibertat per als delictes lleus que abans tenien la consideració de faltes. El benefici de prevenció general i especial que suposava la possibilitat legal d'imposar la mesura de permanència de cap de setmana per a tals infraccions i determinats casos, desapareix després de la modificació legislativa"* No podem perdre de vista que una de les novetats més importants de la LO 1/2015, és que el legislador es decanta per castigar els delictes lleus, en la seva majoria, amb penes de multa, la qual cosa suposa que no es pugui imposar la mesura de permanència en cap de setmana al menor quan el CP no contempli per a un tipus delictiu concret una pena privativa de llibertat. (Disponible a: https://www.fiscal.es/fiscal/PA_WebApp_SGNTJ_NFIS/descarga/Dictamen_1_2015_sobre_criterios_de_adaptacion_de_la_LORPM_a_la_reforma_del_Codigo_Penal_por_la_LO_1_2015.pdf?idFile=17c5a540-2f78-438b-8b2a-b49edc22fac8).

Així mateix, destaca la no-possibilitat d'aplicar a moltes comunitats autònomes la mesura de convivència en grup educatiu, en els termes que preveu la LORPM. 3F s'hi refereix com una mesura que permetria el jove viure en un entorn controlat, amb unes pautes, però fent la seva vida normal. Aquesta mesura permetria treure el menor del seu ambient, que és el que l'està fent delinquir. Aquest tipus de recurs és reclamat per molts professionals, especialment per als casos de violència filio-parental, on el menor mostra una voluntat de canvi. Tanmateix, tot i la reclamació unànime per part dels diferents actors que intervenen en justícia juvenil, no tenen cap retorn de com està funcionant aquesta mesura en les comunitats autònomes on sí s'està aplicant. La seva reclamació es basa en la possibilitat de separar el menor autor de violència domèstica del seu entorn familiar, així com comptar amb el màxim ventall de mesures previstes a la LORPM, des del convenciment que una presència més clara en la comunitat ha de revertir positivament en els menors infractors.

Des d'aquesta mateixa perspectiva, 6ET reclama la necessitat de poder comptar amb *"una dotació de professionals, no en la part presentencial, sinó en la part postsentencial, per tenir una atenció més pausada, més tranquil·la, amb més dedicació en tots els casos, tant a centres com a medi obert, més personalitzada."*

5.2.4. La difícil individualització de la resposta penal

El Reial decret 1774/2004, de 30 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de la LORPM, estableix, per una banda, que les PBC estiguin relacionades, preferentment, amb la naturalesa del bé jurídic lesionats pels fets comesos pel menor, i així mateix determina com a nota comuna a totes les mesures no privatives de llibertat l'elaboració d'un programa individualitzat d'execució.

La realitat amb què es troba l'Administració de justícia juvenil sovint fa difícil donar compliment a aquests requisits. De fet, segons 6ET, la realitat amb què topen els tècnics d'execució penal és que *"el tècnic ha de buscar recursos dins la seva vida, [...] és a dir, activitats que estiguin disposades a donar-te aquest servei de tenir nois que compleixin les prestacions en benefici de la comunitat, a fer també algun tipus de curs o de formació específica i necessitem entitats de la comunitat també per fer tasques socioeducatives, tasques socials dins del programa de mediació. [...] O hi ha algun macro conveni o macro relació amb el servei, o t'espaviles com a tècnic a fer contactes amb entitats que tu creguis, com per exemple, un centre d'avis, on es puguin fer tasques de col·laboració amb la comunitat [...] Malauradament, de vegades no trobes el recurs més adequat amb qui tenir aquesta relació."*

Aquesta dificultat per trobar recursos per donar resposta a les mesures educatives porta, en paraules de 9ET, que de vegades *"s'ha de mirar a nivell pràctic altres recursos que potser no donen la resposta en funció de la naturalesa dels fets, però que en tot cas, sí que permet treballar uns valors [...] No s'ajusta sempre [...]. No tens un ventall tan ampli que permeti treballar de forma diferenciada, individualitzada. S'intenta, però la pràctica no t'ofereix aquests recursos [...]. L'esperit de la Llei hi és, i d'alguna forma desplega unes opcions, però a nivell pràctic les opcions no s'ajusten a les necessitats del jove, entenent les necessitats com a l'expressió dels dèficits que han motivat els fets delictius. [...] De vegades és més la necessitat de fer quelcom."*

En aquesta mateixa línia, 11EP comenta, respecte als recursos de què disposen per a elaborar el PTI o MIT⁵³¹, *"ni són individualitzats, ni estan pensats per al que estan pensats, ni estan conveniats, ni estan a disposició. Al final, el compliment de les mesures es converteix en el fet que el tècnic es busca la vida, parla amb la biblioteca del barri; si té molt a veure amb el delicte o no? Bé, més o menys,*

⁵³¹ Quan la mesura és ferma, el programa individualitzat d'execució rep el nom de PTI: Pla de Treball Individualitzat. En el cas de mesures cautelars, la denominació varia i rep el nom de MII: Model Individual d'Intervenció - mesura cautelar.

perquè al final té una mesura judicial per complir i ha de complir [...] no és exactament que manquin recursos, és que estan estandarditzats per a una població que no és la nostra." De fet, 10EP reconeix que de vegades fan "unes argumentacions d'aquelles posades amb calçador."

Segons 13C, els recursos amb què es compta són molt concrets i si només tens uns llocs concrets on derivar els menors, per exemple, per fer una PBC, tots els nois que s'hi derivin faran el mateix, motiu pel qual es fa difícil respondre a les necessitats específiques de cada menor. Tanmateix, comenta que *"la personalització de la mesura de vegades va també en el professional que l'està portant. Els educadors de medi obert haurien de tenir menys casos per poder fer un seguiment més personalitzat en tots els sentits. Igual les entrevistes que els fan en medi obert és de quart d'hora o deu minuts. En què es basa, pel que m'expliquen aquí, el noi va allà, apaga el porro a la porta, hola què tal, com vas; bé, bé; tens algun problema? has estat consumint; no, no, no; ja està. Molts cops és així [...] El mateix sistema et dificulta que sigui personalitzat."*

Aquest neguit és compartit per tots aquells professionals que participen de l'execució de manera directa i que en són responsables: equips tècnics, delegats d'execució penal i centres. Però també, altres professionals comparteixen certa impotència respecte la resposta que des de justícia juvenil es pot oferir; així 2J afirma que *"no es sap què fer. Moltes vegades el tipus de mesura concreta és de sentit comú [...]; a fi d'evitar la reincidència has de poder treballar les causes, però hi ha infraccions penals i contextos en què tu saps quina és la causa però és materialment impossible treballar-la, no es pot resoldre. Per exemple, els menors romanesos que fan servir per delinquir i els enxampen sis o set vegades fent furts al metro, quan ja els han enganxat varies vegades, els fan marxar i tornen passat un any."*

També cal destacar que no es fan anàlisis qualitatives de les mesures, és a dir, no s'estudia l'eficàcia dels recursos que s'estan utilitzant, els estudis en aquesta

matèria es limiten a ser quantitativs, per conèixer quins recursos s'han fet servir més que uns altres, però "*molt a nivell absolut*" (9ET)

5.3. Els criteris per a imposar les mesures

La LORPM és una llei penal i en aquest sentit, malgrat la seva doble naturalesa educativa i sancionadora, tal i com afirma 1J, "*s'ha de donar una resposta al fet penalment castigat, és reprovable i necessita retribuir.*" Tanmateix, s'evidencia clarament la naturalesa educativa de la llei en la determinació de les mesures, per a la qual, tal i com expressa 5F es té en compte "*tant el risc com la situació objectiva del menor [...], si hi ha hagut problema de consum de tòxics, si té més fets delictius, si va a l'escola, si fa alguna activitat, etc.*" A aquests criteris, s'afegeixen els aportats per l'equip tècnic, el qual fa una valoració de la presència de factors de risc i de factors de protecció en menors, amb l'objectiu de "*orientar la mesura i després, a l'hora de determinar un pla de treball, poder orientar el professional. [...]* L'informe de l'equip tècnic té una part descriptiva més enllà del genograma, és una part descriptiva de l'àrea sociofamiliar (com està composta, context econòmic, qui és el pare, la mare, com funcionen les relacions entre família, etc.). Després hi ha un apartat de l'àmbit personal, on consten les dades acadèmiques, les relacions d'amistat, consum, salut [...]. El principi essencial és el màxim interès del menor, sinó no estarien justícia juvenil" (6ET) Des de la perspectiva d'aquests elements es valora si es pot reconduir el menor aprofitant els recursos del seu entorn, evitant l'internament, "*això significa mínim que tingui una ocupació o voluntat d'ocupar-se, que sàpiga una mica comportar-se en l'àmbit familiar, que hi hagi una mínima contenció a casa i que l'àmbit social no li comporti problemes seriosos de consum ni de delinqüència, perquè si està amb amics delinqüents serà molt complicat.*" (6ET)

Des del vessant més jurídic de la llei penal, a banda de les circumstàncies personals i socials que envolten el jove, els criteris que intervenen en les decisions

de jutges i fiscals es basen en *"la proporcionalitat, és a dir, no es pot imposar al menor una mesura més privativa de drets i més gravosa que la que li pogués correspondre si fos un adult; la gravetat del fet. Aleshores, es pot abordar primer legalment si es pot posar una mesura d'internament, o si s'ha d'imposar perquè hi ha delictes en què necessàriament s'ha d'imposar. En funció dels informes, hi ha cops que és possible treballar en medi obert, sense necessitat d'imposar internament, encara que el fet sigui greu. Aleshores, si la llei ho permet es pot suspendre l'aplicació de la mesura i donar l'oportunitat de treballar en medi obert, a través d'una llibertat vigilada, però una llibertat vigilada amb regla de conducta"* (1J).

En aquest sentit, 2J remarca que *"el tipus d'infracció penal i la gravetat de la infracció penal són fonamentals -encara que el noi estigui fatal, si la infracció és lleu, no li posaràs una mesura integral tot i que la demanin"*. De la mateixa forma, també la LORPM estableix que en determinats delictes s'imposarà necessàriament l'internament. S'evidencia, per tant, el que ja s'ha esmentat en apartats anteriors, el fet que els límits que estableix la llei respecte de les mesures que es poden imposar o que s'han d'imposar no sempre coincideixen amb les necessitats reals del menor, és a dir, podríem arribar a determinar que aquests límits no sempre permeten la coherència amb el principi de l'interès superior del menor. 4F, al respecte, diu que *"la llei és suficientment flexible com per adaptar-se a les necessitats educatives, sempre tenint en compte un principi bàsic: que el Codi penal és el Codi penal. [...] Si, per exemple, un menor comet un robatori d'una moto o qualsevol fet que ara està previst que estigui penat amb una multa, no li podem imposar internament. Després, hi ha diversos fets que tot i que ho hi hagi violència ni intimidació, com el Codi penal sí que posa pena de presó, tot i que la nostra llei diu que l'internament tancat només és per fets comesos amb violència, es pot imposar un internament obert o semi obert [...] amb el principi de legalitat en mà."*

Aquests límits pel que fa a la impossibilitat d'imposar una pena d'internament porten a molts professionals que *"si tens molts expedients per furt, per tant el menor ja és un delinqüent, donat que per aquests furts no pots imposar internament [...], estàs esperant que cometi un delicte que sí que permeti l'internament"* (3F).

Tanmateix, el problema d'haver d'imposar internament quan el delicte ho exigeix, queda resolt per la possibilitat que sovint fan servir els jutges i és deixar en suspens l'internament, a més que el centre pot demanar, en funció de l'evolució del menor, que aquest internament cessi abans del previst i es substitueixi per una altra mesura⁵³². 4F, al respecte, comenta que *"molts cops l'equip tècnic recomana llibertat vigilada i si el menor ha comès robatoris amb violència, s'acostuma a demanar internament tot i que sigui deixant-lo suspès. [...] Si és un multireincident és perquè alguna cosa està fallant, aleshores lògicament si el delicte ho permet, demano internament, després ja es veurà el dia del judici si es suspèn."*

La pràctica de la suspensió és habitual, tal i com afirma 7ET, *"per exemple ara, un robatori amb intimidació d'un noi reincident, sempre que se'l jutja, ja per inèrcia, sempre es suspèn per l'article 40 de la LORPM⁵³³ i l'internament i queda en llibertat vigilada [...] és un automatisme."* Al fet de deixar en suspens la mesura d'internament, s'afegeixen les conformitats, les quals per a 7ET no són positives ja que suposen que, per exemple, es passi de demanar dos anys de llibertat vigilada a demanar-ne només 6 mesos si el menor s'hi conforma. Tots aquests mecanismes de conformitats, refoses i mesures suspeses, afegeixen una flexibilitat que si s'apliquen de manera excessiva com un automatisme de

⁵³² "[...] després es modula en funció de l'evolució del menor. Hi ha vegades que el gabinet tècnic diu que l'evolució és molt bona i es pot modular" (5F)

⁵³³ Art 40.1 LORPM: *El jutge competent per a l'execució, d'ofici o a instància del Ministeri Fiscal o del lletrat del menor, i escoltats en tot cas aquests, així com el representant de l'equip tècnic i de l'entitat pública de protecció o reforma de menors, pot acordar motivadament la suspensió de l'execució de la decisió continguda en la sentència, quan la mesura imposada no sigui superior a dos anys de durada, durant un temps determinat i fins a un màxim de dos anys. Aquesta suspensió s'ha d'acordar en la mateixa sentència o per interlocutòria motivada del jutge competent per a l'execució quan aquella sigui ferma, i ha d'expressar, en tot cas, les condicions. S'exceptua de la suspensió el pronunciament sobre la responsabilitat civil derivada del delicte o falta.*

funcionament, perden el seu esperit inicial i esdevenen un element distorsionador en la determinació de les mesures.

Alguns professionals, especialment els que treballen directament amb la detenció o l'execució, consideren la reticència a imposar internaments i els mecanismes per no aplicar-los com un posicionament contraproductiu. Així, 16CME, en referència als multireincidentes, explica que *"la sensació que tenim és que la justícia que s'aplica als multireincidentes és molt laxa. [...] Veus que delinqueixen, han fet alguna cosa greu i no els passa res, i al cap d'uns dies tornen a estar detinguts [...] Cal tenir present que molts d'aquests menors els enganxen en alguns delictes, però en molts altres delictes no. [...] Si ja en porten 5, és que n'han fet 50 més, i [...] penso que hi ha un moment que s'ha de dir prou."* En aquest sentit, 14C creu que *"si un nano la primera vegada que fa un delicte i l'inxampen va a un centre, és molt més probable que no hi torni."*

17CP també considera que *"és molt light tot. Ens hem trobat treballs que li han donat al nano que pinti mandales. El noi que havia robat 15 cotxes en una nit i els havia petat els vidres, i el que li fan és que pinti mandales, quan arriba aquí diu << mira!!!>> Nosaltres fem l'acompanyament, som els guardadors, som els que el cuidem, i ens trobem molts casos que nosaltres som més dolents que justícia perquè tot és <<hem d'entendre que són nanos que ho estan passant molt malament, el dol del procés migratori, etc>>. Aquesta és la meua feina, derivar-lo a un psicòleg, la teràpia, el dol del procés migratori, la teva com a justícia és que ha robat no sé quanta gent, ha agredit no sé quanta gent, i tu has de ser com la part ferma [...] Nosaltres posem límits [...] i quan arriba un delicte veus el que passa, arribes allà i diuen <<vinga va, és que trobes molt a faltar els teus pares, no?>> Això ja ho farà jo. Els nanos entren i surten."*

El funcionament de les mesures cautelars també són objecte de preocupació entre els professionals. 2J esmenta, per exemple, que *"el perfil d'internament cautelar, és el noi que no fa res, que no estudia, ni treballa, presenta consum de tòxics i té 5*

ó 6 expedients, sense cap control i que es fuga, i entra i es fuga. És el típic supòsit que acordes un internament precisament per poder fer algun tipus d'intervenció perquè no es pot fer en un medi obert perquè no hi és i per frenar l'escala delictiva." Malgrat això, 9ET explica que, fins i tot amb menors que porten quaranta detencions per delictes patrimonials, "no necessàriament poden passar per la guàrdia. perquè Fiscalia pot determinar que no té un risc elevat. Jo personalment no hi estic d'acord perquè penso que no s'està ajudant aquest jove. Davant dels dèficits que està demostrant, davant una multireincidència, hi hauria d'haver resposta si més no cautelari. [...] Amb una cautelar, sol·licitar un internament d'un mes, penso que pot ser molt efectiu. I després una llibertat vigilada i després ja es veurà. [...] Un mes pot ser molt dur per al jove i per a la família per la separació. Implica uns canvis de reorganització i de reubicació molt bèsties per als uns i per als altres, me'n faig càrrec. Però és millor això a temps, o que el dia de demà l'haguem d'anar a visitar a un centre penitenciari i amb molts més anys. Jo penso que no ha de ser viscut com a estigmatitzant el tema d'un internament, sinó també com una oportunitat i com un element de protecció cap el jove. [...] Fem un paron i potser aquest paron et permetrà obrir els ulls. Per a mi això és un element de protecció, no de punició com pot ser entès."

5.4. Eficàcia de les mesures

Un dels elements més importants és conèixer fins a quin punt les mesures que s'apliquen als menors són eficaces, entenent que això suposa que tenen un impacte en la conducta dels menors i que s'orienten a l'objectiu final, que és evitar la reincidència.

15C senyala que "un indicador que és molt important és a quina edat fan el primer delicte perquè dona pistes de si serà un patró habitual en la seva conducta. Després quin tipus de delicte es faci: delictes de contingut sexual, tenen mal pronòstic; molts delictes contra el patrimoni amb molta violència també tenen mal

pronòstic. Després, com es posicionen ells davant del delictes, això és clau, davant dels fets, si són nanos que poden tenir un posicionament crític i que poden entendre què han fet, que accepten les conseqüències, accepten que necessiten una intervenció [...] Això et dona més pistes que l'evolució és més favorable. Si són nanos que justifiquen, que minimitzen, que no entenen que el seu fet té una conseqüència per als altres, que tot i la resposta judicial segueixen fent els mateixos fets, és de més mal pronòstic."

Un dels aspectes que s'evidencia és que el menor que no compta amb factors de protecció, en sortir del centre després d'un internament o després d'una llibertat vigilada, continua tenint "*molt poc a què poder acollir-se, molt poc que pugui evitar, que pugui prevenir. [...] Si són nois reincidents és perquè no hi ha hagut una resposta adequada el primer cop, perquè potser la mesura ha estat desencertada o perquè no s'ha treballat bé el medi obert, però la majoria de les vegades és perquè la situació del menor és molt difícil. No es pot pretendre que després de tot el que no s'ha fet durant una trajectòria de setze anys, es converteixin en purs, respectuosos, i que no consumeixin, que controlin impulsos d'un dia per l'altre. L'objectiu del tractament és aquest"* (1J). Al respecte, 15C afirma que un dels problemes és quan una llibertat vigilada no està funcionant perquè el menor continua cometent infraccions, la qual cosa és un símptoma que el menor "*t'està demanant a crits que el parís [...]hi ha jutges que són molt intervencionistes, i jutges que pensen que cal donar-los una altra oportunitat [...] Però pensant en el propi benefici dels menors, molts d'ells necessiten que algú els aturi, que algú els freni, sinó segueixen, segueixen, segueixen, i ens arriben als centres de reforma, de vegades amb situacions i trajectòries delictives que dius, mare meva, ningú no ha fet res en tres anys."*

Un altre problema per a 2J és que "*si el que es pretén és treballar la causa, et trobes limitacions per la mateixa realitat. Hi ha casos que els nois són utilitzats per delinquir. En aquesta casos concrets quin tipus d'intervenció pots fer? Pots intervenir en casos amb violència, intimidació, robatori, aquí sí que fas una*

intervenció internament, tot i que el teu paper és molt limitat, perquè quan surti en llibertat si continua amb la seva realitat, continuarà delinquant." De fet, si el que fa que el menor delinqueixi és l'entorn, com ara la manca de control a casa, amics dissocials, moltes hores al carrer o el consum, tots aquests fronts no es poden abordar (4F). 12CME entén que "amb un menor romanès, apliquis el que apliquis, si no actues sobre el qui el fa entrar en aquesta roda, no canviaràs mai la seva conducta. Amb els altres nanos, el que s'ha de buscar és la coherència entre els fets, el feedback que rep ell i sobretot el temps de resposta. La justícia com més ràpida més justa."

Segons 4F, "els menors normalitzats, si cometen algun tipus d'infracció, les mesures normalment són eficaces. Si hi ha un problema puntual amb els familiars, amb les amistats [...] normalment en medi obert amb una llibertat vigilada es corregeix. No acostuma a haver-hi reincidències." En canvi, en el cas dels multireincidentes, l'eficàcia de la resposta penal es considera absolutament limitada. Per exemple, pel que fa als menors romanesos, 8J relata que els agafen de Romania i el deixen aquí perquè robin o demanin almoïna, sense expectatives de futur. Aleshores, "les conseqüències que imposa la llei, de mesures d'internament o de llibertat vigilada, fracassen". A més, generalment cometen delictes lleus de furt i la intervenció prevista a la llei és molt poc intensa ja que "poden cometre trenta-cinc furts però la mesura màxima serà el doble de la més greu, que són sis mesos, de manera que la llibertat vigilada que es pot imposar és de dotze mesos, temps en què no es pot reconduir la situació del menor que està captat per una màfia".

17CP estima que la llibertat vigilada no té cap impacte en els menors multireincidentes. En referència als menors tutelats comenta que "de fet, la majoria de vegades estan escapolits i no es presenten. [...] Ells tornen i li diuen - Què tens?; - Llibertat vigilada. És com si l'haguessin dit que et compris una piruleta. Fins i tot hi ha punts de <<jo sí que sóc xulo i em salto la llibertat vigilada. I què passa?>>" Per a 17CP, "l'internament és vàlid, tot i que no caldria internaments

tan llargs. Potser fora bo pim pam, molt conductual. Són nanos que funcionen molt a nivell conductual, és un tema cultural, un tema de límits. Els límits han de ser molt clars: tu fas això, conseqüència. Potser no caldrien internaments tan llargs, sinó més contundents i ràpids, en comptes d'esperar mesos des del fet que ha provocat la causa, o que es produeixi una acumulació de causes que al final la que li fa entrar al centre és la més absurda de totes, i ell relaciona que ha entrat per això, ha perdut la consciència de tot el que ha fet abans." A més, tal i com afirma 13C, "complint la llibertat vigilada poden acumular moltes causes fins que es detecta."

Per a 8J, els menors multireincidentes, un cop ja han entrat en el sistema, ja coneixen el procés, "*primer em porten a comissaria, després passo pel fiscal i tampoc no passa tant.*" 5F afirma que "*un menor reincident que ja ha tingut mesures de justícia juvenil, que ja està dins del circuit de les mesures, no reacciona, tant li fa, hi ha vegades que han passat una línia i ja no els afecta.*"

Les mesures, en els casos de multireincidentes, acaben sent, en un moment o un altre, internament per un delictes greu i, segons 4F, es produeix sovint un punt d'inflexió que ajuda que reflexionin i que rebin un abordatge intensiu, la qual cosa els permet veure les conseqüències dels fets que han comès, la qual cosa és molt educativa. Tot i que la intervenció que es fa és educativa, el problema, senyala 2J, és que "*en la majoria dels menors internats, la seva intervenció fora no es possible, només és efectiva si estan tancats. L'única manera que tens de tallar és internar. [...] De vegades, és molt complicat, és molt difícil que l'Administració intervingui perquè hauria de ser una intervenció familiar. [...] L'actuació de la justícia juvenil hauria de ser tan integral, que no hi ha capacitat de resposta.*" 15C també es pronuncia en el mateix sentit, i afirma que l'internament té un impacte positiu en els menors perquè "*durant l'internament molts d'ells veuen que són capaços de fer alguna cosa. Són els que estan molt acostumats al fracàs, al rebuig, a l'expulsió; són nanos que se'ls ha fet fora perquè no encaixen, perquè tenen problemes, perquè generen conflictes. I de cop i volta arriben al centre,*

veuen que poden anar a l'escola, poden aprendre, poden treure's l'ESO, o que poden fer un taller, i aquesta vivència positiva és molt important per a ells, i el fet de conèixer altres maneres de fer, conèixer gent diferent, de cultures diferents, penso que això els enriqueix, i és quelcom que amb la llibertat vigilada no tenen.”

En relació amb les veus que apunten com a negatiu l'internament dels menors per l'estigmatització que pot suposar per als joves passar per un centre de reforma, 13C afirma que *“el que més els estigmatitza és el seu propi estil de vida. Si tu quan surts, tornes un altre cop al mateix d'abans, evidentment que et tornarà a identificar la policia perquè estàs en el mateix parc, amb els mateixos amics i fumant els mateixos porros. Si tu canvies d'ambient, vas al cinema, a la discoteca de tranqui o vas amb uns amics a l'institut, la policia no t'identificarà. El que estigmatitza és l'estil de vida i les repercussions de l'estil de vida.”*

Tanmateix, 15C també afegeix que *“durant el temps que estan en centres, la intervenció és molt intensiva, penso que adequada. El problema és el pas cap a fora, és a dir, els nois passen d'estar amb educadors, al matí, a la tarda, a la nit, el cap de setmana, un psicòleg, un educador social, un metge, un coordinador, un mestre, un monitor [...] Passa de tenir molta atenció i molta intervenció especialitzada a, de cop i volta, quan queden en llibertat, això desapareix. Hi ha seguiment però el canvi és molt brusc. Les possibilitats d'oferir-los alguna cosa fora cada cop són més complicades. Penso que aquest és un dels grans handicaps en justícia juvenil perquè tot allò que aquí han pogut veure, tot allò que aquí han pogut viure a nivell d'organització, d'horaris, d'ocupació, això quan estan a fora no és així [...] A més, és tornar a la seva vida, a la seva família, al seu barri, al seu entorn, i aquest és el punt on hi ha més dificultats”*. Sobre aquesta qüestió, 13C esmenta que *“l'internament funciona perquè estructuralment et priva de tot i és molt fàcil mantenir aquí una normativa, però el problema és quan surten; a fora, a més temps lliure i més llibertat de decisió tenen, és quan més es poden equivocar. [...] Quan surten d'un internament és important tenir un recurs, és a dir tenir el temps ocupat [...] Cal que tinguin organitzat el temps d'una forma diferent a*

com el tenien abans perquè sinó tornen un altre cop a entrar en el mateix. [...] Són nois que necessiten una tutela efectiva que no sempre la tenen des de casa."

Tot i que una bona part dels multireincidentes acaben passant tard o d'hora per un centre de reforma, també n'hi ha alguns que, segons 4F, "són capaços de no passar per un internament, estar entre els 14 i els 18 anys cometent delictes i només que se'ls apliqui llibertat vigilada perquè no cometen fets greus, van complint amb els mínims de la llibertat vigilada, fan un compliment formal i tiren." De fet, 4F confessa que arriba un moment que acumulen tants fets i que són delictes lleus que no et permeten l'internament, que "ja no saps ni quines mesures imposar." 4F senyala que "si el menor està en una espiral delictiva, [...] si està complint una llibertat vigilada i el delegat diu que compleix molt bé i va a les entrevistes i al curs, però a les 4 de la matinada està fent un robatori a la porta de la discoteca, és evident que quelcom està fallant i la llibertat vigilada no està sent suficient, cal un internament." Però la Llei no sempre ho permet, a més, segons 5F, "de vegades existeix la consigna als educadors de no demanar mesura d'internament perquè no hi ha places. [...] Per una altra banda, està el contrasentit de si nosaltres estem en un matí de judicis, ve el menor, fem un judici conforme amb els fets i jo demano una mesura d'internament perquè és el que necessita el menor, aquest menor no se'n va al centre aquell dia, ha d'esperar que el cridin, que hi hagi plaça, i clar, un menor que ve i es conforma amb un internament, el lògic és que aquell mateix matí ja marxi al centre, perquè és que el necessita, sinó farem tard. [...] Amb menors aquest temps no hauria d'existir, hauria de ser immediat perquè la situació del menor es pot deteriorar i la mesura deixa de ser més educativa per ser més sancionadora."

Al respecte, 7ET esmenta que els multireincidentes es beneficien de mecanismes com la refosa de les mesures, extrem que es suma al fet que el menor que comença a delinquir als 14 anys, no arriba la jutge fins que en té 15 i mig, amb 16 anys té un judici, incompleix la mesura que se li imposa, "aleshores, el delegat, li demana el requeriment per incompliment de mesura, i triga un temps, i el menor

va fent, va fent, i no hi ha cap resposta. Aleshores, se l'interna per un d'aquests robatoris, i ens trobem amb un noi, que delinqueix des dels 14 anys, ja no dic abans, i té 18 anys i mig i està en un centre i té potser 2 anys d'internament, per la qual cosa se'n va a presó, i dius [...] quines intervencions hem fet des de justícia juvenil? [...] El noi percep que la resposta que té és poca i [...] això és molt menys eficaç. [...] És molt significatiu, nanos que comencen per furts i acaben amb robatoris amb violència [...]. L'escalada és un bon termòmetre de l'eficàcia de la intervenció que podem fer."

Al respecte 10EP esmenta que es troba en situacions de demanar requeriment per incompliment de la llibertat vigilada i aquesta situació es converteix en un bumerang que es torna en contra de la intervenció perquè el més habitual és que el jutge faci un requeriment i li digui al menor que ha de complir la mesura i que es doni per requerit. Aquesta situació fa que el menor surti de la sala *"inflat com un gall dindi i no tornar més a la mesura."*

Per a 9ET, una altra dificultat és que a justícia juvenil hi ha un component excessiu de proteccionisme i de paternalisme: *"Ni el jutge, ni el fiscal, ni els tècnics som els pares. I de vegades hi ha una tendència en aquest sentit que està diluint una mica l'efectivitat d'algunes mesures."* Aquesta opinió és compartida per 11EP, qui entén que quan hi ha un excés de compassió *"per dir-ho així, hi ha una manca d'evolució i un costum de posar per sobre de tot els drets, i les obligacions queden una mica difuminades."*

5.5. Els mecanismes de desjudicialització

La normativa penal de justícia juvenil preveu un seguit de mecanismes de desjudicialització, com ara el desestiment i l'arxiu de l'expedient, els quals, a diferència de la mediació, que també és un d'aquests mecanismes, deriven en una no intervenció. Aquesta circumstància porta que, en un gruix important de casos,

no hi ha hagit cap mena d'actuació per part de l'Administració, és a dir, no es pren cap mesura educativa ni de cap mena d'intervenció concreta per incidir en els elements que han portat aquest menor a estar en contacte amb justícia juvenil.

La majoria de professionals valoren molt positivament aquests mecanismes en entendre que es tracta d'una política de segona oportunitat per als menors que cometen una infracció per primer cop. 1J opina que *“un menor infractor que és la primera vegada que delinqueix, sense cap tipus d'antecedents, amb tots els factors de protecció, no hi ha necessitat d'asseure'l al banc dels acusats. Crec que la ment del legislador estava per no judicialitzar-ho tot.”* Per a 3F, cal tenir present que el desestiment és una facultat del fiscal i això suposa que no s'apliqui si es detecta que cal una intervenció, però que si el menor ha mostrat una voluntat de canvi, no hi ha necessitat d'actuar ja que *“la finalitat de la jurisdicció de menors és reformar”*. En termes similars s'expressa 5F, qui considera aquests mecanismes una eina adequada, bàsicament en delictes lleus o delictes que són un fet puntual.

Tanmateix, hi ha alguns matisos respecte a aquests mecanismes. Així, 5F comenta que de vegades se'n pot fer un mal ús, com ara en un delictes lleus de lesions quan els implicats es coneixen i tenen una mala relació, *“no té sentit desistir perquè els problemes continuaran. Això és un mal ús. O per exemple, un robatori amb força en un establiment també és fer un mal ús del desestiment, legalment ho pots fer, però no em sembla correcte perquè que un menor planegi un fet com aquest o si ja va amb adults, per a mi això denota una situació de risc en la situació del menor.”* Per la seva banda, 9ET no té clar que el desestiment i l'arxiu siguin efectius per al jove ja que no hi ha cap intervenció. 7ET afegeix, a més, que pot provocar que hi hagi dos ritmes diferents de la justícia ja que, en els casos de menors amb una família que hi aboca recursos i que han tingut *“totes les oportunitats educatives i l'estimació i el suport de la família”*, hauria també d'aprendre les conseqüències dels seus actes i, en canvi, probablement se li aplicarà l'art. 27.4 perquè el menor *“vindrà acompanyat del seu pare i de la seva mare, ben vestits, amb corbata, súper puntuals, pagaran un pàrquing aquí a baix*

amb el cotxe. D'entrada, les condicions i l'esforç que els suposa venir a una entrevista aquí es molt diferent a un altre cas en què potser tenen una hora i mitja amb transport públic, que la mare està fent neteges i que probablement no cobrarà per venir aquí a acompanyar el seu fill". És a dir, un menor d'una zona deprimida, "que no va a l'escola i ningú no es preocupa d'ell, que té 16 o 17 anys, que la DGAIA pensa, per tutelar-lo ja no el tutelem, aleshores ve aquí i com que hi ha tantes necessitats, doncs que aquest tingui un delegat, un educador, una mesura de llibertat vigilada, a mi això em genera molt conflicte a nivell ètic [...]". Per a 7ET, si un menor comet un delictes, per exemple, a causa d'una problemàtica de consum i pren les mesures per afrontar aquesta situació, té sentit que se l'imposi un ingrés terapèutic, perquè el fet que ha comès ha provocat unes conseqüències. En canvi, els menors que arriben a justícia juvenil perquè han fet mal a algú o se n'han enfotut, no entén que el fiscal decideixi desistir.

Pel que fa a la mediació, tot i que en general es valora com una eina útil en casos concrets en què el jove realment tingui la voluntat de reconèixer els fets i de reparar la víctima, és necessari que es faci de manera correcta i no amb menors reincidents. Per una altra banda, 1J afirma al respecte que és crítica amb les mediacions perquè, tot i que la llei no ho exigeix, a la víctima se l'hauria de reparar econòmicament; comenta que ha vist *"molts casos d'absoluta injustícia en què la víctima ha hagut d'anar a la via civil [...]". Hi ha supòsits en què si el Ministeri Fiscal considera que la mediació s'ha fet bé, tot i que no s'hagi reparat, l'Audiència ve considerant que l'acusació particular no pot continuar el judici."* Per la seva banda, 9ET considera que el procés de mediació és una intervenció educativa, fins i tot terapèutica perquè mobilitza moltes coses quan es fa una bona intervenció en aquest àmbit. La descriu com a una intervenció que suposa fer un mapatge, *"entès com quins elements han coexistit i han donat peu a aquest conflicte, i quins elements tenim per resoldre-ho. Això [...] té un efecte positiu per al jove si es fa una bona intervenció, tenint en compte que quedar-nos amb unes disculpes, potser no és suficient. De vegades cal treballar una mica més, fins i tot aquestes disculpes que siguin sentides i no tant racionalitzades."*

5.6. Els incompliments

Una de les qüestions importants a abordar en el marc de la justícia juvenil és quin impacte i quines conseqüències tenen els incompliments de les mesures imposades als menors infractors. El primer que destaca respecte a aquests incompliments és l'actitud més aviat permissiva i benèvola del sistema ja que, tal i com expressa 6ET, tot i que es produeixi un incompliment formal, s'estableixen uns mínims que, si es compleixen, ja ni tan sols arriben al jutge. En cas que el tècnic de medi obert n'informi el jutge, aquest el que li fa és un requeriment per esbrinar què està passant. El més habitual respecte a aquest requeriment és que el jutge adverteixi el menor que està incomplint la mesura i l'instarà que la compleixi. En aquest sentit, 11EP afirma que *"l'incompliment d'una llibertat vigilada no suposa res, a no ser que porti afegit una suspensió d'internament per l'article 40. Com a tècnics, ja ens costa molt determinar que una llibertat vigilada s'està incomplint, precisament perquè una de les coses que hem de tenir present és que en el seu procés evolutiu passen moltes coses i, per tant, no és fàcil. Però un cop nosaltres fem el pas de dir - senyors aquest nano no està complint la llibertat vigilada -, no passa absolutament res. La podem suspendre, la podem enviar al fiscal, podem enviar al jutge, i en el 99% dels casos, van al jutge, els jutge diu: - <<has de complir la llibertat vigilada, has d'anar a veure el tècnic>> I s'ha acabat el tema, no hi ha massa més.*

5F comenta al respecte que *"en un menor que té llibertat vigilada per delictes de danys o de furt, no es permet la mesura d'internament, com abans que sí es podia substituir per permanència en cap de setmana en centre tancat o en el domicili. Ara, amb el canvi del Codi penal, és més difícil. Aquesta opció ja no la tenim, tan sols si es tracta d'un delictes més greu i no d'un delictes lleu. Què fem? Si ja té 18 anys i l'incompliment ha estat quan ja és major d'edat, fem testimoni per a adults i els recursos per a qui els aprofiten. Si encara no té 18 anys, se'l requereix perquè faci la mesura i, si no, un nou testimoni per un delictes de trencament de mesura i ja*

estem davant d'un delicte que ja permet l'internament, encara que sigui semiobert.”

Aquest sistema de funcionament reverteix sovint en un problema que la majoria dels professionals entrevistats apunten: la sensació d'impunitat que tenen els menors infractors.

5.7. La sensació d'impunitat i el valor del temps

10EP resumeix de manera molt clara el que entén com dos punts cabdals en el funcionament de la justícia juvenil pel seu importantíssim impacte en els menors: el temps i la sensació d'impunitat. Segons 10EP *“parlem de menors, parlen de fets comesos mentre els nanos tenen entre 14 i 18 anys, com si no existís un abans dels 14 i com si després dels 18 ja tot canviés [...] Apareixen com vinguts del no res i arriba un punt que tornen a desaparèixer com si després tampoc no hi hagués res. Això per un costat. Per l'altre, [...] no pot ser que un nano cometi avui un delicte, fins i tot si se'l deté en el mateix moment -ja no parlo d'una investigació que se'l deté 15 dies o 6 mesos més tard- que passa per una guàrdia, que se li fa una intervenció, que se l'envia cap a casa, i que aleshores se'l cita per a un informe dos mesos més tard. Aquell informe triga un o dos mesos, arriba a mans del fiscal [...] Al cap d'uns mesos, l'escrit del fiscal passa al jutjat i quan arriba al jutge i toca que entri en agenda i es marqui un dia per a una compareixença. Ja ens estem plantant als 10 o 12 mesos del dia que s'ha comés el delicte perquè aquell nano arribi al jutge [...] que ja ni se'n recorda de què va passar fa un any com a mínim. Al cap de dos o tres mesos més, es celebra l'audiència. Estem parlant –i si no es presenta recurs- de nanos a qui els recau una sentència ferma any i mig o dos anys després d'haver comés el delicte en la franja 14-18. Això en un noi o una noia que sigui un primari, que només hagi comés un delicte, però que porta una vida més o menys normalitzada, els efectes queden minimitzats. Però per a un nano que estigui actuant o que comenci a actuar, la sensació d'impunitat*

és terrible [...], i no passa res. Perquè efectivament, no passa res. [...] Aquesta sensació d'impunitat és tan elevada com la sensació d'injustícia en aquells nanos que han fet no sé quants delictes i encara no els ha passat res, quan de sobte comencen a caure els judicis exactament amb la mateixa cadència perquè tots han trigat exactament el mateix."

Efectivament, els professionals que treballen en l'àmbit de justícia juvenil sovint utilitzen l'expressió "no passa res", com un mantra que han interioritzat els menors infractors que han tingut diversos contactes amb els jutjats. Diversos factors hi influeixen: un és el temps, sobre el qual ja hem parlat i en parlarem més endavant; d'altres tenen a veure amb el funcionament del procés penal.

En aquest sentit, 11EP esmenta que *"fins i tot en temes greus, com pot ser un robatori amb violència o un robatori amb intimidació, s'opta sempre per fer la graduació de les mesures, és a dir, comencem per allò menys penós i després, a no ser que sigui un tema molt greu, quan arriba el moment d'intervenir d'una manera més intensa amb una llibertat vigilada o amb un internament encara que sigui curt, l'històric que hi ha és molt gran i sovint ve tocat per allò del pobre nano, no ho ha fet mai, és un nano que ha vingut immigrant, està en un centre de la DGAIA; tot són justificacions."* Segons 11EP, *"ens trobem massa sovint que hi ha dos tipus de mesura: o et tanquen o no et tanquen. I mentre no et tanquin, pots anar fent. Aleshores, el missatge que donen els advocats i altres professionals és: <<la llibertat vigilada al cap i a la fi, vens a signar de tant en tant i ja està>> No, la llibertat vigilada és una mesura judicial. Però el mateix passa amb les PBC, passa amb les tasques socioeducatives. Tot és molt light, i tot molt agafat amb aquest sentiment que al final es tracta que faci quelcom, i jo crec que l'àmbit penal és una altra història [...]. La intervenció hauria de ser més seriosa i molt més estricta."*

En els mateixos termes s'expressa 14C, que, respecte a la graduació de les mesures i l'internament com a últim recurs, planteja *"què vol dir l'últim recurs? Definim quines línies vermelles tenim. Que vol dir? perquè estic totalment d'acord*

que l'internament sigui l'últim recurs. Totalment d'acord. Però no l'últim recurs al final del camí. He de mirar el nano quan el tinc i en aquell moment decidir si és l'últim recurs. Com que és l'últim recurs vol dir que abans hem d'utilitzar els altres, aquest nano continuarà. La impunitat que tenen és brutal. Quan arriben ja porten vint expedients perquè fins aleshores els professionals decideixen que hi ha altres recursos abans i quan ens arriben al centre ja és tard.”

L'opinió de 13C va en la mateixa línia quan afirma que els menors poden tenir fàcilment la impressió que tot plegat “és un xollo: jo estic robant, m'enxampen un de cada cinc o sis robatoris que faig, i quan m'enxampen, em ve a buscar la meva mare i marxo cap a casa. Tenen una sensació d'impunitat que en el moment en què hi ha un jutge que ja veu que té una trajectòria i pensa que això no pot seguir així i els envia a un centre, és clar, se'ls ve el món a sobre”. Segons 13C, “la sensació d'impunitat es produeix en els casos que jo conec perquè no s'acaben executant les mesures. Crec que hi ha una certa permissibilitat per part dels jutges en els primers moments, sobretot si són xavals acompanyats que els pares es fan presents [...] Fa deu anys, en un robatori amb violència, acabaven normalment complint un any de tancat, ara mateix hi ha robatoris amb violència que estan sortint amb sis mesos. En poc temps, amb la mateixa llei, la tendència és que tot sigui més lax. Si el noi té una mesura de dotze mesos i en els primers sis mesos fa una bona evolució, se li pot aixecar la mesura i deixar-la en suspens. Les mesures es poden modificar, es poden reduir. De vegades, la mesura d'internament és massa curta, i la mesura esdevé absurda.”

Aquesta opinió sembla força generalitzada. 17CP afirma que els menors es senten impunes perquè “no es treballa des de l'autoresponsabilització. Ells són conscients de què està bé i què està malament. El tema és la impunitat, et diuen: <<faci el que faci, no em passarà res>>. Ells creuen aquest discurs i va calant.” La conseqüència d'aquesta creença és, segons 14C, el manteniment de la seva conducta i el pensament que “mentre faig això, vaig de festa, colocoques, tens calé, ties les que vulguis, etc., pues de conya, no passa res.” Així mateix, comenta 15C

que, en el seu imaginari, el plantejament que tenen aquests joves i que expressen és que *“bé, total, sent menor tampoc no passa res perquè no tindrà antecedents d’adult i quan arribi als 18 anys no delinquiré. A més, total, són unes mesures educatives.”*

La sensació d’impunitat viscuda per aquests menors no afavoreix les polítiques de prevenció dels delictes comesos per aquests joves ja que deriva en una actitud de passotisme i de menyspreu a qualsevol tipus d’autoritat. 17CP explica que sovint els joves als quals la policia va a detenir als centres de protecció se n’enriuen a la cara, no tenen cap respecte per la policia ni per l’autoritat judicial perquè *“el que veuen és que no passa res. Ens arriben aquí després de l’escola amb un Iphone nou que no saps d’on ha sortit [...] arriben amb unes bambes Nike o amb un xandall que val 150 euros sense etiqueta. Tu saps que allò és robat perquè nosaltres li donem una paga de 8 euros a la setmana, en funció del comportament. Però si quan vas a la policia amb totes les pertinences que saps que no són seves, la policia no pot actuar perquè no hi ha una denúncia, i no l’han vist robar, arribem a uns nivells que no els pots enganxar. I ells veuen una total impunitat-<<què em faràs tu, el jutge, ni ningú?>>”.*

Per una altra banda, les mateixes garanties del procés penal poden suposar en algun moment una contradicció amb la necessitat d’inculcar als menors el valor de la empatia i de l’autoresponsabilització. Així, 18CP explica que *“és habitual que acompanyis un noi que ha de comparèixer per haver fet un robatori o un furt, o està l’advocat d’ofici, que fa la seva funció, però alguns li diuen al menor que digui que no estava allà, quan el que s’intenta inculcar als menors és que has d’assumir el que has fet perquè has pogut fer molt mal a una persona. Intentes connectar molt amb la víctima perquè és el que nosaltres intentem que entengui el menor, i aleshores ve l’advocat que li diu que ho negui tot, que tu no estaves, i nega’t a declarar [...] I tota la feina de crear empatia i assumir responsabilitat dels teus actes? [...] Cadascú fa la seva part. Parcel·lem i a aquests nanos això no els afavoreix. Hi ha molta dificultat de collar tot, de tenir una mirada i ser coherents.”*

El denominador comú de tots els entrevistats són els efectes negatius del temps que passa entre la infracció i el judici, un temps que, tot i que segons 1J "*molts cops aquest temps que triga que hi hagi una sentència o varies sentències condemnatòries és un temps perdut, però necessari perquè, si no, no tindrien garanties*", suposa que la resposta de l'Administració perdi eficàcia perquè la rapidesa, és a dir, la intervenció immediata és fonamental (4F). Durant aquest temps, a més, van caient expedients i "*si no s'acorda una mesura cautelar, ells van pin pin pin, però és clar, arriba un moment en què tots els procediments i els judicis es comencen a senyalar alhora i els comencen a caure una darrera l'altra les condemnes.*" (4F) I és que, com afirma 5F, es fa tard amb els menors perquè "*quan arribes, ja la situació s'ha degradat molt*".

Aquesta manca d'immediatesa s'agreuja pel fet de tractar-se de menors, tenint en compte que, tal com apunta 12CME, "*l'evolució vital d'un menor és molt més ràpida que la d'un adult. Per tant, si ja està en un altra etapa i encara ha de donar comptes d'una cosa que va fer fa un any i mig, per a ell és un impediment.*" En la mateixa línia s'expressa 11EP, que explica que per als menors "*és complicat associar que el fet de fer quelcom que no està ben fet, té una resposta un any després. Llavors un primer efecte és aquest, no associar la conducta que comets amb la gravetat dels fets que estan estipulats. I segona, un cert sentiment d'impunitat, ja que poden anar fent coses que al final dins de l'imaginari adolescent, són mig aventura [...]. I després finalment, el jove que nosaltres ens trobem quan comencem a intervenir-hi, potser no té res a veure amb el jove que va cometre el delicte en el seu dia.*"

Per una altra banda, aquesta dilació en el temps no ajuda el menor perquè dona peu a minimitzar moltíssim (9ET). De fet, és habitual trobar menors que són multireincidentes però que encara no estan complint cap mesura educativa (9ET). Cal, doncs, el màxim d'immediatesa i proximitat de la resposta judicial respecte de l'acció del menor perquè "*si esperem molt de temps, aquella conducta es pot anar*

retroalimentant, perquè aquí veiem una part, però no vol dir que el que ve aquí amb un expedient sigui l'únic que ha fet, la xifra negra hi és, no la sabem." (7ET). De fet, el que s'acostumen a trobar els professionals és que la conseqüència més palpable de les intervencions tardanes és "una pauta que s'ha anat més o menys fixant perquè en realitat no passa gaire res" (11EP). I quan un menor és finalment internat en un centre de reforma, es produeixen situacions com que siguin menors que "acumulen més de 10 expedients. Es van fent més grans i ens arriben amb 17 anys. Què has de fer amb 17 anys, amb un nano que té 7 robatoris amb intimidació, que està a punt de fer els 18 anys? Si la idea és que la justícia juvenil treballa molt des del vessant preventiu, actuem al principi quan són menors, quan estan començant a desviar-se; actuem, perquè si ens esperem, si els donem massa marge, aleshores es perden. I la sensació d'impunitat que tenen és bestial. [...] Potser, la solució seria més mesures cautelars." (15C)

La dilació del procés també té efectes pel que fa a la determinació de les mesures, fent que s'hagin acumulat delictes i en el moment de fer un judici, es plantegin refoses, les quals provoquen sentències molt més laxes. 10EP explica que "*quan et trobes que amb l'acumulació dels fets es van fent refoses i resulta que no pots posar el doble de la mesura més greu que t'hagin sentenciat. Què passa? Aquest nano que dels deu expedients, en té uns set susceptibles de resoldre via llibertat vigilada, però la màxima pena a què l'han sentenciat és d'un any, llavors el màxim de la llibertat vigilada serien dos anys. Podia ser jutjat i allò que li sortís fos gratis.*"

16CME també fa referència al fet que molts delictes surten gratis als menors infractors mitjançant la refosa. Esmenta que "*de vegades estant jutjant un menor perquè ha fet un robatori i està tancat perquè té tres causes més, i el que veus, moltes vegades és que les ajunten i fan un pac que surt guanyant. És a dir, que el menor que ha fet quatre o cinc delictes, potser li surt més a compte que al menor que només n'ha fet un. Potser li cau la mateixa pena.*"

5.8. Per què els menors es mantenen en la delinqüència

Es poden trobar diversos perquè que fan que un menor delinqueixi. Per exemple, 2J afirma que *"els motius que porten els menors a delinquir no passen per una necessitat econòmica. Moltes vegades els nois no són conscients de la gravetat de la infracció penal"*.

Tanmateix, el que resulta més important determinar és què fa que un menor, un cop ja ha entrat en el circuit de justícia juvenil, es mantingui en la delinqüència. 1J apunta que *"els que reincideixen tenen molt nul suport familiar i han interioritzat el delicte com una forma de vida."* El fet, però, que aquests menors s'hagin instaurat en un sistema de vida delinqüencial no és suficient per justificar aquesta reincidència ja que segons 3F *"dues persones poden tenir el mateix passat i actuar d'una manera diferent."* Per a 3F, existeix la capacitat d'elecció i aquests joves s'han instaurat en una dinàmica com a decisió pròpia, i la feina de la justícia juvenil és incidir en els factors que hagin pogut incidir en aquesta decisió, tot i que 11EP apunta que té un impacte important el fet que les circumstàncies de vida del menor no canvien. Al respecte, 13C comenta que, quan els menors surten d'un internament, tornen a la mateixa vida desestructurada, al parc amb els amics a consumir, i als mateixos problemes que abans de l'internament.

Dels factors que influeixen en la decisió dels menors de continuar en conductes disruptives, 4F destaca el tema educatiu i la societat hedonista en què viuen els joves, els quals no tenen valors prosocials interioritzats, la qual cosa els porta a no respectar. A aquestes circumstàncies, s'hi afegeix *"una manca bestial d'empatia amb les víctimes [...] i la cultura de no treballar per aconseguir les coses, de no esforçar-se [...] Molts cops les famílies són varis germans, la família és la mateixa i a un li dona per delinquir i a un altre no. Al final és que hi ha gent que té uns instints que es decanten cap a un cantó i altres cap a un altre."*

6ET també es refereix a la manca de valors i apunta que *"en general, tenim un sistema moral baix, [...] Haver viscut molt i tenir molt assimilat ja un context moral baix en el sentit de la propietat o de com defenso el meu parer, en gestionar les dificultats que pugui tenir. Ser poc respectuós en aquest sentit."* Això porta que, dins d'una societat orientada al consumisme, el menor tendeix a pensar que no ets ningú si no tens (10EP). En aquest context, pren especial rellevància el fet que a través dels delictes, es poden obtenir beneficis immediats (9ET). 13C apunta que el problema que tenen quan van acumulant causes és que *"s'acostumen a un tipus de vida molt golosa. Tu robes, fots un pal, potser 300€, no t'enxampen, ets el rei del barri. Hi ha mots joves que van robant i quan els enxampen [...] ja han establert una manera de funcionar que és molt atractiva per a un xaval. Imagina't un xaval de 14 o 15 anys amb pasta, ets el rei del mambo."* 15C s'expressa en termes similars i afirma que els menors *"necessiten ser algú, i en aquest moment per a molts d'ells el ser algú, el ser diferent és fer coses que no estan bé, és transgredir la llei, i el fet de seguir delinquant és perquè això els dona entitat, i sobretot si són delictes en grup. Després, hi ha nanos que el fet de consumir té una clara incidència en el tema delictiu, o bé perquè estan molt enganxats o bé perquè quan consumeixen, baixen les defenses i delinqueixen, es desinhibeixen i no pensen en totes aquelles conseqüències. Bé, en el fons crec que fer un canvi per fer un altre tipus de vida suposa un esforç [...]. A aquests nois els costa el valor de l'esforç."* Tanmateix, 15C no justifica el comportament d'aquests menors, tot i que ho hagin pogut passar molt malament, en entendre que *"també hi ha persones que ho han passat molt malament i no han delinquit, perquè són més resilients."*

5.9. La delinqüència juvenil a Espanya

En l'apartat 1.2.1 d'aquest capítol, es feia esment de les estadístiques de la Fiscalia General de l'Estat, segons les quals els delictes comesos per menors haurien disminuït. Malgrat aquesta presumpta evidència, la mateixa Fiscalia admet limitacions pel que fa a la robustesa de les dades i, per tant, posa en dubte una

afirmació categòrica en aquest sentit. Aquesta mateixa ombra de dubte és expressada per 3F, qui comenta que les estadístiques varien en funció dels criteris que es segueixen, i posa com a exemple el maltractament familiar. Segons 3F, en aquest àmbit les xifres són molt més elevades perquè sovint el menor entra en justícia juvenil per un fet que potser és el tercer, ja que la mare no ha volgut denunciar les anteriors agressions. En aquest cas, *"ajuntem les tres agressions i imposem una llibertat vigilada. [...] Aquests fets, per exemple, constarien com un. [...] La sensació que tinc és que estem com sempre."* 5F reconeix que no hi ha tants homicidis, ni delictes greus, i que durant una època hi van haver molts delictes pel tema de bandes, la qual cosa es va parar, en gran part perquè amb la crisi, moltes de les famílies dels menors que estaven en aquestes bandes han marxat al país d'origen. Tanmateix, 5F afirma que aquest any *"hi ha hagut un cert increment, tot i que no significatiu."*

Aquesta opinió és compartida per altres professionals, com ara 16CME, que comenta que les estadístiques no han canviat i els joves continuen delinquant. De fet, per a 12CME, l'històric policial és tan sols la punta de l'iceberg, a la qual cosa s'afegeix el fet que el fiscal escapça una part d'aquesta punta a través dels mecanismes de desjudicialització. 13C fins i tot afirma que les directrius polítiques volen que sembli que la delinqüència juvenil està disminuint. Per a ell, hi ha pics com hi ha hagut tota la vida, però *"cal justificar el tancament de centres, potenciant una política de medi obert"*. A tall d'exemple, comenta que hi ha hagut un repunt molt important de menors magrebins no acompanyats, que feia temps havia baixat molt.

5.10. La Llei orgànica 5/2000

Pel que fa a la valoració dels diferents aspectes de la LORPM, un dels punts que sovint es planteja és l'edat mínima per exigir responsabilitats penals. Sobre aquesta qüestió, tot i que la majoria de professionals consideren adequada l'edat

de 14 anys com a límit mínim per considerar un menor imputable, diversos professionals es mostren preocupats per la resposta que s'està tenint amb menors inimputables que cometen fets greus. Així, per exemple, 4F explica que tenen joves amb 13 anys que estan desitjant que facin els 14 anys per poder actuar-hi. Aquest menors *"tenen una forma de robar amb una violència que dius que no pot ser."* Així doncs, planteja que potser en casos puntuals fora bo poder actuar amb aquests menors. 13C és de la mateixa opinió i esmenta que, en funció de les circumstàncies i en casos concrets, *"l'internament seria positiu. Si a un xaval que comença una carrera delictiva, se l'aturés en el segon i se'l posés un internament de tres mesos en un centre, diria <<ostres, què ha passat aquí? >> A un xaval de 14 anys i de menys li pot servir. Però haurien de ser centres especials. Crec que podria ser efectiu"*.

12CME també parla de l'evidència d'algun cas de menors inimputable amb una conducta realment preocupant i ressalta que *"el fet de no poder actuar amb ell d'una manera impositiva genera molts problemes. [...] Per exemple, al Regne Unit, van fer baixar l'edat penal per les actuacions de nens molt jovenets, jo crec que privar-se d'aquesta possibilitat, regulada -perquè de fet la LO 5/2000 regula per franges d'edat- crec que és un error. [...] Es podria regular d'una manera molt especial, però que et permeti tenir una acció impositiva sobre aquest tipus de nen, aquests casos puntuals. Podia baixar de 14 fins als 12, tranquil·lament, i en una franja de 12-13 tenir un tipus de mesures molt determinades."* De la mateixa manera, 7ET explica que, tot i que considera que la Llei és correcta i força àmplia, alguns casos de menors de 14 anys *"haurien de tenir conseqüències a nivell de justícia. Estem parlant de fets de robatoris amb violència, agressions sexuals, abusos."*

Un altre element de reflexió al voltant de la LORPM és la seva doble naturalesa educativa i sancionadora. Segons 1J, justícia juvenil recull el fracàs d'altres institucions anteriors que han hagut d'intervenir, com ara la família i l'educació. Tanmateix, entén que, més enllà del vessant educatiu, el contingut retributiu de la

pena hi és, i negar-ho és absurd. *"El que passa és que dins d'aquest contingut retributiu la finalitat és la reinserció. En menors aquesta finalitat prima sobre la retribució, si no són delictes molt greus, i sempre està present perquè considerem que el menor és el futur de la societat, que no està totalment format, que tot i que és imputable, perquè a partir dels catorze anys no és inimputable, però té aquesta responsabilitat limitada."* 3F afirma al respecte que ha d'existir una certa finalitat de prevenció tant general com especial, és a dir, ha d'haver-hi una sanció com a tal.

Pel que fa a les mesures que preveu la LORPM, 2J opina que la Llei és molt oberta, flexible i que permet fer moltes coses, però el que és difícil és *"l'execució de la intervenció perquè els nois marxen [...] I després, que tu intervens en una part molt petita de la realitat."* Per una altra banda, i malgrat aquesta aparent adaptabilitat de la Llei a les necessitats del menor, 1J recorda que a vegades *"l'interès educatiu del menor exigeix donar una resposta molt més lleu o molt més dura de la que li podria correspondre pel delicte, però el principi de seguretat jurídica està per sobre de tot això, és el principi de legalitat. [...] El mateix legislador ha considerat que en determinats delictes greus no n'hi ha una altra. I viceversa també passa, de vegades veiem delictes que tenen un retret penal molt greu però que el noi ha fet un esforç en la intervenció educativa i que es pot treballar perfectament en medi obert i que no necessàriament has d'acordar una mesura d'internament. Per tant, en els casos que es pot, que no sempre, depèn de l'edat i del tipus delictiu, sí que tenim possibilitats de suspendre.[...] Cal jugar amb la resposta que mereix l'il·lícit i la finalitat educativa"*. Aquesta realitat evidencia que quan es creu que la mesura imposada a la norma pot semblar excessiva per al menor, la Llei permet modular aquesta gravetat de la mesura en benefici del menor. Tanmateix, quan la situació és a la inversa, és a dir, quan la norma estableix uns límits que fan que la resposta de la justícia sigui considerada insuficient per abordar les circumstàncies del menor infractor, la Llei no ofereix cap opció que permeti fer la mesura més gravosa. Així ens trobem, com afirma 4F que, per exemple, *"el que comet molts furts i està en llibertat vigilada, no es pot substituir per internament, i menys encara amb la reforma del Codi penal perquè*

abans, per les faltes podies imposar al menor PBC i si no les complia li posaves permanència de cap de setmana.[...] En delictes lleus, quin sentit té si s'imposa una llibertat vigilada al menor i si no la compleix, doncs no la compleix perquè no la pots substituir per un internament; les PBC tampoc els pots obligar a complir-les, aleshores és molt absurd. [...] Per l'únic que pot ser útil és perquè el menor acabi amb tres condemnes i li puguis aplicar la multireincidència de l'art. 235, aleshores ja sí és delicte i li pots imposar un internament, encara que sigui suspès, i aleshores complirà la llibertat vigilada."

De vegades, es relaciona la LORPM amb el terme bonisme, no tant respecte de la norma, sinó respecte de la seva aplicació. La norma en si preveu des d'un punt de vista teòric els components de retribució, de responsabilització i d'educació. El problema és la implementació i l'ús paternalista de les eines de flexibilitat de què dota la Llei. 9ET creu que es donen massa oportunitats, malgrat que els menors continuïn incomplint les mesures imposades, i reclama més contundència. Per la seva banda, 13C també reconeix que falla l'aplicació de la Llei, més que la Llei, i explica que el ser laxa pot anar bé a alguns menors però a d'altres no, i posa com a exemple joves que han ingressat en centre amb molts expedients. Una de les causes que apunta és la impossibilitat d'individualitzar les mesures que permetés ser més lax o més contundent en funció del menor, i afegeix que "*l'error és aplicar el mateix sistema per a tots. Hem d'individualitzar més, hi ha xavals que funcionen amb mà esquerra, i hi ha xavals que no. [...] Hi ha casos que es donen que et venen els internaments amb un mes i et demanen un informe, això em sembla bé. Aniria bé determinar un internament d'un mes i que mirin a veure quines necessitats tens, perquè has delinquit, quins són els problemes i quina seria la solució possible, i a partir d'aquí es decideix internament, o es retorna a la família, o un pla de treball en aules i tallers, o recursos d'altre tipus. Ara mateix, una de les coses que falla és aquesta, l'equip tècnic amb una entrevista de mitja hora o d'una hora ha de fer un diagnòstic."*

10EP posa com a exemple d'algunes de les incongruències que el sistema té respecte dels menors els compromisos socioeducatius (COSE) que des de l'àmbit de protecció a la infància s'assignen a les famílies. Moltes vegades queda en suspens la condemna a través d'aquet mecanisme que impulsa serveis socials i suposa que els pares es comprometen a tot un seguit de coses. 10 EP explica que es produeix la contradicció que, quan es detecten menors no atesos, en comptes de retirar la custòdia, s'atribueix via COSE una mensualitat, de manera que si *"tractes malament els teus fills, t'arriben subvencions perquè milloris. A Alemanya, Suècia i Dinamarca, tu tens una subvenció per cuidar bé els fills i si no ho fas, els la retires. Amb la nostra legislació no podem anar bé. O hi ha canvis de la llei o hi ha canvis en la concepció. Qualsevol mena de subsidi o contraprestació hauria de ser una contraprestació, que tothom que necessiti ajut el tingui però no a canvi de res."*

Es pot concloure doncs que la valoració general dels professionals de justícia juvenil respecte a la LORPM és positiva, excepte per alguns aspectes que consideren limitants per a una actuació educativa amb els menors, especialment els multireincidentes; així com altres aspectes formals de la Llei, com senyala 3F, com ara el fet que sigui una llei estructuralment difícil per les contínues remissions que conté, molts supòsits que no preveu i les indefinicions que conté i obliguen que la Sala de Fiscalia del Tribunal Suprem hagi de fer dictàmens per resoldre interpretacions, com ara quan es pot retirar el passaport. La darrera modificació del Codi penal també ha suposat diverses dificultats per a la LORPM, com ara remissions a articles que no s'han actualitzat i que ara no tenen sentit, o el fet que hagin desaparegut les penes privatives de llibertat per als delictes lleus, la qual cosa suposa que no es poden imposar permanències en centre tancat ni en domicili.

També sembla una opinió força estesa considerar que l'aplicació de la Llei no és la més eficaç i que presenta limitacions importants que van en detriment de la possibilitat d'evitar que els menors reincideixin.

6. Recapitulant: El repte de com abordar els menors multireincidentes

Les estadístiques sobre l'evolució del fenomen de la delinqüència juvenil s'han mostrat poc consistents i no permeten fer afirmacions rotundes respecte a la disminució tan enunciada en alguns entorns d'aquest tipus de criminalitat. Com s'apuntava abans, hi ha estudis que de fet estimen que els índexs de criminalitat juvenil es mantenen estables en el temps, tant abans com després de l'aprovació de la LORPM. Aquesta estimació coincideix amb la sensació dels professionals entrevistats, els quals afirmen que els joves continuen delinquant.

Als problemes associats a diferents sistemes de recollida de la informació i dades incompletes, s'afegeixen els casos no resolts i, per tant, sense autor conegut, i les dades no conegudes que suposa la xifra negra, la qual, a tenor de l'opinió dels experts, suposa un elevat nombre de delictes si tenim en compte que el 80% dels joves d'entre 12 i 18 anys reconeixen haver comès algun o alguns delictes. Tot plegat fa que no es puguin treure conclusions categòriques sobre aquest fenomen, més enllà de valorar tendències a partir de la informació oficial de què disposem i amb les limitacions que aquesta suposa.

El que sí sembla que es pot afirmar amb certesa és que les infraccions contra el patrimoni són les que els menors cometem en un percentatge bastant superior respecte de la resta d'infraccions, seguides de delictes contra les persones i les lesions; i que la majoria dels delictes, especialment els més greus i violents, són comesos per un petit grup de menors. En aquest sentit, si bé és cert que moltes de les conductes disruptives dels joves desapareixen amb l'edat adulta, hi ha un grup d'infractors juvenils que podríem anomenar persistents, els quals es caracteritzen per iniciar la seva activitat delictiva de manera primerenca i per desenvolupar carreres delictives intenses que es perllonguen en l'edat adulta. Amb aquest tipus de menors s'evidencia la necessitat d'una intervenció més intensiva que intenti reduir al màxim els seus factors de risc sobre la base dels factors anomenats dinàmics, que són aquells que incideixen en les creences, les habilitats socials, els

valors, l'autocontrol, l'educació, la feina, etc. Són les intervencions en relació amb aquells factors que poden millorar la motivació antisocial dels menors les que poden esdevenir més eficaces⁵³⁴.

De la investigació qualitativa es desprèn que aquests menors multireincidentes es concentren en dos grups bàsics: els menors romanesos i els magrebins tutelats en centres de protecció. El primer grup està especialitzat en furts i són utilitzats per xarxes criminals perquè les conseqüències penals per als menors són mínimes. Quant, al segon grup, es tracta de menors que fan molta vida de carrer i consumeixen. Segons els centres de protecció, molts d'aquests menors no estan realment desemparats en el seu país d'origen però acaben tutelats aquí, entren en dinàmiques delictuals i, quan arriben a la majoria d'edat, acaben consolidant la seva carrera delinqüencial en quedar al carrer sense perspectives de futur. Amb aquesta primera aproximació, el que cal plantejar-se és, no quants menors cometen algun delictes, sinó quants menors reincideixen i, el que és encara més important, per què, ja que només així podem aspirar que les intervencions de l'Estat puguin tenir un impacte positiu en aquests joves, evitant així que esdevinguin els delinqüents del futur, un cop arribats a l'edat adulta.

Tal i com afirma COUPET⁵³⁵, malgrat la gran quantitat de teories sobre les múltiples causes que explicarien la delinqüència, encara cap no ha aconseguit reduir a un únic camí causal, probablement perquè no n'hi ha prou amb una simple explicació. La recerca empírica transversal i interdisciplinària pel que fa a la relació entre família i delinqüència destaca que certament algunes circumstàncies familiars negatives estan associades a la delinqüència. Manca de disciplina, manca de supervisió, manca de direcció, manca de resolució de problemes i estrés interfamiliar i conflicte sempre s'han associat amb els informes oficials sobre delinqüència i els índexs de reincidència juvenil.

⁵³⁴ REDONDO ILLESCAS, Santiago – MARTÍNEZ CATENA, Ana – ANDRÉS PUEYO, Antonio. *Factores de éxito ...Op.cit.* P. 128.

⁵³⁵ COUPET, Sacha M. *What to Do ...Op. cit.*

Hi ha un consens generalitzat sobre el paper important que juguen els factors familiars i relacionats amb l'entorn per crear un context que afavoreix la delinqüència juvenil, però certament no són condicionants exclusius per explicar per què molts altres joves esdevenen delinqüents. També s'acostuma a apuntar com els factors de risc que més incideixen en l'activitat delictiva dels menors la manca d'activitat escolar, formativa o laboral que redunda en un temps d'oci sense gaires limitacions, així com circumstàncies que tenen a veure amb la personalitat del menor, com ara la dificultat per acatar normes. A banda dels factors biològics, familiars, ambientals, biogràfics i socials, també influeixen en el fenomen delictiu entre els joves aspectes com la impulsivitat, la manca d'autocontrol, un baix llindar de la frustració i dificultats en la percepció i la gestió del temps. Aquest darrer ítem és el que fa del tot recomanable que les actuacions de la justícia juvenil siguin el més ràpides possibles en relació amb el moment del fet i la resposta en l'efectivitat de la pena, tal i com diversos fòrums d'especialistes en la matèria, a més de les recomanacions europees⁵³⁶, apunten.

No podem tampoc obviar que el perfil del delinqüent juvenil s'ha transformat. En els anys 90, es tractava d'un delinqüent marginal. Ara, juntament amb aquest

⁵³⁶ Alguns exemples són:

- La Convenció del Drets dels Infants (1989), que, en l'article 40.2, ressalta que és una obligació dels estats garantir que les causes s'esgrimeixin sense demora.
- El punt 52 de l'Observació General núm.10 del Comitè de Drets dels Infants (2007), que recomana que s'estableixin terminis respecte als temps entre delictes i intervenció. Aquests han de ser més curts que els establerts pels adults.
- La regla 20 de les Regles de Beijing (1985), que remarca la rapidesa en la tramitació dels casos de menors com un aspecte fonamental per no fer perillar els efectes positius que puguin aportar el procediment i la seva resolució.
- La Recomanació núm. R(87)20 del Consell d'Europa, 4t punt, que vol assegurar una justícia de menors més ràpida, evitant retards, perquè pugui tenir una acció educativa eficaç.
- La Recomanació 20 del Comitè de Ministres del Consell d'Europa (2003), que estableix breus períodes de temps per a cada fase del procediment penal.
- La Recomanació CM/R(2008)11 del Comitè de Ministres als Estats Membres sobre les regles europees per a infractors menors d'edat subjectes a sancions o mesures (adoptada pel Comitè de Ministres el 5 de novembre de 2008 en la 104 reunió dels representats dels ministres), que, en l'article 3, esmenta que les sancions i mesures imposades per un tribunal "estaran subjectes a una ràpida revisió judicial", sense establir-ne períodes concrets. Fa esment d'un "període mínim necessari".

(Font: *El temps en la justícia de menors*. Àrea d'Investigació i Formació Social i Criminològica. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada, de la Generalitat de Catalunya. 2013).

perfil, han aparegut molts altres perfils. Una de les causes és el fet que es judicialitzin conductes que abans es resolien per altres vies, com per exemple el *bullying*. Un altre factor que també ha influït en l'aparició d'aquests nous perfils de joves infractors és l'augment de l'oportunitat delictiva, especialment per l'expansió de les tecnologies de la informació⁵³⁷.

Cal incidir en la premissa que no tots els joves infractors presenten el mateix risc de reincidència, com ja s'ha expressat amb anterioritat, ni tampoc que tots els joves que delinqueixen provenen d'ambients marginals. GARCÍA ESPAÑA i PÉREZ JIMÉNEZ afirmen, en base a un estudi fet l'any 2005, que *“de les característiques personals i socials dels menors infractors, el primer que destaca és el fet que s'inicia el procediment penal a nois i noies que es troben tant en situacions normalitzades en l'aspecte familiar i/o personal com en situacions problemàtiques”*⁵³⁸.

Els entrevistats també coincideixen a destacar com als principals factors de risc el fracàs escolar, la relació amb el grup d'iguals, problemes de salut mental o addicció i una família amb poca capacitat d'incidència, i remarquen que efectivament no tots els menors que passen per justícia pertanyen a famílies desestructurades. Senyalen que la delinqüència en l'àmbit juvenil no és una qüestió de manca de recursos econòmics, sinó que respon a necessitats personals, de context, d'estatus, a fer vida de carrer.

Així, podem concloure que tots els estudis al voltant de les causes que porten els joves a delinquir ens adreçarien a la conclusió irremeiable que els programes que s'hi dissenyen no poden focalitzar-se exclusivament en la prevenció del delictes, sinó que han d'aportar aspectes que incloguin un treball intens en aquestes àrees i que contribueixin de manera definitiva en la sociabilització i educació efectives

⁵³⁷ FERNANDEZ MOLINA, Esther. *La delincuencia en España...Op. cit.*

⁵³⁸ GARCÍA ESPAÑA, Elisa – PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. *Análisis de la Delincuencia en Andalucía*. Colección Realidad Social 02. Centro de estudios andaluces. Consejería de la Presidencia. 2006. P. 117 (Disponible a: <https://www.centrodeestudiosandaluces.es/descargas.php?mod=publicaciones&fileid=42>).

dels menors transgressors. Ara bé, això no vol dir que no es puguin preveure la incapacitació i la rehabilitació com a estratègia alternativa o complementària per al control del delictes. És evident que, apartant el jove transgressor de la societat al llarg de la seva carrera delictiva, és a dir, a través de la incapacitació, es redueix el nombre de delictes que comet.

Els professionals entrevistats senyalen com a un dels elements fonamentals en justícia juvenil la importància d'aconseguir una justícia més ràpida ja que el factor temps en els menors adquireix una dimensió més rellevant per la mateixa percepció del temps que tenen els menors. La dilació en la imposició de mesures té conseqüències negatives perquè permeten que el menor minimitzi la seva forma d'actuar, s'instauri en una dinàmica delictiva que li proporciona un estil de vida molt atractiu i tingui una sensació d'impunitat. Tot plegat deriva que, quan el primer expedient arriba a judici, comencin a arribar també a judici tots els fets que el menor ha anat cometent, de manera que ha de fer front tot d'una a la responsabilitat penal que es desprèn de les seves accions. S'acumulen així els fets i es fan refoses que provoquen que les mesures finalment es redueixin notablement.

Tenint present la literatura al voltant dels condicionants que poden portar els joves a delinquir i la necessitat d'incidir en l'assumpció per part del menor de la seva responsabilitat penal des d'una perspectiva de reeducació i atenció a les necessitats criminògenes concretes del jove infractor, s'han dissenyat eines per predir el risc d'incidència dels menors que entren en el sistema judicial. Aquestes eines, basades en la detecció de les necessitats criminògenes dels joves infractors, es plantegen com una guia per determinar quin risc existeix perquè el menor reincideixi i determinar quin tipus d'intervenció s'ajusta més per aconseguir l'objectiu de la reeducació i evitar que el menor cometi nous delictes en el futur. Per tant, podem dir que, a través d'aquestes eines, es pot individualitzar el programa a aplicar als joves infractors. Tanmateix, s'ha detectat que sovint

s'apliquen solucions similars a situacions molt diferents, la qual cosa posaria en tela de judici aquesta suposada pretensió d'individualització de la pena.

La majoria de mesures, doncs, passen per programes que pretenen impactar en les necessitats criminògenes dels joves, tot i com ja s'ha esmentat sovint mesures similars s'apliquen a casos molt diversos. De fet, els jutges compten amb un catàleg tancat de programes que poden aplicar als joves infractors. Per tant, no es dissenyen activitats en funció de les necessitats detectades en el jove, sinó que a partir de les mesures concretes disponibles es determina quina s'hi pot ajustar més. No podem, per tant, parlar d'atendre les necessitats específiques de cada jove de manera individualitzada, tot i que el seu seguiment sí que ho sigui. Així mateix, un cop d'ull al catàleg d'algunes de les mesures, com ara tallers de noves tecnologies, capacitació domèstica, educació maternal o visites a sales d'oci i festes, fan difícil trobar una relació amb la naturalesa del bé jurídic lesionat per la infracció comesa, un dels principis que han de regir les activitats que s'assignen al menor.

Per una altra banda, s'observa una clara aposta per certes mesures concretes, com ara la llibertat vigilada, en detriment de qualsevol tipus d'internament, així com la imposició de mesures de prestació en benefici de la comunitat i les tasques socioeducatives. Aquest fet ens porta en primera instància a poder neutralitzar algunes de les crítiques que de manera sistemàtica s'han fet respecte de l'existència de penes privatives de llibertat en la legislació penal dels menors, ja que es veu clarament el poc impacte real que aquestes mesures tenen en el conjunt de les mesures imposades als joves infractors.

Tampoc no podem obviar l'alt nombre de diligències que queden arxivades o sobre les quals es decreta sobreseïment i que, per tant, a efectes de comptabilització de criminalitat juvenil són marginades. Ni podem deixar de banda el fet àmpliament defensat per la literatura científica d'aquest àmbit, que la majoria de menors infractors abandonen la delinqüència de manera natural en arribar a

l'edat adulta, de manera que l'etapa de delinqüència juvenil queda circumscrita a un moment molt concret de la seva vida. Això ens porta a plantejar-nos si el resultat en aquests casos hauria estat el mateix amb la intervenció de l'Administració o sense, i si no caldria concentrar-nos en el petit grup de menors responsables d'un elevat nombre de delictes i que són els candidats a desenvolupar carreres delictives que continuaran en arribar a l'edat adulta. És evident que hi ha alguna cosa que fa que una minoria de joves infractors esdevinguin delinqüents greus. Probablement aquest fet depengui dels factors de risc que conflueixin i de la motivació delictiva que hi concorri. Queda així palès que no podem esperar que les mesures educatives i els tractaments en el marc de la justícia juvenil puguin per si mateixes reduir dràsticament la reincidència, sinó que poden contribuir fins a cert punt a reduir el risc delictiu futur.

Tot plegat fa que l'aproximació al fenomen de la delinqüència juvenil i l'anàlisi de l'impacte de la legislació sobre la reincidència no pugui ser molt fiable si no es fa a través d'estudis longitudinals de seguiment de diversos anys i estudiant cas per cas el contingut concret i seguiment de les mesures aplicades a cada jove al llarg de tota la seva etapa vital des del primer delicte comès fins a la majoria d'edat, i més enllà. Tanmateix, sí que podem plantejar-nos, a partir de la informació de què disposem, fins a quin punt les mesures que s'apliquen als joves infractors són eficaces i si la legislació mateixa de la responsabilitat penal del menor aconsegueix el seu objectiu d'evitar la reincidència. En aquest punt, cal remetre'ns a les diverses investigacions realitzades al respecte, de les quals, tot i poder desprendre's d'una primera lectura ràpida que les mesures de no internament mostren menors índexs de reincidència, no podem concloure que aquestes són més eficaces que les mesures d'internament. El motiu és clar, i és que les mesures d'internament es reserven per als casos més greus i, per tant, el públic diana d'un o altre tipus de mesura no és comparable.

Les investigacions que fins ara s'han fet en l'àmbit de l'eficàcia de les mesures no són concloents. La majoria de la literatura al voltant d'aquest tema senyala factors

que influeixen d'una manera clara en les possibilitats de reincidència, com ara les problemàtiques familiars, que són les que més sovint s'apunten com un dels factors més importants i amb major pes. No obstant això, no s'arriben a conclusions pacífiques pel que fa a si els programes i mesures que s'apliquen als joves realment afecten en alguna mesura les taxes de reincidència, ja que sembla que les intervencions adreçades a incidir en les habilitats i comportaments dels joves, que suposen un elevadíssim percentatge de les mesures que actualment s'apliquen als menors, poden tenir efectes molt limitats.

De fet, no hi ha treballs que avaluïn en profunditat els programes aplicats als joves, en els quals es defineixin els objectius que pretén el programa, a qui s'adreça, els indicadors d'avaluació i la recollida i tractament de la informació. Malgrat això, alguns estudis sí que apunten clarament a la manca de coherència respecte de les mesures adoptades amb els menors infractors. En aquest sentit, REDONDO i GARRIDO afirmen que *"En els expedients avaluats no es va constatar una clara correspondència entre les necessitats educatives detectades i les concretes intervencions portades a terme. De vegades es van proposar intervencions orientades a objectius que no havien estat identificats, al menys de manera explícita, com necessitats del menor i, viceversa, s'havien detectat necessitats educatives a les quals després no es va assignar una intervenció específica"*⁵³⁹.

Des de la perspectiva dels professionals entrevistats, es destaca que, amb els menors normalitzats, la resposta penal funciona però, en el cas dels menors reincidents no és així. Al respecte esmenten la dificultat de poder individualitzar la resposta penal, ja que sovint els recursos disponibles no s'ajusten a les necessitats del jove infractor, element que s'afegeix a la dificultat abans referida de les limitacions que la mateixa llei imposa en funció de la gravetat del delictes, i no de les circumstàncies del menor i de la seva realitat delictiva. Aquesta dificultat fa

⁵³⁹ REDONDO ILLESCAS, Santiago - GARRIDO GENOVÉS, Vicente. *Principios de Criminología... Op cit.* P. 971.

especial referència a la impossibilitat d'imposar internaments en casos en què es valora com a positiu, ja que normalment cometen delictes lleus i la intervenció prevista a la llei és molt poc intensa. Aquest fet és especialment flagrant en el cas dels multireincidentes, als quals se'ls aplica la mateixa gradació de gravetat de les mesures, tot i que es considera que la llibertat vigilada amb aquest tipus de menors no funciona, i malgrat l'opinió dels professionals que afirmen que se'ls aplica una justícia excessivament laxa, tant pel posicionament de vegades massa proteccionista i paternalista de l'Administració, com pels mecanismes de conformitats, refoses i mesures suspeses que s'apliquen com a automatisme, perdent així la seva essència inicial.

Respecte a l'internament, en general es valora que té un impacte positiu en el menor i que s'hauria de poder imposar en molts casos que la llei actualment no permet ja que suposaria un punt d'inflexió i permetria aturar carreres delictives abans que el menor sigui multireincident. En aquest sentit, sorgeix la proposta que es poguessin fer internaments curts i immediats, i que un cop els menors es desinternin es pogués fer un seguiment individualitzat perquè no torni a les dinàmiques anteriors.

Altres elements que reverteixen negativament en l'eficàcia de l'acció penal en l'àmbit de justícia juvenil passen per no prendre mesures cautelars amb molts menors multireincidentes, provocant que, malgrat el seu pas pels jutjats, continuïn delinquant sense que se'ls apliqui cap mesura. Així mateix, destaca que la llibertat vigilada és la mesura que, amb diferència, més s'imposa als menors, tot i que els professionals confessen que té un compliment realment pobre i es produeixen molts incompliments, els quals, sovint, no tenen cap conseqüència real per al menor.

Ens trobem, doncs, amb la necessitat de fer un exercici crític respecte de les intervencions que es fan amb els menors des de la perspectiva de poder determinar si aquestes realment estan ben dissenyades i contribueixen a evitar

que els menors reincideixin i desenvolupin carrers delictives. En aquest punt, tal i com senyalen REDONDO i GARRIDO, podem dir que "*Existeix una gran contradicció entre el funcionament complex i lent del procés penal i els nostres coneixements criminològics sobre la psicologia humana. [...] la persecució i el càstig legal dels delictes funciona de manera que no és capaç de donar resposta immediata a la delinqüència. L'anterior no es deu, precisament, a la inexistència de legislació o a la seva falta de detall*"⁵⁴⁰.

Queda aquí, doncs, plantejar-se la possibilitat que estigui fallant la materialització pràctica d'una norma que a totes llums sembla suficient i adequada des del punt de vista teòric, malgrat algunes valoracions dels professionals que apunten la necessitat de poder actuar penalment en alguns casos puntuals de menors no responsables penalment per raó d'edat que cometen fets greus i la necessitat d'actualitzar la llei per fer-la més fàcil d'entendre i fer-ne una adequació que superi els problemes causats per la darrera modificació del Codi penal.

⁵⁴⁰ REDONDO ILLESCAS, Santiago - GARRIDO GENOVÉS, Vicente. *Principios de Criminología... Op cit.* P. 978.

Conclusions

1. El disseny i l'aplicació de mesures penals per als menors infractors, així com la presa de decisions politicocriminals racionals necessiten fonamentar-se sobre conclusions criminològiques.

Tot i que la criminologia no ha pogut determinar de manera inequívoca les causes de la delinqüència juvenil, ha arribat a descriure els factors que posen en risc i els que protegeixen els menors de les actituds dissocials, entre els quals destaquen la família, la comunitat, l'escola i el grup d'iguals. Aquest enfocament permet pensar en estratègies de prevenció del delicte des d'una perspectiva comprensiva, ja que accepta la naturalesa multicausal de la delinqüència. En la recerca qualitativa realitzada en aquest treball, els professionals es remeten a aquesta naturalesa multicausal, fent especial esment en el fracàs escolar i la relació amb joves que no fan res, molta vida de carrer i models familiars amb poca capacitat de contenció dels joves o baixa instrucció.

Tanmateix, també hi influeixen altres elements socials, com l'exaltació del poder i dels diners com a fórmula d'èxit, o una societat hedonista que fomenta la cerca de plaer immediat on el menor creu que, si no tens, no ets ningú, la qual cosa fa que s'acostumin a un tipus de vida materialista i que interioritzin el delicte com a forma de vida.

Amb aquests condicionants, es pot afirmar que part de la criminalitat juvenil respon a la cerca de l'aventura, la diversió, el reconeixement, l'excitació i la satisfacció dels seus desitjos encara que sigui per mitjans danyosos. En el cas d'alguns dels grups de menors delinqüents, destaca també la delinqüència com a una font d'ingressos, tot i que majoritàriament no per la urgència de cobrir les necessitats bàsiques, sinó per omplir unes necessitats personals, de context, d'estatus, i en d'altres com a víctimes de grups organitzats de delinqüència que exploten els menors.

2. Alguns treballs quantitativs expressen que pocs menors fan molts delictes, i la recerca qualitativa ho referma. Aquests menors són els anomenats multireincidentes, entre els quals destaquen de manera especial dos grups concrets: els menors estrangers no acompanyats i els menors romanesos utilitzats per xarxes criminals per delinquir aprofitant una regulació molt més laxa de la responsabilitat penal dels menors.

Existeix un sòlid consens sobre el fet que, en molts casos, la delinqüència juvenil respon a un episodi esporàdic resultant de l'època adolescent i que desapareix amb l'etapa adulta. Tanmateix, hi ha un grup de joves, que la criminologia americana anomena *chronic offenders* o *high-risk offenders*, i respecte dels quals no es senyalen causes criminològiques diferents, que cometem multitud de delictes, alguns d'ells greus. Aquests menors multireincidentes, en el sentit que tenen molts expedients oberts a justícia juvenil, són, de fet, els responsables d'un elevat nombre de comportaments dissocials i que representen el risc d'esdevenir la cantera de la criminalitat adulta. Aquesta intensa activitat delictiva ha de ser objecte d'especial atenció si es pretén frustrar carreres delictives que es consolidin un cop arribats a la majoria d'edat.

Entre els multireincidentes, destaquen els menors estrangers no acompanyats i els menors romanesos víctimes de bandes organitzades. Respecte als menors estrangers no acompanyats, es tracta de joves majoritàriament magrebins tutelats per centres de protecció, entre els quals s'ha estès la idea que la seva activitat delictiva no té conseqüències i no tenen cap cultura de l'esforç, amb molta vida de carrer i consum de tòxics. Segons responsables de centres de protecció, molts d'aquests menors no estan en realitat desemparats en el seu país d'origen i es produeix una instrumentalització del sistema de protecció que té un impacte absolutament negatiu, tant en els joves com en el mateix sistema de protecció, el qual queda col·lapsat amb aquests joves que utilitzen el sistema per aconseguir la documentació legal que els permeti continuar al país. Part de la resposta del

sistema hauria de passar pel treball en el país d'origen per tal que aquells menors, que no hi estan desemparats, puguin ser retornats al seu entorn familiar.

L'altre grup de multireincidentes està format pels menors romanesos que grups d'adults especialitzats en furts o bé els mateixos clans familiars utilitzen perquè les conseqüències penals respecte d'aquests joves són més laxes i els permet, per tant, ser més actius i traslladar-los a una altra comunitat autònoma quan comencen a acumular expedients en justícia juvenil. Aquesta situació planteja un important repte per als poders públics ja que evidencia la necessitat d'una actuació integral que afronti un problema molt més complex i que va més enllà de la intervenció concreta amb el jove infractor, ja que cal impactar en l'organització criminal que utilitza els menors per delinquir, coneixedors de l'actual resposta judicial en l'àmbit de la justícia juvenil.

Aquests menors multireincidentes principalment cometen furts i robatoris, alguns amb força i d'altres amb violència. Coneixen el sistema i la diferència entre les conseqüències penals entre furt i robatori amb violència ja que estan institucionalitzats. Molts d'ells estan en mesura de llibertat vigilada i continuen incoant expedients, la qual cosa planteja un cert fracàs i mal funcionament del sistema de justícia juvenil que permet que joves que ja tenen una mesura judicial continuïn la seva activitat delictiva sense que això provoqui gaires canvis en el seu tractament i la seva situació, tant des de la perspectiva judicial, com des de la perspectiva personal.

3. Cal una política criminal eficaç i realista amb l'objectiu de reduir la criminalitat i modificar el comportament delictiu dels joves.

En justícia juvenil, hi ha un delicat equilibri en el binomi punició-educació. Es tracta d'un debat que planteja si, en les mesures penals contra els joves, hi ha un criteri socioeducatiu imperant, o si bé, preval la sanció. La LORPM, en aquest sentit, es

defineix com a sancionadora educativa, acollint en la seva pròpia definició elements punitius i educatius, tot i que destaca la seva finalitat de prevenció especial i, per tant, planteja qualsevol actuació dels poders públics des d'un vessant clarament educador.

No hem de perdre de vista que el dret penal ha de ser considerat l'última ràtio, tot i que un dels principals trets de la política criminal de les societats occidentals és precisament l'expansió de la intervenció penal. En aquesta dinàmica juguen un paper important els grups de pressió i els mitjans de comunicació, els quals reclamen més punició en detriment de les mesures educatives, una petició que és atesa davant de fets concrets que provoquen una gran alarma social i que fan que la societat reclami als poders polítics tolerància zero i mà dura amb els infractors. Aquestes mesures més punitives no tenen cap cost i en canvi donen rèdits polítics.

La política criminal ha de treballar per construir un dret penal que tingui en compte tant l'infractor, com la víctima i la mateixa societat, de manera que es doni una resposta penal moderada i amb promptitud al jove infractor, alhora que la resposta dels poders públics contingui mesures rehabilitadores i també es vetlli per la reparació del dany a la víctima i que no es generin sensacions d'impunitat i, derivades d'elles, d'inseguretat i d'injustícia.

De manera específica, cal tenir present que els menors multireincidentes necessiten d'una resposta concreta. Cal adaptar el nostre sistema de justícia juvenil a la realitat d'aquests joves infractors, amb unes necessitats molt diferents a les dels menors que no presenten un risc de desenvolupar carreres delictives, els quals, en la seva gran majoria, abandonen les actituds disruptives en arribar a l'edat adulta, i són receptius a les mesures menys gravoses, com ara la mediació o la llibertat vigilada.

La política criminal ha d'apostar per la prevenció i aquesta només serà possible si s'incideix en els àmbits que sobrepassen l'acció penal, tals com un sistema

educatiu i una política social que tinguin en compte els elements de risc que intervenen en els joves i que cal neutralitzar, alhora que potenciï els factors de protecció. Aquests àmbits de treball també s'han d'integrar en una política criminal que aposti per una actuació bàsicament preventiva, més que reactiva, i que no deixi en mans de l'actuació penal l'acció educativa i social que són objecte d'altres àrees de treball.

4. S'evidencia la necessitat d'intervenir penalment amb els menors no responsables penalment per raó d'edat per evitar la consolidació d'una carrera delictiva.

Els menors que inicien la seva activitat delictiva abans dels 12 anys presenten una major probabilitat d'esdevenir delinqüents juvenils i continuar amb una carrera delictiva arribats a l'edat adulta. Tanmateix, la LORPM estableix els 14 anys com l'edat a partir de la qual els joves són titulars de responsabilitat penal, i, en conseqüència, amb els joves no responsables penalment per raó d'edat només es pot actuar des del vessant de protecció del menor.

L'edat a partir de la qual s'exigeix responsabilitat penal als menors no és homogènia en tots els països del nostre entorn; de fet, el dret internacional només ha aconseguit que es consensuïn algunes regles mínimes per a tots els ordenaments jurídics, les regles mínimes de les Nacions Unides per a l'administració de la justícia de menors (Regles de Beijing), adoptades per l'Assemblea General en la seva Resolució 40/33, de 28 de novembre de 1985, les quals expliciten en la regla 2 que *"correspondrà a cada sistema jurídic nacional fixar les edats mínima i màxima a aquests efectes, respectant així cabalment els sistemes econòmic, social, polític, cultural i jurídic dels estats membres. Això significa que la noció de "menor" s'aplicarà a joves d'edats molt diferents, edats que van dels 7 als 18 anys o més."*

En aquest sentit, diversos professionals es mostren preocupats per la resposta que s'està tenint amb els menors no responsables penalment per raó d'edat que cometten fets greus. Davant aquesta circumstància, hi ha veus que reclamen una intervenció dels poders públics des del dret penal en les edats més primerenques. Es tractaria de regular les situacions greus de manera que es pogués tenir una acció impositiva sobre aquests nens des de la responsabilització, tot facilitant-los l'oportunitat d'adquirir les eines que mantinguin els menors lluny de l'activitat disruptiva per evitar que esdevinguin els delinqüents del futur.

Caldria, per tant, plantejar una reducció de l'edat penal, tot i que potser no de manera genèrica i en tots els casos, sinó habilitant l'acció penal en els casos més greus, ja sigui pel tipus de delicte comès o per la intensitat pel que fa a l'activitat delictiva, que tot plegat faci preveure que el menor pugui esdevenir un menor multireincident.

5. La naturalesa formalment penal i materialment sancionadora-educativa de la LORPM deriva en una justícia que es vol caracteritzar per ser individualitzadora. Tanmateix, la materialització de la LORPM posa en evidència que sovint s'apliquen solucions similars a situacions molt diferents i que poc tenen a veure amb el bé lesionat pel delicte comès pel menor. En realitat, es detecta manca de coherència respecte de les mesures adoptades amb els menors infractors, i una certa homogeneïtat a la pràctica que fa que les intervencions siguin molt iguals entre casos.

La individualització de les mesures a través del principi de flexibilitat i amb el límit del principi de proporcionalitat troba la seva justificació precisament en l'interès superior del menor. Aquesta individualització pretén buscar un canvi prosocial en el menor però l'experiència posa sobre la taula la dificultat de fer-ho ja que el ventall d'opcions per treballar de manera individualitzada és limitat i a nivell pràctic les opcions no s'ajusten als dèficits que han portat el menor a delinquir. Per una

altra banda, els recursos estan estandarditzats per a uns menors que no són els que actualment ens trobem i sovint es fa difícil trobar una relació entre el recurs i la naturalesa del bé jurídic lesionat per la infracció comesa, un dels principis que han de regir les activitats que s'assignen al menor.

El resultat és que s'acaba aplicant les mateixes mesures a tots els menors, tot i que les seves necessitats siguin molt diferents. Per una altra banda, sovint es corre el risc de fer un ús paternalista de les eines de flexibilitat de què dota la llei, de manera que de forma automàtica i generalitzada, s'aplica la mateixa gradació en les mesures, prioritzant de manera clara mesures com la llibertat vigilada, fins i tot en els casos en què el menor està ja complint una mesura i continua cometent delictes, la qual cosa revela que caldria estudiar en profunditat l'eficàcia dels recursos que s'estan fent servir.

6. La LORPM preveu un seguit de mesures desjudicialitzadores que s'emmarquen dins d'una política de segona oportunitat. Aquestes mesures suposen una renúncia a l'exercici de l'acció penal, substituint el procés per altres mesures, com ara la mediació, o bé posant-li fi a través del desestiment o l'arxiu. Tot i que es tracta d'uns mecanismes valorats positivament des de la perspectiva d'oferir als joves una nova oportunitat, el fet que s'utilitzin com un automatisme acaba pervertint el sistema, el qual deriva finalment en una no intervenció que envia un missatge negatiu als menors.

Els mecanismes de desjudicialització són valorats positivament pels diferents professionals que treballen amb menors infractors, ja que s'entén que el legislador no volia judicialitzar-ho tot. Tanmateix, aquests mecanismes, sovint aplicats de manera automàtica, provoquen que en un important nombre de casos no hi hagi cap mena d'actuació per part de l'Administració, és a dir, no es pren cap mesura

educativa, ni es fa cap mena d'intervenció concreta per incidir en els elements que han portat aquest menor a estar en contacte amb justícia juvenil.

Des d'un punt de vista pedagògic, una no-intervenció no té un impacte positiu en el menor ja que no contribueix a la seva autorresponsabilització, element essencial en l'educació dels joves. De fet, en els casos dels menors que arriben a justícia juvenil perquè han comès algun delictes no entenen que el fiscal decideixi desistir, i el missatge que reben és que el que han fet no té massa importància. En l'àmbit de l'educació, hem passat de l'anomenada bofetada educativa al racó de pensar, però fins i tot en aquest racó de pensar hi ha un element correctiu, ja que el menor hi ha de romandre, i també d'assumpció de responsabilitat, no només des de la reflexió i l'empatia, sinó també fent entendre el menor que els seus actes tenen conseqüències. Això és de vital importància si esperem que els menors esdevinguin adults responsables i ciutadans integrats en la societat.

En el cas dels multireincidentes, la desjudicialització pren una dimensió més rellevant ja que, per exemple, la mediació no funciona, i l'arxiu o el desestiment pot abocar el menor a consolidar una sensació d'impunitat que el perpetui en conductes disruptives. La realitat del menor recomana sovint una actuació que permeti aturar una possible escalada delictiva que tot just comença, en el millor dels casos, o que tot just hem detectat perquè és el primer cop que el menor és descobert, la qual cosa pot no voler dir que sigui el primer delictes que ha comès.

7. La legislació actual accepta la capacitat dels menors per entendre els seus actes i assumir-ne la responsabilitat, es tracta per tant d'un model de responsabilitat on preval l'interès superior del menor, tot i que sovint aquest interès es confon amb evitar l'aplicació de mesures més dures, com ara la privació de llibertat. Caldria flexibilitzar els límits actuals que la LORPM estableix respecte de quins delictes poden comportar mesura d'internament, tenint present que, si bé la privació de llibertat ha de ser la darrera opció,

això no implica que hagi d'arribar al final del trajecte, quan potser ja no pot tenir cap impacte en menors ja instal·lats en la delinqüència.

La intervenció penal amb els menors passa per la seva autoresponsabilització com a part del seu aprenentatge. La justícia juvenil ha de contribuir al compromís actiu del jove infractor en l'assumpció de la responsabilitat penal que es desprèn del seu comportament com a eina bàsica per evitar la reincidència, i ajudar al desenvolupament intern del menor perquè esdevingui plenament conscient de la connexió entre els seus actes previs, la resposta que rep del sistema judicial i les seves obligacions de cara al futur en societat.

En aquest model de responsabilitat, la LORPM es defineix com una llei sancionadora-educativa que prioritza les circumstàncies i l'interès superior del menor davant els fets per determinar quina ha de ser la resposta jurídica, malgrat que la norma també exigeix el respecte a la proporcionalitat entre la gravetat de la mesura imposada i el fet que el menor ha comès. Aquest fet esdevé una mena de contradicció ja que els límits de l'arbitri judicial es troben en els principis acusatoris i en la proporcionalitat, els quals el jutge de menors ha de prendre en consideració en determinar la mesura a aplicar.

Per tant, la gravetat del fet esdevé un element determinant, la qual cosa implica que, per exemple, no es pugui aplicar la privació de llibertat en règim tancat si no és en supòsits d'especial gravetat, encara que aquesta sigui la mesura que atenent les necessitats del menor, i per tant el seu interès, sigui la més indicada. De la mateixa manera, la gravetat del fet pot imposar l'obligació de determinar una mesura de tancament, tot i que des d'un punt de vista de les necessitats criminògenes, aquesta no sigui la mesura més apropiada per al menor. És a dir, de vegades, l'interès educatiu del menor exigeix donar una resposta molt més lleu o molt més gravosa de la que li podria correspondre pel delictes.

Actualment, la llibertat vigilada és la mesura que de forma molt destacada més s'utilitza i es comprova que l'internament en règim tancat només representa un 2,5% del total de les mesures adoptades, malgrat que en els darrers anys s'han aprovat reformes que han anat en el camí d'endurir les conseqüències penals. La privació de llibertat es reserva per als delictes més greus, tot i que el jutge té la potestat de deixar-la en suspens i, per la seva banda, també el centre de menors pot demanar al jutge en qualsevol moment que aquesta es canviï per una altra, com ara la llibertat vigilada, si creu que el menor ja no la necessita. Tanmateix, aquest mecanisme no funciona a la inversa ja que la norma estableix uns límits que no permeten que la mesura esdevingui més gravosa, amb independència de l'interès del menor, fent que sovint la resposta de la justícia sigui insuficient i, per tant, ineficaç.

Molts dels professionals que treballen amb els menors infractors entenen que l'internament té un impacte positiu ja que permet una actuació més integral amb el menor i garanteix el seguiment complet dels programes de reinserció. Aquests professionals entenen l'internament com una oportunitat per parar i per fer una intervenció més intensa que en molts casos aturaria carreres delictives incipients. En aquest sentit, alguns proposen internaments curts i immediats respecte al moment del fet comès per tal que el menor vegi de manera clara la mesura com una conseqüència del seu comportament. Tanmateix, aquesta proposta pot entrar en conflicte amb el fet que en l'actual Codi penal molts dels delictes que abans comportaven una privació de llibertat, ara tenen assignades penes de multa, la qual cosa impacta de manera clara i directa en justícia juvenil, la qual veu, per exemple, com la mesura de permanència de cap de setmana queda sense efecte.

Així mateix, també defensen que es prenguin mesures cautelars amb major freqüència, de manera que s'actui sobre els menors quan es produeixin les primeres passes que ja facin preveure una escalada delictiva en els menors, i que es desenvolupin mesures que la LORPM preveu, però que no estan

implementades de manera generalitzada, com ara la convivència amb una persona, família o grup educatiu, o bé l'assistència a centre de dia.

S'evidencia, per tant, la necessitat d'ampliar el ventall real de mesures i recursos per poder oferir als menors i d'incorporar mecanismes a la LORPM que, mantenint les màximes garanties del procés penal, permetin al jutge poder aplicar certes mesures o no, com ara la privació de llibertat, en funció de les necessitats del menor, més enllà de la gravetat del fet, per tal que realment sigui l'interès superior del menor el que sigui determinant.

8. Dos dels elements que més influència tenen pel que fa a l'eficàcia de les mesures són, per una banda, el temps, és a dir, la necessitat d'una resposta jurídica immediata; i per una altra banda, que no es produeixi una sensació d'impunitat, la qual cosa requereix que certs comportaments no es quedin sense resposta per tal que el menor no normalitzi el comportament disruptiu. Aquests dos punts, cabdals en el funcionament de la justícia juvenil pel seu importantíssim impacte en els menors, prenen especial rellevància quan parlem de multireincidentes, en l'imaginari dels quals s'ha consolidat la idea del "no passa res". També contribueixen a l'eficàcia de les sancions que la seva intensitat i durada siguin proporcionals, i que tant la intencionalitat de la mesura com els criteris de determinació siguin clars i coherents respecte al comportament a punir i la situació del menor.

Un elevat nombre dels menors que passen per justícia juvenil no modifiquen les seves necessitats criminògenes. Això ens porta a la inevitable conclusió que l'actuació de la justícia juvenil hauria de ser tan integral, que no hi ha capacitat de resposta, o bé que la resposta que s'està oferint no aconsegueix impactar en la conducta dels menors. De fet, per a aquells menors per als quals el seu pas per justícia juvenil és tan sols un episodi esporàdic que no té continuïtat en l'edat adulta, l'actuació de l'Administració no té un impacte massa important, ja que

aquests menors no desenvoluparan carreres criminals. Tanmateix, l'impacte és molt poc significatiu en els menors multireincidentes, és a dir, aquells que acumulen diversos expedients a justícia juvenil, i que són precisament els menors en què més determinant pot ser la intervenció de justícia juvenil.

Molts d'aquests menors comencen a tenir expedients a justícia juvenil als 14 anys, la qual cosa suposa que, pel funcionament del procediment, potser no arriben a judici fins un any i mig després. Durant tot aquest temps, els menors han seguit cometent delictes i acumulant més expedients i, quan arriba el moment del judici, se'ls imposa una mesura, la qual sovint és una llibertat vigilada com a mesura principal o en substitució d'un internament que queda suspès. Aquesta llibertat vigilada la compleixen de manera molt pobre o simplement no la compleixen, sense que aquest incompliment tingui cap conseqüència més enllà d'un requeriment del jutge, excepte en els casos que hi hagi una suspensió de mesura de privació de llibertat. Aquest funcionament posa de manifest l'existència d'actituds sovint excessivament proteccionistes i paternalistes del sistema de justícia juvenil.

A les suspensions de mesura de privació de llibertat, cal afegir altres mecanismes com les conformitats i les refoses, els quals sovint s'apliquen de manera excessiva com un automatisme de funcionament, perdent així el seu esperit inicial i derivant en una resposta contraproductiva per al menor, ja que no contribueixen a la seva autorresponsabilització respecte dels seus actes. Tot plegat reverteix en la sensació d'impunitat que molts menors tenen actualment, una sensació d'impunitat que deriva en una actitud de passotisme i de menyspreu a qualsevol tipus d'autoritat per part dels menors.

Aquest fet és especialment greu en el cas dels menors multireincidentes, amb qui després d'aplicar la gradació de les mesures de menys a més gravosa que de manera sistemàtica s'acaba aplicant en tots els casos, quan es vol intervenir de forma més intensa, ja és massa tard i l'internament que es pugui acabar imposant

en algun moment té poques possibilitats de revertir unes dinàmiques delinqüencials molt consolidades i l'estil de vida que han anant construïnt. La resposta que normalment reben aquests menors és molt laxa, tant pel que fa a les mesures dictades, com al fet que no s'acaben executant o s'executen d'una forma molt pobre fent calar el discurs que facin el que facin, no passa res.

Cal tenir també present el fet que la justícia juvenil només actua en la franja d'edat de 14 a 18 anys, és a dir, tan sols quatre anys en la vida del jove. Això implica que totes les dilacions que es produeixen en el funcionament del procediment abans detallades tenen un impacte molt important ja que fan que l'actuació que es pugui fer sobre els joves es redueixi de manera clara.

En el cas de molts dels menors normalitzats probablement aquest funcionament i les mesures que se'ls apliquen no deriven en una carrera delictiva en l'edat adulta. En el cas dels multireincidentes, però, s'evidencia que els recursos disponibles no s'ajusten a les seves necessitats i que el procediment fa que una actuació intensiva i eficaç amb ells arribi massa tard, no podent evitar l'escalada delictiva i la sensació d'impunitat.

Bibliografía

A

- AEBI, Marcelo F. - LINDE GARCIA, Antonia. "El misterioso caso de la desaparición de las estadísticas policiales españolas". A *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Crimología*. N. 12. 2010.
- ALASTUEY DOBÓN, Ma. Carmen. *La reparación a la víctima en el marco de las sanciones penales*. Tirant lo blanch. València. 2000.
- ALBARRACIN, D. – BERDULLAS – ALONSO, E. "El Menor Infractor ante la Ley. Entrevista al Defensor del Menor en Madrid, Arturo Canalda González. Infocop". A *Revista del Consejo General de Colegios Oficiales de Psicólogos*. N. 35. 2007.
- ALLER MAISONNAVE, Germán. "Paradigmas de la criminología contemporánea". A *Instituto de Derecho Penal*. N. 2. Facultad de Derecho. Udelar. Uruguay.
- ÁLVAREZ POUSO, Lorena - BALAÑA TARDÁGUILA, Patricia. - BECEDÓNIZ VÁZQUEZ, Carlos. "Familia y grupo de iguales en la adaptación del menor infractor". A RODRÍGUEZ, Francisco Javier - BRINGAS, Carolina. - FARIÑA, Francisca - ARCE, Ramón - BERNARDO, Ana (Eds). *Psicología Jurídica. Entorno Judicial y Delincuencia*. Colección Psicología y Ley. No. 5. Sociedad española de psicología jurídica y forense. Ediciones de la Universidad de Oviedo. Oviedo. 2008.
- ÁLVAREZ MÉNDEZ, Juan Manuel. "Investigación cuantitativa/Investigación cualitativa: ¿Una falsa disyuntiva?". A COOK, Thomas D. - REICHARDT, Charles S. *Métodos cualitativos y cuantitativos en investigación evaluativa*. 5a. edició. Ed. Morata. Madrid.
- *Actas del 2º Congreso de Antropología*. Centro Nacional de Información Artística, Arqueológica y Etnológica. Madrid.1985.
- AEDO BARRENA, Cristián. "Raíces griegas de la noción romana de culpa". A *Revista de Estudios Históricos Jurídicos*. N. 35. Valparadiso. Gener 2013.

- AGNEW, Robert. "Foundation for a general strain theory of crime and delinquency". A *Criminology*. Vol. 30. N. 1.
- AKERS, Ronald L. *Criminological theories: Introduction and evaluation*. Second edition. Fitzroy Dearborn Publishers. Chicago i Londres. 1999.
- ALBA ROBLES, José Luís. "La terapia familiar multisistémica. Un modelo de intervención sociofamiliar dentro del sistema de justicia juvenil". *Revista Psicología.com*. Vol. 8. N. 2. Mallorca. 2004.
- ALBRECHT, Peter-Alexis. *El derecho penal de menores*. PPU. Barcelona. 1990.
- ALEMÁN MONTEREAL, Ana. "Reseña histórica sobre la minoría de edad penal". A *AFDUDC*. N. 11. 2007.
- ÁLVAREZ GARCÍA, Francisco Javier. "Política criminal de menores". A *Cuadernos de Política Criminal. Segunda Época*. No. 88. Gener 2006.
- ANCEL, Marc. *Archives de politique criminelle*. N. 1. 1975.
- ANCEL, Marc. *Social defense: a modern approach to criminal problems*. Routledge & Kegan Paul. Londres. 1965.
- ANSUÁTEGUI ROIG, Javier. *Razón y voluntad en el Estado de Derecho. Un enfoque filosófico-jurídico*. Ed. Dinkynson. Madrid. 2013.
- ANTÓN ONECA, José. *Derecho Penal*. 2ª edición anotada y puesta al día por José Hernández y Luís Beneytez. Editorial Akal. Madrid. 1986.
- ARIAS EIBE, Manuel José. "Funcionalismo penal moderado o teleológico-valorativo versus funcionalismo normativo o radical". A *DOXA. Cuadernos de Filosofía del Derecho*. N. 29. 2006.
- ARÓSTEGUI MORENO, José. "La incidencia de la política criminal en las medidas de seguridad, en el principio de culpabilidad, en la ley del menor y en la ley de violencia de género". A PÉREZ ÁLVAREZ, Fernando (ed. lit.) - DÍAZ CORTÉS, Lina Mariola (coord.). *Temas actuales de investigación en ciencias penales: Memorias I Congreso Internacional de Jóvenes Investigadores en Ciencias Penales, 26, 27 y 28 de octubre de 2009*. Universidad de Salamanca. 2011.

B

- BANDINI, Tullio. *Valori e limiti delle tipologie in tema di devianza giovanile*. A CANEPA, Giacomo (a cura di)- MARUGO, Ma. Ida (a cura di). *Criminologia e politica sociale. Prospettive nel campo della delinquenza colposa e della devianza minorile*. Cedam. Padova. 1987.
- BANDURA, Albert. *Teoría del aprendizaje social*. Trad. Ángel Rivière. 3a ed. Espasa-Calpe. Madrid. 1987.
- BARATTA, Alessandro. "La política criminal y el derecho penal de la Constitución: nuevas reflexiones sobre el modelo integrado de las ciencias penales". A *Revista de la Facultad de Derecho dela Universidad de Granada*. N. 2. 1999.
- BARATTA, Alessandro. "Criminología critica y politica penal alternativa". A *Revue Internationale de Droit Penal*. N. 1. 1978.
- BARBERO SANTOS, Marino. *Problemática de las nuevas formas del actuar delictivo de menores*. A *Estudios de criminología y derecho penal*. Universidad de Valladolid. 1972.
- BARBERO SANTOS, Marino."La Defensa social, Treinta años después". A *BOMJ* (Boletín de Información del Ministerio de Justicia). N. 1372. 1985.
- BARQUIN SANZ, Jesús - CANO PAÑOS, Miquel Ángel. "Justicia penal juvenil en España: una legislación a la altura de los tiempos". A *Revista de Derecho Penal y Criminología, 2ª Época*. N. 18. 2006.
- BARR, Robert. - PEASE, Ken. "Crime placement, displacement and deflection". A TONRY, M. - MORRIS, N.(Eds). *Crime and justice. A review of research*. Vol. 12. University of Chicago Press. Chicago. 1990.
- BECCARIA, Cesare. *De los delitos y de las penas*. Ed. Universidad Carlos III. Madrid. 2015.
- BECERRA MUÑOZ, José. *La toma de decisiones en política criminal. Bases para un análisis multidisciplinar*. Tirant lo Blanch. València. 2013.
- BECKER, Howard S. *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*. The Free Press. Nova York. 1963.

- BENÍTEZ ORTÚZAR, Ignacio Francisco - CRUZ BLANCA, María José (dir.). *El derecho penal de menores a debate. I Congreso Nacional sobre Justicia Penal Juvenil*. Dykinson. Madrid. 2010.
- BERISTAIN IPIÑA, Antonio. "Aportaciones profesionales del criminólogo a la sociedad postmoderna". A *Cuadernos de Política Criminal*. Núm.65. 1998.
- BERNUZ BENEITEZ, Maria José. "Justicia de menores espanyola y nuevas tendencias penales. La regulación del núcleo duro de la delincuencia juvenil". A *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*. Vol. 07-12. 2005.
- BERNUZ BENEITEZ, Ma. José - FERNÁNDEZ MOLINA, Esther - PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima."El tratamiento institucional de los menores que cometen delitos antes de los 14 años". A *Revista Española de Investigación Criminológica*. N. 4. Article 5. 2006.
- BERNUZ BENEITEZ, M. Jesús – FERNÁNDEZ MOLINA, Esther – PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. "La Libertad Vigilada como medida individualizadora en la Justicia de Menores". A *Revista Española de Investigación Criminológica*. N. 7. Article 6. 2009.
- BLANCO CORDERO, Isidoro. "La corrupción desde una perspectiva criminológica: un estudio de sus causas desde las teorías de las actividades". A PÉREZ ÁLVAREX, Fernando (ed.). *Serta, In memoriam Alexandri Baratta*. Ed. Universidad de Salamanca. Salamanca. 2004.
- BLANCO LOZANO, CARLOS. *Tratado de política criminal. Tomo I.: Fundamentos científicos y metodológicos de la lucha contra el delito*. J M Bosch Editor. Barcelona. 2007.
- BLANCO LOZANO, Carlos. *Tratado de Política Criminal Tomo II.: La Política criminal aplicada*. J.M. Bosch Editor. Barcelona. 2007.
- BOERS, Klaus - WALBURG, Christian. "Verbreitung und Entwicklung delinquenten und abweichenden Verhaltens unter". A BOERS, Klaus - REINECKE, Jost (eds). *Delinquenz im Jugendalter. Erkenntnisse einer Münsteraner Längsschnittstudie*. Waxmann Verlag. Münster. 2007.

- BOLAÑOS, Mireya – VALERO, Roxanel. "Consideracions teóricas para el abordaje empírico de la disuasión penal". A *Revista CENIPEC*. Núm. 28. Venezuela. Gener 2009.
- BORDAS MARTÍNEZ, Julio - BAEZA LÓPEZ, José Carlos - ALBA FIGUERO, Carmen. *Temas de sociología criminal. Sociedad, delito, víctima y control social*. Librería UNED. Madrid. 2011.
- BORJA JIMÉNEZ, Emiliano. *Curso de política criminal*. 2a. edició. Ed. Tirant lo blanch. València. 2011.
- BORJA JIMÉNEZ, Emiliano. "Sobre el concepto de política criminal. Una aproximación a su significado desde la obra de Claus Roxin". A *Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales* . N. LVI. Gener 2003.
- BORUM, Randy. "Assessing violence risk among youth". A *Journal of Clinical Psychology*. Vol. 56. Octubre 2000.
- BOTIJA YAGÜE, M^a de las Mercedes. "Herramientas útiles en Trabajo social: Instrumentos de valoración del riesgo en menores y jóvenes con medidas judiciales". A *Documentos de Trabajo Social*. N. 49.
- BOTTOMS, Anthony. "Some Sociological Reflections On Restorative Justice". A VON HIRSCH, Andrew - ROBERTS, Julian V. - BOTTOMS, Anthony - ROACH, Kent - SCHIFF, Mara (Eds.). *Restorative Justice and Criminal Justice: Competing or Reconcilable Paradigms?*. Hart Publishing. Oregon. 2003.
- BOUZAT, Pierre - PINATEL, Jean. *Traite de Droit Pénal et de Crimnologie*. Tome II. 10a edició. Dalloz, París. 1970.
- BRAITHWAITE, John. *Restorative Justice and Responsive Regulation*. Oxford University Press. Nova York. 2002.
- BRANDARIZ GARCIA, José Ángel. "La introducción de una racionalidad economicista en la Política criminal: El Análisis Económico de los delitos y las penas". A BRANDARIZ GARCIA, José Ángel. *El gobierno de la penalidad*. Dykinson. 2014.
- BRANTINGHAM, Patricia L - BRANTINGHAM, Paul J. "Enviroment, Routine, and Situation: Toward a pattern theory of crime". A CLARKE,

Ronald V - FELSON, Marcus (Ed.). *Routine activity and racional choice. Advances in criminological theory. Volume 5.* Transaction Publishers. New Brunswick i Londres.

- BRAVO, Amaia - SIERRA, María Jesús - DEL VALLE, Jorge F. "Evaluación de resultados de la ley de responsabilidad penal de menores. Reincidencia y factores asociados". A *Psicothema*, Revista Anual de Psicología. Volum 21. N. 4. Astúries. 2009.
- BURFEIND, James W. - BARTUSH, Dawn Jeglum. *Juvenile Delinquency, an integrated approach.* Second edition. Jones & Bartlett Publishers. 2010.
- BURGUESS, Ernest W. *The growth of the city.* A PARK, Robert E. - BURGUESS, Ernest W - MCKENZIE, Roderick D. *The City: suggestions for the investigation of human behaviour in the urban environment.* The University of Chicago Press. Chicago i Londres. 1925.
- BURT, Callie. H. - SIMONS, Ronald. L. "Learning to be bad: adverse social condicions, social schemas, and crime". *Criminology*. Vol. 49, Issue 3. Agost 2011.
- BUSS, Emily. *The Missed Opportunity in Gault.* Centennial Tribute Essays. 70 University of Chicago Law Review (2003).
- BUTTS, Jeffrey - CUSICK Gretchen Ruth - ADAMS, Benjamin. *Delays in youth justice.* University of Chicago. 2009.

C

- CÁMARA ARROYO, Sergio. *Derecho penal de menores y centros de internamiento. Una perspectiva penitenciaria.* Dirigida per Enrique Sanz Delgado. Tesi doctoral. Universitat d'Alcalà (UAH). Data de lectura: 03/03/2011.
- CANO PAÑOS, Miguel Ángel. *Los delincuentes juveniles de gran intensidad ¿Categoría necesaria o concepto estigmatizante?* Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales. N. LXIV. Gener 2011.

- CANO PAÑOS, Miguel Ángel. “Posibilidades de "diversion" por parte del Ministerio Fiscal en el derecho penal juvenil alemán”. A *Revista de derecho penal y criminología, 2a época*. N. 13. 2004.
- CAPDEVILA CAPDEVILA, Manel - LUQUE REINA, Eulàlia - FERRER PUIG, Marta. *La reincidencia en el delito en la justicia de menors*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació especialitzada. Barcelona. 2005.
- CAPDEVILA CAPDEVILA, Manel - FERRER PUIG, Marta. *Taxes de reincidència 2010 de justícia juvenil. Actualització de la taxa de reincidència dels joves sotmesos a mesures de llibertat vigilada i internament en centre*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. 2011.
- CARRARA, Francesco. *Programa del curso de derecho criminal desarrollado en la Universidad de Pisa: parte general*. Traducció: Octavio Béeche - Alberto Gallegos. Tomo 1. N. 272. San José de Costa Rica. 1889.
- CARVALHO, Salo de. "Criminología y transdisciplinariedad". *Cuadernos de Política Criminal. Segunda Época*. N. 91. Gener 2007.
- CHAMLIN, Mitchell B. and COCHRAN, John K. “Assessing Messner and Rosenfeld’s institutional anomie theory: A partial test”. A *Criminology* Vol. 33. Issue 3. Agost 1995.
- CID MOLINÉ, José - LARRAURI PIJOAN, Elena. *Teorías criminológicas. Explicación y prevención de la delincuencia*. Ed. Bosch. Barcelona. 2001.
- CID MOLINÉ, José. "Medios alternativos de solución de conflictos y Derevho penal". *REJ – Revista de Estudios de la Justicia*. N. 11. 2009.
- CIÉSLAK, Marian. “Principios y tendencias de política criminal en la república popular de Polonia”. Trad . Zugaldia Espinar. A *Cuadernos de Político Criminal*. N. 5. 1978.
- CILLERO BRUÑOL, Miguel. "El interés superior del niño en el marco de la Convención Internacional sobre los derechos del niño". A *Justicia y Derechos del Niño*. Unicef. N. 9. Santiago de Chile. Agost 2007.
- CLARKE, Ronald V. - CORNISH, Derek, B. "Rational Choice". A PATERNOSTER, Raymon - BACHMAN, Ronet. *Explaining criminals and*

- crime. Essays in contemporary criminological theory.* Roxbury Publishing Company. Los Angeles, California. 2001.
- CLOWARD, Richard A. - OHLIN, Lloyd E. "Differential Opportunity Theory". A WILLIAMS III, Frank P. - McSHANE, Marilyn D. *Criminology theory: Selected classic readings.* 2a edició. Ed. Routledge. Oxon i Nova York. 2015.
 - COHEN, Albert K. *Delinquent Boys: The Culture of the Gang.* Glencoe, Ill: The Free Press. 1955.
 - COHEN, Lawrence - FELSON, Marcus Felson. "Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach". A *American Sociological Review.* Vol. 44 (4). 1979.
 - COHEN, Michael D. - MARCH, James G, - OLSEN, Johan P. "A Garbage Can Model of Organizational Choice". A *Administrative Science Quarterly.* N. 1. Volum 17. 1972.
 - COLOMA GONZALEZ, Aina-Itziar - MUTILVA BENITO, Núria - ARRONIS CAMPS, Oriol. *Taxes de reincidència 2010 de justícia juvenil. Actualització de la taxa de reincidència dels joves sotmesos a mesures de llibertat vigilada i internament en centre.* Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Barcelona. 2011.
 - CONTRERAS MARTÍNEZ, Lourdes - CANO LOZANO, Ma. Carmen - MOLINA BANQUERI Virginia. "Variables psicosociales vinculadas a la delincuencia juvenil". A CRUZ BLANCA, María José - BENÍTEZ ORTÚZAR, Ignacio F. *El Derecho penal de menores a debate. I Congreso Nacional sobre Justicia Penal Juvenil.* Dykinson. Madrid. 2010.
 - CORNISH, Derek B. - CLARKE, Ronald V. *The reasoning criminal: Rational choice perspectives on offending.* Springer-Verlag. Nova York.1986.
 - COUPET, Sacha M. *What to Do with the Sheep in Wolf's Clothing: The Role of Rhetoric and Reality about Youth Offenders in the Constructive Dismantling of the Juvenile Justice System".* 148 University of Pennsylvania Law Review 1303. 2000.

- CRAWFORD, Adam. *Crime Prevention and Community Safety. Politics, Policies and Practices*. Longman. Harlow. 1998.
- CRESPO LOZANO, M.- PERLES NOVAS, F. – SAN MARTIN, J. *Análisis psicosocial de los menores infractores en un centro de reforma*. Comunicación presentada en el I Congreso Europeo sobre Programas de Cumplimiento de Medidas Judiciales para Menores celebrado en Sevilla en 2006.
- CRUZ MÁRQUEZ, Beatriz. "Presupuestos de la responsabilidad penal del menor: una necesaria revisión desde la perspectiva adolescente". A *Anuario de la Facultad de Derecho de la Universidad Autónoma de Madrid (AFDUAM)*. N. 15. 2011.
- CRUZ MÁRQUEZ, Beatriz. "Ausencia de política criminal en el derecho penal juvenil". A PÉREZ ÁLVAREZ, Fernando (ed. lit.) – DÍAZ CORTÉS, Lina Mariola (coord.). *Temas actuales de investigación en ciencias penales: Memorias I Congreso Internacional de Jóvenes Investigadores en Ciencias Penales, 26, 27 y 28 de octubre de 2009*. Universitat de Salamanca. 2011.
- CULLEN, Francis T. "Social support as an organizing concept for criminology: Presidential address to the academy of criminal justice sciences". *Justice Quarterly*. Vol. 11. Issue 4. 1994.

D

- DE CABO MARTIN, Carlos. *La crisis del estado social*. PPU. Barcelona. 1986.
- DELMAS-MARTY, Mireille. *Modelos actuales de Política Criminal*. Colección Temas Penales. Serie A N. 4. Centro de publicaciones, Secretaria General Técnica, Ministerio de Justicia. Madrid. 1986.
- DÍEZ RIPOLLÉS, José Luis. "De la sociedad del riesgo a la seguridad ciudadana: Un debate desenfocada". A *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología* (en línea). N. 07. 2005.

- DÍEZ RIPOLLÉS, José Luís. "Un diagnóstico y algunos remedios de la política criminal española". En *REJ – Revista de Estudios de la Justicia*. N. 16. 2012.
- DIEZ RIPOLLÉS, José Luís. "Algunos rasgos de la delincuencia en España a comienzos del siglo XXI". A *Revista Española de Investigación Criminológica*. N. 4. Article 1. 2006.
- DIEZ RIPOLLÉS, José Luís. "El nuevo modelo penal de la seguridad ciudadana". A *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*. N. 06. 2004.
- DIEZ RIPOLLÉS, José Luís. *La racionalidad de las leyes penales práctica y teoría*. Trotta. Madrid. 2003.
- DOMÍNGUEZ IZQUIERDO, Eva Ma. "El interés superior del menor y la proporcionalidad en el derecho penal de menores: contradicciones del sistema". A CRUZ BLANCA, Ma. José - BENÍTEZ ORTÚZAR, Iganció F. *El Derecho penal de menores a debate. I Congreso Nacional sobre Justicia Penal Juvenil*. Dykinson. 2010.
- DORADO MONTERO. *Problemas de Derecho penal*. I. Cap. II. Madrid. 1895.
- DORNE, Clifford K. *Restorative justice in the United States*. Prentice Hall. Nova Jersey. 2008.
- DÜHRING, Eugen Karl. *Cursus der Philosophie: Als streng wissenschaftlicher Weltanschauung und Lebensgestaltung*. 1875.
- DÜNKEL, Frieder - PRUIN, Ineke - GRZYWA, Joanna. "Sanctions system and trends in the development of sentencing practices". A *Juvenile justice systems in Europe. Current situation and reform developments*. Vol. 4. Monchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH.

E

- EMPEY, La Mar – ERICKSON, Maynard. "Class position, peers and delinquency". A *Sociology and social research*. N. 49. 1965.

- ERNESTO PEÑA LABRIN, Daniel. *Unidad I: Orígenes de la criminología. A Criminología, curso de postgrado*. Vlex. Barcelona. 2013.
- EYSENCK, Hans J. *Crime and personality*. Londres. 1964.

F

- FARRINGTON, David P. "The integrated cognitive antisocial potencial (ICAP) theory". A FARRINGTON, David (Ed.). *Integrated Developmental & Life-Course Theories of Offending. Advances in Criminological Theory, Volume 14*. Transaction Publishers. New Brunswick i Londres. 2005.
- FEELEY, Malcom M. - SIMON, Jonathan. "Actuarial Justice: The Emerging New Criminal Law". A NELKEN, David. (ed.). *The Futures of Criminology*. Sage. Londres. 1994.
- FEIJOO SÁNCHEZ, Bernardo José. "Comentarios al art. 7.3 LORPM. Reglas generales de determinación de las medidas". A *Estudios y comentarios legislativos (Civitas)*. Editorial Aranzadi, S.A. Març 2008.
- FELD, Barry C. *The juvenile Court meets the principle of the offense: legislative changes in juvenile waiver statutes*. J. Crim L & Criminology. Vol. 78-3. 1987.
- FELD, Barry. "Just Deserts for Juveniles: Punishment Vs. Treatment and the Difference It Makes". A *International Review of Criminal Policy*. No. 39 i 40. Nova York. 1990.
- FELD, Barry C. *A Century of Juvenile Justice: A Work in Progress or a Revolution that Failed?* 34 Northern Kentucky Law Review 189 (2007).
- FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. "Repensando la justicia de menores". A MIRÓ LINARES, Fernando - AGUSTINA SANLLEHÍ, José R. - MEDINA SARMINETO, José E. (editors). *Crimen, Oportunidad y Vida diaria: Libro homenaje al Profesor Dr. Marcus Felson*. Dykinson. 2015.
- FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. *Entre la educación y el castigo: un análisis de la justicia de menores*. Ed. Tirant lo Blanc. València. 2008.
- FERNÁNDEZ MOLINA, Esther - RECHEA ALBEROLA, Cristina. "La aplicación de la LORPM en Castilla-La Mancha: nuevos elementos para el

- análisis de los sistemas de justicia de menores". A *Revista de Derecho Penal y Crimiología*, 2. Època. N. 18. 2006.
- FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. "Repensando la justicia de menores". A MIRÓ LINARES, Fernando - AGUSTINA SANLLEHÍ, José R. - MEDINA SARMINETO, José E. - SUMMERS, Lucía (editors). *Crimen, Oportunidad y Vida diaria: Libro homenaje al Profesor Dr. Marcus Felson*. Dykinson. 2015.
 - FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. "Datos oficiales de la delincuencia juvenil: valorando el resultado del proceso de producción de datos de la Fiscalía de menores". A *InDret, Revista para el Análisis del Derecho*. Barcelona. N. 2. Abril, 2013.
 - FERNANDEZ MOLINA, Esther. *La delincuencia en España*. Conferència dins de la VI Jornada de Criminologia: La Criminologia davant de la delinqüència juvenil i les seves noves formes. Àrea d'Investigació i Formació Social i Criminològica del CEFJE. 28 de gener de 2016.
 - FERRAJOLI, Luigi. "El Derecho penal mínimo". A BUSTOS RAMÍREZ, Juan (Dir), *Prevención y teoría de la pena*. Editorial Jurídica ConoSur Ltda. Santiago de Chile.1995.
 - FERRAJOLI, Luigi. *Derechos y garantías. La ley del más débil*. Trad. IBÁÑEZ, Andrés - GREPPI, Andrea. 4a. ed. Ed. Trotta. Madrid. 2004.
 - FERREIRÓS MARCOS, Carlos-Eloy - SIRVENT BOTELLA, Ana - SIMONS VALLEJO, Rafael - AMANTE GARCÍA, Cristina. "Derecho penal de menores: panorama internacional". A *La mediación en el derecho penal de menores*. Dikynson. Madrid. 2011.
 - FERRI, Enrico. *I nuovi orizzonti del diritto e de la procedura penale*. Bologna. 1884.
 - FEUERBACH, Paul Johann Anselm von. *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland geltenden Peinlichen Rechts*. Guessen. 1801.
 - FIERRO, Avelino. Entrevista publicada a *Leonoticias.com* el 18/08/2013,
 - FILANGIERI, Gaetano. *La Ciencia de la Legislación (1780-85)*. Trad. de Juan Ribera, Villalpando. Libro III. Cap. XVIII. Madrid. 1821.

- FISHBEIN, Dane. "Prospects for the application of genetic findings to crime and violence prevention". *Politics and the life sciences*. Vol. 15. Issue 1.
- FLICK, Uwe. *Introducción a la investigación cualitativa*. Trad. DEL AMO, Tomás. Ediciones Morata, SL. 2a. edición. Madrid. 2007.
- FOUCAULT, Michel. *Vigilar y castigar. Nacimiento de la prisión*. Traducción d'Aurelio del Camino. 1a. Edición. Ed. Biblioteca Nueva. Madrid. 2012.

G

- GALIANA SAURA, Àngeles. *La legislación en el Estado de Derecho*. Dykinson S.L. 2003.
- GALINDO LÓPEZ, Celvin Manolo (coord.) - BLADIMIR MENA, Alfredo - SANTIZO HERRERA, William Rolando - REYES CÓRDOBA, Erick German. "Criminología y Victimología". A *Revista de la Segunda Cohorte del Doctorado en Seguridad Estratégica*. Univesidad de San Carlos de Guatemala. Guatemala. 2014.
- GALLEGO CALVO, Silvia. "Evolución de la intervención con menores infractores". A *En la calle: revista sobre situaciones de riesgo social*. No. 8. 2007.
- GARCIA ARAN, Mercedes. "El discurs mediàtic sobre la delinqüència i la seva incidència en les reformes penals". A *Revista catalana de seguretat pública*. Abril 2008.
- GARCIA ARAN, Mercedes - PERES NETO, Luís. "Agenda de los medios y agenda política: un estudio del efecto de los medios en las reformas del Código penal español entre los años 2000-2003". A *Revista de Derecho penal y criminología*. 3a Època. N. 1. 2009.
- GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Tratado de criminología*. 3a. Edición. Ed. Tirant lo Blanch. València. 2003.
- GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Derecho Penal. Introducción*. Ediciones de la Universidad Complutense de Madrid. 2000.
- GARCIA-PABLOS DE MOLINA. *Tratado de Criminología*. 2a. Ed. Tirant lo blanc. València. 1999.

- GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. "Presupuestos criminológicos y político-criminales de un modelo de responsabilidad de jóvenes y menores". *A Menores privados de libertad*. CDJ. XV. CGPJ. Madrid. 1996.
- GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Criminología. Una introducción a sus fundamentos teóricos para juristas*. 3a. Edic. València. 1996.
- GARCIA ESPAÑA, Elisa - DIÉZ RIPOLLÉS, José Luís - PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. - BENÍTEZ JIMÉNEZ, María José - CEREZO DOMINGUEZ, Ana Isabel. "Evolución de la delincuencia en España: Análisis longitudinal con encuestas de victimización". A *Revista Española de Investigación Criminológica*. N. 8. Article 2. 2010.
- GARCÍA ESPAÑA, Elisa - GARCÍA PÉREZ, Octavio - BENÍTEZ JIMÉNEZ, María José - PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. "Menores reincidentes y no reincidentes en el sistema de justicia juvenil andaluz". A *Alternativas*. 1. 2011.
- GARCÍA ESPAÑA, Elisa – PÉREZ JIMÉNEZ, Fátima. *Análisis de la Delincuencia en Andalucía*. Colección Realidad Social 02. Centro de estudios andaluces. Consejería de la Presidencia. 2006.
- GARCIA PEREZ, Octavio - DÍEZ RIPOLLÉS, José Luís - PÉREZ JIMENEZ, Fátima. *La delincuencia juvenil ante los Juzgados de Menores*. Instituto Andaluz Interuniversitario de Criminología. Tirant lo Blanch. València. 2008.
- GARCÍA PÉREZ, Octavio. "Los actuales principios rectores del derecho penal juvenil: un análisis crítico". *Revista Derecho Penal y Criminología*. 2a Época. Any 3. 1999.
- GARCIA PÉREZ, Octavio. "La reforma de 2006 del sistema español de justicia penal de menores". A *Política Criminal: Revista Electrónica Semestral de Políticas Públicas en Materias Penales*. No. 5. 2008.
- GARLAND, David. *La cultura del control. Crimen y orden social en la sociedad contemporánea*. Trad. de Máximo Sozzo. Ed. Gedisa. Barcelona. 2005.
- GAROFALO, Raffaele. *Criminologia*. Nàpols. 1885.

- GARRIDO GENOVÉS, Vicente. *Delincuencia juvenil: orígenes, prevención y tratamiento*. Ed. Alhambra. 1a. Edició. Madrid. 1987.
- GARRIDO GENOVÉS, Vicente – REDONDO ILLESCAS, Santiago. *Manual de criminología aplicada*. Ediciones jurídicas cuyo. Argentina. 1997.
- GARRIDO GENOVÉS, Vicente - STANGELAND UTNE, Per - REDONDO ILLESCAS, Santiago. *Principios de Criminología*. Tirant lo Blanch. València. 1999.
- GARRIDO GENOVÉS, Vicente - LÓPEZ LATORRE, Ma.Jesús. *La prevención de la delincuencia: el enfoque de la competencia social*. Tirant lo Blanch. València. 1995.
- GARRIDO MAYOL, Vicente. "Técnica normativa en la elaboración de los proyectos de ley". A *Revista Española de la Función Consultiva*. Vol. 6. 2006.
- GIMÉNEZ-SALINAS COLOMER, Ester. "La mayoría de edad penal en la reforma II". A *Revista Política Criminal y Reforma Penal*. EDESA. Madrid. 1993.
- GIMÉNEZ-SALINAS COLOMER, Esther. "Nuevos jóvenes, nuevas formas de violencia". A *Cuaderno del Instituto Vasco de Criminología San Sebastián*. N. 20. 2006.
- GLUECK, Sheldon – GLUECK, Eleanor T. *Unraveling juvenile delinquency*. Commonwealth Fund. Nova York. 1950.
- GONZÁLEZ CUSSAC, Jose Luís - CUERDA ARNAU, Maria Luisa. "Derecho Penal de menores: criterios generales de aplicación de las medidas". A GONZÁLEZ CUSSAC, Jose Luís - CUERDA ARNAU, Maria Luisa - altres autors. *Justicia penal de menores y jóvenes. Análisis sustantivo y procesal de la nueva regulación*. Tirant lo Blanch. València. 2002.
- GONZÁLEZ TASCÓN, María Marta. *Estudio teórico y práctico de la pena de trabajos en beneficio de la comunidad*. Colección Premios Victoria Kent. Ministerio del Interior – Secretaría General Técnica. 2014.
- GÖPPINGER, Hans. *Criminología*. Editorial Reus. Madrid. 1975.

- GOTTFREDSON, Michael R. - HIRSCHI, Travis. *A general theory of crime*. Palo Alto, CA: Stanford University Press. 1990.
- GRAMÁTICA, Filippo. *Principi di Difesa sociale*. CEDAM. Pádua. 1961.
- GRAÑA GÓMEZ, José Luis - GARRIDO GENOVÉS, Vicente - GONZÁLEZ CIEZA, Luis. *Reincidencia delictiva en menores infractores de la Comunidad de Madrid: evaluación, características delictivas y modelos de predicción*. Agencia para la Reeducción y Reinserción del Menor Infractor. Madrid. 2008.
- GRAVEN, Jean. "Montesquieu y el derecho penal". A *Revista CENIPEC*. N. 25. Vol. 2. Venezuela. Gener 2006.
- GREENWOOD, Peter W. - Zimring, Franklin E. *One more chance: the pursuit of promising intervention strategies for chronic juvenile offenders*. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. Distributed by ERIC Clearinghouse. The United States. 1985.
- GUIL ROMÁN, Carme. Entrevista publicada a la revista *Joves Advocats de Girona (JAG)*. Ed. Il·lustre Col·legi d'Advocats de Girona. No. 25. Maig-juliol 2013.

H

- HASSEMER, Winfried – MUÑOZ CONDE, Francisco. *Introducción a la criminología*. Tirant lo blanch. València. 2001.
- HAWKINS, J. David - HERRENKOHL, Todd I. - FARRINGTON, David P. – BREWER, Devon – CATALANO, Richard F. - HARACHI, Tracy W. – COTHERN, Lynn. "Predictors of Youth Violence". A *Juvenile Justice Bulletin*. US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. Abril 2000.
- HEIDE, Kathleen M. *Juvenile Homicide in America: How Can We Stop the Killing?* En *Behavioral Sciences and the Law*. Vol. 15. 1997.
- HENGGELE, Scott W. *Delinquency in adolescence*. Sage Publications. California. 1989.

- HERRERO HERRERO, César. "Entornos y factores de la delincuencia juvenil o de menores". A *Delincuencia de menores: tratamiento criminológico y jurídico. Parte primera: Características cuantitativas y cualitativas de la delincuencia actual de menores, su entornos y factores. Los perfiles del infractor*. Editorial Dykinson. 2006.
- HERRERO HERRERO, César. "Tipologías de delitos y de delincuentes en la delincuencia juvenil actual. Perspectiva criminológica". A *Actualidad Penal*. N. 41. 2002.
- HILTERMAN, Ed. *Una estructura empírica del SAVRY i perfils dels joves infractors*. Sessió d'investigació al Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada el 19 de novembre de 2013.
- HIRSCHI, Travis. *Causes of delinquency*. Transaction Publishers. New Bruswick i Londres. 2002.
- HIRST, Paul Q. "Marx y Engels sobre la ley, el delito y la moralidad". A TAYLOR, WALTON, YOUNG (Dir.). *Criminología crítica*. 4a ed. S. XXI editors. Mèxic. 1988.
- HOWELL, James C. "Risk factors for youth violence". A HOWELL, James C. *Juvenile Justice & Youth Violence*. Sage publications Inc. California. 1997.
- HUGHES, Agatha C. – HUGHES, Thomas P. *Systems, Experts, and Computers. The systems approach in management and engineering, World War II and after*. Massachusetts Institute of Technology. EUA. 2000.

I

- IGNACIO ANITUA, Gabriel. "Los principios institucionales para una política criminal del Estado social y democrático de derecho". A RIVERA BEIRAS, Iñaki (coord.). *Política criminal y sistema penal: viejas y nuevas racionalidades punitivas*. Anthropos. 2005.

J

- JACOBS, Jane. *The death and life of of great American cities*. Random House. Nova York. 1961.

- JEFFERY, CL. "Criminology as a interdisciplinary behavioral science". A *Criminology*. Vol. 16. Issue 2. 1978.
- JIMÉNEZ DE ASÚA, Luís. *Tratado de Derecho Penal. Filosofía y ley penal. Tomo. II. 4a. Ed.* Editorial Losada. 1964.
- JORGE AYOS, Emilio. "Prevención del delito y teorías criminológicas: tres problematizaciones sobre el presente". A *Estudios sociológicos*. Editorial Universidad de Rosario. No. 16. Colòmbia. Juny 2014.
- JUANATEY DORADO, Carmen. "Política criminal, reinserción y prisión permanente revisable". A *Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales*. N. LXV. Gener 2013.

K

- KANT, Immanuel. *Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft; Die Metaphysik der Sitten*. 1793.
- KELLING, George L. - WILSON, James Q. "Broken windows: The police and neighbourhood safety". A *Atlantic Monthly*. Vol 249. Issue 3. Març 1982.
- KILLIAS, Martin. – AEBI, Marcelo – RIBEAUD, Denis. "Does community service rehabilitate better than short-term imprisonment? Results of a controlled experiment". A *The Howard Journal of Criminal Justice*. Volum 39. Issue 1. Febrer 2000.
- KINGDON, John W. *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. 2a. edició. Ed. HarperCollins. Nova York. 1995.
- KORNHAUSER, Ruth Rosner. *Social Sources of Delinquency: An Appraisal of Analytic Models*. Chicago: University of Chicago Press. 1978.
- KRETSCHMER, Ernst. *Körperbau und Charakter*. Berlin. 1921.

L

- LAFREE, Gary B. - BIRKBECK, Christopher. "The neglected situation: a cross-national study of the situational characteristics of crime". A *Criminology*. N. 29. 1991.

- LANDECHO VELASCO, Carlos María – MOLINA BLÁZQUEZ, Concepción. *Derecho penal espanyol PG*. 5a. ed. Tecnos. Madrid. 1996.
- LANDROVE DIAZ, Gerardo. "Marco operativo de la Ley Orgánica Reguladora de la Responsabilidad Penal de los Menors". A *La Ley: Revista jurídica española de doctrina, jurisprudencia y bibliografía*. N. 4. 2000.
- LANGLE, Emilio. *La teoría de la Política Criminal*. Madrid. Reus. 1927.
- LAUB, John H. - SAMPSON, Robert J. *Crime in the making. Pathways and turning points through life*. Harvard University Press. Massachusetts. 1993.
- LE BANCH, Marc. – FRÉCHETTE, Marcel. *Male criminal activity from childhood through youth: Multilevel and developmental perspectives*. Ed. Springer. Nova York. 1989.
- LEGANÉS GÓMEZ, Santiago - ORTOLÁ BOTELLA, Ma. Ester. *Criminología: Parte Especial*. Tirant lo blanc. València. 1999.
- LEMERT, Edwin M. *Social Pathology: A Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behaviour*. McGraw-Hill. Nova York. 1951.
- LINDBLUM, Charles E. "The science of muddling through". A *Public Administration Review*. Vol. 19. N. 2 (1959).
- LOEBER, Rolf - FARRINGTON, David - REDONDO, Santiago. "La transición desde la delincuencia juvenil a la delincuencia adulta". A *Revista española de investigación criminológica (REIC)*. Monografía 1. No 9. 2011.
- LÓPEZ CAMELO, Raúl Guillermo – DARÍO JARQUE, Gabriel. *Curso de Derecho penal. Parte General*. Ed. De la Universidad Nacional del Sur. Argentina. 2004.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, Cristina. "Menores de edad discernientes. La capacidad intelectual y la capacidad volitiva". A LÓPEZ SÁNCHEZ, Cristina. *La responsabilidad civil del menor. Capítulo III. Minoría de edad, capacidad e imputabilidad*. Dykinson. 2003.

LL

- LLOBET RODRÍGUEZ, Javier. "Francesco Carrara y el programa de derecho criminal". *Trujillo*. Agost del 2005.

M

- MANCHO FORA, Roger. "La gestió dels comportaments agressius en centres educatius". A *Avaluació de menors infractors: factors protectors i de risc*. Invesbriu. Ed: Centre d'Estudis Jurídics i Formació. No. 58. Octubre 2012.
- MANNHEIM, Hermann. *Comparative criminology: a text book*. Vol.2. Routledge & Kegan Paul. Londres. 1970.
- MARTÍN, Ma. Jesús. *Violencia juvenil exogrupal: hacia la construcción de un modelo causal*. Ministerio de Educación y Ciencia - CIDE. *Colección Investigación*. N. 164. Madrid. 2005.
- MARTÍN LÓPEZ, Ma. Teresa. "Modelos de justicia juvenil: análisis de derecho comparado". A MARTIN LÓPEZ, Ma. Teresa (coord.). *La responsabilidad penal de los menores*. Colección Estudios. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha. Cuenca. 2001.
- MARTIN PALLÍN, José Antonio. "Un proceso penal distinto para los menores". A *El menor en la legislación actual*. Fundación Antonio de Nebrija. Madrid. 1998.
- MARTÍNEZ RODRÍGUEZ. Jorge. "Métodos de investigación cualitativa". A *Revista Silogismos de Investigación*. N. 8. Juliol-Desembre, 2011.
- McCOMBS, Maxwell E. - SHAW, Donald L. *The agenda-setting function of mass media*. Public Opinion Quarterly. N. 36. 1972.
- MENY, Yves – THOENING, Jean-Claude. *Las políticas públicas*. Ariel. Barcelona. 1992.
- MERTON, Robert K. *Teoría y estructura sociales*. Trad. Florentino M. Torner y Rufina Borques. 2a ed. Fondo de Cultura Económica. Mèxic. 1980.
- MERTON, Robert.K. "Estructura social y anomia: revisión y ampliación". A FROMM, Erich – HORKHEIMER, Max - PARSONS, Talcott. – et al. *La familia*. Ed. Península. Barcelona. 1972.

- MEZGER, Edemund. *Criminología. Traducción del alemán por José Arturo Rodríguez Muñoz*. Ed. Revista de Derecho Privado, Serie C. Vol. XXI. Madrid. 1942.
- MILO, Ronald D. *Aristotle on Practical Knowledge and Weakness of Will*. La Haya, Mouton. 1966.
- MIR PUIG, Santiago. *Derecho Penal: Parte General*. PPU. Barcelona. 1996.
- MIR PUIG, Santiago. "Límites del normativismo en Derecho penal". A *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología* (en línea). N. 07-18. 2005.
- MOFFIT, Terrie E. - CASPI, Avshalom - RUTTER, Michael - SILVA, Phil A. *Sex Differences in Antisocial Behaviour: Conduct Disorder, Delinquency, and Violence in the Dunedin Longitudinal Study (Cambridge Studies in Criminology)*. Cambridge University Press. 2001.
- MONDRAGÓN RUIZ DE LEZANA, Jaione. "Proceso de toma de decisiones públicas: de la formulación de la decisión a la asignación de recursos". A PÉREZ SÁNCHEZ, Margarita (coord). *Análisis de políticas públicas*. Universitat de Granada, 2005.
- MONTERO HERNANZ, Tomás. "La delincuencia juvenil en Castilla y León". A *Revista Jurídica de Castilla y León*. N. 27. Maig 2012.
- MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat (Baró de). *Del espíritu de las leyes*. Traduit lliurament per M.V.M. Madrid. 1821. Llibre XI. Cap. VI.
- MORILLAS CUEVA, Lorenzo. "La política criminal de menores como expresión de una continuada contradicción". A BENÍTEZ ORTÚZAR, Ignacio E. - CRUZ BLANCA, María José (dir.). *El derecho penal de menores a debate. I Congreso Nacional sobre Justicia Penal Juvenil*. Dykinson. Madrid. 2010.
- MORILLAS FERNÁNDEZ, David. *Origen y delimitación conceptual y científica de la criminología*. Cuadernos de Política Criminal. Segunda época. N. 101. Setembre 2010.

N

- NEGRE RIGOL, Pere - SABATÉ DELGADO, Juli. *Els menors i la justícia. Estudi sociològic*. Editorial Hacer. Barcelona. 1991.
- NORMANDEAU, André. - HASENPUSCH, Burkard. "Strategie de Prévention du Crime au Canada". A *Revue Internationale de Criminologie et Police Technique*. N. 3. 1983.
- NÚÑEZ PAZ, Isabel. "Concepción Arenal y el fin de la pena desde las fuentes clásicas (Philantropia, humanitas, therapheia)". A *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología* N. 15. 2013.
- NYQUIST, Ola. *Juvenile Justice. A comparative study with special reference to the Swedish Child Welfare Board and the California Juvenile Court System*. Macmillan & CO LTD. London. 1960.

O

- O'MALLEY, Pat: "Risk and Responsibility". A BARRY, Andrew – OSBORNE, Thomas – ROSE, Nikolas. *Foucault and Political Reason. Liberalism, Neoliberalism and Rationalities of Government*. UCL Press. London. 1996.

P

- PANTOJA GARCÍA. Félix. "La naturaleza jurídica de la Ley Orgánica 5/2000 reguladora de la responsabilidad penal de los menores. La singularidad del proceso de menores". A *Estudios Jurídicos, Ministerio Fiscal, Ley Orgánica Reguladora de la Responsabilidad Penal de los Menores*. Vol. VI. 2000.
- PEGORARO, Juan S. "Notas sobre el Poder de Castigar". A *Alter. Revista Internacional de Teoría, Filosofía y Sociología del Derecho*. Nueva Epoca. N. 2. Juliol 2006. México DF.
- PITCH, Tamar. *Teoría de la desviación social*. Ed. Nueva imagen. Méxic. 1984.
- PLATÓ. *Diálogos II. Egundo Hipoias. Protágoras. Eutidemos. Gorgias*. Traducción, noticia preliminar, notas y estampa socrática de BERGUA, Juan B. Cincuena edició. Ed. Clásicos Bergua. Madrid. 1968.

- PRIETO SANCHÍS, Luís. "La filosofía penal en la ilustración española". A ARROYO ZAPATERO Luis - BERDUGO GOMEZ DE LA TORRE, Ignacio (Coords.). *Homenaje al Dr. Marino Barbero Santos in memoriam*. Ed. Universidad de Castilla-La Mancha, Ediciones de la Universidad de Castilla - La Mancha: Universidad de Salamanca. Vol. 1. Cuenca. 2001.

Q

- QUELOZ, Nicolas. "Effilochage de liens sociaux, comportements déviants des jeunes et interventions sociales". A *Revue Internationale de Criminologie et de police technique*. T. 4. 1994.
- QUERALT JIMÉNEZ, Joan Josep. "Víctimas y garantías: algunos cabos sueltos". A SILVA SÁNCHEZ, Jesús Ma. (Ed.). *Política Criminal y nuevo Derecho Penal* (Libro Homenaje a Claus Roxin). Bosch. Barcelona. 1997.

R

- RECHEA, Cristina - BARBERET, Rosemary - MONTAÑÉS, Juan - ARROYO, Luis. *La delincuencia juvenil en España: autoinforme de los jóvenes*. Universitat de Castella-La Manxa/Ministerio del Interior. 1995.
- RECHEZ ALBEROLA, Cristina - FERNÁNDEZ MOLINA, Esther. "Impacto de la nueva ley penal juvenil en Castilla-La Mancha". A *Centro de Investigación en Criminología*. Universitat de Castella-La Manxa. N. 7. 2000.
- REDONDO ILLESCAS, Santiago - GARRIDO GENOVÉS, Vicente. *Principios de Criminología*. Ed. Tirant Lo Blanch. 4a. Edició. València. 2013.
- REDONDO ILLESCAS, Santiago. *El origen de los delitos. Introducción al estudio y explicación de la criminalidad*. Ed. Tirant Humanidades. València. 2015.
- REDONDO ILLESCAS, Santiago - MARTÍNEZ CATENA, Ana - ANDRÉS PUEYO, Antonio. *Factores de éxito asociados a los programas de intervención con menores infractores. Informes, estudios e investigación 2011*. Ed. Ministerio de Sanidad, Política social e Igualdad. Madrid. 2011.

- REQUENA ESPADA, Laura. *Principios generales de Criminología del desarrollo y las carreras criminales*. Bosch Editor. 2014.
- RIVERA BEIRAS, Iñaki (coord.). *Política criminal y sistema penal: viejas y nuevas racionalidades punitivas*. Anthropos. 2005.
- RIVERO HERNÁNDEZ, Francisco. *El interés del Menor*. Dikynson. Madrid. 2007.
- ROBERT, Philippe - ZAUBERMAN, Renée - POTTIER, Marie-Lys - LAGRANGE, Hugues. "Mensurer le crime. Entre statistiques de Police et enquêtes de victimation (1985-1995)". A *Revue Française de Sociologie*. Volum 40. N. 40-2 .1999.
- ROCA AGAPITO, Luís. *Contribución del criminólogo en la justicia penal. Particular referencia al ámbito policial*. II Congreso Internacional de Criminólogos, celebrat a Gijón els dies 8, 9 i 10 de març de 2001.
- RODRÍGUEZ LÓPEZ, Pedro. *Ley Orgánica de responsabilidad penal de menores. Especial análisis de la reparación del daño*. Ed. Dijusa. 2015.
- RODRÍGUEZ LOZANO, Luís Gerardo. "Reflexiones sobre Cesare Beccaria y el Derecho penal". A CAMPOS RODRÍGUEZ, Fenando Garardo – CIENFUEGOS SALGADO, David – RODRÍGUEZ LOZANO, Luís Gerardo – ZARAGOZA HUERTA, José (coord). *Entre libertad y castigo: Dilemas del estado contemporáneo. Estudios en homenaje a la maestra Emma Mendoza Bremauntz*. Ed. Laguna. Mèxic. 2011.
- RODRÍGUEZ MANZANERA, Luís. *Criminología*. 5 ed. Ed. Porrúa S.A. Mèxic. 1986.
- RODRÍGUEZ MESA, Marái José. "El menor como delincuente. Cuestiones criminológicas". A RUIZ RODRÍGUEZ, Luís Ramón – NAVARRO GUZMAN, José Ignacio (coord.). *Menores, Responsabilidad penal y atención psicosocial*. Tirant lo Blanch. València. 2004.
- ROSE, Jim. *Working with Young People in Secure Accommodation. From Chaos to Culture* . Brunner-Routledge. Londres. 2002.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. *El contrato social o principios del derecho político*. Capítol VI. Editat per elaleph.com.

- ROXIN, Claus - ARZT, Guntherf - IEDEMANN, Claus. *Introducción al Derecho penal y al Derecho penal procesal*. Traducción de ARROYO ZAPATERO, Luís. - GÓMEZ COLOMER, Juan Luís. Editorial Ariel S. A. Barcelona. 1989.
- ROXIN, Claus. "Franz von Liszt y la concepción político criminal del Proyecto Alternativo". A *Problemas básicos de Derecho Penal*. Trad. DE LUZÓN PEÑA. Ed. Reus. Madrid. 1976.
- ROXIN, Claus. *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. 3a. Ed. Beck CH. München. 1997.
- RUIZ SEISDEDOS, Susana - ORTEGA PÉREZ, Nieves. "Definición de problemas y diseño de la agenda". En PÉREZ SÁNCHEZ, Margarita (coord.). *Análisis de políticas públicas*. Universitat de Granada. 2005.

S

- SALA DONADO, Cristina. *Proceso penal de menores: especialidades derivadas del interés de los menores y opciones de política criminal*. Tesis Doctoral. Universitat de Girona. Octubre 2002.
- SALAS HOLGADO, Angela. *A propósito de la criminología y la delincuencia juvenil*. A *Cuadernos de política criminal*. No. 42. Edersa. Madrid. 1990.
- SALGADO LEVANO, Ana Cecilia. "Investigación cualitativa: diseños, evaluación del rigor metodológico y retos". A *Liber*. [online]. Vol.13. N. 13. 2007.
- SAN JUAN GUILLÉN, César - OCÁRIZ PASSEVANT, Estefanía. *Evaluación de la intervención educativa y análisis de la reincidencia en la justicia de menores en la CAPV*. Servicio central de publicaciones del gobierno vasco. Vitoria-Gasteiz. 2009.
- SÁNCHEZ GARCÍA DE PAZ, Isabel. "Minoría de edad y derecho penal juvenil. Aspectos político criminales". A *Eguzkilore. Cuaderno del Instituto Vasco de Criminología*. N. 12. San Sebastian. Diciembre 1998.
- SANTOS, Juarez Cirino do. A *Criminologia Radical*. Ed. Forense. Rio de Janeiro. 1981.

- SANZ HERMIDA, Ágata María. *El nuevo proceso penal del menor*. Colección Monografías. Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha. Cuenca. 2002.
- SANZ MORÁN, Ángel José. "Algunas consideraciones en torno a la política criminal". A PÉREZ ÁLVAREZ, Fernando (Ed.). *Universitas vitae homenaje a Ruperto Núñez Barbero*. Ediciones Universidad de Salamanca. Salamanca. 1a. edición. 2007.
- SCHNEIDER, Hans Joachim. "Causas de la delincuencia infantil y juvenil". A *Revista de Derecho Penal y Criminología (RDPCrim)*. N. 4. UNED. Madrid. 1994.
- SCHNEIDER, Hans Joachim. *Naturaleza y manifestaciones de la delincuencia infantil y juvenil*. A *Revista de Derecho Penal y Criminología (RDPCrim)*. N. 4. UNED. Madrid. 1994.
- SCHUESSLER, Karl F. – CRESSEY, Donald F. "Personality characteristics of criminals". A *American Journal of Sociology*. N. 55. 1955.
- SCOTT, Peter. "Pioneers in criminology – XI Henry Maudsley (1835-1918)". A *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*. Vol 46, March-April. N. 6. 1956
- SERRANO GÓMEZ, Alfonso - FERNÁNDEZ DOPICO, José Luís. *El delincuente español. Factores concurrentes (influyentes)*. Publicaciones del Instituto de Criminología de la UCM. Madrid. 1978.
- SERRANO GÓMEZ, Alfonso. "Dogmática jurídica-política criminal-criminología como alternativa de futuro". A *Anuario de derecho penal y ciencias penales*. Tom 33. Fasc/Mes 3. 1980.
- SERRANO MAÍLLO, Alfonso. *Introducción a la Criminología*. Dykinson. Madrid. 2009.
- SHAW, Clifford R. - McKAY, Henry D. *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. 2a. ed. The University of Chicago Press. Chicago. 1972.
- SHELDON, William. *Varieties of Delinquent Youth: an introduction to constitutional psychiatry*. Oxford. 1949.
- SIEGEL, Larry J. *Criminology*. Ed. Belmont, CA. 2009.

- SILVA SÁNCHEZ, Jesús-María *Aproximación al Derecho penal contemporáneo*. J. M. Bosch. Barcelona. 2002.
- SOTO NAVARRO, Susana. "La influencia de los medios en la percepción social de la delincuencia". A *Revista electronica de ciencia penal y criminología*. N. 7. 2005.
- SOTO NAVARRO, Susana. *La protección penal de los bienes colectivos en la sociedad moderna*. Ed. Comares. Granada. 2003.
- SOZZO, Maximo. "Seguridad Urbana y Tácticas de Prevención del Delito". A *Cuadernos de Jurisprudencia y Doctrina Penal*. Ad-Hoc, BsAs. N. 10. 2000.
- STEFANI, Gatón - LEVASSEUR, Georges - JAMBU MERLIN, Roger. *Criminologie et Science Pénitentiaire*. Edit. Dalloz. París. 1985.
- SUAY, Celia. "Ser y deber ser del sistema penal". A REBOLLO VARGAS, Rafael - TENORIO TAGLE, Fernando. *Derecho penal, constitución y derechos*. J.M. Bosch Editor. 2013.
- SUTHERLAND, Edwin Hardin – CRESSEY, Donald Ray – LUCKENBILL, David F. *Principles of Criminology*. Rowman & Littlefield. Edición 11a. Oxford. 1992.
- SYKES, Gresham M. - MATZA, David. "Techniques of neutralization: a theory of delinquency". A *American sociological review*. American Sociological Association. Vol. 22. N. 6. Diciembre 1957.

T

- TAMARIT SUMALLA, Josep Maria. "Principios político-criminales y dogmáticos del sistema penal de menores". A GONZÁLEZ CUSSAC, José Luís - TAMARIT SUMALLA, Josep Maria. *Justicia penal de menores y jóvenes (análisis sustantivo y procesal de la nueva regulación)*. Tirant lo Blach. València. 2002.
- THORNBERRY, Terence P. – GIORDANO, Peggy C. – UGGEN, Christopher – MATSUDA, Mauri – MASTEN, Ann S. – BULTEN, Erik – DONKER, Andrea G. – PETECHUK, David – REDONDO, Santiago.

"Explicaciones teóricas de las transiciones delictivas". A *Serie especial: transición des de la delincuencia juvenil a la delincuencia adulta*. Revista Española de Investigación Criminológica Monografía 2. N. 11. 2013.

- TRULSON, Chad R. - MARQUART, James W. - MULLING, Janet L. - CAETI, Tory J. "In Between Adolescence and Adulthood. Recidivism Outcomes of a Cohort of State Delinquents". A *Youth Violence and Juvenile Justice*. Vol. 3. N. 4. Sage publications. Octubre 2005.

U

- UGALDE BINDA, Nadia. "Investigación cuantitativa e investigación cualitativa: buscando las ventajas de las diferentes metodologías de investigación". A *Revista Ciencias Económicas*. Vol. 31. No. 2. Juliol 2013. Univesitat de Costa Rica.

V

- VAN DIJK, Jean. "Crime Prevention Policy: Current State and Prospects". A KAISER, Günther - ALBRECHT, Hans-Jörg (Direct.). *Crime and criminal policy in Europe. Criminological Research Report*. Edit. Max Planck Institute. Vol. 43. Freiburg. 1990.
- VARONA GÓMEZ, Daniel. "Medios de comunicación y punitivismo". A *InDret*. N. 1. 2011.
- VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *Delincuencia juvenil: consideraciones penales y criminológicas*. Ed. Colex. Madrid. 2003.
- VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos - SERRANO TÁRRAGA, María Dolores (coord). *Derecho Penal Juvenil*. Dykinson. 2005.
- VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. "Derecho penal juvenil europeo. Inglaterra y Gales" A *Derecho penal juvenil europeo. Segunda parte*. 1ª edició. Dykinson. Madrid. 2005.
- VÁZQUEZ GONZÁLEZ, Carlos. *La Responsabilidad penal de los menores en Europa*. Ponència al Congrés Internacional de Responsabilitat Penal de

Menors: *Hacia un modelo compartido de reeducación y reinserción en el ámbito Europeo*. Madrid, 12 i 13 febrer 2008.

- VILA VIÑAS, David. "Valoración de riesgos y nuevas políticas de seguridad y control de la infancia". A *Revista de derecho penal y criminología*. N. 9. 2013.
- VILLACAMPA ESTIARTE, Carolina – TORRES ROSELL, NÚRIA - LUQUE REINA, Maria Eulàlia. *Penas alternativas a la prisión y reincidencia: un estudio empírico*. Ed. Aranzadi. Pamplona. 2006.
- VOLD, George Brian - BERNARD, Thomas J. - SNIPES, Jeffrey B. *Theoretical criminology*. Oxford University Press. 4a. Ed. Nova York. 1998.
- VOLD, George Bryan - BERNARD, Thomas J. - SNIPES, Jeffrey B. *Theoretical criminology*. Oxford University Press. 4a. Ed. 1998.
- VOLTAIRE. *Fragmento de las instrucciones para el príncipe real de ****. A *Filosofía de Voltaire, traducida al español*. Imprenta del diario. Coruña. 1837.
- VON HIRSCH, Andrew. "Proportionate Sentences: a desert perspective". A TONRY, Michael (Ed.). *Why to punish? How much? A reader on Punishment*. Oxford University Press. 2011.
- VON LISZT, Franz. *Das Deutsche Reichsstrafrecht*. Berlin. 1881.
- VON LISZT, Franz. "18. Kriminalpolitische Aufgaben". A *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*. Berlín. Volum 9. Tema 1. 1889.
- VON LISZT. *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge. Band II*. Berlin. 1905.
- VON LISZT, Franz. *Tratado de Derecho Penal. Traducido de la 18ª edición alemana y adicionada con la Historia del Derecho penal en España por Quintiliano Saldaña*. 3a edició. Tomos I i II. Instituto editorial Reus. Madrid. 19_?.

W

- WALKER, Jack. *The diffusion of knowledge, policy communities and agenda setting: The relationship of knowledge and power*. An Arbor. University of Michigan Institute for Public Policy Studies. 1974.

- WEIJERS, Ido. "The double paradox of juvenile justice II". A *European Journal on criminal policy and research*. Vol. 7. N. 3. 1999.
- WETZELL, Richard F. *Inventing the Criminal: A History of German Criminology, 1880-1945*. The University North Carolina Press. Londres. 2000.
- WIKSTRÖM, Per-Olof H. "Personas, entornos y actos delictivos: Mecanismos situacionales y explicación del delito". A RODRÍGUEZ RAMOS, Luís – BUENO ARÚS, Francisco. *Derecho penal y criminología como fundamento de la política criminal*. Dykinson. 2008.
- WILSON, James Q - HERRNSTEIN, Richard, J. *Crime and Human Nature*. Simon and Schuster. Nova York. 1985.
- WOLFGANG, Marvin E. - FIGLIO, Robert M. - SELLING, Thorsten. *Delinquency in a Birth Cohort*. University Chicago Press. Londres. 1972.

Z

- ZOLO, Danilo. "Teoria e critica dello Stato di diritto". A COSTA, Prieto-ZOLO, Danilo (Eds). *Lo Stato di diritto. Storia, teoria, critica*. 2a. edició. Ed. Feltrinelli. Milà. 2003.
- ZÚÑIGA RODRÍGUEZ, Laura. *Política Criminal*. Ed. Colex. Madrid. 2001.

Annexos

1. Resum quadres de dades quantitatives del capítol IV

- I. Quadre 1: Evolució de les tipologies delictives 2007-2014
- II. Quadre 2: Evolució de la població menor d'edat 2007-2014
- III. Quadre 3: Infraccions judicialitzades 2007-2014
- IV. Quadre 4: Figures delictives amb major impacte entre els menors 2007-2014
- V. Quadre 5: Procediments incoats i desjudicialitzacions 2007-2014
- VI. Quadre 6: Mesures adoptades 2007-2014 segons la FGE
- VII. Quadre 7: Mesures adoptades 2007-2014 segons l'INE
- VIII. Quadre 8: Mesures adoptades 2007-2014 segons l'INE en percentatges

2. Codificació dels professionals entrevistats en la investigació qualitativa del capítol IV

Codi	Edat	Gènere	Tasca actual	Formació	Experiència amb menors
1J	58	dona	Magistrada de la jurisdicció de menors	Llicenciada en dret	21 anys
2J	42	home	Jutge de la jurisdicció de menors	Llicenciat en dret	1,5 anys
3F	40	home	Fiscal de la jurisdicció de menors	Llicenciat en dret	4 anys
4F	50	dona	Fiscal de la jurisdicció de menors	Llicenciada en dret	15 anys
5F	47	dona	Fiscal de la jurisdicció de menors	Llicenciada en dret	16 anys
6ET	53	dona	Membre de l'equip tècnic	Llicenciada en psicologia	30 anys
7ET	54	dona	Membre de l'equip tècnic	Llicenciada en pedagogia i psicologia	30 anys
8J	41	home	Magistrat de la jurisdicció de menors	Llicenciat en dret	5 anys
9ET	50	home	Membre de l'equip tècnic	Llicenciat en psicologia	6 anys
10EP	49	home	Tècnic de medi obert en justícia juvenil	Llicenciat en educació social	19 anys
11EP	52	home	Tècnic de medi obert en justícia juvenil	Llicenciat en psicologia clínica	27 anys
12CME	46	home	Policia - Grup investigació menors		13 anys
13C	51	home	Educador en un centre d'internament de menors	Professor d'EGB	27 anys
14C	62	home	Psicòleg en un centre d'internament de menors	Llicenciat en psicologia	27 anys
15C	40	dona	Subdirectora d'un centre d'internament de menors	Llicenciada en psicologia	17 anys
16CME	41	dona	Policia - Grup investigació menors		12 anys
17CP	39	dona	Directora d'un centre de protecció	Educadora social i treballadora social	19 anys
18CP	39	dona	Sotsdirectora d'un centre de protecció	Educadora social i antropòloga	16 anys